SCI-CONF.COM.UA

MODERN SCIENCE: INNOVATIONS AND PROSPECTS

ABSTRACTS OF I INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE OCTOBER 10-12, 2020

STOCKHOLM 2021

MODERN SCIENCE: INNOVATIONS AND PROSPECTS

Proceedings of I International Scientific and Practical Conference

Stockholm, Sweden

10-12 October 2021

Stockholm, Sweden

2021

UDC 001.1

The 1st International scientific and practical conference "Modern science: innovations and prospects" (October 10-12, 2021) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2021. 545 p.

ISBN 978-91-87224-02-7

The recommended citation for this publication is:
Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Modern science: innovations and prospects. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2021. Pp. 21-27. URL: https://sci-conf.com.ua/i-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-modern-science-innovations-and-prospects-10-12-oktyabrya-2021-goda-stokgolm-shvetsiya-arhiv/.

Editor
Komarytskyy M.L.
Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring coutries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: sweden@sci-conf.com.ua

homepage: *https://sci-conf.com.ua*

©2021 Scientific Publishing Center "Sci-conf.com.ua" ®
©2021 SSPG Publish ®
©2021 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

BIOLOGICAL SCIENCES

1. ***Safarova Aytan Khanlar, Shafieyva Samira Mazahir, Ganbarov Khudaverdi Ganbar*** 12
INFLUENCE OF PRECIPITATORS ON THE ACTIVITY OF PROTEOLYTIC ENZYMES.
2. ***Дербак М. І., Нанинець М. В., Савка Є. М., Попович В. І.*** 14
ЕКОЛОГІЧНЕ, ПРИРОДООХОРОННЕ ТА НАУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ ВИСОКОГІРНИХ ОЗЕР НПП «СИНЕВИР», ЗБЕРЕЖЕННЯ ЇХНЬОГО БІОРІЗНОМАНІТТЯ.
3. ***Маліков М. В., Сілін В. Г.*** 21
ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ФУТБОЛІСТІВ 15-17 РОКІВ ПІД ВПЛИВОМ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПОБУДОВИ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ПІДГОТОВЧОМУ ПЕРІОДІ РІЧНОГО МАКРОЦИКЛУ.

MEDICAL SCIENCES

4. ***Bekenov N., Datkayeva G., Kulbayeba L., Baizhan B., Assanbek D.*** 26
EFFECTIVENESS OF AN INSULIN PUMP IN CHILDREN WITH TYPE 1 DIABETES.
5. ***Kaniura O., Skrypnyk I., Krymovskyy K.*** 32
DIAGNOSTIC CRITERIA FOR DENTAL CROWDING ASSESSMENT IN CHILDREN DURING MIXED DENTITION PERIOD WITH DIFFERENT FACIAL SKELETON GROWTH PATTERNS.
6. ***Kovpak L. V., Martynets M. Y., Gavriltsiv S. T., Masluk M. V.*** 35
OPTIMIZATION OF POSTOPERATIVE WOUND HEALING IN THE MAXILLOFACIAL AREA WHEN USING PHYTOGEL.
7. ***Nadyrkhanova N. S., Shomirov D. A.*** 37
PREVENTION OF GENITAL PROLAPSE IN OBESE PREGNANT WOMEN.
8. ***Selegen V.*** 42
ORGANIZATIONAL AND THEORETICAL ASPECTS OF TREATMENT OF CATARRHAL GINGIVITIS IN CHILDREN.
9. ***Десятнюк Л. Б., Михайлевич А.-М. Л.*** 45
ПЕРЕВАГИ МЕТОДУ ЛІКУВАННЯ ЗУБІВ ПІД МІКРОСКОПОМ.
10. ***Каримова Л. А.*** 50
КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕЧЕНИЯ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ SARS-COV-2 (COVID-19) У БЕРЕМЕННЫХ.
11. ***Надырханова Н. С., Каримова Л. А.*** 52
ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ ПЕЧЕНИ У БЕРЕМЕННЫХ С КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ SARS-COV-2 (COVID-19) У БЕРЕМЕННЫХ.

12. ***Проніна О. М., Білаш С. М., Кобеняк М. М.*** 55
ДИНАМІКА МОРФОМЕТРИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ЕЛЕМЕНТІВ ГЕМОМІКРОЦИРКУЛЯТОРНОГО РУСЛА СЛІПОЇ КИШКИ В ЕКСПЕРИМЕНТІ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ПОЛІФІЛАМЕНТНОГО ШОВНОГО МАТЕРІАЛУ ВІКРИЛ.
13. ***Полстяной А. О., Постолов О. М.*** 63
ВАРІАНТНА АНАТОМІЯ ВОРІТНОЇ ВЕНИ ТА АРХІТЕКТОНІКА ЇЇ КОРЕНІВ У ХВОРИХ НА РАК ШЛУНКУ.
14. ***Стречень С. Б., Кошик Д. А., Стречень Н. С.*** 68
УЛЬТРАЗВУКОВИЙ МОНІТОРИНГ СТАНУ ЕНДОМЕТРІЮ В ПРОГРАМАХ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

15. ***Райкова Т. С.*** 72
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИ ВИВЧЕННІ ПИТАНЬ НАДАННЯ ПЕРШОЇ НЕВІДКЛАДНОЇ ДОЛІКАРСЬКОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ІНТЕРНАТУРИ.
16. ***Суховий Г. П., Яковлева О. С.*** 79
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДЕЛЕЙ ФІНАНСУВАННЯ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ.

CHEMICAL SCIENCES

17. ***Zhukova Yu., Studenyak Ya., Mariychuk R.*** 86
4-HYDROXYSTYRYL CHEMOSENSORS FOR MULTIFUNCTIONAL APPLICATIONS.
18. ***Желтвай И. И.*** 89
СРАВНЕНИЕ РАСЧЕТА ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫХ ФОТОФИЗИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ ЛЮМИНЕСЦЕНЦИИ СОЕДИНЕНИЙ ЕВРОПИЯ (III) С ПРИМЕНЕНИЕМ РАЗЛИЧНОГО ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ.

TECHNICAL SCIENCES

19. ***Kupraty O., Bilyi K.*** 96
AIS AS INSTRUMENT FOR AUTONOMOUS SHIP CONTROL.
20. ***Lytosh O. V.*** 100
ELECTRICAL LOSSES OF HERMETIC COMPRESSOR UNITS FOR MARINE AIR CONDITIONING.
21. ***Mukhina K. E.*** 104
THE PROJECT CARBON-FREE AUTONOMOUS VORTEX THERMAL POWER PLANT.
22. ***Vataman V. V.*** 110
CONTROL OF THE VVER-1000 NUCLEAR REACTOR IN VARIOUS DYNAMIC SYSTEMS.
23. ***Алламов М. А., Бабаджанов С. Х.*** 113
РАДИУС СКОЛЬЖЕНИЯ ВАЛИКА ПО ЦИЛИНДРУ В ВЫТЯЖНЫХ ПРИБОРАХ.

24. ***Берестенко В. В., Онищенко С. П.*** 118
СИСТЕМНЕ УЯВЛЕННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЙ ДОСТАВКИ.
25. ***Булдигін С. О.*** 123
РОЗРОБКА BACK-END ЧАСТИНИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВЕБРЕСУРСУ ПОСЛУГ ТАТУ СТУДІЇ.
26. ***Василишин В. Я., Чорна Ю. В.*** 127
ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ АВТОТРАНСПОРТНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В МІСТАХ.
27. ***Гімпель Р. М., Колесник В. В., Бабере О. С., Ліганенко В. В.*** 134
МЕТОДИ ВИМІРЮВАННЯ СОЛОНОСТІ МОРСЬКОЇ ВОДИ.
28. ***Гусейнов Руслан Нізамі огли, Прівалова О. Ю., Шебалков І. Л., Панчук Ю. В.*** 140
ЗАГАЛЬНА СХЕМА ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ.
29. ***Муляр М. М.*** 150
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОМП’ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ ПЕРЕДАВАННЯ ДАНИХ.
30. ***Шаповалов О. В.*** 154
ОБГРУНТУВАННЯ ПАРАМЕТРІВ АВТОНОМНОГО РЕЗЕРВНОГО ДЖЕРЕЛА ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ ДЛЯ ЖИВЛЕННЯ АВТОМАТИЧНИХ СИСТЕМ ВОДЯНОГО ПОЖЕЖОГАСІННЯ.
31. ***Юсифов С. Н.*** 160
ОБОСНОВАНИЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНЖЕНЕРНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ АГРОСЕРВИСНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

32. ***Santoniy V., Budiianska L., Lepikh Ya.*** 170
INSTALLATION TO VERIFY THE EFFECTIVENESS OF LASER OBJECT DETECTION SYSTEMS IN THE ATMOSPHERIC CHANNEL IN REAL TIME.

GEOGRAPHICAL SCIENCES

33. ***Ляшок Д. К.*** 174
ІННОВАЦІЇ ЩО ТРАНСФОРМУЮТЬ ТУРИЗМ.
34. ***Манько А. М., Байцар А. Л.*** 180
УКРАЇНСЬКІ КАРПАТИ. ҐОРҐАНИ, ҐРЕГОТИ, ЦЕКОТИ : ГЕНЕЗИС, ПОШИРЕННЯ ТА МОРФОЛОГІЯ.

ARCHITECTURE

35. ***Ерофалов Б. Л.*** 187
ОПЫТ РЕКОНСТРУКЦИИ ПАМЯТНИКА ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВА XI ВЕКА В КИЕВЕ (МАТЕРИАЛЫ К ОДНОМУ ИСТОРИКО-ТОПОГРАФИЧЕСКОМУ ОТКРЫТИЮ).

PEDAGOGICAL SCIENCES

36. ***Naluzhna T. V., Merhel T. V., Yusypchuk U. V., Hrydzhuk T. I.*** 194
FUTURE DOCTORS PROFESSIONAL TRAINING IN TERMS OF THE COMPETENCY-BASED APPROACH.

37. ***Nesin Yu. M.*** 198
DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF SEARCHES OF HIGHER EDUCATION AT THE LESSONS OF ENGLISH LANGUAGE.

38. ***Ovchynnikova O.*** 201
PECULIARITIES OF EDUCATION IN THE HUMANITIES IN MARITIME EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE SOUTH OF UKRAINE IN 1958-1964 (USING THE EXAMPLE OF ADMIRAL MAKAROV NIKOLAYEV SHIPBUILDING INSTITUTE).

39. ***Борисова Ю. В.*** 209
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ В НІМЕЧЧИНІ.

40. ***Большан С. О., Мельниченко Г. В.*** 213
РОЗВИТОК НАВИЧОК ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ.

41. ***Гордєєва К. С., Полякова Л. В., Мудрик Д. Л., Александрєнков А. О.*** 218
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я У СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.

42. ***Журавльова З. Ю., Ларікова В. В., Міловська К. М., Чернобровкін А. В.*** 227
АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ПРОГРАМУВАННЯ В УМОВАХ КАРАНТИНУ НА БАЗІ МОВИ SCRATCH.

43. ***Карпенко О. Є., Чепіль М. М.*** 232
РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ.

44. ***Конєва М. З.*** 237
АУТЕНТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ.

45. ***Колток Л. Б.*** 242
ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ В УМОВАХ НУШ.

46. ***Комишан Ю. В.*** 247
ЗМІСТОВИЙ КОМПОНЕНТ КУРСУ «ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ ТА МИСТЕЦТВІ».

47. ***Котельнікова Р. А.*** 251
ПІДВИЩЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ МУЗИКОТЕРАПІЇ.

48. ***Магуріна С. М.*** 255
ЕВРИСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ.

49. ***Мироненко О. В., Сафонова Т. О.*** 262
РОЛЬ ГРАМАТИЧНИХ ВПРАВ У ЗАСВОЄННІ ТЕМИ «ІМЕННИК» МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ.
50. ***Парфанович І. І., Домша Є. І.*** 268
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ.
51. ***Полканов А. А., Юй Хенюань, Го Сяофен*** 272
ДОСВІД АДАПТИВНО СПРЯМОВАНОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ КИТАЙСЬКИХ СТУДЕНТІВ-ВОКАЛІСТІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ УКРАЇНИ.
52. ***Савченко Л. О., Зінченко С. М.*** 277
МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.
53. ***Савчин Г. В.*** 281
НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПОЧАТКОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ.
54. ***Сало Л. С.*** 287
ВИКОРИСТАННЯ КІЛЕЦЬ ЛУЛЛІЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ.
55. ***Степанюк А. В., Женчук Т. Б.*** 293
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО КОНСТРУЮВАННЯ ВАРІАТИВНОГО КОМПОНЕНТУ ЗМІСТУ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ.
56. ***Ткаченко Е. В., Соколенко В. Н.*** 296
ВЛИЯНИЕ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ СТУДЕНТОВ К ЭКСТЕРНАЛАМ ИЛИ ИНТЕРНАЛАМ ПО ЛОКУСУ КОНТРОЛЯ ОТДЕЛЬНО И В КОМПЛЕКСЕ С ПРИНАДЛЕЖНОСТЬЮ К НЕКОТОРЫМ ДРУГИМ ТИПОЛОГИЯМ НА ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИХ ОБУЧЕНИЮ.
57. ***Філь Г. О., Мірон М. І.*** 304
ТЕХНОЛОГІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОГО НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

58. ***Бондарук Ю. С.*** 311
ІГРОТЕРАПІЯ У РОБОТІ З ПСИХОТРАВМОЮ У ДІТЕЙ.
59. ***Мазяр О. В., Юрківська Л. Й.*** 318
СТАЖ РОБОТИ ЯК ІНДИКАТОР ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ.
60. ***Поліщук Д., Прісняковa Л. М.*** 325
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕСТРУКТИВНИХ СТОСУНКІВ У ПОДРУЖНІЙ ДІАДІ.
61. ***Туриніна О. Л., Круз Б. М.*** 330
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЖІНОК ДО МАТЕРИНСТВА.

62. ***Шиделко А. В., Мірик Ю. В.*** 337
СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ, ПОНЯТТЯ Й СТРУКТУРА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ.
63. ***Яланська С. П., Атаманчук Н. М.*** 346
ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «ПСИХОЛОГІЯ УСПІХУ»: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

64. ***Mykhailych O.*** 351
POWERFUL DECISIONS IN RISK SOCIETY.

ART

65. ***Манохін В. П.*** 358
СВІТЛОВА КОМПОЗИЦІЯ В АРХІТЕКТУРНІЙ ФОРМІ.
66. ***Пандирєва Є. А.*** 361
ПРИЙОМИ КИРИЛИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ РУКОТВОРНОГО ГРАФІЧНОГО НАПИСУ.

HISTORICAL SCIENCES

67. ***Антонов Г. А., Марцінко Н. М., Заболотнюк І. В.*** 366
ФОНДИ ВОЄННО-ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ 58 БУДИНКУ ОФІЦЕРІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.

CULTUROLOGY

68. ***Гоц Л. С.*** 375
МИФОЛОГЕМА: СТЕПЕНЬ НАУЧНОЙ РАЗРАБОТАННОСТИ В ДИССЕРТАЦИОННЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ 2001-2021 ГГ.
69. ***Ткаченко К. В., Петінова О. Б.*** 381
ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КИТАЮ.

POLITICAL SCIENCES

70. ***Булах І. С., Ковчина І. М., Панченко М. В.*** 386
ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ» ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ.
71. ***Кернова М. П., Піроженко Н. В.*** 390
АДАПТАЦІЇ ЗАРУБІЖНИХ ПРАКТИК УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ САМОБУТНОСТІ: ДОСВІД ЯПОНІЇ.
72. ***Походєєва В. Є.*** 394
ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ДИСКУРСУ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕДІА-СКАНДАЛІВ (НА ОСНОВІ ПРАЦЬ НІКЛАСА ЛУМАНА).

PHILOLOGICAL SCIENCES

73. ***Kuzyk O.*** 398
DIALOGIC SPEECH – THE DEVELOPMENT OF AN INDIVIDUAL.

74. ***Байтерякова Н. Ю.*** 404
ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ В НАВЧАЛЬНОМУ КУРСІ «ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ».

75. ***Колесникова Л. Л.*** 409
ВОЛОДІННЯ ЛІТЕРАТУРНОЮ МОВОЮ ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЧИННИК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ.

76. ***Лисецька Н. Г.*** 414
СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «EUROPA» У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ПРЕСІ.

77. ***Патен І., Тиновець А.*** 418
МЕТАФОРИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДІЙСНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГАСТРОНОМІЧНИХ ОБРАЗІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ).

78. ***Сушко З.*** 425
ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ В ЕСТЕТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ.

79. ***Терзі Г. А.*** 429
КОРОТКИЙ ОГЛЯД «ГАСТРОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ» В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ РОСІЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

80. ***Siniy S., Shevelova-Harkusha N.*** 435
THE HISTORY OF THE CHRISTIAN CHURCH FOUNDATION.

81. ***Левченко Л. Ю.*** 442
ФЕНОМЕН АКАДЕМІЧНОЇ НЕЧЕСНОСТІ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ.

ECONOMIC SCIENCES

82. ***Vitrenko O.*** 448
INDEX METHOD OF ANALYSIS: VALUES AND PROSPECTS OF APPLICATION.

83. ***Garmatiuk O. O., Matvieiev V. S.*** 452
BASIC REQUIREMENTS FOR THE ORGANIZATION MANAGEMENT SYSTEM IN MARKET CONDITIONS.

84. ***Gohar Vazgen Voskanyan*** 455
FOOD SECURITY THREATS IN ARMENIA.

85. ***Melnichenko V., Goncharenko I.*** 460
LABELING AND IMAGE OF THE BANKING MANAGER.

86. ***Tszypen Chen, Zhuntsze Chzhao, Goncharenko I.*** 463
PERSONNEL MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE.

87. ***Данило С. І., Ляхович О. І.*** 467
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ПОБУТОВИХ ХОЛОДИЛЬНИКІВ В УКРАЇНІ.
88. ***Журавльова С. М., Гурова Д. Д., Цвілий С. М., Кукліна Т. С., Мамотенко Д. Ю.*** 473
СПЕЦИФІКА ОБСЛУГОВУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГОСТИННОСТІ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ.
89. ***Лазнева І. О.*** 478
АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ У МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ.
90. ***Олейникова Л. Г.*** 482
ОСОБЛИВОСТІ ОПТИМАЛЬНОЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ З УРАХУВАННЯМ СПЕЦИФІКИ КРАЇНИ.
91. ***Потапенко С. В.*** 486
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕХНОПАРКІВ В УКРАЇНІ.
92. ***Рогоза Н. С., Плотнікова Л. С.*** 491
АНАЛІЗ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ, ФІНАНСОВІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЦИКЛИ З ОЦІНКОЮ ЇХ КРИЗОВИХ ФАЗ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.
93. ***Стойка В. С.*** 511
ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО СЕКТОРУ: ДОСВІД БОЛГАРІЇ.
94. ***Яковенко Р. В., Педь І. В.*** 518
ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ.

LEGAL SCIENCES

95. ***Tur O.*** 522
LEGAL CONSEQUENCES OF CONCLUDING A FRAUD STORY TRANSACTION.
96. ***Агамалиев Умман Илгар оглы*** 526
ФОРМИРОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА-ГОСУДАРСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ КАК ОСНОВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ.
97. ***Біліченко В.*** 536
ПРАВОВА ОСНОВА ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ.
98. ***Медвідь Ф. М., Урбанський М. В., Висоцька О. А., Воробей В. М., Кузьменко В. Л., Профір М. Є.*** 539
ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ.

BIOLOGICAL SCIENCES

INFLUENCE OF PRECIPITATORS ON THE ACTIVITY OF PROTEOLYTIC ENZYMES

Safarova Aytan Khanlar,
Postgraduate student, the University of Odlar Yurdu,
Baku, Azerbaijan
Shafieyva Samira Mazahir,
Ganbarov Khudaverdi Ganbar,
Doktor of Biology, professor, head of Department
Baku State University, Baku, Azerbaijan

Enzymes are biological catalysts, which carry out all biochemical processes in living organisms. Currently, more than a hundred enzymes are produced in various sectors of the national economy. More than half of them are obtained from fungi, one-third from bacteria, 8% from animals, and 4% from plants. Proteases play an important role in biotechnology, food processing, and medicine. They make up about 60% of enzymes used in practice. The main producers of proteases are molds. The primary step in obtaining purified proteases is their precipitation from the culture fluid of fungal cultures. This work aims to study the precipitation of extracellular proteases from the culture fluid of the fungus *Penicillium notatum* BDU - M5. Acetone, ethyl alkohol, and $(NH_4)_2SO_4$ were used as precipitants. Determined the specific activity of acidic (pH 2.5 and 5.5), neutral (pH 7.2), and alkaline (pH 9.5) proteases.

When precipitating with acetone, the specific activity of the acidic protease pH 2.5 and 5.5 increased, respectively, 1.6 and 1.7 times. The activity of neutral and alkaline proteases increased by 2.4 and 1.8 times, respectively. In the case of ethanol precipitation, suppression of enzyme activity was observed. Thus, the activity of acidic proteases pH 2.5 and 5.5 decreased, respectively, by 1.7 and 1.8 times, and the

activity of neutral and alkaline proteases decreased by 2.0 and 1.4 times, respectively. The best effect was obtained by precipitation with $(NH_4)_2SO_4$. At the same time, the activity of acidic proteases pH 2.5 and 5.5 increased, respectively, 2.4 and 2.5 times, and the activity of neutral and alkaline proteases increased 2.9 and 2.1 times (Table). Consequently, during precipitation with acetone and $(NH_4)_2SO_4$, the activity of proteases also increases, and ethanol, as a precipitant, suppresses the activity of enzymes.

Table 1.

Protease activity after precipitation from the culture fluid of the fungus *Penicillium notatum* BDU-M5

Proteases	Protease activity, U/mg protein			
	Before sedimentation	Precipitants		
		Aceton	Ethanol	$(NH_4)_2SO_4$
acidic, pH 2.5	4.8±0,2	7.8±0,4	2.8±0,1	11.8±0,6
acidic, pH 5.5	7.7±0,3	13.0±0,6	4.4±0,2	19.2±0,8
neutral, pH 7.2	6.7±0,3	15.1±0,8	3.3±0,1	19.4±0,9
alkaline, pH 9,5	7.4±0,4	13.2±0,6	5.2±0,2	15.8±0,7

It should be noted that the activity of acidic pH 2.5 and 5.5, neutral (pH 7.2) and alkaline (pH 9.5), precipitated with $(NH_4)_2SO_4$ was, respectively, in 1.5; 1.4; 1.3, and 1.2 times more than the activity of proteases precipitated with acetone. Therefore, $(NH_4)_2SO_4$ is the best protease precipitant from the fungus *Penicillium notatum* BDU-M5. Thus, it has been shown that acetone and $(NH_4)_2SO_4$, as precipitation agents, increase the specific activity of acidic, neutral, and alkaline proteases, while ethanol suppresses the activity of enzymes. The best precipitant of proteases from the culture fluid of the fungus *Penicillium notatum* BDU- M5 was $(NH_4)_2SO_4$.

ЕКОЛОГІЧНЕ, ПРИРОДООХОРОННЕ ТА НАУКОВЕ ЗНАЧЕННЯ ВИСОКОГІРНИХ ОЗЕР НПП «СИНЕВИР», ЗБЕРЕЖЕННЯ ЇХНЬОГО БІОРІЗНОМАНІТТЯ

Дербак Марина Іванівна
Молодший науковий співробітник
Нанинець Марія Василівна
Науковий співробітник
Савка Євгенія Миколаївна
Попович Валентина Іллівна
Техніки-лаборанти
Національний природний парк «Синевир»

Вступ. Національний природний парк «Синевир» створений Постановою Уряду України 05.01.1989 №7 та Наказом Міністерства лісової промисловості України від 17.01.1989 р. за №9.

Серед високогірних водойм НПП Синевир найцінніше з природоохоронного і з наукового значення є наявне Рамсарське угіддя оз. Синевир (Горгани). Озеро Синевир є унікальним витвором природи з найбільшою площею 7 га. Українських Карпатах, яке належить до Рамсарської Конвенції, має Міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів (995-031), що є чинною для України у відповідності до Закону України від 29 жовтня 1996 року № 437/96-ВР.”Про участь України в Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовища існування водоплавних птахів». Озеро виникло 10-11 тис. років тому назад в результаті гірського зсуву обвалу, шириною 250 м., яким було перекрито потік Озірний з об’ємом води приблизно 400 000 м3. Живлення озера відбувається за рахунок підземних, поверхневих вод та атмосферних опадів у вигляді дощу, воно є саморегулюючим. Вода з озера витікає за 350 м. нижче зсуву через підземні витоки в річку Теребля, яка є однією з численних приток Дунаю. Озеро Синевир - це природний скарб, що є національним символом – входить в номінацію 7 Природних Чудес України має велике

природоохоронне і наукове значення. Територія водно-болотного Угіддя, площею 29.0 га., знаходиться у складі Національного природного парку «Синевир» загальною площею 43081,8 га.

Мета роботи. Угіддя озеро Синевир потрібно розглядати за критерієм № 1 як ВБУ Міжнародного значення, тому що воно містить рідкісний приклад природнього типу ВБУ, що існує у відповідному біографічному районі Привододільних Горган, для якого характерне відповідне біорізноманіття, і є важливим водорегулюючим комплексом збереження води для ВБУ та інших територій, що охороняються і знаходяться нижче за течією. На території НПП "Синевир" знаходиться ще одне унікальне озеро Озірце або Дике озеро. Розташоване воно на північно-східному схилі гори Гропа площею 1,2 га, максимальна глибина його 9,5 м. Розташовано на висоті 1000 м. н.р.м., крутизна схилу 30º-35º, воно відноситься до високогірних озер. Серед головних напрямів досліджень: моніторинг за станом збереження біологічного та ландшафтного розмаїття, в рамках виконання щорічної Програми Літопису природи; дослідження гідрологічного режиму та гідробіонтів, вивчення біорізноманіття судинних рослин, розробка природоохоронних заходів та рекомендацій, вивчення відновлення деградованих екосистем.

Матеріали і методика. Проводяться головні напрями дослідження: моніторинг за станом збереження озера Синевир та озера Озірця; гідрологічного режиму та гідробіонтів і аналіз води, наукові дослідження за рідкісними і зникаючими видами флори і фауни даних озер, розробка природоохоронних заходів та рекомендацій по збереженню водних екосистем. На даних об'єктах щорічно здійснюються моніторинг переважно науковими співробітниками НПП «Синевир» та установи-куратора – Ужгородського Національного університету (м.Ужгород).

Результати дослідження і обговорення. Характерною особливістю гірських озер Синевир та Озірце, що має еколого-геологічну особливість, як екотоп давніх геологічних епох льодовикового походження, унікального ландшафту. Вони знаходиться на висоті 989 та 1 000 м.н.р.м. і розташовані на

південних та північних схилах Горган, є прісноводними. Оточені старовіковими і пралісовими мішаними лісами з домінуванням таких лісоутворююих видів як: *Picea abies, Abies alba, Faqus silvatica, Acer pseudoplatanus.*

Водно-болотне угіддя озеро Синевир знаходиться в межах географічних координат 23°41' східної довготи, 48° 37' північної широти, максимальна висота над рівнем моря – 1020 м, мінімальна – 989 м., що розташоване в Українських Карпатах у межах Закарпатської області Міжгірського району с. Синевирська Поляна. Біогеографічний регіон на карті Смарагдової мережі Європи: Альпійський. За геоботанічним районуванням України: Східнокарпатська гірська підпровінція Центральноєвропейської провінції Європейської широколистяної області. За басейновою приналежністю належить до Дунаю. Геологічна структура Угіддя визначається розміщенням на межі центральної синклінальної і внутрішньої антиклінальної зони Карпат, розвитком осадочних утворень флішових формацій, які відкладені починаючи від верхньої крейди до олігоцену включно. Згідно з геоморфологічним районуванням Угіддя розташоване в районі середньовисотних хребтів і гірських груп Горган Вододільно-Верховинської області Карпатської країни.

На території Угіддя переважають гірсько-підзолисті, буро-гірсько-лісові ґрунти. Вода Синевирського озера належить до типу гідрокарбонатно-сульфатних та сульфатно-гідрокарбонатних з мінералізацією 107-186 мг./л. Зміна мінералізації та хімічного складу води зв’язана з коливанням її рівня в озері. Встановлено, що розподіл температури по площі Синевирського озера на глибині 5 м., контролюється в загальних рисах рельєфом дна: гідроізотерми, а цій глибині добре узгоджуються з ізобатами та гідроізотермами природного шару води. На глибині 10 і 15 м. розподіл температур дещо інший: найменші температури тяжіють до берегів, а найбільші – до схилів підводного гребеня посередині озера. Найімовірніше це зв’язане з більш нагрітими підводними течіями, що омивають гребінь.

Навіть влітку температура води в Синевиському озері досить низька. Хоча в сонячну погоду її поверхневий шар нагрівається до 20-22° С, але вже на

глибині 2,5 м. температура знижується до 13,4° С на глибині 7,5м до 7,8° С, на глибині 17, 5 м. – 2,6°С. І влітку і взимку глибинні шари води в озері мають однаково низьку температуру. Середня температура повітря в межах озера найтеплішого місяця липня +13ºС, найхолоднішого січня -10ºС. Зима характеризується високими температурами і вологістю повітря, тривалість без морозного періоду складає 110-130 днів, період весняного сніготанення триває близько 25 днів. За рік випадає 950-1050 мм опадів. Водозбір озера Синевир формується по всьому його периметру у гірській місцевості (Верховинських Карпатах) з максимальною висотою над рівнем моря 1495,6 м (г. Озерна). Площа водозбору озера Синевир 2,3 км^2.

Озеро Синевир залежно від наповненості має площу біля 4,45-7 га, середню глибину 8-10м, найбільшу глибину 19-23,5м. Водозбірний басейн розташований на середньогірській частині Карпат на абсолютних позначках менше 1200 м у межиріччі Тереблі і Ріки площею 2,3 млн.. м^2. В озеро впадають три заболочені в місцях впадіння гірські потічки. Найбільшу протяжність має система потоку Рахниця Велика, що дренує північно-східну частину басейну. Меншою протяжністю та площею дренування відрізняються потоки Середньої та Малої Рахниці в період інтенсивного танення снігу та злив. Проточність та саморегуляція рівня води в озері забезпечується Синевирським протоком, що витікає на 350 метрів східніше озера з-під обвало-зсуву на рівні 913 м вище рівня води в морі, і живить р. Тереблю – притоку Тиси, що впадає у Дунай.

Твердий стік в озеро Синевир складає біля 50 т/рік, а з озера – не більше 1т/рік, тобто 98% твердого стоку акумулюється в озері. Зараз в чаші озера зосереджено біля 200 тис. м^3. озерних відкладів. Через що в західній частині озера мулисті відклади товщиною 11-12 м майже вийшли на поверхню, вода тут добре прогрівається, що стимулює буйний ріст вищої водної рослинності із її відмиранням, а потім із вторинним забрудненням озера.

Котловина озера складається з двох витягнутих в широтному напрямку впадин – потоків. У середній частині озера піднімається підводний хребет, який час від часу появляється на поверхні у вигляді вузького, витягнутого з заходу

на схід острова. Обсяг витоку води однаковий незалежно від сезону і постійний на протязі року . Вода в Синевирському озері прозора багата киснем, майже цілком позбавлена хлоридів, прісна, з голубувато синім відтінком.

Суттєве значення має захист ґрунтів від ерозії площинного змиву. На сьогодні обов'язковим є виключенням всіх видів господарської діяльності. Озеро Синевир має еколого-геологічну особливість як екотоп давніх геологічних епох льодовикового походження, унікальний витвір природи.

Рослинний світ водного плеса представлений плаваючо-водними рослинами має прибережно-водні та прибережно лісові угрупування. Плаваючо-водні рослинні угрупування озера представлені трьома видами: *Potamogeton alpinus Balb; P. Crispus L.;P. Berchtoldii Fieb.* прибережно-водні – заростями *Glyceria fluitans(L.) R. Br.*; *Equisetum palustre L.; Mentha piperita L.* Озеро в трьох частинах (у районі впадіння в озеро трьох гірських потічків), має здатність заболочуватися, утворюючи евтрофні болітця. Ці болітця, кожне з яких досягає майже 2 га, заросли в основному лепешняком плаваючим та хвощем болотним. В навколишніх комплексах домінують ялина та ялиця з участю *Fagus sylvatica L.; Sorbus aucuparia L.; Acer pseudoplatanus L.*

Серед вологолюбивих видів берегової флори Угіддя реєструються види, що занесені до Червоної книги України: *Huperzia selago* (L.) Bernh. Ex Mart; *Lycopodium annotinum* L.; *Leucojum vernum* L.; *Traunsteinera globosa* (L.) Reichb; *Dactylorhiza majalis* (Reichb.); *Dactylorhiza maculata* L.; *Listera ovata* (L.) R. Br.; *Listera cordata* (L.) R. Br.; лишайникоутворюючий гриб – *Lobaria pulmonaria* L.; ендемічний вид – *Tozzia carpathica* Wolloszcz. Також на території парку охороняється на околицях водно-болотного угіддя озера Синевир - лілія лісова (*Lilium martagon* L.). Це багаторічна цибулинна рослина, один з видів роду лілія (*Lilium*) родини лілійних. Лілія лісова — єдиний вид лілій, який росте в Україні в дикорослому стані, занесена до Червоної книги України.

В озері водяться - *Salmo trytta morfa fario* L.; *S. trutta m.lacustris* L.; *S.gairdneri irideus* Gibbons; *Cottus gobio* L.; *C. poecilopus* Heckle; *Phoxinus phoxinus* L. рідкісний для фауни України-*Thumallus thumallus* L.;, *Astacus*

astacus L. У межах озера знаходять місце оселища *Ardea cinerea* L. та занесені до Червоної книги України *Ciconia nigra* L.; *Bubo bubo* L.; *Aguila pomarina* C.L.Brehm. Також рідкісними для фауни України є види, що зустрічаються в прибережній смузі: *Rana dalmatina* Fitzinger in Bonaperte; *Salamandra salamandra* L.- з земноводних, *Elaphe longissima* L.; *Coronella austriaca* L.- з плазунів.

Рослинні угрупування, які є на території ВБУ: *Piceetum (abietis) majanthemoso (bifolii) – hylocomiosum; Piceetum (abietis)hylocomiosum*; *Piceetum (abietis) oxalidosum (acetosellae)*; *Piceetum (abietis) vacciniosum (myrtilli)*; *Piceetum (abietis) vaccinioso (myrtilli) – hylocomiosum*; *Piceetum (abietis) vaccinioso (myrtilli) sphagnosum* – Зелена Книга України.

Унікальність озеру надає те, що воно слугує еталонним взірцем перетворення озера у верхове болото яке живиться в основному за рахунок опадів, а також водами талих снігів. Заболочування відбувається від центру до периферії і навпаки. Прибережний плав утворений сфагновими мохами і осоками, а сплавинна середина озера – сфагновими мохами буро-червоного кольору, рдесниками та пригніченими ялинами. Вода озера прозора, має темно – синій колір. Навколо озера зростають смереково-ялицево-букові ліси віком понад 120 років.

Озеро Озірце, майже таке унікальне, як озеро Синевир. Унікальність озеру надає те, що воно слугує еталонним взірцем перетворення озера у верхове болото, яке живиться в основному за рахунок опадів, а також водами талих снігів. Заболочування відбувається від центру до периферії і навпаки. Прибережний плав утворений сфагнами і осоками, а сплавина на середині озера – лише сфагновинні мохи буро-червоного кольору. Вода озера прозора, має темно – синій колір.

В межах угіддя зустрічаються рідкісні види флори та фауни, що занесені до Червоної книги України та міжнародних Конвенцій – Червоного списку: *Huperzia selago* L.; *Lucopodium annotinum* L.; *Leucojum vernum* L.; *Galanthus nivalis* L.; *Dactyllorhiza majalis* (Rchb.) P.F. Hunt et Summerhayes s.l.; *D.maculate*

(L.) Soo s.l.; лишайникоутворюючий гриб – індикатор чистого повітря *Lobaria pulmonaria* L. Hoffm., а також плаваючо-водними рослинними угрупуваннями: *Potamogelon alpinus* Ball.; *P. crispus* L.; *P. natans* L. прибережно-водні-зарості - *Glyceria flunitans* (L.) R. Br.; *Eguisetum palustre* L.*; Meniha piperita* L.

Висновки Дані високогірні озера відіграють важливу роль, акумулюючи тривалий час значну кількість вологи під час зливових дощів та сніготанення та знижує ймовірність виникнення катастрофічних паводків. Є осередками багатого різноманіття зі значною часткою раритетних видів і ценозів.

ОСОБЛИВОСТІ ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ФУТБОЛІСТІВ 15-17 РОКІВ ПІД ВПЛИВОМ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПОБУДОВИ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ПІДГОТОВЧОМУ ПЕРІОДІ РІЧНОГО МАКРОЦИКЛУ

Маліков Микола Васильович
д.б.н, професор
Сілін Володимир Геннадійович
аспірант
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

Вступ. Футбол в Україні користується великою популярністю серед населення і тому став справою загальнодержавної турботи. Футбол – один з видів спорту, який вимагає координованого прояву всіх рухових здібностей в постійно змінних ситуаціях. Цим пояснюється необхідність розвитку фізичних здібностей як одного з найважливіших аспектів підготовки.

Різним питанням підготовки юних футболістів присвячено багато наукових праць: фізичній підготовленості, змагальній діяльності, проблемі відбору, структурі та змісту багаторічної підготовки. Але, слід відзначити, що спеціальна фізична підготовка юних футболістів завжди була у полі зору вчених, тренерів.

На жаль, у роботах цих авторів не повністю розкриті питання щодо особливостей динаміки рівня спеціальної фізичної підготовленості юних футболістів та її окремих компонентів в рамках окремих періодів річного макроциклу, особливо підготовчого періоду, під впливом існуючих програм побудови тренувального процесу. Вирішення вказаної проблеми може бути основою для відповідної корекції програми тренувальних занять для підвищення рівня спеціальної фізичної підготовленості юних футболістів та досягнення високих спортивних результатів в обраному виді спорту.

Актуальність та беззаперечна практична значущість окресленої проблеми були передумовами для проведення нашого дослідження.

Мета дослідження. На основі аналізу динаміки показників спеціальної фізичної підготовленості футболістів 15-17 років в підготовчому періоді річного макроциклу дати оцінку ефективності традиційної програми побудови тренувального процесу.

Матеріали та методи. Відповідно до мети і завдань дослідження нами з грудня 2020 року по березень 2021 року (підготовчий період річного циклу підготовки) на базі ФК «Металург» (м. Запоріжжя) було проведено обстеження 17 футболістів 15-17 років, які займаються цим видом спорту на етапі спеціалізованої базової підготовки. за традиційною програмою ДЮСШ, СДЮШОР та ШВСМ з футболу.

На початку та наприкінці підготовчого періоду річного макроциклу проводилося тестування спеціальної фізичної підготовленості спортсменів, які прийняли участь у дослідженні.

В рамках кожного тестування визначали наступні показники спеціальної фізичної підготовленості: результати у човниковому бігу 7 по 50 м; бігу на 30м; слаломі з м'ячем; у тестах «футбольна поворотливость», с; спеціальна ігорова витривалість, с; Beep test, к-ть повторень; тесті Купера, м.

Усі отримані в ході дослідження експериментальні матеріали було опрацьовано на персональному комп'ютері з використанням пакетів статистичних програм «Statistika 7.0» та EXEL.

Результати дослідження. Оцінку ефективності запропонованої футболістам 15-17 років програми тренувальних занять у підготовчому періоді проводили на основі вивчення динаміки показників їх спеціальної фізичної підготовленості.

Як видно з результатів, представлених в таблиці 1, на початку підготовчого періоду для футболістів були характерні середні величини показників, що характеризують рівень їх спеціальної фізичної підготовленості. Встановлено, що на початку підготовчого періоду футболісти пробігали 30 м за 4,29±0,12 с, результати у човниковому бігу 7 по 50 м складали 65,02±1,67 с, у тестах слалом з м'ячем - 16,23±1,18 с, футбольна поворотність - 10,92±0,12 с,

спеціальна ігрова витривалість - 64,51±1,23 с, Beep testi - 7,24±0,98 повторень, в тесті Купера - 3041,29±54,22 м.

Таблиця 1

Показники спеціальної фізичної підготовленості футболістів 15-17 років на початку підготовчого періоду річного макроциклу ($\bar{x} \pm S$)

Тести	Початок
Човниковий біг 7 по 50 м, с	65,02±1,67 середній
Біг 30 м, с	4,29±0,12 середній
Слалом с м'ячем, с	16,23±1,18 середній
Футбольна «повороткість», с	10,92±0,93 середній
Спеціальна ігрова витривалість, с	64,51±1,23 середній
Beep test, к-ть повторень	7,24±0,98 середній
Тест Купера, м	3041,29±54,22 середній
Рівень спеціальної фізичної підготовленості, бали	57,72±2,19 середній

Не випадково, що на початку дослідження для обстежених футболістів був характерний середній рівень їх спеціальної фізичної підготовленості, який складав 57,72±2,19 балів.

У цілому результати попереднього тестування свідчили про те, що на початку підготовчого періоду для усіх футболістів, які тренуються на етапі спеціалізованої базової підготовки, були характерні середні величини їх спеціальної фізичної підготовленості. Повторне тестування футболістів, які прийняли участь у нашому дослідженні, було проведено наприкінці підготовчого періоду.Як видно з результатів таблиці 2 к завершенню підготовчого періоду нам не вдалося зареєструвати достовірних змін практично усіх показників спеціальної фізичної підготовленості обстежених спортсменів. Можна було констатувати лише тенденцію до покращення їх величин.

Не можна не відзначити також, що після завершення підготовчого періоду підготовки якісних змін усіх використаних в дослідженні показників спеціальної фізичної підготовленості футболістів 15-17 років не відзначалося.

Таблиця 2

Показники спеціальної фізичної підготовленості футболістів 15-17 років на початку та наприкінці підготовчого періоду річного макроциклу ($\bar{x} \pm S$)

Тести	Початок	Завершення
Човниковий біг 7 по 50 м, с	65,02±1,67 середній	64,28±1,53 середній
Біг 30 м, с	4,29±0,12 середній	4,27±0,15 середній
Слалом с м'ячем, с	16,23±1,18 середній	15,94±1,05 середній
Футбольна «повороткість», с	10,92±0,93 середній	10,81±0,77 середній
Спеціальна ігрова витривалість, с	64,51±1,23 середній	63,12±0,97 середній
Beep test, к-ть повторень	7,24±0,98 середній	7,71±0,65 середній
Тест Купера, м	3041,29±54,22 середній	3112,29±40,81 середній
Рівень спеціальної фізичної підготовленості, бали	57,72±2,19 середній	59,64±2,08 середній

Досить показовими в цьому відношенні виглядали результати аналізу відносних змін зазначених параметрів спеціальної фізичної підготовленості обстежених футболістів до завершення підготовчого періоду (табл. 3).

Таблиця 3

Зміни показників спеціальної фізичної підготовленості футболістів 15-17 років к завершенню підготовчого періоду річного макроциклу (у % до вихідних даних)

Тести	% змін
Човниковий біг 7 по 50 м, с	-1,09±0,64
Біг 30 м, с	-0,42±0,31
Слалом с м'ячем, с	-1,15±0,72
Футбольна «повороткість», с	-0,87±0,33
Спеціальна ігрова витривалість, с	-1,97±0,52
Beep test, к-ть повторень	6,21±1,17
Тест Купера, м	2,18±0,43
Рівень спеціальної фізичної підготовленості, бали	3,11±0,47

Показано, що після підготовчого періоду позитивні зміни даних показників були незначними і коливалися в інтервалі від 0,4% до 3%. Найбільш істотними були позитивні зміни в Beep-тесті - на 6,21%. У цілому результати проведеного дослідження свідчили про недостатню ефективність традиційної програми побудови тренувального процесу футболістів 15-17 років у підготовчому періоді та про необхідність її подальшого вдосконалення,

зокрема, із врахуванням характеру кореляційної залежності між рівнем спеціальної фізичної підготовленості футболістів ита показниками їх функціональної підготовленості.

Висновки.

1. Аналіз літературних даних з проблеми дослідження свідчив про те, що на сьогодні особливу актуальність набувають наукові роботи, які спрямовані на вивчення ефективності існуючих програм побудови тренувального процесу футболістів на різних етапах багаторічної підготовки та пошуку найбільш перспективних напрямків їх подальшого удосконалення.

2. Вивчення особливостей спеціальної фізичної підготовленості футболістів 15-17 років, які займаються футболом на етапі спеціалізованої базової підготовки, дозволив констатувати наступне:

- на початку підготовчого періоду річного циклу підготовки у футболістів 15-17 років відзначалися середні величини показників, які характеризують рівень спеціальної фізичної підготовленості;
- до завершення підготовчого періоду у обстежених футболістів не було зареєстровано статистично достовірних змін показників, які характеризують їх спеціальну фізичну підготовленість. Позитивні зміни даних показників до завершення підготовчого періоду були незначними та становили 0,4 - 6%.

3. Представлені матеріали дозволили виявити основні закономірності динаміки показників спеціальної фізичної підготовленості футболістів 15-17 років у підготовчому періоді річного макроциклу та констатувати недостатню ефективність традиційної програми тренувальних занять для цієї категорії футболістів і про необхідність її подальшого вдосконалення.

4. Отримані дані були підставою для розробки авторської програми планування тренувальних навантажень в підготовчому періоді річного циклу підготовки для футболістів 15-17 років, які займаються футболом на етапі спеціалізованої базової підготовки.

MEDICAL SCIENCES

UDC: 616. 379 – 008.64: 615.357

EFFECTIVENESS OF AN INSULIN PUMP IN CHILDREN WITH TYPE 1 DIABETES

Bekenov Nurlan,
Candidate of Medical Sciences,
teacher of the Department ”General Practitioner”
Datkayeva Gulmira,
Candidate of Medical Sciences,
Head of the Department ”General Practitioner”
Kulbayeba Lira,
Master of Medicine, Teacher of the
Department ”General Practitioner”
Baizhan Balzhan,
Teacher of the Department
”General Practitioner”
Assanbek Daulet,
Intern doctor of the
Department ”General Practitioner”
South Kazakhstan Medical Academy,
Shymkent city, Kazakhstan

Annotation. As you know, type 1 diabetes affects mainly children and adolescents. To correct hyperglycemia, children need insulin injections, which will significantly improve the general condition, normalize metabolic processes and ensure the full growth and development of the child. Therefore, today doctors are increasingly considering the use of an insulin pump in children with diabetes mellitus to better control the level of glycemia in dynamics.

Keywords: diabetes, insulin, children, treatment, pump.

Introduction. In the last two decades, our country has seen a sharp increase in

the incidence of type I diabetes mellitus (DM) in children. In this regard, the issue of optimizing the treatment of this serious disease becomes urgent. High prevalence and a steady increase in morbidity, especially at a young age, leads to the development of early diabetic complications, which leads to high levels of disability. Currently, the only way to prevent or delay the development of specific complications is to strictly control blood glucose levels by maintaining them at a level close to normoglycemia [1,2]. Children with type 1 diabetes to effectively solve this problem, many people can use modern methods of treatment, in particular the introduction of insulin analogues into practice and the use of insulin pumps. In this regard, much attention was paid to improving the standard of living of children with type I diabetes [3,4].

Objectives: comparison of the effectiveness of intensive insulin therapy in children with type 1 diabetes mellitus using parameters for improving the standard of living.

Materials and methods: We observed 69 children and adolescents with Type 1 diabetes. Their age range was from 7 to 17 years and their duration of the disease and the duration of insulin replacement therapy is from one to 10 years (Table 1). The children were also divided into two age subgroups-from 7 to 12 years and from 13 to 17 years. The first group received intensive insulin therapy with syringe pens for 40 children, the second group-29 children who received insulin using an insulin pump. As a criterion for compensation of diabetes mellitus, the recommendations of the St. Vincent Declaration were used, according to which in case of diabetes mellitus In children with type 1, the glycemic index does not exceed 7.0 mmol/l on an empty stomach, the compensation indicator is 10.0 mmol/l 2 hours after a meal.

Table 1

State of carbohydrate metabolism in children with diabetes mellitus, by group and age, mmol /l.

Age of the examinees	**1 group** (40 children)	**Group 2** (29 children)
7-12 young	6,0±5,5	12,8±3,9
13-17 young	4,0±2,0	7,0±2,5

The standard of living of children with diabetes was assessed using the PedsQL 4.0 GenericCoreScale survey, which consists of 23 questions evaluating the

following parameters: physical work, emotional work, social activities, and school life. In addition, during the survey, you can calculate total scores on various survey scales [5,6,7,8].

The total score of the psychosocial component of the quality of life is a characteristic of the scales of emotional, social and role activity and is the total (final) score for all scales of the survey. The total number of points after transcoding (translation of source data into quality of life points) is calculated on a 100-point scale; the higher the value, the higher the quality of life of the child. The survey combines the following scales: problems related to diabetes-11 questions (clinical signs of the disease, such as hunger, thirst, pain, tremor, etc.); problems related to treatment (1 and 2) - 11 questions are divided into 2 blocks: based on the results of the answers to the first one, difficulties are evaluated depending on the disease itself, pain with finger colic or insulin injection, whether there are disagreements with parents, the implementation of the treatment plan and the treatment of diabetes. Answers to the second block of questions allow you to assess the difficulty of performing daily therapeutic activities, problems with anxiety-3 questions (concern about the effectiveness of treatment, attacks of weakness, late complications of diabetes mellitus evaluated) [9,10,11].

The format and price of responses are the same as in the PedsQL 4.0 Generic Core Scale survey. To determine the degree of compensation of the disease in children with type 1 diabetes mellitus, the level of glycated hemoglobin (HbA1c) was studied in parallel with the questionnaire [12]. Statistical processing of the results was carried out using variational statistics methods in the Windows XP operating system. The significance of differences was assessed by the Student's method [13,14].

Discussion: Patients of group 1 received insulin-substituting treatment according to an intensified (basic-bolus) scheme in the mode of daily multiple injections with insulin syringes: a combination of long-acting and ultra-short-acting insulins was used. In Group 2 children, the Combination of insulins was replaced with regular subcutaneous infusion of ultrashort insulins with the installation of a Medtronic MiniMed insulin pump. In group 1, the index of glycated hemoglobin

(HbA1c) was 9.2% in 70% of children, and the indicators of metabolic control in 30% of patients corresponded to the level of subcompensation. In group 2, 18 people (60%) were in a state of subcompensation, 11 people (40%)-in a state of compensation of carbohydrate metabolism. The average HbA1c score was 7%.

The analysis of quality of life indicators in accordance with methodological standards was carried out in two age groups: from 7 to 12 years, from 13 to 17 years.

According to the data of the diabetes survey, among the patients of group 1, children of primary school age scored the lowest on the "diabetes mellitus" scale, and the highest scores in this age group were obtained on the" treatment "and"anxiety" scales. In the middle age group, cases associated with self-control of glycemia and insulin administration are less problematic and less painful than in younger schoolchildren, which may be due to their adaptation to the disease, increased pain sensitivity with an increase in the duration of diabetes. When analyzing the data obtained, attention is drawn to the fact that in all three age groups the "diabetes mellitus" scale is underestimated, reflecting signs of decompensation of the disease, which indicates an incorrect course of diabetes in the vast majority of children surveyed. According to the diabetic survey, the improvement in the standard of living of children aged 7-12 years who switched from several injectable regimens to constant subcutaneous insulin infusions is due to a decrease in the severity of pain syndrome due to a decrease in the number of insulin injections. Patients aged 13 to 17 years showed reduced symptoms of decompensation of diabetes mellitus and increased their ability and motivation to control their disease, which reduced the number of controversial cases in relationships with parents about treatment. Also in adulthood an increase in the standard of living in children was associated with rare health complaints against the background of a decrease in anxiety about the exacerbation of complications of diabetes mellitus.

Conclusion:

1. The use of pump therapy in childhood leads to an improvement in the standard of living of children with type 1 diabetes. In all age groups, against the background of increased physical activity of patients, a decrease in the manifestations

of symptoms of decompensation of the disease was observed.

2. Insulin pump therapy in a group of older children positive dynamics of the standard of living on the background of the use is associated with a decrease in the level of anxiety to the development of diabetic complications.

REFERENCES

1. Galstyan G. R., Starostina E. G., Dedov I. I. Training of patients as an integral part of the treatment of type I diabetes mellitus: history of development, principles, evaluation of effectiveness//Problems of endocrinology.-1994.-N2.-C.53-57.

2.Dedov I. I., Antsiferov M. B. Main objectives of health to implement Saint Visinskas Declaration aimed at improving the quality of preventive and curative care to patients with diabetes (1 Message)//Problems of endocrinology.-1992.-N 1.-P.4.

3.Dedov I. I., Kuraeva T. L., Peterkova V. A., Shcherbacheva L. N. Diabetes mellitus in children and adolescents//Guide for doctors-Publishing House "Universum Publishing", 2002, 391 p.

4. Dedov I. I., Shestakova M. V. Diabetes mellitus//Guide for Doctors, 2003

5. Dedov I. I., Kuraeva T. L., Peterkova V. A., Emelyanov A. O. Modern tactics of insulin therapy for diabetes in children and adolescents .

6. Kolbasina E. V., Vorob'eva V. A., Azova E. A., Rassokhin V. F. Quality of life of children and adolescents with type 1 diabetes. 2009. Vol. 8. No. 5. with. 14–18.

7.Samoilova Yu. G., Oleinik O. A. Integral indicators of the quality of life of children and adolescents with type 1 diabetes mellitus. 2010. Vol. 89, No. 5, pp. 57-63.

8.Nikitina T. P. Development and evaluation of the properties of the Russian version of the PedsQL 4.0 GenericCoreScales questionnaire for assessing the quality of life of children aged 8-12 years: Author's abstract of the dissertation of the Candidate of Medical Sciences, St. Petersburg, 2004. 25with.

9.Albano MG, Jacquemet S, Assal Patient education and diabetes research: a

failure! Going beyond the empirical approaches. Faculty of Medicine and Surgery, University of Bari, Centro Didattico Polifunzionale, Policlinco, Italy.//JP Acta Diabetol.–1998.–Vol.35(4).–P.207-214.

10.American Association of Diabetes Educators. Diabetes Educational and Behavioral Research Summit. Diabetes Educ.1999;(suppl) 25.

11.Assal JP, Jacquemet S, Morel The added value of therapy in diabetes: the education of patients for self-management of their disease // Metabolism. – 1997. – Vol. 46(12 Suppl 1). – P.61-64.

12.Foster NC, Beck RW, Miller KM, et al. State of type 1 diabetes management and outcomes from the T1D Exchange in 2016-2018. Diabetes Technol Ther 2019; 21:66-72.

13.Russell SJ, El-Khatib FH, Sinha M, et al. Outpatient glycemic control with a bionic pancreas in type 1 diabetes. N Engl J Med 2014;371:313-325.

14.DeBoer MD, Breton MD, Wakeman C, et al. Performance of an artificial pancreas system for young children with type 1 diabetes. Diabetes Technol Ther 2017;19:293-298.

DIAGNOSTIC CRITERIA FOR DENTAL CROWDING ASSESSMENT IN CHILDREN DURING MIXED DENTITION PERIOD WITH DIFFERENT FACIAL SKELETON GROWTH PATTERNS

Kaniura Oleksandr,
D.Med.Sc., Professor
Bogomolets National Medical University, Kyiv
Skrypnyk Iryna,
Ph.D., Associate Professor
Bogomolets National Medical University, Kyiv
Krymovskyy Kyryl
Postgraduate student
Bogomolets National Medical University, Kyiv

Introductions. Modern orthodontic literature shows a consistently high frequency of dentognathic anomalies and deformities in children and adolescents. An increase in their prevalence is observed in children during mixed dentition period, which reaches 80%. Moreover, the most common are class I malocclusions, which according to various authors range from 50.6% to 84.4%, and the rate of dental crowding during mixed dentition period reaches 77%. It is also proved that there is no tendency for self-regulation of dental crowding and in 80-90% of cases it proceeds to permanent occlusion period. Therefore, early diagnosis and treatment of crowded teeth during mixed dentition period is an essential issue in orthodontics nowadays.

Aim. To improve the effectiveness of orthodontic treatment of dental crowding in patients with different facial skeleton growth patterns during mixed dentition period by developing an algorithm for diagnosing dental crowding that occurs due to narrowing of the maxillary and mandibular basal widths.

Materials and methods. To achieve this goal, we have developed a diagnostic algorithm that included: 1. Clinical examination: assessment of facial profile, determination of the presence of adenoid type of face; 2. Analysis of anthropometric measurements: estimating the severity of dental crowding by Little index value, predicting the lack of space for permanent teeth eruption in dental arches by using

Tanaka-Johnston's analysis; 3. Analysis of the results of cone-beam computed tomography (CBCT): determination of the basal width of maxilla and mandible, width of the nasal cavity in the coronal section, sizes of posterior pharyngeal airways according to McNamara analysis, sagittal parameters of both jaws and facial skeleton growth patterns on synthesized from CBCT lateral cephalometric x-rays. We examined and treated 42 children with dental crowding aged 7 to 11 years (15 - male, 27 - female) and divided into groups according to the type of growth of facial skull bones, Little index value.

Results and discussion. 28 patients (66.7%) had neutral growth pattern, 10 patients (23.8%) had vertical growth pattern, and 4 patients (9.5%) had horizontal growth pattern. Among those examined, 30 patients (71.4%) had a severe degree of dental crowding on both jaws (Little's index value more than 8 mm), and more often it was associated with a neutral (82%) and vertical (60%) growth patterns. Tanaka-Johnston analysis revealed a significant lack of space in patients with moderate and severe degrees of dental crowding, which is 86% of all examined patients. In addition, the results of CBCT examination showed that significant narrowing of the upper pharyngeal airways according to McNamara, narrowing of the basal width of both jaws were more common in patients with vertical and neutral growth patterns with skeletal class II and class I malocclusions, which were 55% and 35% respectively according to the total number of respondents. Negative correlations were found between maxillary and mandibular lengths and the severity degree of dental crowding.

Conclusions. The results of the study showed that the vast majority of children with crowded teeth with different types of facial skull bone growth were clinically significant disorders of the bases of the jaws and airways, which required immediate orthodontic treatment to intercept development of gnathic form malocclusions. Thus, comprehensive diagnosis and early assessment of dental crowding in patients during mixed dentition allowed us to achieve stable results of orthodontic treatment, which not only contributed to the harmonious development of facial skeleton structures, but also improved facial aesthetics, which must also be taken into consideration when

orthodontists face the needs of children in orthodontic treatment.

REFERENCES:

1. Shaw W McNamara JA Jr, Brudon WL. Orthodontic and orthopedic treatment in the mixed dentition. 5th ed. Ch. 4. Ann Arbor (MI): Needham Press; 1995. p. 73-5.

2. Proffit W.; Fields H. Maloclusion and dentofacial deformity in contemporary society. Contemporary Orthodontics. . 5 ed; 2013

3. Kamatchi D, Vasanthan P, Kumar SS. Orthodontic challenges in mixed dentition. SRM J Res Dent Sci 2015;6:22-8.

4. Buschang PH. Class I malocclusions—The development and etiology of mandibular malalignments. Seminars in Orthodontics 2014;20(1):3-15.

5. Bishara S. E. Textbook of Orthodontics / Bishara S. E. – N. Y. : Saunderscompany, 2001. – 592 p

6. Смаглюк Л.В. Лікування аномалій прикусу I класу по Енглю , зумовлених передчасним видаленням тимчасових зубів. Актуальні проблеми ортодонтії : Матеріали Першої міжнар. конф. Львів, 2000: 58-60.

7. McNamara JA. Long-term adaptations to changes in the transverse dimension in children and adolescents: an overview. Am J Orthod Dentofacial Orthop. 2006; 129(4): 71-74.

8. Dugoni S, Aubert M, Baumrind S. Differential diagnosis and treatment planning for early mixed dentition malocclusions. Am J Orthod Dentofacial Orthop 2006;129:S80-1.

9. Macari A. I. New insights on age-related association between nasopharyngeal airway clearance and facial morphology / Macari A. I., Bitar M. A., Ghafari J. G. // Orthod Craniofac Res. – 2012. – Vol. 15. – P. 188–197.

OPTIMIZATION OF POSTOPERATIVE WOUND HEALING IN THE MAXILLOFACIAL AREA WHEN USING PHYTOGEL

Kovpak L. V.
PhD,
Martynets M. Y.
PhD,
Gavriltsiv S. T.
PhD,
Masluk M. V.
Department of Surgical and Prosthetic
Dentistry Faculty of Postgraduate Education.
Danylo Halytskyi Lviv National Medical University

Introductions. In order to optimize healing of postoperative wounds various medications in form of solution, gel, ointments, based on synthetic and natural compounds are used. Alternative means for application use in surgical interventions in maxillofacial area are medications of natural origin. This is due to their certain advantages over synthetic medications - similarity of biochemical structures of organisms, extension of therapeutic action spectrum, relatively rare side effects, namely allergic reactions, absence of drug dependence and tachyphylaxis. Drugs of natural origin that have anesthetic and anti-inflammatory properties include cayenne pepper fruits (Capsicum annuum). Therapeutic properties are caused by presence in their structure of the main active ingredient - capsaicin alkaloid and other biologically active compounds (vitamins, flavonoids, minerals, etc.) which influence on the main pathogenetic inflammation bonds. Capsaicin has a distinct keratoplastic effect and normalizes microcirculation in the tissues. For clinical use phytogel with anti-inflammatory and anesthetic action (patent for utility model № 30032 "Phytogel with anti-inflammatory and anesthetic action") was developed based on phytosubstance of pepper cayenne fruits (patent for utility model № 19547 "Method of obtaining phytosubstance with anti-inflammatory action"). Application of phytosubstance in form of gel which has hydrophilic properties provides high concentrations of therapeutic agent directly on the site of application, deeper penetration of the

medication and helps to prolong action time of biologically active substances.

Key words: Capsicum Annuum phytogel, postoperative period, wound healing.

Aim. To improve efficiency of healing of postoperative wounds of maxillofacial area by applying medicament based on Capsicum Annuum fruits.

Materials and methods. A purpose of clinical research was to monitor dynamically the postoperative period of 37 patients undergone routine surgeries in maxillofacial area. Accordingly, on the first, third, seventh days local symptoms that characterize the process of healing of postoperative wounds were assessed, namely the presence of symptoms of inflammatory tissue reactions on postoperating injury (presence of hyperaemia zone, swelling, pain component), state of stitches and character of contact edges of the wound, the presence of wound exudate, intensity of regeneration and on the thirtieth day state of the postoperative scar was assessed according to a 4-point scale.

Results: Comparative analysis of the postoperative period showed that most active restorative processes took place under local impact of phytogel. There was a significant reduction of inflammatory response of tissues to surgical intervention and, consequently, forming of less noticeable painless scar. Zones of hyperemia, swelling and infiltration of the wound edges of the patients of experimental group №1 were either absent or minimal. The postoperative scars of most patients in this group were thin, pale or pale pink, painless during palpation.

Conclusions: In the clinic credible information about high therapeutic activity of proposed phytogel based on Capsicum Annuum fruits was obtained. Its application use during postoperative period after surgical interventions on maxillofacial area contributed to quicker and more efficient wound healing than during traditional methods of treatment.

PREVENTION OF GENITAL PROLAPSE IN OBESE PREGNANT WOMEN

Nadyrkhanova Natalia Suratovna
Doctor of Medical Sciences
Shomirov Dilshod Abdukhamidovich
Doctor of Philosophy (PhD)
Republican specialized
scientific-practical medical center
of obstetrics and gynecology
Tashkent, Uzbekistan

Relevance. Genital prolapse remains a pressing problem of operative gynecology, as it is characterized by a high relapse rate of the disease after surgical treatment. Up to date, according to the literature, there is a high frequency of relapses of genital prolapse (5-40%) and dissatisfaction with the functional results of operations. Genital prolapse remains a pressing problem of operative gynecology, as it is characterized by a high relapse rate of the disease after surgical treatment. This article compares 2 surgical methods for the prevention of vaginal vault after total hysterectomy in obese women.

The purpose of the study. Development of an effective method for preventing vaginal vault prolapse by improving the surgical technique of total hysterectomy in obese women.

Materials and methods of research. The main group included 178 patients with obesity, BMI from 30 to 40, who underwent the operation of extirpation of the uterus with laparotomic access using an improved technique for strengthening the vaginal vault. In 106 (39.9%) patients, the BMI ranged from 30 to 34, in the remaining 72 (60.1%) - from 35 to 40. The comparison group included 104 patients also with obesity, BMI from 30 to 40, with extirpation of the uterus by laparotomic access with suturing vaginal vault according to the traditional method. In 45 (43.3%) patients, the BMI ranged from 30 to 34, in the remaining 59 (56.7%) - from 35 to 40.

It should be noted that the patients of both groups were comparable in age, somatic status, gynecological morbidity, all with obesity of 1-2 degrees.

Results and discussions. To confirm the effectiveness of the improved method of suturing vaginal vault we analyzed the different characteristics of the course of the early postoperative period, such as duration of surgery, blood loss, numbers of maximum body temperature rise, number of days with a high body temperature, number of days in hospital after surgery, and the number of women with cultit and granuloma (table 1). The duration of the total hysterectomy operation using the advanced technology varied from 45 to 75 minutes, on average of 52.5+1.5 minutes.

With the traditional method the duration of abdominal total hysterectomy operation varied from 90 to 110 minutes, 98.6 ±5.6 minutes, ($p<0.05$). Thus, in the main group, it averaged 52.5+1.5 minutes, which was significantly shorter than in the comparison group - 98.6 ±5.6 minutes, ($p<0.05$). In order to study the effectiveness of the developed method for preventing and correcting vaginal vault prolapse by improving the surgical technique of total hysterectomy in obese women, we also studied the cytokine status in patients before and after surgery on days 1 and 5.

The main group included 178 patients who underwent a hysterectomy operation using an improved technique for strengthening the vaginal vault. The compared group included 104 patients who underwent extirpation of the uterus with suturing vaginal vault according to the traditional method.

Table 1

Cytokine status of women on the first day of the postoperative period

Параметр	The first group before operation, (n= 35)	The main group, (n=25) The first day after operation	The compared group, (n=10) The first day after operation
IFN-γ	8.21±0.25	11.28±0. 66*	15.77±0.58*, **
TNF-α	5.82 ± 0.27	11.68±0. 39*	15.44±0.71*,**
IL-4	6.32±0.27	11.26±0. 53*	15.79±0.59*,**
IL-6	5.34±0.16	11.41±0. 72*	16.6±0.7*,**

* - $p <0.05$ when compared between groups before surgery and on the first day after surgery

** - $p <0.05$ when compared between the main group and the control group

So, there is a high content of peripheral blood IFN-γ in the main group and is 11,28±0,66 PG/ml vs of 8.21±0,25 ng/ml before surgery, in comparison with its level in the first postoperative day was also significantly higher than before surgery is of

15.77±0, 58пг/ml (p<0.05).

A similar picture is observed in the content of IL-4, which is in the main group 11, 26±0, 53пг/ml (p < 0.05) in the compared group of 15.79±0,59 PG/ml (p<0.05) against 6,32±0,27 PG/ml before surgery.

As our studies have shown (Table.1), in the first day after the surgical intervention in patients of both the main group and the control group, the content of all studied cytokines in the blood plasma increases.

The concentration of TNF-α in peripheral blood was significantly higher in both groups compared with the rate before the surgery and is 11, 68±0, 39пг/ml in the main group and 15.44±0,71 PG/ml in the compared group against 6,32±0,27 PG/ml before surgery and p<0, 05. A similar pattern is observed in the content of IL-6 - 11, 41±0, 72пг/ml of 16.6±0,7 PG/ml vs 5,34±0,16 ng/ml, respectively (p <0.05).

With surgical treatment using the improved technique of strengthening the vaginal vault, the level of IFN-γ is normalized on the 5th day after surgery in women and is 8.61±0.54 pg / ml, p<0.05, approaching the indicator before surgery-8.21+0.25 pg / ml. When compared with the data on the first day after surgery, there was a significant decrease in IFN-γ compared to 11.28±0.66 pg / ml at p<0.05. Observing the dynamics of the content of IFN-γ in women of the control group, it follows that its level remains high on the 5th day after the operation and is-14.46±0.79 pg / ml, which is significantly higher than before the operation, p< 0.05.

A comparative analysis of the content of TNF-α in peripheral blood showed, that in the main group there was a decrease in this indicator to 8.09±0.3 pg/ml compared to the data on the 1 day after surgery – 11.68±0.39 pg/ml (p<0.05) and remains quite high when compared with the data before surgery – 5.82±0.27 pg/ml, p <0.05. Whereas in the compared group, with the traditional method of suturing the vaginal vault on the fifth day after surgery, it remains significantly high in comparison with the data before surgery and is 15.82±0.57 pg/ml versus 5.82±0.27 pg/ml before surgery, p<0.05.

There was a significant decrease in its level on the 5th day after surgery among patients of the main group to 8,004± 0.53 pg / ml versus 11.26±0.53 pg / ml (IL-4)

observed on the first day after surgery, $p<0.05$. The dynamics of the IL-4 content in the blood of women of the compared group with the operation of uterine extirpation by the traditional method is presented as follows : the level of IL-4 is 13.17±0.57 pg / ml, which is significantly higher than the indicator before the operation-6.32±0.27 pg/ml, $p<0.05$ and significantly lower than the indicators observed on the first day after the operation-15.79±0.59 pg / ml, $p<0.05$. Figure 5 shows the dynamics of IL-6 content depending on the tactics of strengthening and suturing vaginal vault. In the blood of women in the compared group with the operation of uterine extirpation by the traditional method, the level of IL-6 on the 5th day after the operation is 14.7±0.63 pg / ml, which is significantly higher than before the operation - 5.34±0.16 pg/ml, $p<0.05$ and lower than the level observed on the first day after the operation – 16.6±0.7 pg / ml, $p<0.05$. While in the main group, there is a decrease in this indicator to the level before the operation. So, in the main group, its indicator is 9.12±0.63 pg / ml compared to the indicator before the operation of 5.34±0.16, $p<0.05$. It should be noted that this studied indicator is significantly lower than the indicator observed on the first day after surgery – 11.41±0.72 pg / ml, $p< 0.05$.

Thus, the analysis of the cytokine profile of obese patients who underwent uterine extirpation surgery shows that the method of performing the operation strongly affects the level of cytokines in the peripheral blood of women. The dynamics of inflammatory markers (cytokines) is observed at all stages of the study, which indicates the formation of a cascade of systemic inflammatory response and significant trauma by the operation.

Performing surgical intervention leads to an increase in the plasma level of interleukins, and to a greater extent when using traditional suturing vaginal vault. The relationship between the degree of increase in the level of cytokines from the applied method of strengthening and suturing vaginal vault was noted.

Conclusions. 1. A comparative study of the parameters of the operation and the postoperative period revealed that the operation according to the developed method can reduce the duration of the operation by 2 times ($p<0.05$); reduce the volume of blood loss by 1.5 times ($p<0.05$); the development of cultit and

postoperative complications by 2 times; reduce bed days by 2.6 times.

2. The use of an improved technique of extirpation of the uterus contributes to a less imbalance of proinflammatory cytokines and, accordingly, to reduce purulent-septic complications in the postoperative period.

3. Performing a hysterectomy of obese women according to the developed method, contributes to the creation of natural "drainage" and prevents vaginal vault prolapse.

ORGANIZATIONAL AND THEORETICAL ASPECTS OF TREATMENT OF CATARRHAL GINGIVITIS IN CHILDREN

Selegen Volodymyr
dentist
Zaporizhzhya, Ukraine

Introductions. Periodontics is one of the most important branches of modern dentistry. This is due to the high prevalence of periodontal lesions. Periodontal diseases are accompanied by complex morphological and functional changes in tissues.

Aim. Clarification of the current state of scientific and methodological support for the treatment of catarrhal gingivitis,

Materials and methods. The methods of analysis, synthesis, comparison, collection and processing were used during the research.

Results and discussion. In childhood, the main periodontal disease is chronic catarrhal gingivitis, which proceeds without clear clinical manifestations and does not cause concern for children. Children go to the dentist when the disease progresses and complications develop. To identify the first signs of periodontal disease and carry out a complex of therapeutic and prophylactic measures, an annual preventive examination of healthy children is required. Signs of periodontal pathology can be the first symptoms of serious diseases of the body (endocrine, hematological, etc.), which increases the responsibility of the pediatric dentist for their timely detection and treatment. The term "periodontium" was introduced by Weski in 1903. In 1905. NN Nesmeyanov first introduced the term "amphodont" and defined that the periodontium includes soft and hard tooth tissues. Among the soft tissues, he attributed the gingival epithelium, the enamel cover (cuticula dentis), subepithelial and supraalveolar connective tissue. Hard tissue, in his opinion, consists of bone elements: root cement and bone tissue of the alveoli.

Treatment of periodontal disease in children and adolescents should be comprehensive. The complex is made taking into account the etiology of the disease,

the nature and severity of inflammatory and dystrophic changes in tissues and data from a special clinical and laboratory study. If a child has general somatic or chronic systemic diseases, a general treatment plan should be agreed with a pediatrician or a specialist of the appropriate profile. In children with reduced rates of immunological reactivity of the body, stimulating therapy should be carried out as prescribed by the pediatrician. In the clinic, it occurs mainly in the form of chronic inflammation or its exacerbations. The acute process is usually a symptom of an acute respiratory infection. The prevalence of catarrhal gingivitis largely depends on etiological factors. Localized gingivitis occurs when local causes are present. The manifestation of generalized catarrhal gingivitis is associated with a change in the reactivity of the body in diseases of the gastrointestinal tract, hormonal disorders (thyroid and gonads), infectious diseases, etc.

In Ukraine, the treatment of chronic catarrhal gingivitis is carried out in accordance with the Protocol of medical care for children in the specialty "pediatric therapeutic dentistry", approved by the Order of the Ministry of Health from 31.08.2004 № 435.

According to this document, the clinical form is catarrhal gingivitis, acute course. The diagnostic criteria are as follows. History - complaints of pain and bleeding gums when brushing teeth and eating. Clinical: bright redness and swelling of the mucous membrane of the gums.

The index assessment of periodontal tissues is PMA (papillary-marginal-alveolar index) index value up to 20% - mild gingivitis from 25 to 50% - moderate gingivitis above 51% - severe gingivitis. Clinic: Mild severity; hyperemia of the gingival papillae; swelling of the gingival papillae.

Moderate severity - severe redness of the gingival papillae and gingival margin; swelling of the gingival papillae and gingival margin; pain on palpation of the gingival papillae and gingival margin. Severe disease bright redness of the papillae, edges and alveolar part of the gums; swelling of the papillae, gingival margin and alveolar part of the gums; pain and bleeding on palpation of the papillae, the edge and the alveolar part of the gums.

Treatment is followed by professional oral hygiene; rehabilitation of the oral cavity. Orthodontic treatment - in the presence of occlusion disorders and occlusion anomalies.

- surgical treatment - in the presence of structural abnormalities and location of soft tissues.

Mild severity of antibacterial therapy (topically) - taking into account the sensitivity of the microflora; nonsteroidal anti-inflammatory drugs (topically); antiseptic drugs (topically). Moderate severity of painkillers (topically); antibacterial therapy (topically) - taking into account the sensitivity of the microflora; antitrichomonad drugs (locally) - in the presence of Trichomonas in the oral cavity; antiseptic drugs (topically); proteolysis inhibitors (topically); nonsteroidal anti-inflammatory drugs (topically). Severe disease analgesics (topically); antibacterial therapy (topically) - taking into account the sensitivity of the microflora; antitrichomonad drugs (locally) - in the presence of Trichomonas in the oral cavity; antiseptic drugs (topically); proteolysis inhibitors (topically); nonsteroidal anti-inflammatory drugs (topically). Additional recommendations hygienic training for individual oral care; toothbrushes with soft or very soft bristles; therapeutic and prophylactic toothpastes with anti-inflammatory action, containing extracts of medicinal herbs; pastes containing antiseptics; pastes containing macro- and microelements - in case of radiological changes in periodontal tissues, rinses containing antiseptics; elixirs. Criteria for the effectiveness of treatment is the elimination of clinical manifestations of the disease.

Conclusions Treatment of periodontal diseases in children is carried out taking into account the etiology and pathogenesis, clinical course, pathological changes in periodontal tissues and necessarily under the control of clinical, paraclinical and laboratory research methods.

ПЕРЕВАГИ МЕТОДУ ЛІКУВАННЯ ЗУБІВ ПІД МІКРОСКОПОМ

Десятнюк Лілія Борисівна
викладач кафедри
медичної та біологічної фізики та інформатики;
Михайлевич Анна-Марія Леонідівна
студентка 2-го курсу
стоматологічного факультету;
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця,
м. Київ, Україна

Вступ. Комп'ютерні технології можуть з успіхом застосовуватися в різних областях сучасної медицини. Наприклад, у сфері забезпечення безпеки пацієнтів сучасні автоматизовані системи здатні посилити контроль якості і безпеки лікарських засобів і медичних послуг, знизити ймовірність лікарських помилок, надати швидкої допомоги засоби оперативного зв'язку і доступу до життєво важливої інформації про пацієнта.

Сучасні технологічні рішення в змозі також забезпечити вільний доступ до служб охорони здоров'я незалежно від місця проживання пацієнта, значно підвищити доступність високотехнологічних медичних послуг, медичної експертизи. Співпраця зі світовим медичним співтовариством, участь в спільних дослідницьких або телемедичних проектах неминуче підштовхує до того, щоб починати переймати передовий досвід. Таким чином, можна сміливо стверджувати, що медичні інформаційні системи, що складаються з безлічі спеціалізованих модулів, допомагають в синхронному вирішенні діагностичних, терапевтичних, управлінських, фінансових, статистичних та інших завдань. У свою чергу, все це, в кінцевому рахунку, сприяє досягненню фінальної мети діяльності будь-якої лікувально-профілактичної установи – надання якісних медичних послуг.

Мета: визначити переваги використання мікроскопа під час виконання стоматологічних процедур.

Ендодонтія – це розділ сучасної стоматології, який вивчає будову, функції і захворювання тканин та структур, що знаходяться всередині зуба. Головне завдання ендодонтії, це лікування і збереження зубів з ураженою, нездорової пульпою. [1] Як же відбувається лікування каналів (ендодонтія) під мікроскопом?

Ендодонтичне лікування – це один із найбільш складних та відповідальних етапів у лікуванні зубних каналів. Від того, наскільки якісно вони будуть проліковані, залежатиме і здоров'я зуба. Найсучасніший та найефективніший спосіб – лікування каналів зуба під мікроскопом,

Як же відбувається лікування каналів (ендодонтія) під мікроскопом?

1. При лікуванні каналів під мікроскопом пацієнт займає горизонтальне положення.
2. Лікар знаходиться за головою пацієнта.
3. Над обличчям пацієнта на відстані 20 см., встановлюють мікроскоп.
4. В процесі лікування каналів лікар постійно дивиться в окуляр.
5. Поруч знаходиться асистент, який стежить за ходом лікування в монітор і подає необхідні інструменти.
6. Також при лікуванні під мікроскопом ведеться фото і відеозйомка всіх етапів лікування. [2]

Рис.1 Зовнішній вигляд мікроскопу.

Мікроскоп дає можливість для стоматолога лікувати зуби під багатократним збільшенням. До того ж ще й висвітлює робочу зону – усе це підвищує якість роботи лікаря. (Рис.1)

Тобто при ендодонтичному лікуванні зубів мікроскоп незамінний. Він дозволяє швидко та точно пролікувати навіть найглибший кореневий канал. За допомогою мікроскопу можна побачити та оцінити його спрямованість, ширину і глибину, визначити наявність рідини і видалити її, запобігти виникненню кісти. Також за допомогою потужного збільшення можна виявити та видалити неконтрастні пломбувальні матеріали. Такі пломби продовжують використовуватися в стоматології. При повторному зверненні перед лікарем постає непросте завдання – видалити старі пломби з хворого каналу.

Лікування зубів під мікроскопом дозволяє побачити залишки старих пломб та повністю очистити канал, запобігти ускладненням, подальшому розвитку запалення та повторного звернення до лікаря. (Рис.2)

Рис.2 Лікування зубів під мікроскопом.

Лікування каналу зуба під мікроскопом дозволяє:

- якісно почистити та пролікувати канали, не зачіпаючи здорові тканини зуба;
- повністю видалити старий пломбувальний матеріал;
- дістати застряглі елементи інструментів.

Використання мікроскопа дозволяє на ранніх етапах помітити перфорації, щілини, при яких надалі зуб не має сенсу лікувати. Отже, це виключає проведення неефективних процедур і марні витрати пацієнтів.

Переваги лікування зубів за допомогою мікроскопа:

- мікроскоп дозволяє максимально точно визначити межі між пошкодженими і здоровими тканинами при різних маніпуляціях (протезування, імплантації) і зберегти неушкоджені тканини зубів та ясен;
- діагностика і лікування зубів за допомогою мікроскопа, полегшує роботу лікаря-стоматолога, покращує візуальний огляд, знижує психологічну і фізичну напругу, що допомагає зберегти працездатність, а це важливо для якісного лікування;
- діагностика та лікування під мікроскопом дає можливість провести будь-яку стоматологічну операцію з мінімальним травмуванням, що дозволяє досягти естетичного результату;
- за допомогою мікроскопа можна діагностувати мікроскопічні тріщини, карієс в важкодоступних місцях і своєчасно вилікувати їх;
- мікроскоп дозволяє якісно встановити ортопедичну конструкцію, забезпечивши максимальне прилягання при протезуванні;
- мікроскоп дозволяє повністю видалити пошкоджені тканини, швидко виявити канал та проконтролювати візуально щільність прилягання композитного матеріалу;
- діагностика під мікроскопом дозволяє точно розташувати імплант та зафіксувати його в цьому положенні. [3]

Висновки. Лікування зубів під мікроскопом – найбільш ефективне та прогресивне в сучасній стоматології. Оптичне збільшення відкриває перед стоматологом нові можливості та дозволяє якісно пролікувати навіть складні канали зубів. Інноваційна техніка збільшує зображення та виводить його на екран. Завдяки цьому лікар може виконати на найвищому рівні будь-які стоматологічні маніпуляції. Лікування каналу під мікроскопом – гарантія мінімального ризику розвитку ускладнень. Пацієнту такий вид лікування дає

можливість проконтролювати кожен етап та оцінити його ефективність.

Застосування операційного мікроскопа виводить сучасну стоматологію на новий рівень якості та кардинально змінює взаємовідносини лікаря та пацієнта. Сьогодні пацієнт за допомогою відеокамери операційного мікроскопа може на власні очі побачити свої проблеми «очима лікаря». Лікар і пацієнт стають партнерами в процесі лікування! [4]

ЛІТЕРАТУРА:

1. https://giorno-dentale.com/ua/services/lechenie-zubov-pod-mikroskopom/
2. https://dentalmagazine.ru/posts/esteticheskoe-cifrovoe-modelirovanie-ulybki-analogovoe-i-cifrovoe-virtualnoe-planirovanie.html
3. https://vesova.clinic/uk/likuvannya-kanaliv-zuba-navishho-i-komu-cze-potribno/
4. https://avanto.ua/uk/diagnosis-and-therapy/operating-microscope/

КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕЧЕНИЯ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ SARS-COV-2 (COVID-19) У БЕРЕМЕННЫХ

Каримова Лутфия Азизовна
ГУ Республиканский специализированный
научно-практический медицинский
центр акушерства и гинекологии,
Ташкент, Узбекистан

Введение. Коронавирус SARS-CoV-2 представляет собой одноцепочечный РНК-содержащий вирус, который относится к Beta-CoV B семейства Coronaviridae; II группа патогенности (как SARS-CoV и MERS-CoV).

По данным UNFPA, материнская смертность с января по июль месяц 2020 года в Узбекистане составило 86 случаев, из которых 29 — это женщины с подозрением или с коронавирусной инфекцией.

Цель исследования: определить факторный анализ риска развития тяжелого течения заболевания у беременных, инфицированных SARS-CoV-2 (COVID-19).

Материал и методы исследования: Нами было ретроспективно проанализировано 210 историй болезни беременных женщин, которые находились в родильном комплексе, перепрофилированном под оказание специализированной медицинской помощи матерям с COVID-19, за период с июля по август 2020 года.

Результаты и их обсуждение. Проведенный нами анализ выявил следующее: большинство госпитализированных беременных были в сроке гестации 5-21 неделя, что составило 52,4%, беременные сроком гестации 22-28 недель 27,6% и 20% в сроке 29-40 недель соответственно ($p>0,05$). Средний возраст беременных составил 26,5±3,2 лет. Из общего числа госпитализированных беременных 99 (47,1%) поступили в течение 1-3 суток с момента начала заболевания, 77 (36,7%) на 4-5 сутки и 34 (16,2%) на 7-8 сутки. По характеру течения заболевания были зарегистрированы тяжелая форма в 12-

и (5,7%) случаях, средняя форма в 180 (85,7%) случаях и легкая форма в 18-и (8,6%) случаях. Стоит отметить, что при тяжелой форме заболевания, беременные были подключены к аппарату искусственной вентиляции легких и максимально снижение уровня насыщения крови кислородом снижалось до 86%.

Осложнения гипоксического генеза, такие как маловодие (16,1%) и СОРП (33,3%) отмечалось у пациенток с тяжелым течением заболевания. Нами были регистрированы случаи с преждевременными родами (2 пациентки), ПДРПО (2 случая) и ПОНРП у 1 пациентки, однако эти осложнения были отмечены у женщин с отягощенным акушерским анамнезом.

Оценка состояния новорожденных по шкале Апгар на 1 минуте показала, что наибольшее число детей с оценкой в 4-5 баллов регистрировалась у пациенток с тяжелым течением пневмонии и составила 20% против 16,7% со средним течением заболевания. Оценка состояния детей через 5 минут показала, что у беременных с тяжелым течением коронавирусной пневмонии количество детей с оценкой 4-5 баллов оставалась достоверно более высокой - 8,2%.

Аномалии развития новорожденных, рожденных от женщин, переболевших коронавирусной пневмонией во время беременности, стигмы дисэмбриогенеза, врожденные пороки сердца не были регистрированы.

Выводы: Фактор риска развития осложнений во время беременности - отягощенный акушерский и соматический анамнез (повышение артериального давления, кровотечение, нарушение свертывания крови, преждевременные роды). Коронавирусная инфекция изолировано не является фактором риска развития осложнений гестации, но оказывает косвенное отягощающее влияние на существующую соматическую патологию беременной. Для окончательного вывода об особенностях течения заболевания у беременных требуется более глубокий анализ клинико-лабораторных критериев Covid-19.

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ ПЕЧЕНИ У БЕРЕМЕННЫХ С КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ SARS-COV-2 (COVID-19) У БЕРЕМЕННЫХ

Надырханова Наталья Суратовна
доктор медицинских наук
Каримова Лутфия Азизовна
врач акушер-гинеколог
ГУ Республиканский специализированный
научно-практический медицинский центр
акушерства и гинекологии,
Ташкент, Узбекистан

Введение. Согласно данным ВОЗ, в мире смертность от ковид-пневмонии составила 10%. В исследовании П. Дашраз и соавт. (Dashraath P., 2020) уровень смертности беременных от SARSCoV-2 составил около 18%, от MERS — 25%, от вируса гриппа A(H1N1) — 5% [7-10]. Тяжёлые формы заболевания, требующие ИВЛ, зарегистрированы в 25, 41 и 19% случаев соответственно.

Исследований, посвященных изучению развития и течения беременности на фоне коронавирусной инфекции в Узбекистане незначительно.

Целью исследования: определить функциональное состояние печени у беременных с SARS-CoV-2 (COVID-19).

Материал и методы исследования: Проведен анализ течения и исхода беременности у 78 женщин с остро возникшей ПКН на фоне коронавирусной инфекции SARS-COV-2 (COVID-19).

Результаты и обсуждение. У подавляющего большинства беременных в период появления желтухи температура тела была в пределах 37-38º С, в среднем 37,5±1,80ºС и у 11 (14,1%) отмечалось фебрильная температура. Следует отметить, что повышение температуры тела отмечалось в период коронавирусной инфекции SARS-COV-2 (COVID-19) до фебрильных цифр, затем был период снижения показателей и в среднем в течение 7,7±1,3 дней регистрировалась новая волна подъема температуры тела. Результаты анализа

показателей периферической крови у пациенток с ПКН свидетельствуют о снижении числа эритроцитов с 3,2±0,4×1012/л при поступлении до 2,2±0,6×1012/л перед родоразрешением. Наряду со снижением уровня эритроцитов отмечалось уменьшение гемоглобина с 102±5,8 г/л перед родоразрешением до 80,4±6,2 г/л (P<0.05). Отмечался умеренно выраженный лейкоцитоз 10,7±2,5×109/л, перед родоразрешением отмечалось достоверное снижение в среднем до 5,2±2,8×109/л (P<0.05). Результаты анализа свидетельствуют о сдвиге лейкоцитарной формулы влево, число палочкоядерных нейтрофилов нарастало и к моменту родоразрешения достигло в среднем 58,4±6,2%.

Обращает на себя внимание прогрессирующая лимфопения с 18,7±2,0% при поступлении до 15,5±2,7% перед родами (P<0.05). Отмечается некоторое ускорение СОЭ – с 28,7±2,2 мм/ч в момент поступления до 30,7±2,7 мм/ч через 2 часа. Что касается гематокрита, то средний показатель при поступлении равнялся28,8±2,8%, затем прогрессивно снижался и перед прерыванием беременности составил 20,8±2,4%(P<0,05).

В динамике наблюдения в реанимационном отделении отмечались признаки нарастающей дыхательной недостаточности. Беременные отмечали боли в области сердца, затрудненное дыхание, одышку в покое. Обращало на себя внимание нарастание числа сердечных сокращений (ЧСС) в среднем в момент первичного консультирования до 96,8±7,6 ударов в минуту. Затем отмечалось урежение ЧСС и в среднем достигло 78,4±7,2 ударов в минуту. При этом у 19 (24,4%) тахикардия сменилась выраженной брадикардией.

Что касается артериального давления (АД), то при первичном осмотре у большинства беременных отмечалась нормотензия, сменяющаяся гипотензией и у 19 (24.4%) беременных АД достигало 90/60. САД в среднем составило 90,6±5,8 мм рт ст., ДАД 68,4±4,8 мм рт ст.

Результаты проведенных исследований свидетельствует о прогрессивном снижении уровня общего белка в периферической крови, показатели которого перед родоразрешением в среднем составили 45,5±2,9 г/л, в то время как при

поступлении было 59,7±4,8 г/л. Отмечался рост показателей общего билирубина до 90,7±3,4 мкмоль/л в основном за счет прямых фракций при незначительной активности печеночных ферментов. Отмечалась тенденция к гипогликемии. Содержание креатинина в периферической крови беременных в момент поступления было сниженным по отношению к контрольным значениям (соответственно 44,5±3,3 мкмоль/л против 54,4±3,7 мкмоль/л), в последующие часы показатели увеличились, доходя до 64,4±3,8 мкмоль/л через 6 часов после поступления (P<0,05). АЛТ и АСТ также постепенно увеличились с момента поступления доходя через 6 часов после поступления до 48,7±1,1 Е/л и 39,8±0,9Е/л против 30,9±0,8 Е/л и 29,4±0,6Е/л в контрольной группе (P<0,05).

Выводы: Течение беременности у женщин с коронавирусной инфекции SARS-COV-2 (COVID-19) осложнилось развитием печеночно-клеточной недостаточности, энцефалопатией и коагулопатическим кровотечением. Частота развития и тяжесть течения печеночно-клеточной недостаточности у беременных с пневмонией напрямую коррелирована с объемом вмешательств. Частота развития акушерских и перинатальных осложнений гипоксического генеза у женщин с печеночно-клеточной недостаточностью в 3,5 раза чаще, чем у беременных с коронавирусной инфекции SARS-COV-2 (COVID-19).

ДИНАМІКА МОРФОМЕТРИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ЕЛЕМЕНТІВ ГЕМОМІКРОЦИРКУЛЯТОРНОГО РУСЛА СЛІПОЇ КИШКИ В ЕКСПЕРИМЕНТІ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ПОЛІФІЛАМЕНТНОГО ШОВНОГО МАТЕРІАЛУ ВІКРИЛ

Проніна Олена Миколаївна,
д.мед.н., професор
Білаш Сергій Михайлович,
д.біол.н., професор
Кобеняк Микола Миколайович
аспірант
Полтавський державний медичний університет
м. Полтава, Україна

Вступ. В зв'язку із зростанням патології органов травної системи, значно зросла кількість оперативних втручань на товстому кишечнику, а відповідно і вимоги, як до техніки виконання операцій так і до використання шовних матеріалів. Чітке розуміння процесів ремоделювання структури стінки товстого кишечника, зокрема судин гемомікроциркуляторного русла (ГМЦР), в післяопераційному періоді надасть змогу хірургу проведення успішних оперативних втручань, а головне правильний підхід, що до ведення хворого в післяопераційному періоді.

Мета дослідження. Встановити динаміку морфометричних показників елементів ГМЦР (артеріол, капілярів, венул) слизової і підслизової оболонки сліпої кишки в експерименті при використанні поліфіламентного шовного матеріалу вікрил.

Матеріал та методи досліджень. Експеримент проведено на 15 кролях породи Шиншила середня маса яких складала (2,64 ± 0,26) кг. з дотриманням «Правил використання лабораторних експериментальних тварин» (2006, додаток 4) і Гельсінською декларацією про гуманне відношення до тварин, Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (№ 3447-IV від 21.02.2006 р.), яким проведено оперативне втручання на сліпій кишці.

В роботі використовували гістологічний, морфометричний і статистичний методи дослідження. Гістологічні зрізи вивчались за допомогою світлового мікроскопу з цифровою мікрофотонасадкою фірми Olympus C 3040–ADU з адаптованими для даних досліджень программами. Морфометричні дослідження здійснювали, використовуючи систему візуального аналізу гістологічних препаратів за допомогою програм ВідеоТест–5.0, КААРА Image Baseта Microsoft Excel на персональному комп`ютері. Статистичну обробку результатів проводили з використанням пакету програми Microsoft Excel.

Морфометрично встановлювались середній загальний діаметр елементів ГМЦР слизової і підслизової оболонки кишкової стінки в ділянці ранового дефекту, та середній діаметр просвітів елементів ГМЦР слизової та підслизової оболонки сліпої кишки.

Результати та обговорення. В результаті дослідження встановлено , що при проведенні експерименту в тканинах сліпої кишки на ранніх стадіях виникає запалення, а на пізніх йде формування сполучнотканинного рубця. При цьому спостерігається динаміка судинної реакції елементів ГМЦР.

Так середній діаметр артеріол слизової оболонки збільшується на 3 добу експерименту у 1,8 разів , а на 7 добу - в 1,66 разів, що забезпечує посилення кровонаповнення і формування активною вогнища запалення (рис.1). Відповідні перетворення спостерігається з артеріолами підслизової оболонки (на 3 добу відбувається збільшення в 1,9 разів, на 7 добу - в 2 рази). Починаючи з 14 доби відбувається поступове зменшення загального діаметру і до 60 доби показники були наближенні до контрольних значень(рис.2).

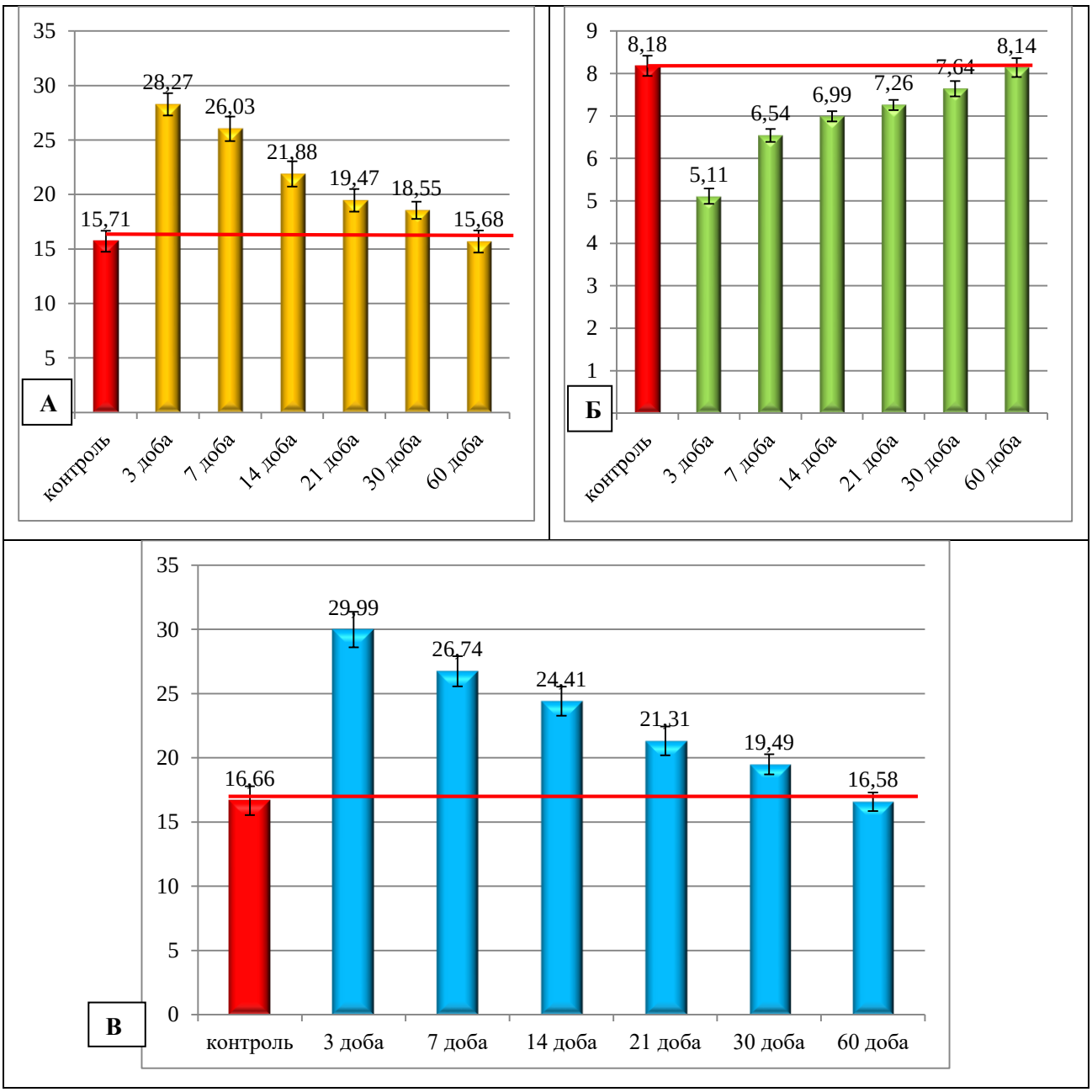

Рис. 1. Морфометрична характеристика середніх загальних діаметрів елементів гемомікроциркуляторного русла слизової оболонки кишкової стінки в ділянці ранового дефекту при зшиванні його хірургічною ниткою Вікрил в динаміці експерименту: А – артеріоли; Б – капіляри; В – венули.

Звертає увагу, що капіляри як слизової, так і підслизової оболонки різко спазмувалися, починаючи з 3 доби експерименту (діаметр зменшувався в 1.6 рази). Але з 7 доби була встановлена тенденція до їх розширення: на 7 добу капіляри були вужчими за контроль у 1,25 рази; на 14 добу - в 1,17разів; 30 добу були наближенні до контрольних показників (рис.1,2).

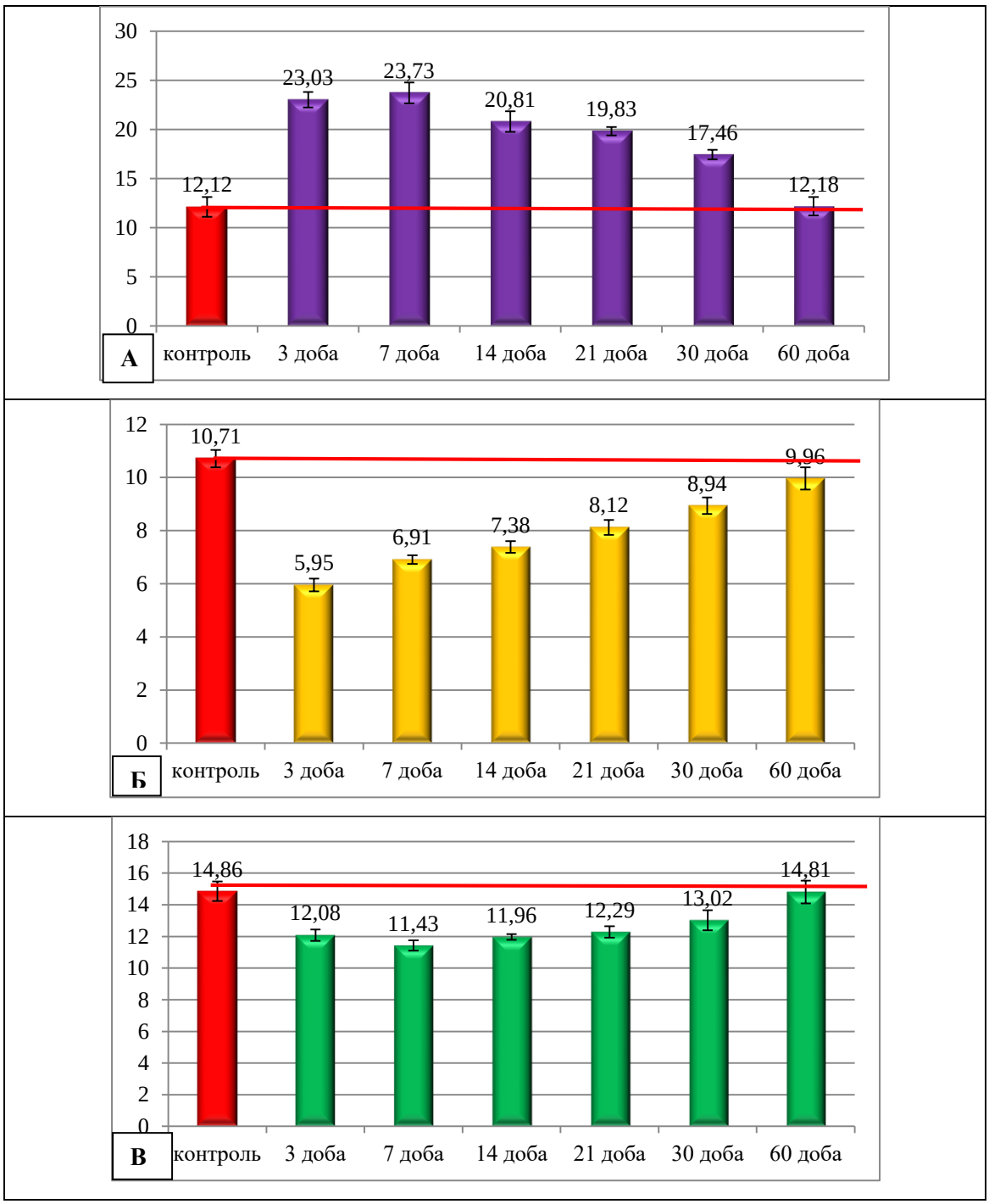

Рис.2. Морфометрична характеристика середніх загальних діаметрів елементів гемомікроциркуляторного русла підслизової оболонки кишкової стінки в ділянці ранового дефекту при зшиванні його хірургічною ниткою Вікрил в динаміці експерименту: А – артеріоли; Б – капіляри; В – венули.

Венули в слизовій оболонці сліпої кишки на 3 добу розширювались у 1,8 рази і залишилась в цьому стані до 14 доби експерименту, після чого до 30 доби вони звужувались і практично на цьому терміні дорівнювали показникам контрольної групи тварин. В підслизовій оболонці відбувалися протилежні

зміни: з 3 по 7 добу венули спазмувались і зменшували свій діаметр в 1,3 рази. На 30 добу показники дорівнювали контролю (рис.1,2). Нами також був проведений аналіз динаміки показників середнього діаметру просвітів цих судин в слизовій болонці. На 3 добу спостереження середній діаметр просвіту артеріол збільшувався у 1,5 рази. З 7 доби показник середнього діаметру просвіту артеріол статистично не відрізнявся від контрольної групи(рис.3).

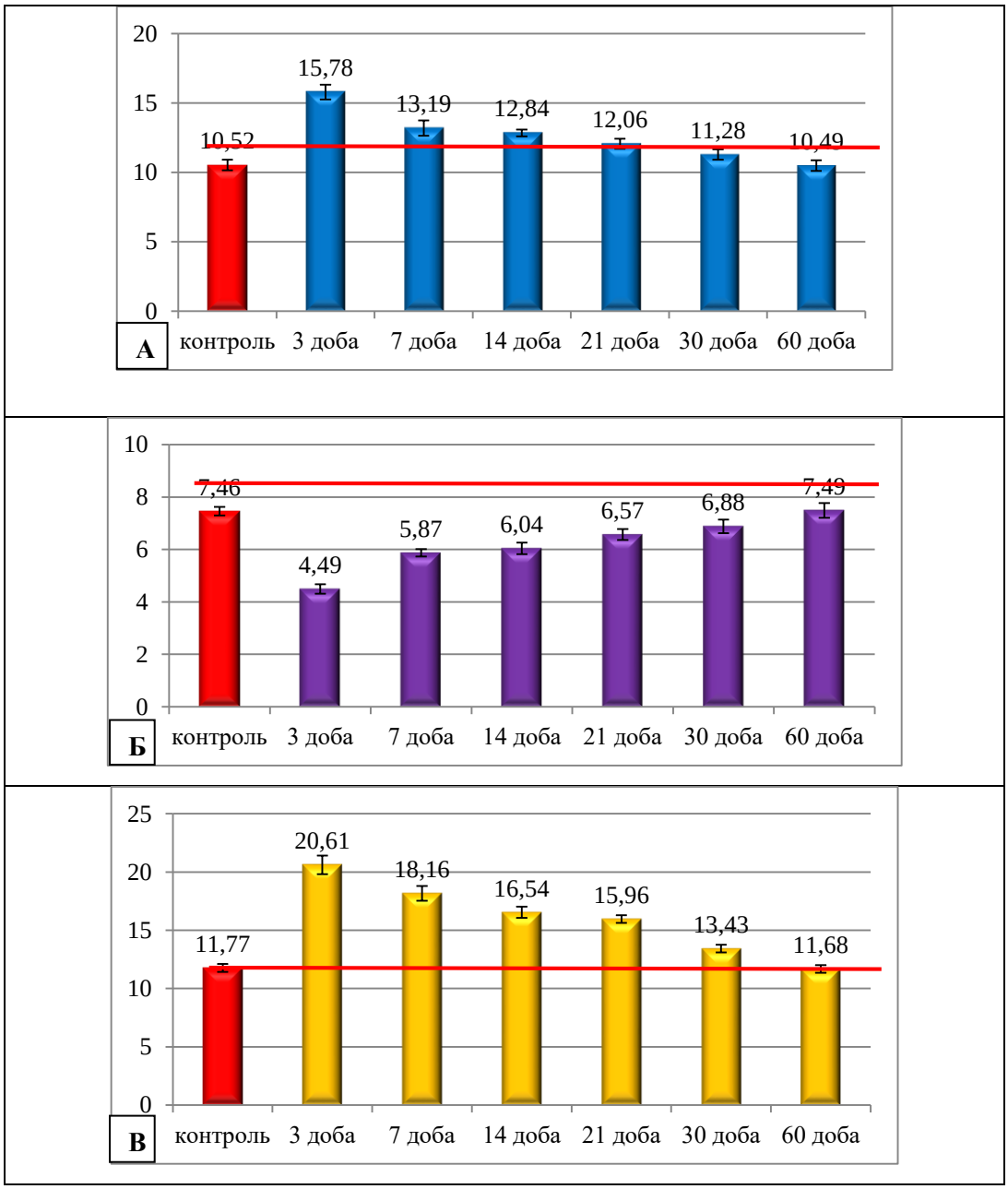

Рис.3. Морфометрична характеристика середніх діаметрів просвітів елементів гемомікроциркуляторного русла слизової оболонки кишкової стінки в ділянці ранового дефекту при зшиванні його хірургічною ниткою Вікрил в динаміці експерименту: А – артеріоли; Б – капіляри; В – венули.

Що стосується відповідних показників діаметру капілярів, то на 3 добу відбувається їх звуження в 1.7 разів. З 7 доби капіляри відновлювали середній діаметр, але в порівняні з контролем були ще вищими у 1,27 рази. А з 21 доби діаметр просвіту капілярів достовірно наближався до контрольних значень.

Венули з 3 доби збільшували діаметр просвітів і мали таку ж тенденцію, як і артеріоли. Так на 3 добу середній діаметр просвіту венул збільшився в 1.75 разів; на 7 добу – в 1.54 рази, на 14 добу – в 1,25 разів. Починаючи з 30 доби відбувається наближення цього показника до контрольних цифр (рис.3).

В підслизовій оболонці показники середніх діаметрів просвітів судин ГМЦР відрізнялися від цих показників в слизовій оболонці. Середній діаметр просвіту артеріол на 3 добу був збільшений в 1,6 рази; на 7 добу - в 1,3 рази. Починаючи з 30 доби показник був наближений до контролю. Середній діаметр просвіту капілярів за 3 добу зменшувався у 2 рази. Але починаючи з 14 доби простежувалася тенденція наближення до контрольних показників, проте, ще був нижчим в 1,2рази, а на 21 добу не відрізнявся від контролю (рис.4).

Середній діаметр венул підслизової оболонки на 3 добу експерименту зменшився в 1,3рази, а з 7 доби спостерігалось тенденція відновлення цього показника порівняно з контролем і вже на 14 добу середній діаметр вену статистично не відрізнявся від контрольної групи (рис.4).

Рис.4. Морфометрична характеристика середніх діаметрів просвітів елементів гемомікроциркуляторного русла підслизової оболонки кишкової стінки в ділянці ранового дефекту при зшиванні його хірургічною ниткою Вікрил в динаміці експерименту: А – артеріоли; Б – капіляри; В – венули.

Висновок. Аретріоли , капіляри і венули приймають активну участь у відповідь на запальний процес і формування сполучнотканинного рубця. Артеріоли слизової і підслизової оболонки реагували розширенням середніх діаметрів в ранні строки 3-7 доба і до 30-60 доби відповідали контрольним показникам. В капілярах спостерігалося спазмування в ранні терміни, яке досягало контрольних цифр до 30 доби. Венули слизової оболонки в ранні строки розширювались, а підслизовій звужувались, досягаючи контрольних показників на 30 добу.

УДК 611.149

ВАРІАНТНА АНАТОМІЯ ВОРІТНОЇ ВЕНИ ТА АРХІТЕКТОНІКА ЇЇ КОРЕНІВ У ХВОРИХ НА РАК ШЛУНКУ

Полстяной Андрій Олександрович,
асистент кафедри
нормальної анатомії та фізіології людини
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна
Постолов Олег Миколайович
лікар хірург-онколог
Обласний центр онкології
м. Харків, Україна

Анотація: Варіанти та зміни рівнів формування ворітної вени можуть призводити до утрудненням під час діагностичних і хірургічних маніпуляцій. Були вивчені та проаналізовані дані мультіспіральних комп'ютерних ангіографій (МСКТА) для визначення варіантної анатомії формування стовбура ворітної вени та архітектоніки її коренів та приток, основних морфометричних характеристик, рівней формування.

Ключові слова: варіантна анатомія, архітектоніка, ворітна вена, хірургічна анатомія судин, портальна система.

Актуальність. Впровадження в практику за останні десятиліття сучасних топографо-анатомічних, морфологічних та функціональних знань про оперативне лікування захворювань органів верхнього поверху порожнини очеревини і заочеревинного простору дозволило прикладній хірургії стати на новій рівень розвитку. Значно зросла частка оперативних втручань, що вимагають максимального знання варіантів архітектоніки, топографічних та анатомічних характеристик екстраорганних кровоносних судин і знання їх варіантної анатомії. Такий підхід дозволяє виконувати оперативні втручання, які передбачають максимально можливе збереження основних джерел

васкуляризації органів, і попереджати інтра- і післяопераційні кровотечі [1].

Сучасній методи прижиттєвої візуалізації судинної системи людини дають можливість отримувати та аналізувати нові дані о судинах і розвивати один з найактуальніших напрямків розвитку сучасної анатомії - вчення про індивідуальну анатомічну мінливість. Одним з кращих методів для отримання прижиттєвих даних про особливості анатомічної будови судин є МСКТА. Томограми дозволяють детально вивчати анатомічні взаємовідносини органів черевної порожнини на рівні зрізу. Особлива увага звернута на цілеспрямоване вивчення варіантної анатомії на передопераційному етапі. Розуміння і знання варіантної анатомії формування ворітної вени, архітектоніки її коренів і приток грає важливу роль для хірургів, що виконують операції на підшлунковій залозі, шлунку, печінці, дванадцятипалої кишці. У спеціальній літературі переважно представлені дані про екстраорганні судини печінки, і лише про найбільш розповсюджені варіанти формування ворітної вени, топографії її коренів і приток [2].

Мета: вивчити особливості варіантної анатомії ворітної вени у хворих на рак шлунку.

Матеріали та методи: В стандарт передопераційного обстеження хворих на рак шлунка в «Обласний центр онкології» входить в тому числі мультіспіральна комп'ютерна томографія органів грудної клітки, черевної порожнини і малого таза в ангіографічної режимі для візуалізації варіантної анатомії відходження вісцеральних судин [1]. Використання данного дослідження у повному обсязі дозволяє заздалегідь планувати при проведенні хірургічного втручання технічні варіанти або особливості виконання мобілізації шлунку та необхідний для кожного випадку рівень перев'язки та перетину кровоносних судин й обсяг лімфодисекції. У дослідження було включено 58 пацієнтів з гістологічно та імуногістохімічно верифікованим раком шлунка, які в період 2019-2021 років отримали радикальне хірургічне лікування за основним захворюванням. МСКТА були виконані на 384/128-зрізовому комп'ютерному томографі «Siemens Somatom Edge» з товщиною зріза 0,3 мм в

портальній венозній фазі через 90 секунд після ін'єкційного введення 80-120 мл контрастної речовини «Ультравіст» (Ultravist, Bayer Schering Pharma, Німеччина). Аналіз МСКТА-зображень мезентеріко-портальної зони проводилися в осьових, корональних, осьових, а також тривимірних реконструкціях. Статистична обробка цифрових даних проводилася за допомогою програми Microsoft Excel.

Результати: Класично ворітна вена (*vena portae,* ВВ) формується в результаті злиття верхньої брижової вени (ВБВ) з загальним венозним стовбуром горизонтального напрямку, утвореним з'єднанням селезінкової вени (СВ) з нижньої брижової вени (НБВ) [2, 4-7].

Для опису типу конфлюенса (злиття) ворітної вени існує запропонована класифікація P. Krumm et al. (2011), відповідно до якої виділяють 10 типів утворення ворітної вени [5]. За результатами дослідження серед усіх випадків мале місце 4 варіанта формування стовбура ВВ, що в цілому узгоджується із результатами досліджень інших авторів щодо варіантної анатомії даної венозної судини [2-5]. 1-й тип (тип А за Krumm) – «класичний» – злиття ВБВ із загальним венозним стовбуром, утвореним злиттям СВ і нижньої НБВ (70,7%); 2-й (тип С за Krumm) – утворення злиттям СВ із загальним стволом ВБВ і НБВ (17,2%); 3-й (тип В за Krumm) – злиття ВБВ, СВ і НБВ (10,4%); 4-й (тип D за Krumm) – злиття ВБВ, СВ і НБВ з наявністю додаткової брижової вени, що входить в кут злиття (1,7%). Перші три варіанти формування стовбура ВВ можна вважати типовими, а четвертий варіант - атиповим.

Типове формування ВВ проекційно на рівні нижнього краю хребця L1 у даному дослідженні мало місце у 38 чоловік (65,5%). У 12 випадках (20,7%) формування ВВ відбувалося на рівні хребця L2, в 6 спостереженнях (10,4%) – на рівні міжхребцевого диска між L1–L2, та у 2 випадках (3,4%) – на рівні хребця T12.

Топографічно більша частина стовбура ворітної вени розташовувалася в складі печінково-дванадцятипалої зв'язки, де вона знаходилася позаду загальної жовчної протоки, менший за розмірами сегмент ворітної вени розташовувався

позаду голівки підшлункової залози. У 75,9% (44 випадки) спостереженнь місце злиття – конфлюенс ворітної вени - знаходився позаду перешийка підшлункової залози. У 12 випадках (20,7%) конфлюенс відбувався на рівні верхнього краю підшлункової залози, а в 3,4% (2 випадки) - на рівні її нижнього краю. У всіх вивчених спостереженнях конфлюенс ВВ, утворений злиттям її коренів, розташовувався в борозні на задній поверхні головки підшлункової залози і був оточений її тканиною з трьох боків. Глибина борозни складала в межах 3-4 мм.

На досліджених МСКТА довжина стовбура ВВ коливалася від 35 до 96 мм, а діаметр в середній частині стовбура варіював від 8 до 19 мм. Верхня брижова вена проходила в корені брижі тонкої кишки спереду, праворуч і паралельно до верхньої брижової артерії. Стовбур цієї вени від впадання останнього притоку і до конфлюенса ВВ складав 10,1±1,2 мм. Діаметр верхньої брижової вени після впадіння всіх приток становив 7,1–16,1 мм. Селезінкова вена мала довжину 77–186 мм, формувалася зазвичай на відстані 20–30 мм від воріт селезінки. Діаметр вени складав 4,6–11,8 мм.

Висновки: Проведене дослідження свідчить про високу частоту варіантів будови ворітної вени, відмінних від класичних, що має бути враховано при плануванні оперативних втручань. Отримані дані, що відображають варіантну анатомію ворітної вени, важливі при плануванні операцій. Відсутність відомостей про індивідуальні особливості архітектоніки ворітної вени пацієнта може істотно вплинути на запланований хід операції, і збільшити час оперативного втручання, що може негативно позначитися на кінцевому результаті. В роботі P. Krumm et al. найпоширенішим типом конфлюенса ворітної вени є тип А, другим за поширеністю тип В, третім - тип С. В нашому дослідженні найпоширенішим типом також виявився тип А, типи С був другим, а тип В - третім за поширеністю відповідно. Таким чином, топографо-анатомічні та морфометричні характеристики, архітектоніка стовбура ВВ та її приток мають широкий діапазон варіантної анатомії, знання яких значно розширює можливості їх визначення та інтерпретації при застосуванні методів прижиттєвої тривимірної візуалізації за допомогою МСКТА і допомогають

моделювання індивідуального анатомічного підходу при виконанні оперативних втручаннь на органах в гастроспленопанкреатодуоденальній зоні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисова Е. Л. Изучение вариантной анатомии артерий с помощью МСКТ на примере 200 исследований //Медицинская визуализация. – 2013. – № 3 (3). – С. 28–34.
2. Гайворонский И.В., Коваленко Н.А., Родионов А.А., Котив А.Б., Ничипорук Г.И., Горячева И.А. Особенности формирования и топографо-анатомических отношений конфлюенса воротной вены // Вятский медицинский вестник. – 2020. – №3 (67). – С. 60–65
3. Коваленко Н.А., Гайворонский И.В., Котив Б.Н., Тягун В.С., Новицкая Н.Ю. Вариантная анатомия воротной вены и ее прикладное значение в хирургии // Российский биомедицинский журнал. – 2018. – Т. 19. – С. 182-208.
4. Колсанов А.В., Манукян А.А., Зельтер П.М., Чаплыгин С.С., Звонарева З.Н. Вариантная анатомия воротной вены по данным компьютерной томографии // Журнал анатомии и гистопатологии. – 2017. – Т. 6, № 4. – С. 31-36.
5. Krumm P., Schraml C., Bretschneider C., et al. Depiction of variants of the portal confluence venous system using multidetector row CT: analysis of 916 cases. // RöFo. –2011. – 183– P.1123–1129.
6. Raut R., Bahetee B. Study of variations in the formation of portal vein // Scholars Journal of Applied Medical Sciences. – 2015. – Vol. 3. – P. 1370-1375.
7. Sztika D., Zahoi D.E., Motoc A., Farca Ureche M., Daescu E. Anatomical variations of the hepatic portal vein associated with incomplete celiac trunk // Romanian Journal of Morphology and Embryology. – 2011. – Vol. 52, N 2. – P. 695-698.

УЛЬТРАЗВУКОВИЙ МОНІТОРИНГ СТАНУ ЕНДОМЕТРІЮ В ПРОГРАМАХ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стречень Сергій Борисович
к.мед.н, доцент,
лікар УЗД МЦ «Надія Одеса», Одеса, Україна
Кошик Дмитро Анатолійович
к.мед.н., лікар гінеколог-репродуктолог,
МЦ «Надія Одеса», Одеса, Україна
Стречень Наталія Сергіївна
лікар гінеколог-репродуктолог,
МЦ «Надія Одеса», Одеса, Україна

Вступ. Репродуктивне здоров'я як спроможність до репродукції, регуляції фертильності, отримання сексуального задоволення, є важливою складовою повного фізичного, психічного і соціального благополуччя жінки і чоловіка, сімейної пари і родини в цілому. За останні роки намітилась негативна тенденція, яка визначається зменшенням приросту населення, зростанням абсолютного та відносного рівня безпліддя. В сучасних умовах дещо змінився профіль безпліддя, що супроводжується підвищенням рівня чоловічого фактору, проте провідним все ж є жіночі захворювання. Найбільш розповсюдженими формами порушення репродуктивної функції у жінок є трубно-перитонеальна, оваріальна і маткова. До маткових факторів відносять, перш за все, морфо-функціональний стан ендометрію. Різнопланові патоморфологічні та патофізіологічні його зміни сприяють зменшенню його рецептивності, порушенню імплантації, та, в цілому, зменшують ефективність спонтанних і стимульованих циклів. Термін «тонкий» ендометрій, який в останні роки набув чинності, визначає проблему, яка обговорюється в наданій роботі.

Перш за все, необхідно визначитись з діагностичними критеріями патологічного стану ендометрію, які поряд із загальноклінічними, біохімічними, гістологічними, імуногістохімічними, передбачають широке

застосування ультразвукових методів дослідження. Саме це і визначило основну мету роботи.

Мета роботи. За допомогою сучасних ультразвукових трансабдомінальних і трансвагінальних методів і доплерангіосканування проаналізувати стан ендометрію на етапі планування та при здійсненні допоміжних технологій з метою підвищення результативності лікування безпліддя, виявити і визначити найбільш значущі ультразвукові патологічні ознаки внутрішньої порожнини матки.

Матеріали та методи. В роботі були проаналізовані дані 100 пацієнток з безплідністю і «тонким» ендометрієм. Критеріями включення в дослідження були: вік пацієнток 18-37 років, відсутність ультразвукових даних за внутрішньоматкову патологію, відсутність чоловічого фактору, товщина ендометрію в першій фазі менструального циклу менше 6 мм. Всі пацієнтки були обстежені (суб'єктивно, об'єктивно, анамнестично) згідно існуючим інструкціям застосування допоміжних репродуктивних технологій. Лабораторні дослідження проводились в необхідному масиві згідно стандартам і правилам проведення медико-біологічних досліджень. Згідно завданням роботи стан ендометрію вивчався за допомогою трансвагінального ультразвукового обстеження та ультразвукової допплерометрії маткових судин. Ультразвукові дослідження здійснювались датчиком з частотою 7,5 МГц на апараті "e saote MyLab x vision" на протязі останніх двох років.

Результати і обговорення. Згідно поставленій меті та дизайну дослідження пацієнтки були поділені на 3 групи спостереження. Першу групу (контрольну, середній вік 33±2,9) склали жінки, яким проводилась контрольована стимуляція овуляції (КСО) із застосуванням антагоністу гонадотропін рилізинг гормону тривалістю 8-12 днів, кількість фолікулів для трансвагінальної пункції (ТВП) – 5-15, кількість ооцитів стадії МІІ – 5-15, перенос ембріонів (ПЕ) у кількості 1-3 на стадії бластоцисти на 5-6- добу після ТВП, товщина ендометрія на день ПЕ – 5-15 мм. В цій групі для корекції товщини ендометрію застосувалась комбінація перорального прийому

естрадіолу валеату двічі на день і трансдермального на шкіру нижньої частини живота естрадіолу гемігідрату для досягнення товщини ендометрію 8 мм.

До першої досліджуваної групи (середній вік 35±3,1) увійшли жінки, яким до схеми корекції стану ендометрію, що була використана в контрольній групі, додатково щоденно на ділянку матки вводився розчин аргініну за допомогою електрофорезу. Друга досліджувана група жінок (середній вік 32±2,6) отримувала схожу схему попередньої групи та одноразовим внутрішньовенним введенням імуноглобуліну («Біовен», 5% розчин 400 мл) в день ТВП.

Отримані результати ультразвукових параметрів показали наступні дані: товщина ендометрію в контрольній групі дорівнювала 5,0-6,9 мм (54,6%), в першій досліджуваній групі – 7,0-7,9 мм (60,6%), відповідно в другій досліджуваній – 7,0-15,0 мм (78,8%). Структура ендометрію за ступенем вираженості проліферативності більше ніж в 50,0% випадків не відповідала три лінійності.

Вивчення швідкисних показників кровотоку у маткових судинах показало достовірні відмінності показнику індексу резистентності між контрольною та досліджуваними групами, при цьому відмінностей між групами 2 і 3 достовірних відмінностей не було. При вивченні кровотоку в аркуатних і радіальних артеріях матки також були виявлені достовірні різниці між контрольною групою і групами спостереження. Різниця між групами дослідження недостовірна.

Застосовані методи ультразвукового дослідження та медикаментозної корекції стану ендометрію та якісних і кількісних характеристик кровотоку дозволили підвищити ефективність програм запліднення in vitro, що супроводжувалось збільшенням частоти імплантації практично вдвічі і частоти настання клінічної вагітності в три рази. Можливо, визначений позитивний вплив запропонованих схем фармакокорекції на стан ендометрію та кінцеву ефективність допоміжних програм пояснюється покращенням судинного та імунного компонентів.

Висновки. Слід зауважити, що проведення рутинного ультразвукового обстеження порожнини матки в поєднанні з якісною і кількісною оцінкою кровотоку в маткових судинах, є необхідним, результативним, достовірним методом діагностики маткового ендометріального фактору безпліддя та може використовуватись для контролю за ефективністю лікування і результатами допоміжних репродуктивних технологій.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИ ВИВЧЕННІ ПИТАНЬ НАДАННЯ ПЕРШОЇ НЕВІДКЛАДНОЇ ДОЛІКАРСЬКОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ІНТЕРНАТУРИ

Райкова Тетяна Семенівна
кандидат фармацевтичних наук,
доцент, доцент кафедри
Запорізький державний медичний університет
м. Запоріжжя, Україна

Вступ./Introductions. Чинним законодавством України передбачена кримінальна відповідальність за ненадання допомоги постраждалому від громадянина, що став свідком аварії, катастрофи чи нещасного випадку, внаслідок яких є потерпілі, що потребують невідкладної допомоги [1,2]. У Кримінальному кодексі України містяться статті 135 «Залишення в небезпеці» та 136 «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані».

Важливість цієї проблеми підкреслює встановлення Світового дня надання першої допомоги, який відзначається щорічно у другу суботу вересня. За статистикою, допомога, надана протягом перших 4 хвилин, збільшує шанси на порятунок на 30% [3].

Медична допомога – це допомога, яку надають медичні працівники при відповідних умовах. Але деколи виникають серйозні та небезпечні для життя ситуації, при яких потерпілому треба надати першу невідкладну долікарську допомогу. Володіти методами першої долікарської допомоги, повинні особи, які зобов’язані за своїми службовими обов’язками надавати домедичну допомогу людині у невідкладному стані, знати, що потрібно і що не варто робити при раптовому захворюванні чи при нещасних випадках.

Мета роботи./Aim. Полягає у визначенні, на підставі аналізу, ролі фармацевтичних працівників при наданні першої невідкладної долікарської допомоги як не медичними працівниками і отримання відповідних знань під час інтернатури.

Матеріали і методи./Materials and methods. Для досягнення мети дослідження проведено аналіз наукових джерел та діючої нормативно - правової бази України з питань ролі не медичних працівників при наданні першої невідкладної долікарської допомоги. Протягом дослідження використані методи інформаційного пошуку, систематизації, порівняння та узагальнення.

Результати та обговорення./Results and discussion. Станом на сьогодні в Україні перша допомога [4] до прибуття бригади невідкладного реагування практично не надається, тим самим зводячи нанівець в багатьох випадках шанси постраждалого на виживання.

Посилаючись на Положення проєкту Закону України [5] слід відзначити, що окрім відсутності медичної освіти та базових знань із рятування людей, другою за рахунком причиною, чому люди не намагаються врятувати інше життя, є страх юридичних наслідків та майбутньої відповідальності в разі негативних результатів докладених зусиль.

Після подій 2013–2014 рр. в Україні, як свідчать данні, викладені в Положенні, значно зросло число осіб, які пройшли курси із надання першої допомоги та володіють навичками серцево - легеневої реанімації. Але навіть маючи відповідні знання, чимало з них зупиняться перед обличчям екстреної ситуації, побоюючись можливої кримінальної відповідальності, адже свідомість людини, у першу чергу в будь-якій ситуації, спрямована на власну безпеку.

Всесвітня організація охорони здоров’я (ВООЗ) рекомендує звільняти від відповідальності осіб, які надають допомогу постраждалому, аби стимулювати та збільшити мотивацію до початку та проведення невідкладних заходів.

У більшості штатів США, Канаді та Австралії діє законодавча база, що регулює право на надання першої допомоги та правовий стан особи, яка таку

допомогу надає. Головна умова закону — постраждалий не може подати позов за неправильно надану першу допомогу, якщо вона надавалася сумлінно, з найкращих міркувань та без очікування можливої компенсації.

Законодавство Австрії, Німеччини та Швейцарії також містить схожі норми, які звільняють від відповідальності дії особи, спрямовані на усунення крайньої небезпеки, яка загрожує життю людини.

Вище наведена інформація, яка оприлюднена у вигляді Положення проєкту Закону України, доводить, що з метою стимулювання осіб, що можуть брати участь у невідкладних заходах, Україна також потребує створення законодавчої бази, здатної захистити людину, що надає допомогу, від можливого покарання. Створення законодавчої бази, яка буде стимулювати пересічних громадян надавати першу допомогу в екстрених ситуаціях, що загрожують життю іншої людини, тим самим збільшуючи її шанси на виживання. Законопроектом пропонується внести зміни до Кримінального кодексу України, до Кодексу цивільного захисту України, до Основ законодавства України про охорону здоров'я, до Закону України «Про екстрену медичну допомогу», до Закону України «Про дорожній рух», До Закону України «Про автомобільний транспорт», до Закону України «Про Національну поліцію». Пропоновані зміни стосуються розширення поняття «першої допомоги» та запровадження поняття «імунітету від відповідальності» [5].

Особа, яка відповідно до своїх службових обов’язків надавала першу допомогу, не несе цивільної, адміністративної, дисциплінарної або кримінальної відповідальності за завдання шкоди життю, здоров’ю або майну людини внаслідок надання їй першої допомоги, якщо така допомога надавалася відповідно до затверджених в установленому порядку стандартів її надання, за винятком випадків наявності у діях такої особи умислу або недбалості, а за завдання шкоди майну — лише за наявності її умислу.

Професійні дослідники відзначають, що надаючи допомогу потерпілому, у першу чергу слід пам’ятати про власну безпеку і навіть утримуватися від надання допомоги, якщо це завідомо загрожує життю та здоров’ю рятувальника

(саме такі випадки і кваліфікуються як обставини, коли надати допомогу об’єктивно немає можливості) [6].

Якщо людина раптово захворіла чи травмувалася, їй надається перша допомогу з метою: зберегти життя; запобігти погіршенню стану здоров'я; сприяти видужанню. У нормативних документах використовується переважно термін «перша медична (лікарська) допомога», але з огляду на наказ МОЗ від 16.06.2014 № 398 «Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах», вживається термін «домедична допомога», оскільки у разі настання нещасного випадку, як правило, першими надають допомогу не медичні працівники [7].

З метою запобігання смертності та настання інвалідності людей внаслідок невідкладного стану держава сприяє створенню можливостей для надання населенню першої допомоги. Задля удосконалення надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах, вище приведеним наказом, затверджено пакет з 28 Порядків надання домедичної допомоги постраждалим залежно від характеру їх травмування.

Відповідно до статті 12 Закону «Про екстрену медичну допомогу» [8] особами, які зобов’язані надавати домедичну допомогу людині у невідкладному стані є:

- рятувальники аварійно-рятувальних служб;
- працівники державної пожежної охорони;
- працівники органів та підрозділів міліції;
- ***фармацевтичні працівники;***
- провідники пасажирських вагонів;
- бортпровідники;
- інші особи, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов’язками мають володіти практичними навичками надання домедичної допомоги.

В Статті 78. Професійні обов’язки медичних, фармацевтичних працівників та фахівців з реабілітації Закону України «Основи законодавства

України про охорону здоров'я» [9] закріплено, що: «Медичні, фармацевтичні працівники та фахівці з реабілітації зобов’язані:

а) сприяти охороні та зміцненню здоров’я людей, запобіганню і лікуванню захворювань, надавати своєчасну та кваліфіковану медичну, лікарську і реабілітаційну допомогу;

б) безоплатно надавати відповідну невідкладну медичну допомогу громадянам у разі нещасного випадку та в інших екстремальних ситуаціях».

Нормативні документи передбачають загальну послідовність дій під час надання домедичної допомоги:

1. Усунути дію на організм потерпілого небезпечних і шкідливих чинників (звільнити його від дії електричного струму; винести із зараженої зони; погасити одяг, що горить; дістати з води тощо).

2. Оцінити стан потерпілого.

3. Визначити характер травми, яка створює найбільшу небезпеку життю потерпілого, і діяти задля його порятунку.

4. Виконати необхідні заходи для порятунку потерпілого в порядку терміновості (відновити прохідність дихальних шляхів; зробити штучне дихання; зовнішній масаж серця; зупинити кровотечу; іммобілізувати місце перелому; накласти пов’язку тощо).

5. Підтримувати основні життєві функції потерпілого до прибуття медичного персоналу.

6. Викликати швидку медичну допомогу чи лікаря або транспортувати потерпілого до найближчого лікарняного закладу.

Якщо неможливо викликати медичних працівників на місце події, необхідно транспортувати потерпілого до найближчого лікарняного закладу. Перевозити потерпілого можна лише, якщо його дихання та пульс стабілізувалися. У разі, коли стан потерпілого не дає змоги його транспортувати, необхідно підтримувати його основні життєві функції до прибуття медичного працівника.

Також, з метою забезпечення надання домедичної допомоги треба

враховувати її ресурсну компоненту - лікарське забезпечення.

Законом України «Про лікарські засоби» [10] – (Стаття 22. Забезпечення населення лікарськими засобами на випадок стихійного лиха, катастроф, епідемічних захворювань) передбачено, що державні адміністрації створюють власні запаси лікарських засобів на випадок стихійного лиха, катастроф, епідемічних захворювань. Для цього Кабінет Міністрів України або уповноважений ним орган утворює та визначає спеціалізовані державні установи та організації.

Висновки./Conclusions. Аналіз наукових джерел і нормативно - правової бази з питань ролі не медичних працівників при наданні першої невідкладної долікарської допомоги показав важливість ролі фармацевтичних працівників в наданні відповідної невідкладної медичної допомоги громадянам у разі нещасного випадку та в інших екстремальних ситуаціях і приведенні нормативно – правової бази до вимог ВООЗ. Подальший аналіз інформаційних джерел дасть можливість підготовити для працівників фармації Навчальний посібник з метою обізнаності в цьому питанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
2. Кримінальна відповідальність за ненадання допомоги потерпілому: URL: http://tkp.com.ua/2016/09/12
3. Всесвітній день надання першої допомоги: URL https://moz.gov.ua/article/news/vsesvitnij-den-nadannja-pershoi-dopomogi
4. Устінов О.В. Що потрібно знати про надання першої допомоги: URL: https://www.umj.com.ua/article/130300
5. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення надання першої допомоги»: URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Z2j43GQEmy4J:w1.c1.rada.

gov.ua/pls/zweb2/web

6. Як надати першу допомогу: загальні правила: URL: https://moz.gov.ua/article/health/jak-nadati-pershu-dopomogu-zagalni-pravila

7. Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах: наказ МОЗ від 16.06.2014 № 398: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-14#Text

8. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 5 липня 2012 року № 5081-VI https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text

9. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

10. Про лікарські засоби: Закон України від 4 квітня 1996 року № 123/96-ВР: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text

УДК 615.03

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДЕЛЕЙ ФІНАНСУВАННЯ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ

Суховий Григорій Пилипович,
к. фарм. н.
Яковлева Ольга Станіславівна,
ст. викл.
Запорізький державний медичний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Кожна країна з урахуванням історичних, політичних, соціальних та економічних умов розвитку самостійно визначає політику в сфері охорони здоров'я та формує власну модель її організації та фінансового забезпечення. Проте, незважаючи на національні особливості функціонування системи охорони здоров'я, основою для формування фінансових відносин у даній сфері, завжди служить та чи інша класична модель фінансового забезпечення. Виникнення цих моделей є результатом досвіду, який суспільство накопичило в ході вирішення проблем, пов'язаних з організацією, фінансуванням медичного обслуговування та забезпеченням належного рівня здоров'я громадян. Вибір моделі фінансового забезпечення охорони здоров'я є стратегічно важливим завданням держави, котра змушена будувати систему фінансових відносин з урахуванням об'єктивних потреб і можливостей та усвідомлювати постійно зростаючу економічну і соціальну цінність здорового суспільства.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) виділяє декілька підходів до організації систем охорони здоров'я, для яких характерні певні форми фінансового забезпечення. Одна з них - державна (беверіджевська), що діє у таких країнах, як Великобританія, Данія, Канада, Ірландія, базується на державній службі охорони здоров'я та, відповідно, на бюджетній системі фінансування.

Друга (бісмарковська) – це розгалужена система соціального медичного

страхування, що вважається змішаною. Вона розповсюджена в Німеччині, Італії, Люксембурзі, Франції, Швеції й передбачає використання різноманітних форм фінансування.

Виділяється також третя – приватнопідприємницька, яка діє в Ізраїлі, Нідерландах, Південній Кореї, США, в основі якої полягає реалізація платних медичних послуг та внески коштів добровільного медичного страхування.

В Україні, незважаючи на здійснені процеси розбудови, появу приватного сектору медичних послуг, організацію системи охорони здоров'я фактично, як і раніше, переважає її централізовано-державний характер (модель «Семашка»).

Ресурсну основу бюджетно-страхової моделі фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я («модель Бевериджа») становлять одночасно податкові надходження та страхові внески, які сплачуються у вигляді відрахувань від ФОП. Вони спочатку централізуються, а потім перерозподіляються між територіями й окремими установами сфери охорони здоров'я з урахуванням встановлених законодавством соціальних та економічних нормативів. У такому випадку держава зберігає за собою монопольні права єдиного «страховика» у сфері охорони здоров'я.

В організаційному плані дана модель характерна існуванням розвинутої мережі закладів охорони здоров'я, котрі перебувають у державній і муніципальній власності. Медична допомога, яку надають у цих закладах, доступна для населення країни і гарантована законодавством. Функціонують також приватні медичні заклади, де кожний може за окрему оплату отримати медичне обслуговування.

Перевагою є те, що в країнах, де побудована бюджетна модель охорони здоров'я, проблема зростання вартості лікування не така гостра, порівняно з тими державами, де медичні послуги оплачують на основі обов'язкового чи добровільного медичного страхування. Така система охорони здоров'я є більш гуманною і соціально справедливою формою організації та фінансування медичного обслуговування населення. Однак і вона не позбавлена істотних недоліків і вад.

Суттєвою вадою бюджетної моделі фінансового забезпечення охорони здоров'я вважають ризик бюрократичного розподілу коштів. Оскільки дана система не має на меті отримання прибутку і не діє на принципах комерційного розрахунку, це може призводити до неефективного використання бюджетних коштів. Послаблення приватного інтересу і відсутність конкурентного середовища руйнують стимули для пошуку механізму ефективнішого і раціональнішого використання коштів. Тому бюджетна система фінансового забезпечення охорони здоров'я значно поступається приватній за якістю медичних послуг, бо ринкові умови потребують впровадження новітніх технологій, чим пожвавлюють науково-технічний прогрес у галузі.

Друга модель фінансового забезпечення діяльності закладів охорони здоровєя - це модель «Бісмарка». Фінансування обов'язкового (соціального) медичного страхування передбачає перерозподіл доходу від платоспроможних груп населення до неплатоспроможних. Перелік медичних послуг, надання яких фінансується державою, є фіксованим.

Як свідчить світовий досвід, історично склалися три основних варіанти організації страхових систем охорони здоров'я.

Перший варіант передбачає централізовану систему медичного страхування, за якої центральна страхова організація відповідає за страхування всіх громадян країни. Перевагою такої системи є відносна простота управління, низькі адміністративні видатки, а недоліком – обмежені можливості щодо залучення місцевих ресурсів, недостатньо оперативне реагування на потреби населення.

Другий варіант базований на територіальних страхових організаціях, які діють самостійно. Децентралізована система більше зорієнтована на місцеві потреби дає змогу краще врахувати соціально-демографічну та епідеміологічну ситуації, що сприяє залученню додаткових коштів для задоволення специфічних потреб застрахованих. Зростає відповідальність органів управління медичним страхуванням за стан здоров'я громадян та медичної допомоги на місцевому рівні. Разом з тим, як свідчить досвід західних країн, в

умовах дефіциту коштів децентралізована система неспроможна забезпечити досягнення соціально гарантованого мінімуму медичного обслуговування. Потрібні спеціальні заходи для підтримки економічно слабких регіонів та соціально незахищених груп населення.

Третій варіант організації ґрунтований на поєднанні територіальних і професійних страхових організацій. У кожній галузі або групі підприємств утворюються свої страхові фонди та організації. При цьому базові умови їх створення та зміст страхових програм визначені законодавством.

Центральне місце у фінансовому забезпеченні страхової моделі охорони здоров'я належить механізмові обов'язкового медичного страхування. Загальнообов'язкова форма організації медичного страхування покликана гарантувати надання громадянам медичної допомоги на однакових умовах і забезпечувати захист населення у випадку виникнення потреби у витратах на лікування незалежно від величини фактично сплачених сум страхового внеску.

Система охорони здоров'я, в основі якої – страховий механізм фінансування, має як позитивні, так і негативні риси. Її переваги виявляються в таких ключових моментах, як децентралізоване і демократичне управління, багатоканальний механізм фінансування з домінуванням страхових джерел, висока якість медичних послуг, ринковий механізм оплати праці тощо.

Разом з тим, даній системі притаманні наступні недоліки: невиправдане збільшення вартості медичних послуг, низький рівень профілактики, практична неможливість повного охоплення населення медичним страхуванням

Для країн, де функціонує страхова система охорони здоров'я, характерною є значна питома вага коштів підприємств і населення у загальній структурі джерел фінансування, тоді як функціонування державної моделі медичного обслуговування значною мірою залежить від обсягів бюджетного фінансування

Третя модель фінансового забезпечення діяльності закладів охорони здоров'я - це приватна страхова медицина. Добровільне (приватне) медичне страхування будується на індивідуальній (самострахування) або колективній

(страхування за рахунок роботодавця в межах колективних трудових угод) відповідальності, при цьому суми страхових внесків, перелік і обсяг медичної допомоги визначаються на договірних засадах. Важливою особливістю обов'язкового та добровільного медичного страхування є їх призначення з точки зору інтересів страховика. Якщо обов'язкове медичне страхування в абсолютній більшості випадків розраховане на досягнення соціального ефекту, тобто є неприбутковим, то добровільне медичне страхування (його також називають «комерційним медичним страхуванням»), навпаки, має на меті отримання саме економічного ефекту у вигляді прибутку, тоді як соціальний – компенсація витрат, пов'язаних із наданням медичних послуг, є для страхової компанії певною мірою вторинним.

У приватній (ринковій, ліберальній) моделі фінансового забезпечення страхової медицини надання страхових послуг здійснюється на ринкових засадах, коли ціни на медичні послуги визначаються попитом і пропозицією, а їхні споживачі та постачальники взаємодіють безпосередньо, в той час, як держава здійснює загальний нагляд та регулювання ринків медичних послуг.

Типовим представником приватної моделі охорони здоров'я є США. В країні функціонує розгалужена мережа приватних закладів охорони здоров'я, де медичне обслуговування надають або за пряму оплату або за рахунок коштів приватного страхування здоров'я. Діяльність державних і муніципальних медичних закладів спрямована на благодійництво та підтримку незахищених верств населення. Тому значний обсяг медичної допомоги в даній країні надають на платній основі, й приватні кошти становлять більше 58% усіх витрат на охорону здоров'я. З них близько 27% – пряма особиста оплата населення за медичні послуги, і майже 32% – це кошти, які надходять через систему приватного страхування здоров'я.

У свою чергу, за рахунок державного фінансування у США покривають лише 41% усіх витрат у сфері медичного обслуговування, що є найменшим показником серед розвинутих країн світу. Особливість американської системи охорони здоров'я полягає в тому, що держава диференційовано підходить до

забезпечення медичних потреб населення шляхом розробки цільових програм соціального страхування. Державне фінансування адресних програм медичного обслуговування базується на поєднанні двох основних джерел фінансування: коштів бюджету та обов'язкового медичного страхування.

Досягненнями американського типу організації та фінансування охорони здоров'я є висока якість медичного обслуговування, швидкі темпи модернізації медичної техніки й обладнання, висока кваліфікація медичних кадрів, широкий вибір послуг із страхування здоров'я, заохочення населення до здорового способу життя, що дає змогу знизити ризик захворювань і зменшити витрати на охорону здоров'я тощо. В умовах такої системи зростає розуміння значення особистого способу життя та його впливу на здоров'я і виникає матеріальне зацікавлення у його збереженні.

Основні недоліки приватної системи охорони здоров'я – це високі адміністративні витрати; великі витрати, пов'язані з науково-технічним прогресом у галузі охорони здоров'я; наявність населення, яке не охоплено системою страхування, низька доступність малозабезпечених верств населення до медичної допомоги тощо. Американська система охорони здоров'я дуже витратна і за обсягами фінансування у відношенні до ВВП (це майже 15%) випереджає всі розвинені країни світу. Зменшення витрат на охорону здоров'я – одна з основних проблем приватної системи медичного обслуговування.

В умовах реальної економіки національні моделі медичного страхування можуть поєднувати у собі риси різних моделей. Так, можна зазначити, що в Україні одночасно функціонують система бюджетного фінансування установ сфери охорони здоров'я (модель «Семашка»); бюджетно-страхове фінансування (обов'язкові види соціального страхування – бюджетно-страхова модель); добровільне медичне страхування (комерційне та соціальне – у формі лікарняних кас).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко С.Г. Диверсифікація джерел фінансування охорони здоров'я. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/diversifikaciya-dzherel-finansuvannya-okhoroni-zdorovya (дата звернення 21.11.2020 р.)
2. Карпишин Н., Комуніцька М. Класичні моделі фінансового забезпечення охорони здоров'я. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26425/ 1/КАРПИШИН.pdf (дата звернення 15.12.2020 р.)
3. Посилкіна О.В., Гладкова О.В. Актуальні проблеми фінансового забезпечення діяльності закладів охорони здоров'я в Україні в умовах їх реформування Вчені записки ТНУ ім. Вернадського. Серія: Економіка та управління. Vol.32 (71), p.43-47.
4. Посилкіна О.В., Гладкова О.В. Фінанси та інвестування : навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти. Х. : НФаУ, 2020. 262 с.
5. Сіташ Т.Д. Фінансування системи охорони здоров'я в Україні: тенденції та реформування Механізм регулювання економіки. 2016. №1. с. 164-168.
6. Слабкий Г. О. Сучасні підходи до фінансування системи охорони здоров'я Київ, 2016. 45 с.
7. Янчук А. О. До проблем управління охороною здоров'я в контексті децентралізації влади та просторового планування в об'єднаних територіальних громадах / Янчук А. О., Кузніченко С. О., Околович М. Є. // Запорізький медичний журнал. – 2018. – С. 717-722.

CHEMICAL SCIENCES

4-HYDROXYSTYRYL CHEMOSENSORS FOR MULTIFUNCTIONAL APPLICATIONS

Zhukova Yuliya,
PhD, scientific researcher
Studenyak Yaroslav,
PhD, associate professor
Uzhhorod National University,
Uzhhorod, Ukraine
Mariychuk Ruslan,
PhD, associate professor
University of Presov,
Presov, Slovakia

Introduction. 4-Hydroxystyryl dyes (4-HSDs) are kind of merocyanine dyes, which contain an OH group in a styryl fragment. The number of publications about 4-hydroxystyryl dyes is increasing every year, which indicates the interest of scientists in this type of dyes. 4-HSDs are multi-informative dyes which can be used in electroluminescent devices and solar concentrators, as well as fluorescent sensors, chemosensors, etc. The specific search for compounds with such converters requires understanding of the relationship between structure and properties of dyes. Dyes and pigments have also a significant potential for functional use in the different areas, such as smart materials, and can provide visual information that is easily accessible.

Aim. The presented research deals with the study of protolytic, solvatochromic, thermochromic, colorimetric and other properties of 4-HSDs. The special attention is paid to the synthesis, identification, reactivity of 4-HSDs as chemosensors.

Materials and methods. 4-HSDs (derivatives of 1,3,3-trimethyl-3H-indolium, benzthiazolium, 4-pyridinium, 2- and 4-quinolinium), solvents (water, DMSO, DMF,

propane-1,2,3-triol, butanol-1, propanol-2, ethanol, tetrahydrofuran, ethyl acetate), and buffer solutions have been used in this study. UV–Vis spectra were recorded in the range of 300–700 nm using SHIMADZU UV-2600 spectrophotometer with TCC-100 temperature cell with temperature control accuracy of ±0.1 °C. The measurements were performed at temperatures ranging from 20-70 °C.

Results and discussion. 4-HSDs and their derivatives exhibit reversible colour changes upon exposure to light, heat, pH and polar solvents. The synthesis of these dyes is simple, and this is one of the reasons why many scientists have recently become interested in them. Investigation of protolytic properties can be used for pH sensing as well as acid-basic indicators in biological environments (urines, blood, etc.), food stuff **(**oils and fats, which is necessary for controlling of product freshness, the production of cosmetics, solvents for paints and varnishes, fuels, lubricants, etc.), environment (water, soil). The acid-base properties of solutions of several new 4-HSDs have been studied by tristimulus colorimetry and spectrophotometry. It was observed that in the acidic medium 4-HSDs exist in a protonated single-charged cationic form, and dissociation of phenolic hydroxyl and tautomerization with the formation of a merocyanine form occurs with pH rise. Modification of heterocyclic and phenolic fragments provides forms of dyes that differ in pK_a values in the range from 6 to 9, and also allows the obtaining indicators that show significant solvatochromic shifts. Due to such properties, the studied dyes can be used as acid-base indicators in titration in aqueous and non-aqueous solutions, mixtures, as well as in the creation of optical pH sensors suitable for determination of the acidity of media.

The investigation of light absorption spectra 4-HSDs in various solvents have shown that all dyes displays certain changes in the shape of the spectrum and batochromic displacement of the absorption maximum compared with aqueous solutions. The new methods for the determination of the water content in several organic solvents using the 4-HSDs have been developed based on the obtained results. The detection and quantification of trace amounts of water present as impurities in organic solvents are important in synthetic and fine chemistry,

electronics and different fields of industry. The presence of water is also monitored in industrial production lines, pharmaceutical manufacturing, food processing, paper production, biomedical and environmental monitoring.

It was found that solutions of 4-HSDs show not only interesting solvatochromic but also thermochromic properties. Thermochromic properties of 4-HSDs, in particular, derivatives of 1,3,3-trimethyl-3H-indole, 1,5,6-trimethylbenzthiazole, 4- (N-alkyl) pyridinium, 4- (N-alkyl) quinolinium were studied for use in food, textile, paint, cosmetic, pharmaceutical industry, medicine, etc. It was found, that merocyanine forms of N-methylquinoline and N-octylpyridinium of 4- hydroxystyryl dyes in water and some organic solvents (ethanol, propanol-2, butanol) exhibit thermochromic properties. With the increase of temperature, for example, octylpyridinium-3-methoxy-4-hydroxystyryl dye displays batochromic shift of the maximum light absorption on 6/11/14/17 nm in aqueous / isopropanol / ethanol / butanol solutions, respectively. At the same time the expressed hyperchromic effect increases the intensity of coloring. Such thermochromic properties of 4-HSDs can be used for the development of temperature indicators.

Conclusions. Such a set of properties evidence about the multifunctionality of 4-HSDs.These compounds are promising materials for future technological application, specifically for solvent polarity and pH sensors as well as indicators. Chemosensors with thermochromic properties can basically provide effective visual information about food quality, temperature monitoring for food packaging, vaccine packaging, which helps to assure the quality and safety of foodstuffs and medicines. As follows from the studies, such multi-informative dyes can be effective materials with multifunctional use in green chemistry technologies.

This work was done with the support of the National Scholarship Programme of the Slovak Republic (ID 31903).

СРАВНЕНИЕ РАСЧЕТА ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫХ ФОТОФИЗИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ ЛЮМИНЕСЦЕНЦИИ СОЕДИНЕНИЙ ЕВРОПИЯ (III) С ПРИМЕНЕНИЕМ РАЗЛИЧНОГО ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Желтвай Иван Иванович
Кандидат химических наук
Старший научный сотрудник
Физико-химический институт
им. А. В.Богатского НАН Украины
г. Одесса, Украина

Введение. Спектры поглощения и люминесценции лантанидов (Ln) и их соединений состоят из ряда узких полос, обусловленных внутри конфигурационными переходами 4f-электронов. Количество этих полос и их интенсивность зависят как от особенностей строения 4f-оболочки конкретного иона Ln, так и от свойств матрицы, в которую он помещен. Влияние матрицы на вид спектров ионов Ln можно однозначно охарактеризовать тремя величинами Ω_2, Ω_4, Ω_6, называемыми параметрами Джадда-Офельта. Если известны координаты атомов координационного окружения иона лантанида, то параметры его спектра могут быть рассчитаны методами тензорной алгебры и теории групп. Эти расчеты довольно сложны и громоздки [1] и малопригодны для каждодневного использования. Поэтому на практике обычно находят их экспериментальные значения, которые могут быть получены из оптических спектров.

Европий является единственным из лантанидов, для которого возможен достаточно точный расчет параметров Джадда-Офельта по его спектру свечения из-за наличия магнитно дипольного перехода $^5D_0 - ^7F_1$, для которого известна сила дипольных электрических переходов. Это дает возможность использовать интенсивность данного перехода в качестве базового значения.

Расчет параметров Джадда-Офельта из спектров люминесценции Eu^{3+}

задается соотношением [2]:

$$\frac{\int I_J d\nu}{\int I_1 d\nu} = \frac{A_{0J}}{A_{MD}} = \frac{e^2}{D_{MD}} \frac{\nu_J^3}{\nu_1^3} \frac{n_J(n_J^2+2)^2}{9n_1^3} \sum \Omega_\lambda \left|\langle\, {}^5D_0 \| U^{(\lambda)} \| \, {}^7F_J \rangle\right|^2 \quad , \qquad (1)$$

где $\frac{\int I_J d\nu}{\int I_1 d\nu}$ - отношение интегральных интенсивностей полос переходов $^5D_0 - {}^7F_J$/ $^5D_0 - {}^7F_1$, e = $4.803 \cdot 10^{-10}$ Фр - элементарный заряд в системе СГС, ν_J - среднее волновое число (барицентр) полосы излучения в см$^{-1}$, n - показатель преломления среды, D_{MD} = $9{,}6 \cdot 10^{-42}$ Фр^2·см^2 – числовое значение силы магнитно дипольного перехода в системе СГС. $\left|\langle\, {}^5D_0 \| U^{(\lambda)} \| \, {}^7F_J \rangle\right|^2$ – квадраты матричных элементов тензора ранга λ, соединяющего начальные и конечные состояния SLJ через три феноменологических параметра Ω_2, Ω_4, Ω_6. Их значения не зависят от координационного окружения Eu^{3+} и составляют 0,00324, 0,00229 и 0,0002 для J = 2, 4 и 6 соответственно.

Параметры Джадда-Офельта дают возможность вычислить вероятности электро дипольных переходов $A_{0\lambda}$:

$$A_{0\lambda} = \frac{64\pi^4 \nu_\lambda^3}{3h} \frac{n_\lambda(n_\lambda^2+2)^2}{9} e^2 \Omega_\lambda \left|\langle\, {}^5D_0 \| U^{(\lambda)} \| \, {}^7F_J \rangle\right|^2, \qquad (2)$$

где h = $6{,}63 \cdot 10^{-27}$ эрг·с - значение постоянной Планка в системе СГС.

Величина вероятности магнитно дипольного перехода (A_{MD}) составляет:

$$A_{MD} = 3 \cdot 10^{-12} \nu_1^3 n^3. \qquad (3)$$

Полная вероятность излучательных переходов (A_{rad}) равна сумме вероятности магнитно дипольного и всех электро дипольных переходов

$$A_{Rad} = A_{tot} = \sum_{J=0}^{6} A_{0J}, \qquad (4)$$

а неизлучательных (A_{NRad}), как

$$A_{NRad} = \frac{1}{\tau_{exp}} - A_{Rad}, \qquad (5)$$

где τ_{exp} – экспериментально измеренное среднее время жизни возбужденного состояния.

Из спектра люминесценции европия (III) также может быть рассчитан ряд величин, не требующих параметризации: времена жизни люминесценции (τ_{Rad}), коэффициенты ветвления (β_{0J}):

$$\beta_{0J} = \frac{I_{0J}}{I_{tot}}, \quad (6)$$

Внутренний квантовый выход (Q), координаты цветности CIE. Несмотря на то, что расчеты по приведенным выше уравнениям легко реализуются средствами Excel [3], известны по крайней мере две доступные программы, которые можно использовать для нахождения фотофизических параметров соединений европия (III) из его спектра люминесценции. Речь идет о программах JOES (Judd-Ofelt from Emission Spectra) [4] и LUMPAC (Lanthanide Luminescence Software) [5].

Цель работы. Оценить возможности этих программ и сравнить с результатами, полученными обычным расчетом.

Материалы и методы. В качестве тестового примера использован спектр люминесценции ярко излучающего экстракта комплекса европия (III) с 3-формилхромоном в дихлорэтане [6].

Результаты и обсуждение. Прежде чем перейти к расчету характеристик свечения из экспериментального спектра, необходимо подготовить исходные данные. Таковыми являются интегральные интенсивности полос излучения (площади под их контуром), а также значения частот их барицентров. В программах JOES и LUMPAC имеются встроенные инструменты для их вычисления и в обе программы вводятся только табличные данные спектра, оцифрованного по длинам волн и интенсивностям. Для расчетов в Excel исходные данные удобно подготовить средствами Origin8 [7], учитывая возможность корректировки параметров в ходе вычислений. В частности, это касается способа выбора базовой линии при нахождении площади каждой конкретной полосы в спектре. На рис. 1 приведены различные варианты проведения базовой линии, учитывая существенное перекрывание штарковских компонент термов $^7F_0$, $^7F_1$ и $^7F_2$. В варианте (а) базовые линии проведены как касательные к двум смежным локальным минимумам, в варианте (б) при значении координаты Y=0, а в случае (в) площадь перехода определялась как сумма площадей его гауссовых компонент. Как видно из данных табл. 1

(выделено красным цветом), соотношение интенсивностей полос $\frac{^5D_0 \rightarrow {}^7F_2}{^5D_0 \rightarrow {}^7F_1}$ при проведении базовой линии по способу (а) существенно отличается от способов (б) и (в). Наиболее предпочтителен вариант (б), который хорошо согласуется с данными программ JOES и LUMPAC и менее трудоемок, чем вариант (в).

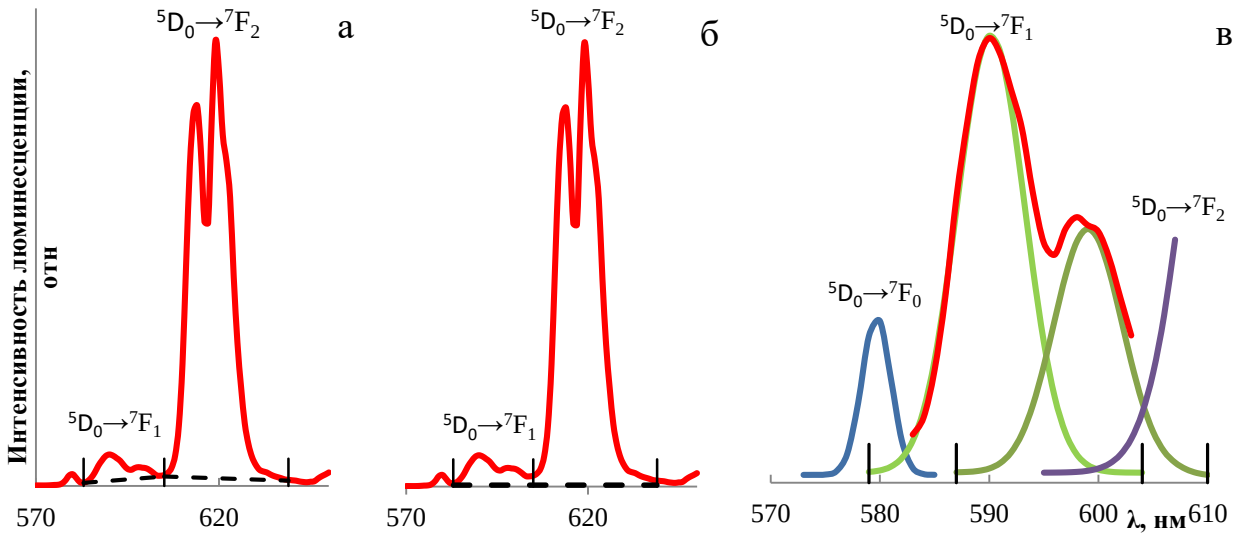

Рис. 1. Варианты определения площади полосы излучения для спектрального перехода $^5D_0 \rightarrow {}^7F_1$; а – с базовой линией по касательной, б – с базовой линией при Y = 0, в – с разложением на гауссовы компоненты.

Таблица 1.

Сравнение вводных данных, полученных интегрированием полос спектра люминесценции в разных программах

Спектральный переход	Пределы интегрирования, нм	Инструмент расчета					
		Origin8		JOES		LUMPAC	
		ν_J, см$^{-1}$	$\frac{\int I_J d\nu}{\int I_1 d\nu}$	ν_J, см$^{-1}$	$\frac{\int I_J d\nu}{\int I_1 d\nu}$	ν_J, см$^{-1}$	$\frac{\int I_J d\nu}{\int I_1 d\nu}$
$^5D_0 \rightarrow {}^7F_1$	583-605	16850	1	16834	1	16858	1
$^5D_0 \rightarrow {}^7F_2$	605-642	16178	20.4[а] 13,87[б] 13,3[в]	16167	13,24	16179	13,68
$^5D_0 \rightarrow {}^7F_4$	680-717	14308	2,63	14300	2,47	14309	2,54

[(а,б,в)]обозначения см. в подписи к рис. 1

Программа JOES имеет интуитивно понятный интерфейс (рис. 2), однако к недостаткам следует отнести некоторые сложности при выборе пределов

интегрирования полос. По умолчанию эти пределы задаются в интервале 585-600 нм для перехода $^5D_0 \rightarrow {}^7F_1$, 610-630 нм для перехода $^5D_0 \rightarrow {}^7F_2$ и 680-710 нм для перехода $^5D_0 \rightarrow {}^7F_4$, что для данного спектра является неверным и их приходится дополнительно корректировать. Отсутствие ползунков, устанавливающих пределы интегрирования делает эту коррекцию не очень удобной. Также предусмотрена возможность определения типа симметрии матрицы, окружающей ион Eu^{3+}, но эта опция, к сожалению, не работает.

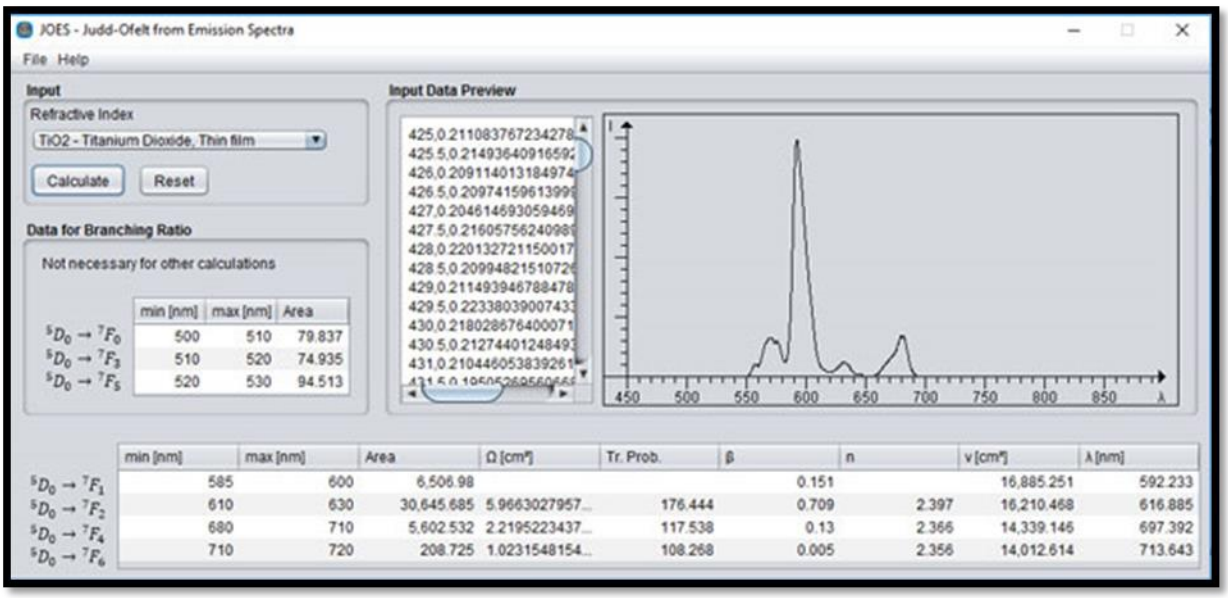

Рис. 2. Интерфейс программы JOES

Программа LUMPAC имеет похожий интерфейс, но не вычисляет некоторые второстепенные величины, которые можно найти с помощью обычного калькулятора. При соответствующей подготовке с помощью этой программы можно проводить полное теоретическое исследование люминесценции лантанид-содержащих систем, включая оптимизацию их геометрии.

Как видно из данных табл. 2, независимо от выбранного инструмента, результаты расчетов получаются практически одинаковыми. На рис. 3 приведен внешний вид листа Excel, легко и быстро рассчитывающего спектрально-люминесцентные параметры европия (III) из его спектра свечения и не требующего использования Интернет зависимых ресурсов.

Таблица 2.

Сравнения результатов вычислений для различных программ

Параметр	Уравнение	Инструмент расчета		
		Excel	JOES	LUMPAC
$\Omega_2 .10^{20}$ (см^2)	(1)	22,62	22,75	24,25
$\Omega_4 .10^{20}$ (см^2)	(1)	8,77	9,65	10,27
A_{MD} (c^{-1})	(3)	43,22	43,23	43,28
A_{02} (c^{-1})	(2)	598	596	591
A_{04} (c^{-1})	(2)	113	126	110
A_{Rad} (c^{-1})	(4)	786	764	816
A_{NRad} c^{-1})	(5)	791	Не вычисляет	Не вычисляет
τ_{Rad}^{th} (ms)		1,246	1.296	Не вычисляет
τ_{Rad}^{calc} (ms)		1,272	1.308	Не вычисляет
β_{01}	(6)	0.055	0,06	Не вычисляет
β_{02}	(6)	0.762	0,792	Не вычисляет
β_{04}	(6)	0.145	0,148	Не вычисляет
CIE x		0,672	0,671	0,67
CIE y		0,322	0,321	0,324

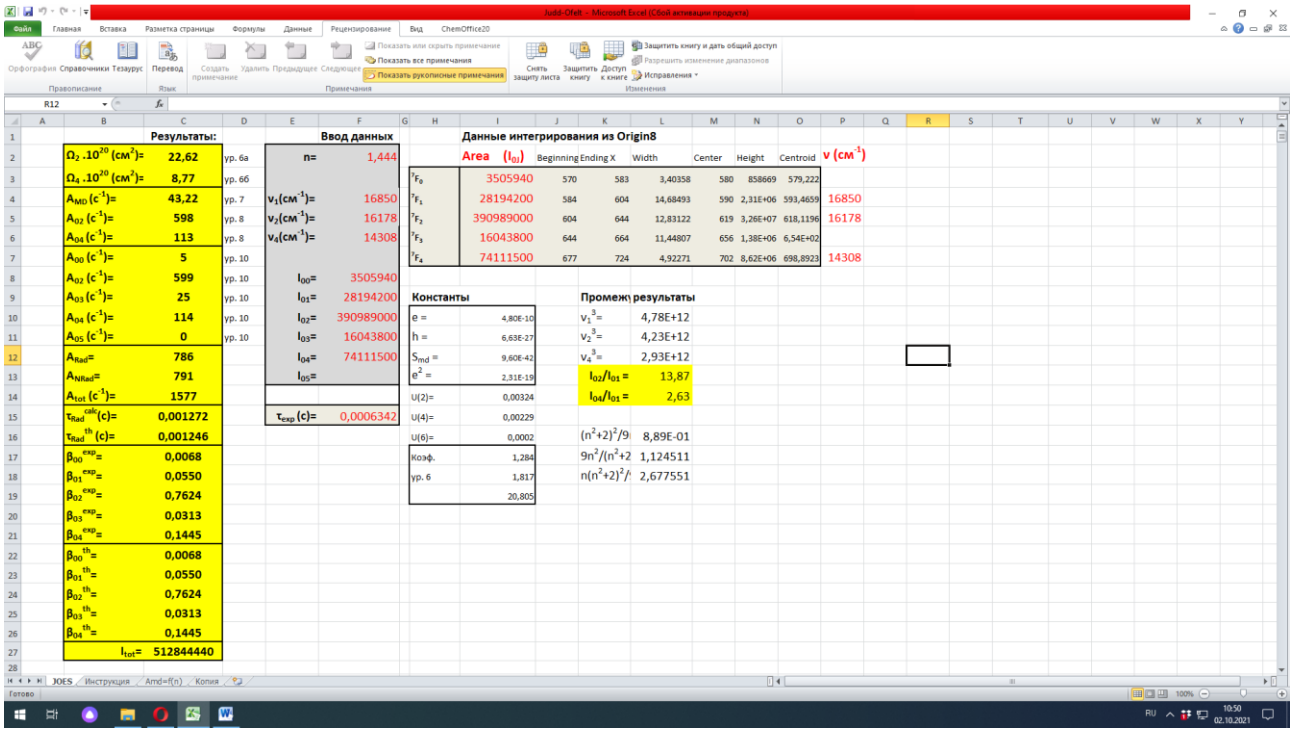

Рис. 3. Лист Excel для расчета спектрально-люминесцентных характеристик европия (III) из его спектра люминесценции

Выводы. Приведены основные формулы расчета спектрально-люминесцентных параметров европия (III) из его спектра люминесценции.

Показано, что по удобству и правильности вычислений табличный процессор Excel не уступает специализированным программам JOES и LUMPAC.

Автор выражает признательность д-ру Александару Чиричу (Белградский университет, Сербия) и проф. Рикардо Фрейре (университет Сержипи, Бразилия) за оперативное предоставление лицензионных пользовательских ключей к программам JOES и LUMPAC.

ЛИТЕРАТУРА

1. Hehlen M.P., Brik M.G., Kramer K.W. 50th anniversary of the Judd–Ofelt theory: An experimentalist's view of the formalism and its application // J. Lumin., 2013, 136, 221–239. DOI: 10.1016/j.jlumin.2012.10.035

2. Binnemans K. Interpretation of europium (III) spectra // Coord. Chem. Rev., 2015, 295, 1–45. DOI: 10.1016/j.ccr.2015.02.015

3. Бернс П.Д., Николсон Д.Р. Секреты Excel для Windows© 95. Киев, Диалектика, 1996, 573 с.

4. Ćirić A., Stojadinović S., Sekulić M., Dramićanin M.D. JOES: an application software for Judd-Ofelt analysis from Eu^{3+} emission spectra // J. Lumin., 2019, 205, 351-356. DOI: 10.1016/j.jlumin.2018.09.048

5. Dutra J.D.L., Bispo T.D., Freire R.O. LUMPAC Lanthanide Luminescence Software: Efficient and User Friendly // J. Comput. Chem., 2014, 35, 772–775 DOI: 10.1002/jcc.23542

6. Желтвай І.І. Оцінка симетрії координаційного оточення іону європію (III) в екстракті його комплексу з 3-формілхромоном // VII Міжнародна науково-практична конференція "Results of modern scientific research and development", 19-21 вересня 2021 року Мадрид, Іспанія, С. 88-94.

7. Исакова О.П., Тарасевич Ю.Ю., Юзюк Ю.И. Обработка и визуализация данных физических экспериментов с помощью пакета Origin. Анализ и обработка спектров. Астрахань, Ростов-на-Дону, 2007, 74 с.

TECHNICAL SCIENCES

UDC: 656.61

AIS AS INSTRUMENT FOR AUTONOMOUS SHIP CONTROL

Kupraty O.
Senior Lecturer
Bilyi K.
Student
Odessa National Maritime University
Odessa, Ukraine

Automatic identification systems allow you to:

– exchange information between vessels when they are divergated at sea;

– transmit information about the vessel and its cargo to the coastguard services;

– send navigational data from the vessel to the coastal motion control systems (CMCS) in order to ensure more accurate and reliable passage in the CMCS zone;

– helps CMCS to provide navigational assistance to vessels in passing the area controlled by CMCS;

– send information from navigational barriers to the vessel or coastline station for their identification, timely detection, obtaining accurate coordinates.

On the AIS line, navigational and meteorological warnings can be sent to vessels in coastal areas. It operates on two VHF frequencies: 161,975 MHz (AIS-1, channel 87) і 162,025 MHz (AIS-2, channel 88), allocated by the International Telecommunication Union. Data exchange between AIS stations is carried out using self-organizing with time separation and free access technology SOTDMA (Self-Organized Time Division Multiple Access). This technology allows you to send packs of complex messages with a guarantee of reliable simultaneous communication

with other AIS. The range of the AIS depends on the height of the antenna and is about 20-30 miles. AIS vessels must be in working condition all the time, except for situations and areas where information security is required. In these situations and areas, the captain has the right to disable AIS to prevent the possibility of using its data for dishonest purposes.

Aim and tasks The aim of the work is to analyze the current state of electronic navigation and offer a solution to the problem of coastal swimming autonomy, and the task of the work is to develop a basic program code for the interaction of an autonomous vessel with the coastal station through AIS.

Materials and methods The MATLAB programming environment was used in this work. The program code was written using conditional functions. Used dual conditions and function Msgbox.

Results and discussion The Coastal Traffic Control Service can give commands to the autonomous ship due to reports to the AIS. If, for example, to program that code 11 is active braking, 12 is passive braking, 13 is a turning circle, the 14th is the change of course to the opposite, and the 15th is the return of the anchor. Then the program code in the MATLAB environment will look like:

```
A=…
if A<12 f=msgbox("A=11, Active braking","Order")
elseif A<13&&A>11 f=msgbox("A=12, Passive braking","Order")
elseif A<14&&A>12 f=msgbox("A=13, Turning circle","Order")
elseif A<15&&A>13 f=msgbox("A=14, Change course to opposite","Order")
elseif A>14 f=msgbox("A=15, Drop anchor","Order")
end
```

Let’s start testing of program:

1) if A=11, MATLAB defines the command:

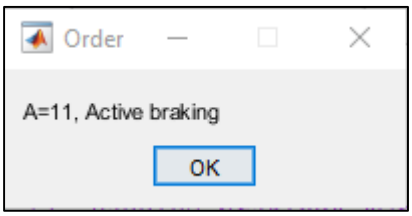

2) if A=12, MATLAB defines the command:

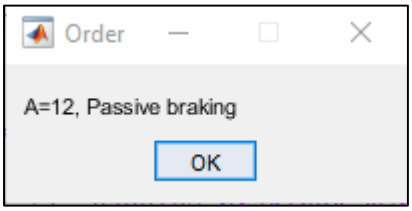

3) if A=13, MATLAB defines the command:

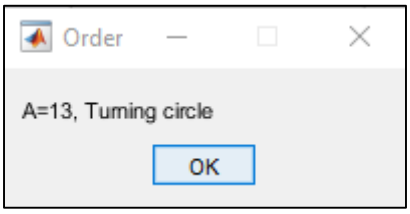

4) if A=14, MATLAB defines the command:

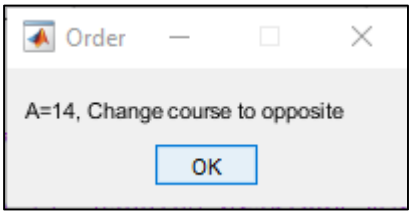

5) if A=15, MATLAB defines the command:

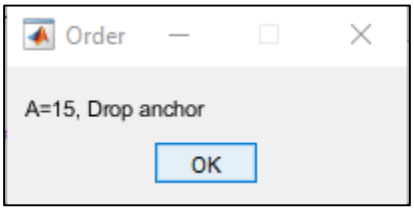

Consequently, the program code in the MATLAB environment is mentioned correctly and can also be implemented in the C sharp environment, which will allow integrating the algorithm into the INS of the vessel, and the electronic control device will make the appropriate decision. The program code can be expanded by new commands andconditions, so it can consist more decisions.

Conclusions Electronic navigation has already achieved such a development that is suitable for solving the issue of autonomy of ship control. AIS can be used as a tool to transfer commands to an autonomous electronic control device.

The proposed software code can be easily implemented in insinuation and used to transmit to the control device all the necessary commands from the coastal station, which will increase the reliability of the electronic control device and increase the safety of autonomous control of vessels as a whole.

REFERENCES

[1] IMO, “NAV 54/25 Annex 12 Draft strategy for the development and implementation of e-Navigation,” 2008.

[2] IMO, “NAV 55/WP.5 Development of an e-Navigation Strategy Implementation Plan,” NAV55/ WP5, Jul. 2009.

[3] IMO, “NAV 58/WP.6/Rev.1 Annex 2 e-Navigation - Report of the Working Group,” International Maritime Organization, London. 2012.

[4] Formal Safety Assessment 1-5 on e-Navigation. Annex 1 to Report from the Correspondence Group on e-Navigation (NAV 59/6). The Norwegian Maritime Authority.

[5] IMO. 2010. International Aeronautical and Maritime Search and Rescue Manual, Vol. 1: Organization and Management.

[6] IMO-MSC 85/26/Add. 1, Annex 20, Strategy for the Development and Implementation of E-Navigation, Resolution A.989 (25).

[7] IMO-MSC 86(70), Adoption of New and Amended Performance Standards for Navigational Equipment, 8 December 1998.

[8] IMO Resolution A.857 (20) Guidelines For Vessel Traffic Services, 1997.

[9] Rødseth, Ø.J. and Tjora, Å. (2014), A system architecture for an unmanned ship, In: Bertram, V.: COMPIT’14, Redworth, UK, 12-14 May 2014, p. 303-317.

ELECTRICAL LOSSES OF HERMETIC COMPRESSOR UNITS FOR MARINE AIR CONDITIONING

Lytosh Olena V.
Ph. D., associate professor
Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
Mykolaiv, Ukraine

Introductions. The main characteristics of the hermetic compressor unit (HCU) largely depend on the built-in electric motor. In turn, the indicators of the built-in electric motor significantly depend on the characteristics HCU, with which it has a common shaft, housing and casing. Majority HCU – these are one- and two-cylinder machines, characterized by a significant uneven change in load (opposing moment). At HCU with shaft rotation frequency 25 rps this causes a large ripple in the built-in motor torque, which leads to a decrease in its efficiency and therefore worsens energy performance HCU.

Aim. With an increase in shaft rotation frequency HCU с 25 до 50 rps the moment of inertia of an HCU with the same performance is reduced by about 1,3 times. However, given that the kinetic energy of the rotating masses increases fourfold, as a result, its reserve increases more than threefold. In this case, a reduction in the torque fluctuation of the electric motor should be expected, which should affect the efficiency of the electric motor. To assess this influence, special studies have been carried out.

Materials and methods. The experiments were carried out in the following sequence. Before being incorporated into compressor units, electric motors were tested under uniform load with an electromagnetic brake in accordance with the regulatory documents. At the same time, the power consumption was determined N_e, consumed current I_f, efficiency $\eta_{e.m.}$, torque $M_{e.m.}$, mechanical characteristics were built.

The electrical losses of the HCU were estimated from the efficiency of the built-in electric motors of the compressors of the type FGV, having shaft rotation

frequency n = 50 rps: N_e = 0,75 kWt (FGV -2,2); 2 − 1,5 kWt (FGV -4,5); 3 – 2,2 kWt (FGV -9,0); 4 – 4 kWt (FGV -14,0); 5 – 7,5 kWt (FGV -28,0); 6 – 5,5 kWt (KHGV -14,0, n = 67 rps). The dependence of the efficiency of electric motors on the power consumption N_e is shown in Fig. 1. Here N_e / $N_{e.\ nom}$ – the ratio of the power consumed in this mode N_e to power $N_{e.\ nom}$, consumed at nominal operating mode HCU (at t_0 = 5 °C, t_c = 40 °C).

The curves (see Fig. 1, ***b***) indicate points **a** and **b**, characterizing the calculated power consumption at the minimum (in mode t_0 = –10 °C, t_c = 30 °C) and maximum (in mode t_0 = 10 °C, t_c= 50 °C) loads. The graphs show that in this interval the power changes by a factor of 1,5 or more.

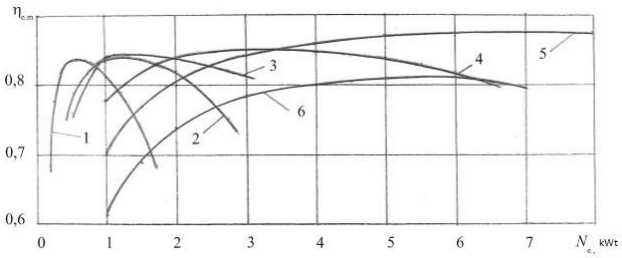

a

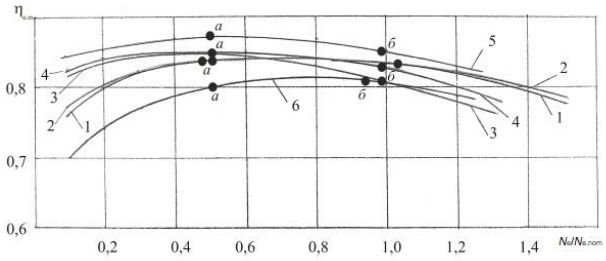

b

Fig. 1. Efficiency dependence of built-in electric motors $\eta_{e.m.}$ on power consumption N_e (*a*) and its relation to rated power $N_e/N_{e.nom}$ (*b*):

1 – N_e = 0,75 kWt (FGV-2,2); 2 − 1,5 kWt (FGV -4,5); 3 – 2,2 kWt (FGV -9,0); 4 – 4 kWt (FGV -14,0); 5 – 7,5 kWt (FGV -28,0); 6 – 5,5 kWt (KHGV -14,0)

Results and discussion. As studies have shown, the most desirable type of characteristic of the built-in electric motor in the working area (between points **a** and **b**) − it is a flat curve with a maximum $\eta_{e.m.}$ in the power range 0,7…0,9 nominal, where the cooling conditions for the electric motor are somewhat worse. Most of the

curves shown in the graph meet this condition. After testing under uniform load (electromagnetic brake), the electric motors were assembled with the compressors into a single unit, built into hermetically sealed casings and tested on a calorimetric stand, and on three units (FGV -2,2; FGV -14 and KHGV -14) carried out indexing and determined the efficiency of the built-in electric motor $\eta_{e.m.}$. In Fig. 2 the dependence of the $\eta_{e.m.}$ of the tested HCUs on their operating mode is presented (relations p_{dis}/p_{suc}). The test results of electric motors as part of the compressor unit were compared with the experimental data at uniform load (Fig. 3). The figure shows that the efficiency of the built-in electric motors $\eta_{e.m.}$ in the working range of relations $N_e/N_{e.nom}$ 0,7...1,2 practically coincide with the test data of electric motors under uniform load.

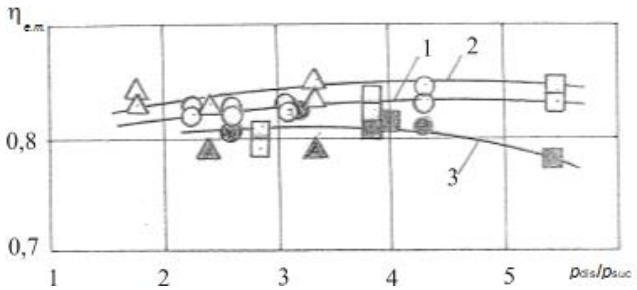

Fig. 2. Dependence of the efficiency of the electric motor $\eta_{e.m.}$ from the operating mode (relations p_{dis}/p_{suc}) compressor units:

1 – FGV -2,2; 2 − FGV -14,0; 3 − KHGV -14,0;

▲, Δ – t_c = 30 ºC; ●, ○ – t_c = 40 ºC; ■, □ – t_c = 50 ºC

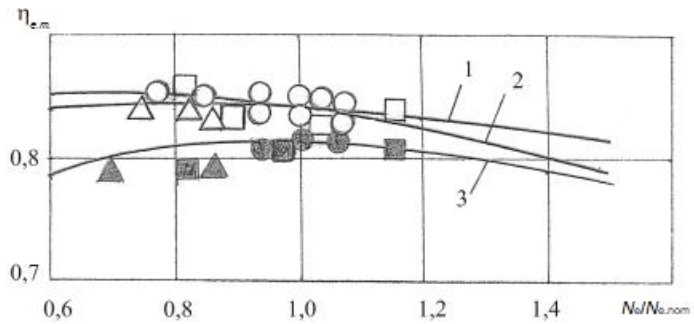

Fig. 3. Dependence of efficiency of electric motors $\eta_{e.m.}$ from the ratio of power consumption to nominal $N_e/N_{e.nom}$ compressor units:

1 – FGV -2,2; 2 − FGV -14,0; 3 − KHGV -14,0; solid line - constant load tests;

▲, Δ − tests as part of a compressor unit at t_c = 30 ºC; ●, ○ − the same for t_c = 40 ºC;

■, □ – the same for t_c = 50 ºC

Conclusions. It has been experimentally established that the efficiency of built-in high-speed electric motors (shaft rotation frequency 50 rps and more) HCU ship air conditioning equipment, operating in the power range of 0,7 ... 1,2 nominal, practically coincide with the test results of these electric motors under uniform electromagnetic load, brake, in contrast to the built-in HCU motors of the same performance, but with a shaft rotation of 25 rps, in which the efficiency is reduced.

THE PROJECT CARBON-FREE AUTONOMOUS VORTEX THERMAL POWER PLANT

Mukhina K. E.
PhD, Associate Professor
of the Department of Information Systems
of the National University of Food Technologies,
Deputy General Director
for Environmental Engineering and Life Safety
of the Scientific and Production Implementation
Company"GEOTECHNOLOGY" LLC
Kiev, Ukraine

Introductions. It is obvious that energy security is one of the key factors that ensure the stable functioning and development of any state. Therefore, one of the most important directions of the policy of European states is the energy security of the EU. Since the EU countries are mostly among the importers of energy carriers, the political context of relations with suppliers and transit countries of energy resources becomes a pivotal factor in ensuring energy sustainability.

Aim. In the last decade, the issues of energy security have become of the greatest importance and relevance for the EU. In the modern world, there are trends of depletion of exhaustible natural resources, especially such necessary ones as hydrocarbons. In turn, these changes lead to an increase in energy prices, to a large demand and an increase in energy prices, the issue of maintaining the energy balance becomes very important. The International Energy Agency predicts for the next two decades not a fall, but a further increase in oil prices, which will be accompanied by a decline in reserve capacities.

Materials and methods. Together with our partners, we offer a project for the development and manufacture of «Development and manufacture of an operating demonstration sample of an Carbon-free Autonomous vortex thermal power plant»The theoretical basis for the planned work on the production of an operating demonstration sample of an autonomous vortex teloelectric power plant (AVTPP) is

the fundamental works of domestic and foreign scientists V. Schauberger (Austria), V. A. Atsyukovsky, F. M. Kanarev, A.V. Frolov, V. M. Markelov (Russia), P. D. Prussov, L. P. Fominsky, B. S. Osipenko (Ukraine), Yu.S. Potapov (Moldova), whose publications have significantly expanded the idea of new possibilities for using hydrodynamic flow energy in real structures. The practical way out of the synthesis of technical solutions in the works of the listed authors is presented in 3 patents of the author of this proposal and are structurally implemented in the "Fluid motion energy Converter".

According to these patents, working samples were made, one of which was in constant operation at DneproGES-1 (Zaporozhye) for 4 years.

Currently, four operating autonomous mini-boiler house (AMBH) with a capacity of 8, 11, 15 and 22 kW have been manufactured on the basis of the design of the "Fluid Motion Energy Converter". The efficiency coefficient of the use of electric energy at the , depending on the coolant in the first circuit, is within the range of Ke=2.1...3.6.

The intensifying effect of vortex flows and the concomitant phenomenon of cavitation on the coolant is determined by local, highly nonequilibrium: short-term effects when cavitation bubbles collapse. The main factors determining the thermal efficiency of hydrodynamic fluid motion energy converters are: high temperature gradients, high-amplitude and high-frequency pressure pulsation and their accompanying effects. The abnormally high heat release in the treated liquids is due to the volumetric and, accordingly, high-speed nature of the effect on the coolant, followed by the release of energy during relaxation phase transitions in the form of latent condensation heats, exothermic ion-molecular reactions and the action of structure-forming thermal factors (hydrogen bonds in polar liquids and conformational non-covalent interactions in nonpolar liquids while minimizing the packing energy).

The combination of hydrodynamic pressure and the temperature of the coolant provides the total energy effect of the functioning of the AVTPP.

The main element of the design of the AVTPP is the developed and tested

"Liquid Motion Energy Converters" of the PJ. The time of designing, manufacturing, testing, certification of the AVTPP demonstration sample is 6 months.

The AVTPP project includes:

- purchase and adaptation to the operating conditions of 2 downhole electric pumps, with a total installed capacity of No. u.=2x11=22 kW for pumping a coolant with a temperature of tp=100...150 S;

- production of 2 combined with heat exchangers (TO) liquid motion energy converters (PJ+TO) according to the patent of Ukraine in 2007;

- use of an electric generator of the GS225M4 type (power Nr=30 kW, synchronous brushless, manufactured by Yuzhelectromash, Novaya Kakhovka);

- the use of a closed vertical type hydraulic turbine with a rotation speed of 1500 rpm;

- the use of a load simulator with a capacity of 30 kW.

The expected electric and heating capacity of the AVTPP will be 30 kW of electricity and 30 kW of heat (a heat carrier with a temperature of up to 1500ºC) with a consumed amount of electricity of 22 kW, i.e. the excess energy conversion coefficient will be 1.7.

After working out the modes of heat and electric production on the demonstration sample of AVTPP-Demo, it is proposed to master a number of models based on electric pumps (22, 45, 75, 110, 132 kW) and electric generators (60, 100, 150, 200, 315 kW) to create a power series of AVTPP (serial numbers 1, 2, 3, 4, 5). All components belong to the standard equipment.

The overall dimensions of the AVTPP are from *d* (diameter) 1000x2000 to D 3000x3000. The service staff of the AVTPP is an electrician on duty. It is planned to fully automatic operation of the system.

The AVTPP-DEMO project includes: project development; complete set and production of AVTPP. In the future, the costs are planned for: testing of operating modes, adjustment, patenting, certification; advertising and demonstration events;

The production time of AVTPP-Demo is (months):

- design — 2; complete set -1; production of PJ+TO, turbines, strapping-2;

- installation, commissioning-1; testing of the operating mode-1.

Total: 4-6 months.

The components of the project (the actual device, amplifiers, individual converter units) are patentable and can be considered for joint patenting. There are existing close analogues of AVTPP in the member countries of the Commonwealth of the Commonwealth of Independent States. Below (by fig.1) is a schematic diagram of the Aautonomous carbon-free vortex thermal power plant, which has the following composition: 1 – an electric generator; 2-a tank; 3-a working chamber; 4-a hydraulic turbine with several rows of blades; 5 - an air collector; 6 - a compressor with a receiver; 7 – an external heat exchanger.

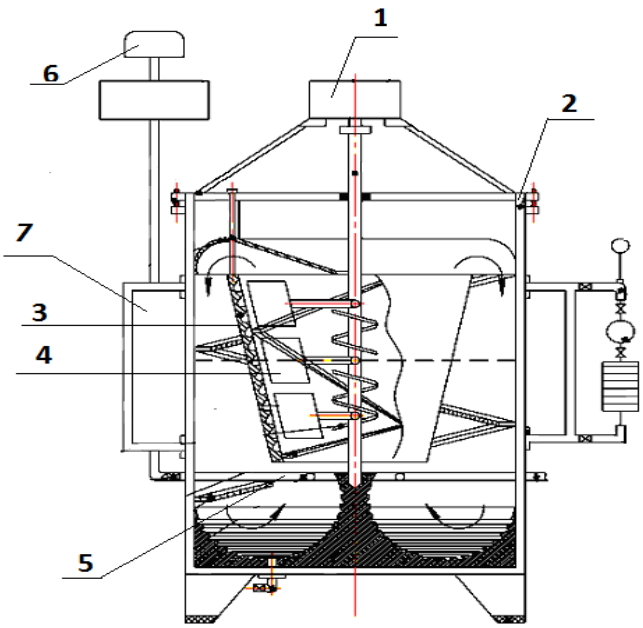

Fig. 1. Schematic diagram of an autonomous carbon-free vortex thermal power plant: 1 – an electric generator; 2- a tank; 3 - a working chamber; 4 - a hydraulic turbine with several rows of blades; 5 - an air collector; 6-a compressor with a receiver; 7-an external heat exchanger.

Dimensions of AVTPP-Demo: *d* (diameter) 600 mm, the height of the tank is 800 mm and together with the compressor-1200 mm. The volume of the energy carrier: 40 liters of water+40 liters of air.

The principle of operation of the AVTPP is as follows:

1) Filling the tank with 50% of the volume with water;

2) The atmospheric pressure on the compressor 6 is maintained by the receiver at the level of 6-8 atmospheres;

3) The conical shape of the working chamber 3 simulates the internal and external surfaces of the configuration of the formed natural phenomenon of a tornado (tornado). When air passes through the collector 5 to the working chamber 3 on the turbine blades 4, thanks to the positions and calculations, the simulation of a tornado is reproduced by negative pressure with the formation of a central funnel. Positive atmospheric pressure after the collapse of air and cavitation bubbles is formed in the upper part of the tank 2. The tornado simulation provides rotation of a mixture of water, air and cavitation bubbles that are formed during its passage from the air collector 5 from below through the turbine blades located on the shaft of the electric generator 1 with an outlet through the turbine blades 4. When flowing along the inner conical expanded cellular surface of the working chamber 3, after the upper passage and release from the bubbles, water enters the space between the cylindrical surface of the container and the working chamber. At the same time, the cellular outer surface of the working chamber also ensures the formation of cavitation bubbles in the water-air mixture, where they collapse in the same zone, which leads to heating of the water. Utilization of external heat is provided by an annular heat exchanger 7. Further saturation of the cavitation flow is formed by a reflector and the cycle is repeated.

Conclusions

1. The expected electric and heating capacity of AVTPP-Demo will be 7 kW of electricity and 7 kW of heat (a heat carrier with a temperature of up to 1500 C) with a consumed amount of electricity of 5 kW, i.e. the excess energy conversion coefficient will be 3 units.

2. After working out the modes of heat and electric production on the demonstration sample of AVTPP-Demo, it is proposed to master a number of models based on the power range of AVTPP from 15 to 315 kW for the electricity consumed by the compressor (approximately 450 kW produced). All components belong to the standard equipment.

3. The initial start of the AVTPP is carried out by an on-board pneumatic

system or from an external power source.

4. The service staff of the AVTPP is an electrician on duty. It is planned to fully automatic operation of the system.

5. The noise from the operation of the HPP installation is determined by the operation of the compressor and for a number of foreign samples up to 22 kW are practically silent and then no more than 50 dB.

CONTROL OF THE VVER-1000 NUCLEAR REACTOR IN VARIOUS DYNAMIC SYSTEMS

Vataman Viktoriia Vladimirovna
graduate student
Odessa Polytechnic State University
Odessa, Ukraine

Introductions. Methods for optimizing the control of complex dynamical systems have been develop which make it possible to model, analyze and synthesize linear and nonlinear dynamical systems. Structures and elements of information technology of automation, in particular automated control systems are present. Algorithms of integration methods are constructed. An assessment of the quality and functional safety of the nuclear reactor. Nonlinear mathematical models of automation of VVER-1000 nuclear reactor control processes proposed, which allows quickly identifying and calculating the parameters we need to optimize reactor control.

Aim. Develop a model and use information technology to optimize the control of VVER-1000 reactor.

Materials and methods. The general structure of information technology control systems includes 6 main functional elements: a block of system models, a module of integration methods, a module of system criteria, a block of optimization methods, a module of data structures, and a module for presenting information. Modules are information technology programs, and blocks are combinations of modules that perform more complex functions. This structure allows you to solve many obstacles in the operation of the reactor.

The module of integration methods is the simplest method of solving SDE. In this project, the matrix exponent method and system methods of the first and second degree used.

Modules of integration methods include numerical methods of integration of systems of differential equations, which used to construct transients in dynamical

systems, as well as the calculation of direct indicators of system quality.

The module of criteria of systems calculates various criteria of automatic control systems in the form of transfer function and system of differential equations, which includes criteria of stability of automatic control systems and computational methods of direct quality indicators and integrated quadratic estimates.

The module of data structures includes the structures of their functions and constant parameters of optimization problems, as well as methods of processing these structures. The information presentation module needed to work with tables and graphs that used to solve problems of analysis, synthesis of control information systems. The Block of models of systems includes installations that we use in work, namely models of nuclear reactors, steam generators, steam turbines, their automated control systems. Algorithms for calculating various criteria developed, for which programs of criteria methods and objective functions have been write.

The block of optimization methods includes one-dimensional search methods, methods of optimization and minimization of the sum of squares, global search methods, genetic algorithms for synthesis and identification of optimal optimization systems. Structures increase the flexibility of the block of optimization methods and simplify its further development, as the interface of subroutines associated with the number of input and output formal parameters does not change.

Results and discussion. Transients in complex dynamic systems graphically presented, and the task of optimizing the switching of static power control programs was improve, so that the reactor operation when switching static programs in the daily cycle of load change becomes more economical and safe. Using a computer experiment to simulate the operation of a nuclear reactor, the influence of important technological parameters, such as the vapor pressure in the secondary circuit, the temperature of the coolant at the inlet to the core of the reactor investigated.

Conclusions. Based on the results of this study, algorithms of integration methods were developed to determine the structure of constant data and optimization methods, the structure of variable parameters and the structure of optimization functions. Which practically increases the flexibility of the block of optimization

methods and simplifies its operation as an interface of subroutines associated with the minimum possible number of input and output formal parameters. The test function tests the necessary methods, which include the test functions themselves, their databases and testing programs. To simplify the operation of the module, a universal utility module has been developed, which includes general routines of optimization methods.

РАДИУС СКОЛЬЖЕНИЯ ВАЛИКА ПО ЦИЛИНДРУ В ВЫТЯЖНЫХ ПРИБОРАХ

Алламов Миралам Анварович
Докторант
Ташкентский інститут
текстильной и лёгкой промышленности
г. Ташкент, Узбекистан
Бабаджанов Собит Хусанович
к.т.н., доцент
Ташкентский інститут
текстильной и лёгкой промышленности
г. Ташкент, Узбекистан

Введение. В текстильной промышленности для получения качественного продукта и стабильности работы работоспособность нажимных валиков является важным фактором. Из-за износа эластичных покрытий их каждый 28-32дня шлифуют или меняют их втулки в течения 18-20 месяцев. Их износ происходит из-за различных факторов и носит индивидуальный подход для каждой партии валиков. В среднем в прядильном цеху их количество более 10 тысяч.

Цель работы. Изучить природу износа нажимных валиков прядильных и ровничных машин процесс их буксования и скольжения. Пояснить природу их проскальзывания при увеличении нагрузки.

Материалы и методы. В дальнейшем изложении под тангенциальной скоростью нажимного валика в контакте будем понимать условную усредненную скорость v_τ точек валика в контакте (на рис. 1 валик условно изображено не деформированным)./1/.

$$r_k = \frac{v}{w_k} \qquad (1)$$

Тогда радиус качения валика без скольжения

$$r_k' = \left|\frac{v_\tau}{w_k}\right| \qquad (2).$$

Поступательная скорость валика v или скорость центра валика относительно опорной поверхности является переносной скоростью (в системе координат, жестко связанной с опорной поверхностью). Поскольку абсолютная скорость равна сумме переносной и относительной скоростей, то, когда векторы их одинаковы по абсолютной величине, но противоположно направлены, абсолютная скорость равна нулю. Если мгновенная ось вращения валика, в которой абсолютная скорость равна нулю, находится на опорной плоскости (точка *B),* то такой случай условно можно назвать «чистым» качением валика (рис.1, *а).* Условность состоит в том, что различные точки опорной площадки имеют и различные абсолютные скорости, т. е. скользят относительно опорной поверхности. Но в принятом случае есть хотя бы одна нескользящая точка валика.

Если относительная скорость отличается от переносной не только по направлению, но и по абсолютной величине, то по

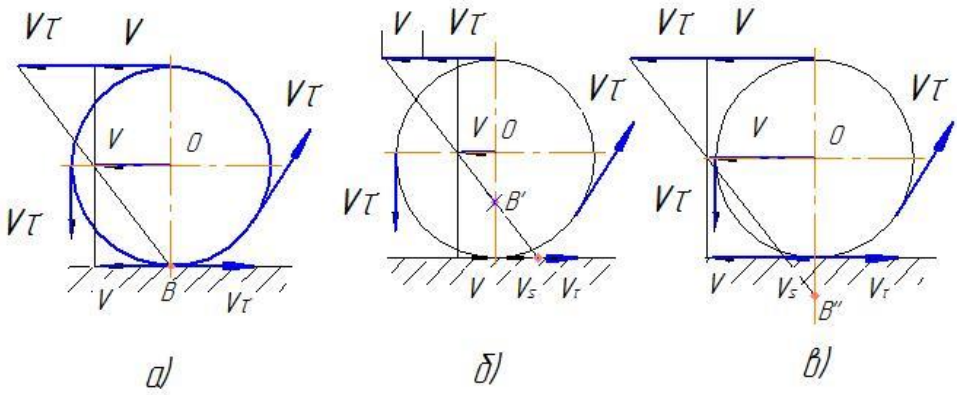

Рисунка-1. План скоростей нажимного валика.

площадка валика скользит с некоторой средней скоростью скольжение, а скорость оси валика определяется как.

$$\boldsymbol{v = v_{\tau} - v_{s}} \qquad (3)$$

Мгновенная ось вращения расположена при этом выше опорной плоскости (точка**B'),**если скорость скольжения положительна, т. е. совпадает с направлением тангенциальной скорости в плоскости контакта (рис. 1, б), и ниже (точка **B"),**если скорость скольжения направлена в противоположную сторону (рис.1, *в),*

Расстояния **OB, OB'** и **OB"**, т.е. расстояния между мгновенной осью вращения и геометрической осью валика, являются радиусами качения условного жесткого валика, кинематические эквивалентного эластичному валику. Установим зависимость между радиусами $r_к$ и $r'_к$ учитывающую величину коэффициента продольного скольжения (буксования) валика. Коэффициент продольного скольжения (или просто коэффициент скольжения)

$$s = \frac{v_s}{v_\tau} = 1 - \frac{v}{v_\tau}. \qquad (4)$$

Если скорость скольжения совпадает по направлению с тангенциальной скоростью валика в контакте, то происходит буксование валика.

Решая совместно выражения (1), (2) — (4), получаем

$$r'_k = \frac{r_k}{1-s}. \qquad (5)$$

На рис. 2 кривая $r_к$—f ($M_к$) показана сплошной линией, а

$r'_к$=($M_к$)— штриховой. Ординаты между этими кривыми равны $r'_к s$.

Радиус качения валика без скольжения позволяет связать r_k' окружную силу колеса с крутящим моментом в соответствии с формулой (7), приведенной ниже, тогда как радиус качения $r_к$ является только кинематическим показателем. Как видно из выражения (5) и рис. 1, при отсутствии скольжения эти радиусы равны.

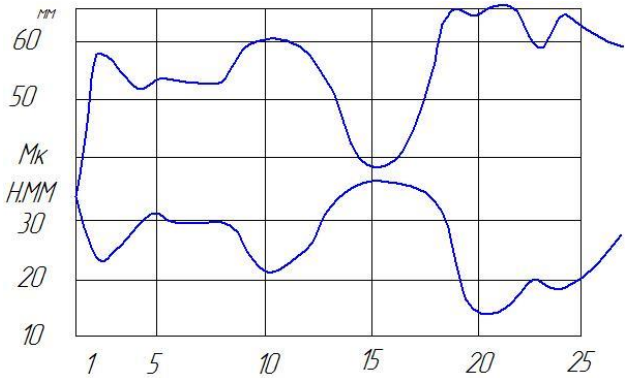

Рисунка-2. Характеристика следящего свойства нажимного валика.

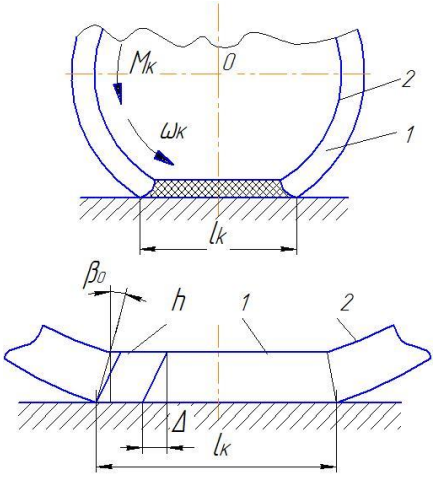

Рисунка-3. К определению радиуса качения валика.

Учитывая выражения (1) и (2) и поделив обе части равенства наv_τполучаем

$$\frac{M_k}{r_k'} = \frac{M_f}{r_k'} + R_x = P_f + R_x \qquad (6)$$

При значительном динамическом нагружении, когда необходимое для деформации валика время превышает время изменения крутящего момента (или силы), зависимости (7) и (8) без дополнительных условий не могут быть использованы.

$$r_k = r_k^o - \lambda_M M_k \qquad (7)$$

$$r_k = r_k^c - \lambda_p R_x \qquad (8)$$

где r_k^o и r_k^c — радиусы качения соответственно ведомого и свободного валика;

$\lambda_м$ и λ_P — коэффициенты изменения радиуса качения от крутящего момента и от тангенциальной силы валика соответственно.

Однако, если крутящий момент $M_к$ изменяется относительно медленно, то всегда имеется «следящее» свойство нажимного валика, т. е. практически одновременно с изменением крутящего момента например при изменении толщины ленты или ровницы в зажиме изменяется радиус качения $r_к$ валика.

Величина коэффициентов $\lambda_м$ изменения радиуса качения является постоянной в основном рабочем диапазоне изменения крутящих моментов или

тангенциальных сил валика, но различна для разных нажимных валиков и изменяется в зависимости от многих факторов. Эти коэффициенты зависят от размеров нажимных валиков, числа слоев резины на валике, упругих свойств резины, направления силы от вытягиваемого продукта мычки.

Результаты и обсуждение. Широкопрофильные валики ленточных машин имеют меньшую в сравнении со стандартными валиками прядильных и ровничных машин тангенциальную эластичность и соответственно меньшую величину этого коэффициента. Для одного и того валика эта величина зависит, однако, мало от эластичности резины валика. В весьма сильной степени на нее оказывает влияние нормальная нагрузка на ос нажимного валика, С увеличением этой нагрузки валик становится плотнее и меньше деформируется под действием остальных видов нагружение (крутящего момента или продольной реакции). При средних эксплуатационных нагрузках коэффициент $\lambda_м$ находится в пределах 0,003—0,010 мм/Нм.

Выводы. Получена зависимость изменения контактного радиуса валиков от величины передаваемого крутящего момента и нагрузки на валики.

ЛИТЕРАТУРА.

1. Шукуров М.М. Научные основы проектирования расчета рабочих органов машин прядильного производства. Автореф. Диссертация доктор. тех. наук-Ташкент 2004г.

СИСТЕМНЕ УЯВЛЕННЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЙ ДОСТАВКИ

Берестенко Віктор Вікторович
аспірант
Онищенко Світлана Петрівна
Д.е.н., проф.
Одеський національний морський університет
м. Одеса, Україна

Вступ. Мультимодальна доставка має певну специфіку, крім того, мультимодальний оператор має справу одночасно з системою локальних доставок, кожна з яких здійснюється за певним тарифом. Мультимодальний оператор може варіювати як географією транспортування для кожної конкретної доставки (тобто варіантами фізичного переміщення), так і складом учасників (перевізників, перш за все). Базою для формірванія і дослідження альтерантівной варіантів мультимодальной доставки є системна модель, що описує структури і логічну послідовність складових даного типу доставки.

Мета роботи. Метою даної роботи є декомпозиція мультимодальной доставки і формування її відповідного системного уявлення.

Матеріали та методи. Основою для дослідження є методологія системного аналізу, методи аналізу і синтезу.

Результати та обговорення. Структура мультимодальной доставки може розглядатися в різних аспектах. В [1] доставку вантажів в принципі при системному поданні пропонується розглядати на наступних рівнях:

• на «географічному» рівні (тобто рівні фізичного проходження вантажу через конкретні географічні точки),

• на рівні видів транспорту в рамках доставки,

• на рівні операцій транспортно-технологічного процесу,

• і на рівні конкретних підприємств (організацій), що забезпечують виконання конкретних операцій (учасники доставки).

Така декомпозиція доставки дозволяє охопити всі її основні аспекти, відповідаючи на питання «де», «як» і «хто».

Розвиток висловленої ідеї для мультимодальной доставки за участю водного транспорту дозволяє отримати наступну її структуру (рис.1). Коротко охарактеризуємо її.

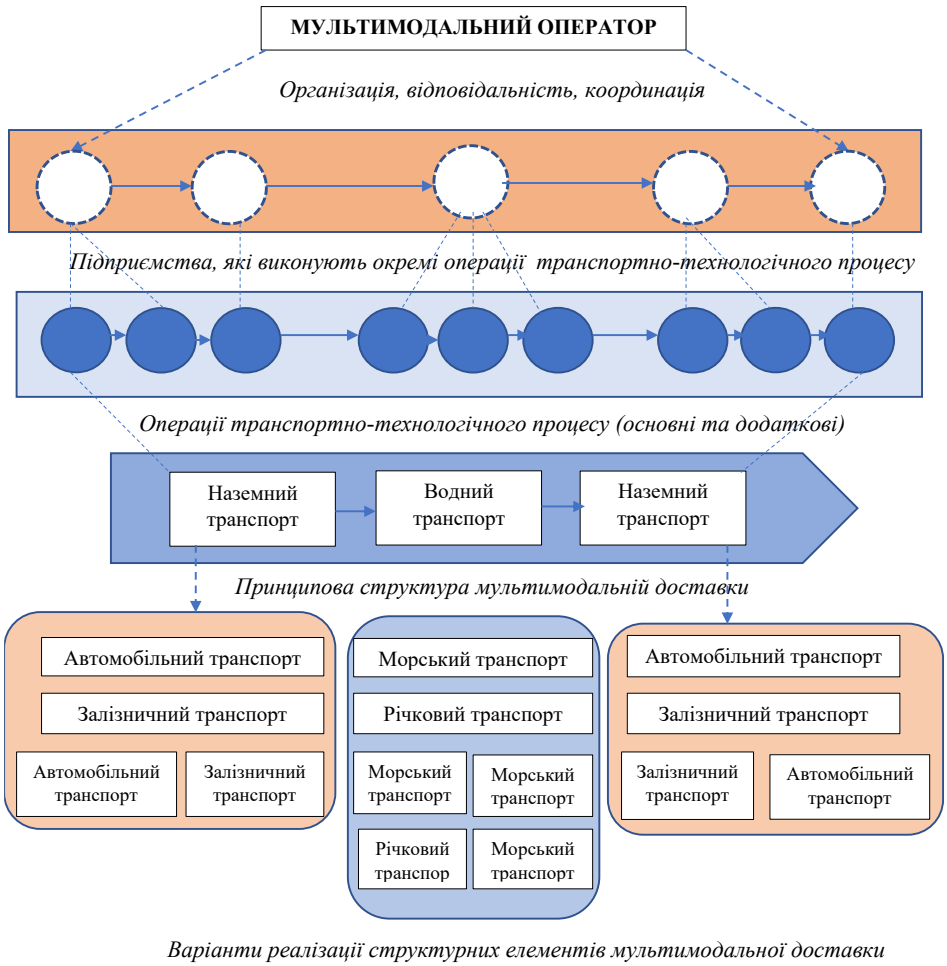

Рис. 1. Структура мультимодальной доставки (вантаж в контейнері) з використанням водного транспорту

Мультимодальна доставка передбачає комбінацію декількох видів транспорту. З урахуванням наявності водного транспорту виникають як мінімум дві наземні перевезення (в дуже рідкісних випадках можлива наземне перевезення між двома перевезеннями водним транспортом). Згідно [2] без наявності наземних перевезень доставка за участю водного транспорту не може відбутися, тому що термін «доставка» передбачає як результат наявність вантажу в точці призначення, яка, як правило, не є портом. Крім того, доставка вантажу починається від місця походження / відправлення, що також, як правило, не порт. Тому мультимодальная доставка в повному варіанті

передбачає наземну перевезення до і від порту.Наземна складова мультимодальной доставки за участю водного транспорту передбачає перевезення автомобільним або залізничним транспортом, або їх комбінацію.

Водна частина доставки здійснюється або морським, або річковим транспортом, або комбінацією магістральної і фідерної перевезень («море-море»), або комбінацією морського і річкового транспорту.

В Україні останнім актуально для масових вантажів в рамках перевезень Дніпро-Чорне море (наприклад, при експорті зернових - річкова перевезення баржами по Дніпру, потім морським транспортом, балкерний судами, по Чорному морю і далі). Перевезення Чорне море-Дунай частіше здійснюються судами класу «річка-море», що дозволяє мінімізувати кількість перевалок, але комбінація доставки баржами по Дунаю і судами річка-море далі також мають місце. Що стосується контейнерних перевезень, то перспективним є організація лінійного контейнерного сервісу по Дніпру; по Дунаю, з урахуванням специфіки експортної вантажної бази, даний вид перевезень поки ще не є актуальним для України.

Кожна перевезення і перевалка в рамках мультимодальной доставки має певну технологію, яка передбачає виконання сукупності операцій, в тому числі, і організаційного характеру. В результаті формується логічна послідовність операцій, що відповідають конкретній мультимодальной доставці. Ще раз відзначимо, що характер даних операцій різний - це і, власне, технологічні операції по фізичному переміщенню вантажу (стафірування контейнера, перевезення, навантаження, вивантаження і т.п.), і операції організаційного характеру, наприклад, видання документів, перевірка вантажу різними інстанціями, організація митного оформлення і т.п. Різні операції процесу доставки виконуються підприємствам / організаціями, що формує великої кількості учасників процесу доставки. В [2] вказується, що дані учасники вибираються з множини доступних на ринку транспортних послуг.

Таким чином, ідентифікована структура мультимодальной системи доставки вантажів за участю водного транспорту з точки зору учасників,

операцій, видів транспорту. «Географічний» аспект структури мультимодальной доставки з позиції пунктів, в яких здійснюється навантаження / вивантаження / перевалка, може бути представлений основними варіантами (см.рис.2).

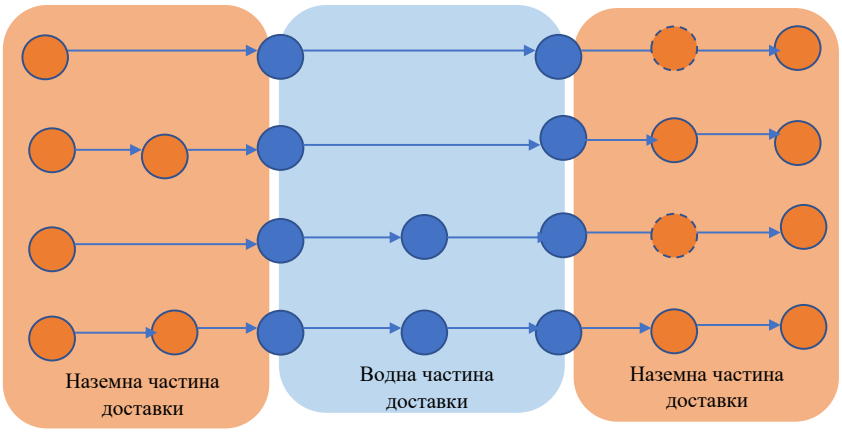

Рис. 2. Географічний аспект структури мультимодальной доставки (структури пунктів зміни транспортного засобу)

Природно, що можливі окремі випадки структур мультимодальной доставки, не розглянуті вище, але представлене охоплює найбільш загальні і часто використовувані на практиці. Відзначимо, що розглянута вище структура мультимодальной доставки є повною, тобто охоплює весь фактичний шлях руху вантажу. Проте, на практиці в залежності від транспортних умов контракту (базису поставки) мають місце усічені варіанти системи (рис.3) - наприклад, якщо експорт на умовах FOB, або імпорт на умовах CIF і т.п.

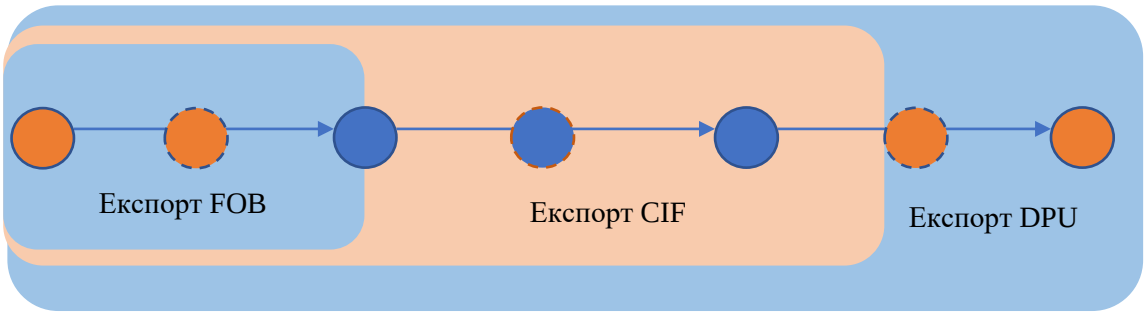

Рис.3. Межі мультимодальной доставки в залежності від транспортних умов зовнішньоторговельного контракту

Таким чином, мультимодальний оператор на базі інформації за умовами

зовнішньоторговельного контракту, встановлює межі і відповідальність за доставку в їх межах.

Висновки. Отримане в результаті дослідження системне уявлення мультимодальной доставки охоплює різні її аспекти, що забезпечує універсальність даного подання. Даний результат є основою для подальших досліджень різних завдань, пов'язаних, наприклад, з оптимізацією структури даного типу доставки.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. Онищенко, С. П., & Коскіна, Ю. О. (2019). Сутність, специфіка і формування систем доставки вантажів. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, (3), 86-95. https://doi.org/10.31649/1997-9266-2019-144-3-86-95
2. Онищенко, С. П., & Смрковская, В. Ю. (2010). Моделирование процесса формирования интегрированных систем доставки грузов. *Вестник ОНМУ*.–Одесса: ОНМУ, (30-С), 142-149.
3. Rusanova, S., Onyshchenko, S. (2020). Development of Transport and Technological Process Options' Concept for Goods Delivery with Participation of Maritime Transport. *Technology audit and production reserves,* 1 (2 (51)), 24–29. http://doi.org/10.15587/2312-8372.2020.198373

УДК 004.41

РОЗРОБКА BACK-END ЧАСТИНИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВЕБРЕСУРСУ ПОСЛУГ ТАТУ СТУДІЇ

Булдигін Станіслав Олегович
Студент IV курсу
Університет Короля Данила
Івано-Франківськ, Україна

Анотація: в роботі розглянуто спосіб оптимізації роботи тату студії, зокрема: перегляд готових ескізів, виконаних робіт, можливість замовлення індивідуального ескізу. Оптимізація полягає в тому, що користувачеві необхідно ввести мінімальну кількість даних, без необхідності залучення працівників студії**.**

Ключові слова: інформаційний вебресурс, тату, тату-майстер, ескіз, модель, база даних, зв’язок, користувач.

Дана робота спрямована на часткову оптимізацію роботи тату студії з користувачами. Для цього були проведені дослідження, за результатами яких був зіставлений список необхідного функціоналу майбутнього вебресурсу, зокрема:

1. Реєстрація – користувачеві необхідна функція реєстрації для подальшого відкриття розширених функцій програми.
2. Вхід – користувачеві необхідно увійти у свій аккаунт для запису на прийом та для додавання власних ескізів.
3. Відновлення паролю – функція для відновлення паролю, якщо користувач його забув.
4. Зміна паролю – функція для зміни персонального паролю.
5. Короткі відомості про користувача – біографія користувача де він може вказати власні інтереси, можливі алергії тощо.
6. До якої групи користувачів він належить – перевірка чи входить

користувач в одну з наступних груп: admin, staff, is_active, is_artist, is_superuser.

7. Перегляд всіх виконаних робіт – функція стрічки, на якій будуть відображатися всі виконані роботи майстрів студії.

8. Перегляд всіх ескізів – перегляд всіх готових ескізів, з можливістю запису на прийом до майстра який його виклав.

9. Перегляд виконаних робіт для кожного користувача персонально – можливість перегляду зроблених тату в цій студії, для кожного користувача окремо.

10. Перегляд ескізів, які людина хотіла би нанести собі – можливість додавання власних ескізів для того щоб майстер міг сам запропонувати користувачеві прийти на сеанс

11. Перегляд ескізів тату-майстра персонально – можливість перегляду ескізів кожного майстра.

12. Запис на прийом з надсиланням власного ескізу чи одного зі списку тату-майстра.

13. Оцінки роботи тату-майстра після проведення сеансу.

14. Перегляд списку всіх тату-майстрів студії.

15. Перегляд жанрів тату та їх історія.

Для написання back-end частини вебресурсу буде використано інтегровану об’єктно-орієнтовану мову програмування Python [1], зокрема Django framework [2], тому що проект має чіткі вимоги, на основі яких можна зробити висновок що з даного фреймворку можна взяти багато вмонтованого функціоналу. Для зберігання даних буде використана база даних PostgreSQL [3]. На основі проведеного аналізу вимог до функціоналу вебресурсу, була сформована наступна база даних, структура якої наведена на рис. 1.

Рис. 1 Структура бази даних вебресурсу

Також було створено віртуальне середовище Pipenv [4] та створений Django проект, в якому, в свою чергу, були створені необхідні додатки та налаштований сервер для реалізації back-end частини проекту (рис. 2).

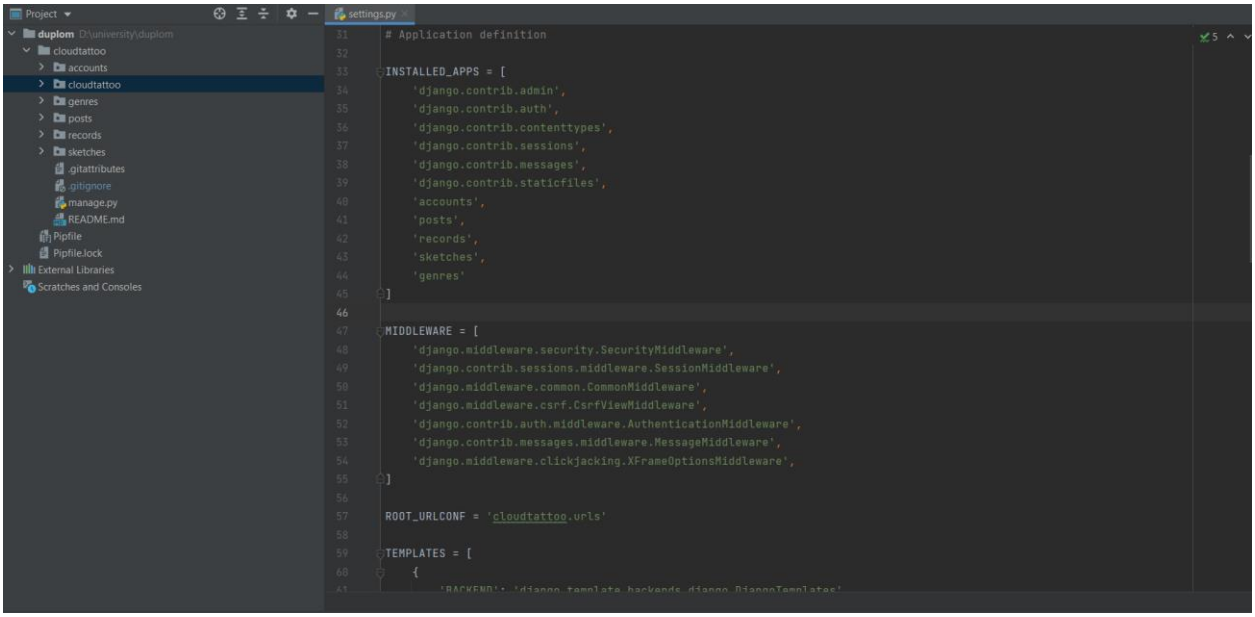

Рис. 2 Налаштування серверу для реалізації back-end частини проекту

Висновки: в роботі розглянуто особливості інформаційного ресурсу для оптимізації роботи тату студії з потенційними клієнтами, зокрема: перегляд клієнтами готових ескізів, виконаних майстрами студії робіт, можливість замовлення індивідуального ескізу, питання захисту даних клієнта. Застосування інформаційного ресурсу дасть змогу користувачеві при мінімальній кількості введених даних отримати інформацію про всі види послуг салону, що сприятиме підвищенню якості обслуговування клієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Python вебсайт. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Python.
2. Django вебсайт. URL: https://www.djangoproject.com/.
3. PostgreSQL вебсайт. URL: https://www.postgresql.org/.
4. Pipenv вебсайт. URL: https://pipenv.pypa.io/en/latest/.

УДК 372.862

ЗАСТОСУВАННЯ ОСНОВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ АВТОТРАНСПОРТНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ В МІСТАХ

Василишин В. Я.
кандидат технічних наук,
доцент кафедри інженерної та комп'ютерної графіки
Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу, Україна, Івано-Франківськ
Чорна Ю. В.
студент інституту економіки і менеджменту
Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу

Метою розвитку системи транспортного обслуговування є забезпечення комфортних умов життєдіяльності населення шляхом становлення стійкою функціонуючої, економічно ефективної, привабливою і доступною для всіх верств населення системи міського пасажирського транспорту.

Транспортне обслуговування населення відіграє важливу роль в системі регіонального господарського комплексу. Міський пасажирський транспорт, задовольняючи потреби населення в пересуваннях, створює передумови для нормального функціонування економіки міста і сприяє збільшенню вільного часу людей, надаючи їм можливість користуватися послугами територіально розосереджених ланок виробничого і соціальної структури регіональної економіки. Міський пасажирський транспорт, забезпечуючи економію громадського часу, сприяє розвитку продуктивних сил, розширення всередині і міжрегіональних зв'язків, поліпшення культурно-побутового обслуговування населення.

Рівень розвитку міського пасажирського транспорту (МПТ) має, на думку більшості авторів, що займаються питаннями ефективності його функціонування, одночасно економічне і соціальне значення в їх органічній

єдності та взаємозв'язку. До економічних наслідків відноситься ефект, отриманий за рахунок зниження втрат робочого часу в галузях матеріального виробництва та невиробничій сфері через зменшення запізнень на роботу, зростання продуктивності суспільної праці, підвищення якості продукції внаслідок зниження транспортної втоми трудящих, економії ресурсів на розвиток соціальної інфраструктури в внаслідок підвищення рівня її концентрації. До соціальних результатів вдосконалення обслуговування населення регіону пасажирськими перевезеннями можна віднести розширення можливостей для користування послугами культурно-просвітніх установ, збільшення рекреаційних можливостей населення, поліпшення здоров'я людей і інші. Таким чином, пасажирський транспорт створює необхідні передумови для ефективного функціонування економіки країни в цілому і кожного окремого регіону, служить соціальному прогресу суспільства, дозволяючи зберігати і раціонально використовувати суспільно корисне брешемо жителів.

Необхідно відзначити, що система міського пасажирського транспорту (МПТ), з організаційної точки зору аналогічна системам життєзабезпечення: тепло та електропостачання, водопроводу та ін. Будь-яка з цих систем не може нормально функціонувати без досить жорсткої централізації управління. Фактори, що визначають ступінь керованості описуються можливістю впливати на: формування структури і кількості рухомого складу; формування маршрутної мережі; розкладів руху; рівень тарифів; встановлення нормативів якості, таких як коефіцієнт використання місткості, інтервали руху, початок та закінчення роботи транспорту і т.д. Ступінь керованості системою МПТ - це перший критерій.

З точки зору керованості системи МПТ, можливості міських органів управління знижувалися. Виявилися повністю не керованими: процес формування структури парку автобусів по місткості, по марочним складом. Слабокеруючий: це процес формування маршрутної схеми, розкладів руху. Найбільш керований параметр - це вартість проїзду. Ступінь керованості пов'язана зі співвідношенням часток перевезень припадають на муніципальний

і комерційний транспорт. Однак, в силу чинного законодавства, присутність на ринку міських пасажирських перевезень комерційних перевізників робить неможливим створення нормально керованої системи МПТ.

Головне завдання МПТ в умовах країни - забезпечити доставку населення до місць прикладання праці, навчання і тільки потім забезпечення побутових і культурних поїздок. Існує досить тісний залежність між витратами на трудові поїздки і географією прикладання праці при сформованій ринковій ціні праці. Наприклад, в містах кожне підвищення вартості проїзду призводило до помітних збитків в організаціях найменш оплачуваних категорій населення: робітники, молодший медичний персонал, прибиральники приміщень та ін., І це при обмежених можливостях знайти нове місце роботи. Відзначимо - в країнах ЄС витрати сімейного бюджету на міський транспорт становлять близько 5-8%. В Україні до 25% сімейного бюджету для сімей з найменшими доходами. Доступність транспорту загального користування - другий критерій, в тому числі цінова, територіальна і технологічна.

Для окремо взятого міста обсяг перевезень пасажирів прямо пропорційний транспортної рухливості населення на громадському транспорті. Основні фактори, що визначають транспортну рухливість на громадському транспорті: розподіл доходів між соціальними групами і їх чисельність; доходи на члена сім'ї; наявність місць прикладання праці; кількість навчальних закладів вищої та середньої професійної освіти; інфраструктура міста; наявність особистого транспорту; планування міста. Транспортна рухливість населення на громадському транспорті - третій критерій.

Згодом транспортна рухливість населення постійно змінюється, так як розвиваються міста, будуються нові дороги, розширюються райони проживання, вводяться нові маршрути на пасажирському транспорті, які пов'язують околиці міста не тільки з центром, а й між собою. Останнім часом все більше людей стають власниками особистого транспорту, що також впливає на транспортну рухливість населення.

Якість послуги МПТ - четвертий критерій.

Зростання кількості транспортних засобів спричинив за собою збільшення інтенсивності дорожнього руху в великих містах, особливо в ранкові та вечірні години. Причиною цього може бути придбання населенням особистого автотранспорту для поїздок на роботу і з роботи. Мотивами переваги особистого транспорту, транспорту загального користування може бути тільки низька якість роботи останнього, за різними параметрами.

Якість послуг, що надаються МПТ найбільш складна проблема в сучасних умовах. По-перше, діючі методи оцінки якості спираються на систему показників практично не зводиться в один інтегральний, тому доводиться працювати з системою показників. По - друге, немає певних методів розрахунку нормативів показників і найчастіше використовуються їх статичні оцінки, певні на основі досвіду і логічних висновків.

Забезпечення безпеки перевезень - п'ятий критерій. Виникнення дорожньо-транспортної пригоди - вкрай складний комплексний процес. Вплив випадкових факторів на виникнення дорожньо-транспортних пригод досить велике. Визначення ймовірності виникнення небезпечної ситуації - багатофакторний і багато параметричний процес. Однак заходи превентивного характеру покликані мінімізувати кількість і негативні наслідки подій.

Частка приватних перевізників помітно зросла, звідси солідний зростання порушень транспортного законодавства (режим праці і відпочинку водіїв, ігнорування перед рейсових медоглядів, фіктивні технічні обслуговування автобусів). Якщо муніципальні підприємства мають високий ступінь підконтрольності, то управління приватними перевізниками зводиться до планових перевірок один раз в три роки. Інноваційна політика розвитку системи автомобільного транспорту загального користування - шостий критерій.Застарілі автоматизовані системи диспетчерського управління і контролю руху автобусів не справляються з великим потоком інформації, на який вони, по суті, не розраховані. На підставі цієї та багатьох інших проблем постає гостра необхідність впровадження сучасних технологій в усі підсистеми транспорту, таких як повсюдне застосування систем ГЛОНАСС, використання

альтернативних видів палива або альтернативних двигунів, застосування інноваційних систем управління і т.д. Модернізація вже існуючих систем і формацій. Розширення правового поля на всіх рівнях влади.

Проведені протягом десяти останніх років часткові і повні обстеження пасажиропотоків в містах дозволяють узагальнити основні тенденції розвитку систем міського пасажирського транспорту.

1. У всіх містах спостерігалося зростання обсягів перевезень, які виконуються комерційним транспортом і зниження частки муніципального транспорту аж до повної його ліквідації;

2. Зростала загальна кількість рухомого складу, що використовується на перевезеннях, в основному за рахунок збільшення кількості автобусів малої та особливо малої місткості. Паралельно відбувалося списання автобусів великої та особливо великої місткості. Структура парку за номінальною місткості змінювалася в бік істотного зниження середньої місткості одиниці рухомого складу;

3. Зростала кількість регулярних маршрутів. Кількісний ріст маршрутів носив однакові риси: за рідкісними винятками, кожен новий маршрут в більшій частині протяжності дублював існуючий і проектувався з обов'язковим виходом на головні вулиці міста і в першу чергу на центральну;

4. У міру витіснення муніципального транспорту скорочувалася кількість автобусів, що працюють по розривному графіку. Ці зміни відбувалися на тлі скорочення абсолютної чисельності населення і значного зростання парку легкових автомобілів, що належать фізичним особам.

5. На тлі проведених заходів щодо зниження рівня дорожньо-транспортних пригод та тяжкості наслідків у результаті ДТП, рівень аварійності, в середньому, залишився незмінним, а в деяких районах і зовсім виріс. Дані тенденції поширилися і на автотранспорт загального користування.

Для реалізації вищевказаних положень, заснованих на представлених умовах пропонується склад заходів щодо розвитку системи автотранспортного обслуговування населення в містах

Основні заходи та їх найважливіші складові частини	Основні результати
1. Розширення інформаційного простору	Перевізники мають можливість планувати інвестиції в розширення виробництва, а органи влади встановлювати норми транспортного обслуговування і тарифи, відповідно до рівня прибутковості перевізників. Всі зміни засновані на точних даних, отриманих із застосуванням методики.
1.1. Створення системи інформування перевізників про їх планової прибутковості	
1.2. Виділення в створеній інформаційній системі основних показників роботи	
1.3. Впровадження методики оцінки рівня якості перевезень	
2. Формування справедливої конкуренції	Зацікавленість перевізників в забезпеченні якості регулярних перевезень та обслуговуванні збиткових маршрутів. Скорочення навантаження на бюджет різних рівнів - обласний, і міський. Стимулювання малого підприємництва. Збільшення кількості перевізників.
2.1. Упорядкування вимог, що пред'являються до перевізників	
2.2. Демонополізація ринку перевезень	
2.3. Перехід до розподілу маршрутів на підставі методики оцінки рівня якості регулярних перевезень	
2.4. Встановлення взаємної відповідальності за виконання запланованого рівня перевезень між перевізниками та органами влади	
3. Формування більш централізованої системи організації транспортного обслуговування населення	Ухвалення управлінських рішень на підставі більш повної інформації. Розвантаження інформаційних каналів. Збільшення швидкості прийняття рішень. Збільшення керованості системою. Раціонально розподіл пасажиропотоків в частині розвитку системи регулярних перевезень.
3.1. Розширення функцій організаторів транспортного обслуговування населення	
3.2. Формування тарифів перевезень на підставі планування пасажиропотоків і дотування перевізників	
3.3. Впровадження методики управління якістю регулярних перевезень	
3.4. Використання алгоритму підвищення ефективності організації транспортного обслуговування населення	

СПИСОК ЛИТЕРАТУРИ

1. Кузьмінський А.І. Навчальний посібник. – К.: Знання, 2005. – 486с.

2. Полат Е.С., Бешенков С.А., Бухаркина М.Ю. и др. Теория и практика дистанционного обучения: учебное пособие для вузов/ - М.: ИЦ “Академия”, 2004. - 416с.

3. Дистанційне навчання та його технології// Компьютерра. – 2002. - №36.

– С.38-44

4. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. – К.: КПІ, 2000. – 12 с.

5. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у вищій освіті України: поточний стан, проблеми і перспективи розвитку: аналітичний огляд. – К.: Український інститут інформаційних технологій в освіті. – 2009.

МЕТОДИ ВИМІРЮВАННЯ СОЛОНОСТІ МОРСЬКОЇ ВОДИ

Гімпель Роман Михайлович,
к.т.н., доцент,
доцент кафедри
природничо-математичних та інженерно-технічних дисциплін,
Колесник Василь Васильович,
к.т.н., старший науковий співробітник,
доцент кафедри
судноводіння та експлуатації технічних засобів
на водному транспорті,
Бабере Оксана Сергіївна,
старший викладач кафедри
природничо-математичних та інженерно-технічних дисциплін,
Ліганенко Віталій Валерійович
старший викладач кафедри
судноводіння та експлуатації технічних
засобів на водному транспорті,
Дунайський інститут водного транспорту,
Державний університет інфраструктури та технологій
м. Ізмаїл, Україна

Вступ. Солоність морської води є однією з важливих характеристик водних мас, розподілу морських організмів, елементів морських течій, у формуванні біологічної продуктивності морів і океанів, оскільки багато організмів дуже сприйнятливі до незначних її змін. Особливу роль вона відіграє в морському судноплавстві, адже її рівень безпосередньо впливає на корозію суден.

В океанологічній практиці солоність виражається в тисячних долях, тобто в проміле, і позначається S (35 ‰). Точніше сольовий склад слід виражати в іонній формі. Сума іонів складає 35,16 [1, с. 20].

Солоність може змінюватися в досить значних межах, і тим не менше співвідношення окремих компонентів сольового складу морської води залишається майже незмінним, за винятком сильно опріснених районів,

прилеглих до усть рік.

До теперішнього часу без масових вимірювань солоності традиційно не обходиться жодна серйозна океанографічна експедиція. Незважаючи на те, що практика регулярних вимірювань солоності морської води в океанографії налічує близько 150 років, проблема правильності таких вимірювань залишається актуальною, тому що досі немає свого остаточного вирішення внаслідок складності і мінливості об'єкта дослідження (морської води).

Мета роботи. Актуалізувати значення вивчення та вимірювання солоності морської води; представити стислу характеристику наявних методів вимірювання, більш детально розкрити сутність електрометричного методу. Окреслити напрямки подальших розробок.

Матеріали та методи. На сьогодні існують різні за точністю, умовами застосування та трудомісткості методи визначення солоності морської води. З плином часу одні методи витісняються іншими більш точними, оперативними та менш витратними.

Найпоширеніше науковцями виокремлюються наступні види фізико-хімічних методів визначення солоності [1; 2; 3; 4]:

– ареометрування метод, що дозволяє визначати питому вагу морської води при заданій температурі, а потім за допомогою спеціальних таблиць переводити питому вагу в відповідну їй солоність;

– електрометричний – вимірювання солоності за електропровідністю;

– аргентометричний метод – визначення вмісту хлору як елемента, що переважає шляхом осадження його (титрування) і обчислення по хлору загальної солоності;

– оптичний, заснований на вимірюванні показника заломлення або картини інтерференції;

– проведення повного хімічного аналізу морської води.

На даний момент, наприклад, на практиці океанографічних досліджень домінуюче положення займає метод непрямого визначення солоності морської води через вимірювання відносної електропровідності – електрометричний. В

рамках цієї роботи розглянемо його основні положення.

Електрометричний метод визначення солоності, як вже було зазначено, заснований на вимірюванні відносної електропровідності морської води за допомогою безконтактного солеміра, що дозволяє прискорити і в принципі збільшити точність її визначення в порівнянні з аргентометричним титруванням.

Електропровідність – це чисельне вираження здатності водного розчину проводити електричний струм. Взагалі електропровідність характеризує загальний вміст розчинених солей у воді (в тому числі і тих, які обумовлюють жорсткість води). Електрична провідність природної води залежить в основному від концентрації розчинених мінеральних солей і температури. Природні води є в основному розчинами сумішей сильних електролітів. Мінеральну частину води складають іони Na +, K +, Ca_2 +, Cl-, SO^4-, HCO^3-. Цими іонами й обумовлюється електропровідність природних вод. Присутність інших іонів, наприклад, Fe_3 +, Fe_2 +, Mn_2 +, Al_3 +, NO_3-, HPO_4-, H_2PO_4- не сильно впливає на електропровідність, якщо ці іони не містяться у воді в значних кількостях. На достовірність оцінки вмісту солей по електропровідності в великій мірі впливають температура і неоднакова електропровідність різних солей.

Принцип роботи солеміру заснований на зміні електропровідності морської води в залежності від кількості розчинених у ній солей. Сучасні солеміри зазвичай мають вбудовані мікропроцесори, що гарантують великий діапазон і високу точність проведених вимірювань. Результати вимірювань зберігаються у вбудованій пам'яті та аналізуються на основі заздалегідь введених даних про буферні розчини, розпізнавання яких відбувається з використанням мікроконтролера. Такі прилади називають також солінографами, оскільки вони можуть автоматично фіксувати показання, в тому числі перебуваючи безпосередньо в товщі води.

Проте, хоча сучасні пристрої і стали зручнішими, автоматизованими і зараз не потрібно шукати співвідношення за величезними таблицями, цей метод

має істотні і непереборні недоліки. По-перше, метод вимірювання відносної електропровідності ґрунтується, на досить умовному принципі сталості сольового складу морської води, який зовсім не виконується в окраїнних морях, аномальних зонах океанів і т.п. По-друге, існує серйозна метрологічна проблема порівняння вимірювань солоності протягом тривалого часу, яка полягає в тому, що стабільність хімічного складу стандартної морської води не може бути забезпечена, оскільки ця вода має природне походження. По-третє, на вимірювану через відносну електропровідність, так звану «практичну солоність», впливає не вся, а тільки іонна складова дійсної солоності морської води (тобто тільки розчини електролітів в морській воді), хоча повна, або абсолютна, солоність є спільною масовою часткою всього розчиненої речовини в морській воді.

Ще наприкінці XX ст. науковцями [6] досліджуються можливості більш плідного використання можливостей методів найбільш вірогідних чисел (НВЧ), хоча з початку при використанні для заміру температури. При використанні мікрохвильових (НВЧ) методів проявляється вплив солоності поверхні, що зазвичай розглядається як похибка. Але цей вплив дозволяє розраховувати на створення авіаметодом реєстрації характеристик розподіл поверхневої солоності.

Метод заснований на тому, що інтенсивність випромінювання в НВЧ-діапазоні поверхнею морської пропорційна електричної провідності. При цьому вплив провідності підвищується на більш низьких частотах. Це створює перспективу реєстрації солоності двочастотних методом: більш високі частоти – у каналі температури, а знижені – у каналі електричної провідності.

Поки що на шляху його використання теж є багато проблем. Основна – вплив гідрометеорологічних чинників. В реальних умовах вимірювань впливають такі чинники:

- кут зустрічі променя візування з поверхнею моря;
- швидкість вітру над морем при відсутності піни на поверхні;
- швидкість вітру над морем при наявності піни на поверхні;

– водозапас хмарності, якщо вимірювання проводяться через хмари.

Результати та обговорення. Степанюк І.А. [7] вважає перспективним для визначень солоності з авіазасобів використання знижених частот радіодіапазону. При цьому, мабуть, ефективний перехід від пасивних методів до активних, де на поверхню моря впливають зовнішні електромагнітні поля. Експерименти в цьому напрямку практично не проводилися, тому зроблені в роботі оцінки мають переважно загальнотеоретичний характер.

Висновки. Солоність морської води важлива як для біологічного світу, так і для судноплавства. Сьогодні вдосконалюються наявні методи вимірювання солоності морської води, розробляються нові, вдосконалюються технічні засоби їх реалізації. Одним з найпоширеніших та найлегших вважається електрометричний метод, засади якого було розкриті в роботі, а також виділені його недоліки. Також окреслено напрямки нових розробок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Михайлов В. І. Збірник Методичних вказівок для виконання практичних робіт з дисципліни «Фізичні основи моніторингу водної поверхні». Модуль 2.3. – Одеса: [б. в.], 2013. – 52с.

2. Осадчий В.І., Набиванець Б.Й., Линник П.М., Осадча Н.М., Набиванець Ю.Б. Процеси формування хімічного складу поверхневих вод. – Київ: Ніка-Центр, 2013. – 240с.

3. Пелешенко В.І., Хільчевський В.К. Загальна гідрохімія: підручник. – Київ: Либідь, 1997. – 384с.

4. Хільчевський В.К., Осадчий В.І., Курило С.М. Основи гідрохімії: підручник. – Київ: Ніка-Центр, 2012. – 312с.

5. Хільчевський В. К. Гідрохімія океанів і морів: підручник. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. – 114с.

6. Башаринов А.Е., Бородин Л.Ф., Гурвич А.С., Малкевич М.С., Шутко А.М. Исследование состояния материковых покровов и акваторий методами СВЧ радиометрии // Успехи физических наук. – 1975. – Т. 116, № 4. –

С.743–746.

7. Степанюк И. А. Проблема измерения солености морской воды с авиасредств разведки (обзор методов и оценки перспектив) [Електронний ресурс] / Степанюк И. А // Электронный периодический научный журнал SCI-ARTICLE.RU. – Режим доступу:https://sci-article.ru/stat.php?i=1529667394 (дата звернення: 23.09.2021).

УДК 343.983

ЗАГАЛЬНА СХЕМА ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Гусейнов Руслан Нізамі огли,
Прівалова Олена Юліанівна,
судові експерти
Шебалков Ігор Леонідович,
старший науковий співробітник
Панчук Юлія Валеріївна
науковий співробітник
лабораторія інженерно-технічних та військових досліджень
Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
м. Харків, Україна

Введення. Судову інженерно-технічну експертизу з безпеки виробничої та побутової сфер життєдіяльності у кримінальному, цивільному, господарському та адміністративному судочинстві можна визначити як процесуальну дію, що полягає в проведенні дослідження, яке здійснюється судовими експертами на основі відповідних спеціальних (професійних) знань з метою надання висновку, що є доказом у справі, пов’язаній з порушеннями вимог правил безпеки у виробничій та побутовій діяльності людини. Вона розглядається як елемент багатогранного криміналістичного вчення про зв’язки взаємодії, гносеологічні положення котрого широко застосовувались при розробці методології судової експертизи матеріальних слідів-відображень щодо судової інженерно-технічної експертизи безпеки життєдіяльності. Ця робота спрямована на покращення використання спеціальних знань при досудовому розслідуванні та судовому розгляді кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ, пов’язаних з дослідженнями причин та наслідків виникнення нещасних випадків.

Мета роботи. Приведення схеми експертного дослідження у судовій експертизі з безпеки життєдіяльності з метою систематизації порядку

проведення досліджень, необхідного для встановлення предмету експертного дослідження.

Матеріали та методи. Робота основана на дослідженні наукових матеріалів Крупки А. А., Дузь Л. Е., Кривченка Ю. А., Бордюгова Л. Г., Романова Н. С., Бордюгова Л. Г. та інших. В роботі використовувалась сукупність дослідницьких методів сучасної теорії пізнання і загальнонаукових методів класифікації, аналізу і синтезу.

Результати та обговорення. Сучасне життєве середовище, навіть побутове, містить багато джерел небезпек. Слід також мати на увазі, що одне джерело небезпек може призводити до різного роду небезпечних ситуацій, які, у свою чергу, спричиняють утворення нових джерел небезпек. Процес розвитку небезпеки полягає у тріаді: «джерело небезпеки – причина (умова) – небезпечна ситуація». І це є основоположним напрямком для методичного підходу до експертного дослідження причинно-наслідкового зв'язку складників техногенної небезпечної події. Небезпека, як правило, проявляється в певній зоні простору (приміщенні, на ділянці тощо), яка отримала назву «небезпечна зона».

Вплив несприятливих умов нерідко призводить до травми, тобто до порушення анатомічної цілісності організму людини або його функцій унаслідок дії чинників негативного характеру чи їх комплексу. Травми в свою чергу поділяються на виробничі та побутові.

Нещасний випадок на виробництві – це раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого чинника чи середовища, а також явища, унаслідок яких заподіяна шкода його здоров'ю або настала смерть. Щодо нещасних випадків за межами виробництва, то вони оцінюються залежно від обставин, за яких відбулася подія. Класифікація нещасних випадків наведена на рис. 1 [1].

Виробничий травматизм і професійні захворювання – це багатофакторні явища, обумовлені дією на людину в процесі її трудової діяльності небезпечних і шкідливих чинників. Вплив на працівника небезпечного виробничого чинника під час виконання трудових обов'язків або завдання керівника робіт оцінюється

як нещасний випадок. Професійні захворювання – це захворювання, викликані впливом шкідливих умов праці.

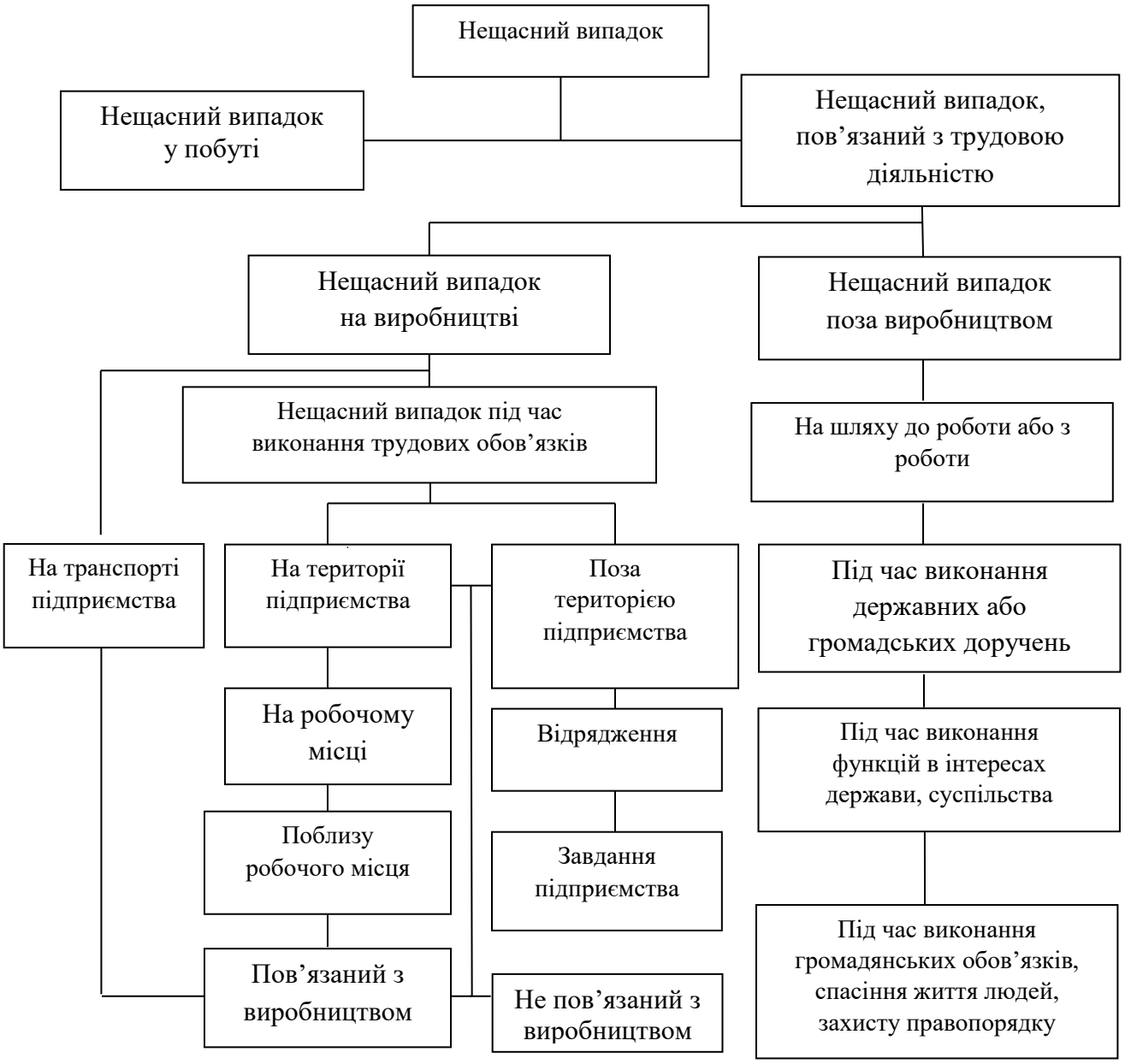

Рис. 1. – Класифікація нещасних випадків

Під час проведення експертних досліджень небезпек у життєдіяльності слід користуватися науково-теоретичними положеннями, котрі закладені в аксіому існування потенційної небезпеки якої завгодно діяльності, що формує основу наукової проблеми забезпечення безпеки людини. Ця аксіома має за меншою мірою два важливих висновки, які необхідно враховувати при формуванні системи безпеки – неможливість розробити (знайти) абсолютно безпечний вид діяльності людини; відсутність існування виду діяльності із

забезпечення абсолютної безпеки для людини (нульових ризиків не буває). Цю закономірність треба враховувати як основну умову для експертної діагностики обставин надзвичайної ситуації.

Надзвичайна ситуація є складною системою взаємодії її складових: робітник, засоби і умови виробництва, які утворюють механізм цієї події. Повне і всебічне його дослідження має вирішальне значення задля успішного розслідування злочинних порушень техніки безпеки. У відновленні цілісної картини надзвичайної ситуації, виявленні її обставин та причин, які характеризують механізм події, істотну роль грає судова інженерно-технічна експертиза безпеки життєдіяльності. Встановлення механізму надзвичайної ситуації, по суті, є рішенням питань: яким чином розгортався процес випадку – взаємодія робітників, засобів виробництва і навколишніх умов при виконанні контролюючих функцій посадовими особами, де, коли і ким допущені збої, помилки, злочинна халатність, недотримання вимог технічної або технологічної документації й чиї конкретно неадекватні дії знаходяться в безпосередньому причинному зв’язку з негативними наслідками, що настали.

Згідно з результатами аналізу практичної діяльності експертів в галузі безпеки життєдіяльності відповідні судові експертизи проводяться по наступній схемі, рекомендованій в монографіях [2, 3, 4]:

- етап 1 – підготовча стадія (попереднє дослідження);
- етап 2 – основне дослідження;
- етап 3 – заключний.

На першому етапі попередніх дослідів судовий експерт знайомиться з наданими йому матеріалами та об’єктами, з’ясовує експертне завдання і складає план подальшої роботи.

На другому етапі судової інженерно-технічної експертизи з безпеки життєдіяльності найчастіше використовується метод ситуаційного аналізу з застосуванням комплексного підходу і оперативно-інформаційної моделі надзвичайної ситуації [5]. На аналітичній стадії основних досліджень - в ході більш детального вивчення наданих судовому експерту матеріалів справи -

ним, як правило, розробляється уявна динамічна модель надзвичайної ситуації, в якій експерт аналізує її механізм – надані як вихідні дані обставини та причини події, відтворює послідовність стадій її виникнення, розвитку, ускладнення, дій учасників надзвичайної ситуації, вивчає природні, організаційні та технічні чинники, а також остаточно визначається з причинами, що обумовили виникнення аварійної виробничої або побутової ситуації. Після цього експертом створюється ідеальна модель, тобто ідеальна функціональна система підприємства, місця події або їх структурних елементів, в якій певні дії працюючих, учасників події та робота техніки, побутових приладів тощо відповідають нормативній базі, організаційним, технологічним та експлуатаційним параметрам, які треба було підтримувати задля того, щоб не відбулася надзвичайна ситуація – техногенна аварія, виробниче або побутове травмування, професійне захворювання [6]. Тобто, на базі ідеальної моделі визначаються відповідні правилам й нормам людської поведінки в виробничій або повсякденній сферах буття дії та поведінка в нормальних і екстремальних умовах причетних до випадку людей. Найчастіше на практиці ідеальна модель розробляється і фіксується у висновку експерта у вигляді переліку нормативно-правових актів з охорони праці (безпеки життєдіяльності), які регламентують дії осіб, причетних до надзвичайної ситуації, яка досліджується. На порівняльній стадії другого етапу судової інженерно-технічної експертизи уявна динамічна та ідеальна моделі надзвичайної події порівнюються з використанням своєрідної оперативної моделі дослідницьких операцій, направлених на вирішення експертних завдань. При цьому адекватні дії робітників (людей) порівнюються з їх фактичною поведінкою і встановлюються домінуючі у технічному відношенні причинні залежності цих дій з наслідками, що настали. Сукупність відзначених моделей та результати порівняння динамічної й ідеальної моделей і визначають формування у судового експерта загальної оперативно-інформаційної дослідницької моделі події. Ця загальна модель є інформаційною, тому що відбиває основні ознаки досліджуваного об’єкта, несе інформацію про нього. Крім того, вона – оперативна, оскільки

містить у собі сукупність дослідницьких операцій, котрі визначають хід рішення поставлених перед судовою експертизою проблем. Судовий експерт на основі всіх наданих йому матеріалів справи з технічної точки зору перевіряє факти, викладені в них, виправляє помилки, якщо вони є, та інші ймовірні недоліки (уточнює обставини надзвичайної ситуації, організаційні та технічні причини її виникнення) і аналізує причинні залежності між діями (бездіяльністю) осіб, які в процесі виробництва допустили відступи від вимог нормативно-правових актів з охорони праці, та негативними наслідками, що настали. Таким чином, перед прийняттям того чи іншого варіанта рішення досліджуваного експертом питання на практиці завжди передує уявне створення ним оперативно-інформаційної моделі надзвичайної ситуації (аварії, нещасного випадку), на базі якої судовий експерт встановлює як прямі, так і побічні причинно-наслідкові зв'язки. На третій (синтезуючій) стадії основного дослідження проводиться оцінка результатів цього найбільш важливого та трудомісткого етапу експертизи [7].

Як вже зазначалось, при проведенні судових інженерно-технічних експертиз в справах, пов'язаних з порушеннями вимог безпеки життєдіяльності на підприємствах та в побутових умовах, з використанням ситуаційних досліджень їх методичну основу, як правило, складає ситуаційний аналіз механізму події. До опосередкованих об'єктів ситуаційних досліджень відносяться дії людей, пов'язані з використанням машин, знарядь праці та інструментів, які безпосередньо беруть участь у слідоутворенні, а тому разом зі слідами-відображеннями, що ними утворюються, ці дії можуть переходити в безпосередні об'єкти експертних дослідів [8]. Судовим експертом вивчається процес функціонування, зокрема, виробничої системи, в тому числі хід виникнення, ускладнення і розвитку надзвичайної ситуації техногенного характеру, встановлюється взаємозв'язок різних обставин, досліджуються фактори їх появи і виявляються неадекватні дії працівників підприємства, у результаті яких виникли ці обставини. При цьому враховуються характер і місце аварії, природні та виробничі умови аварійної ділянки і об'єкта у цілому

й т. ін. В процесі вказаного попереднього інженерно-логічного аналізу виявляються взаємозалежні показники і встановлюються домінуючі причинно-наслідкові залежності [9]. Ці дослідження ґрунтуються на порівняльно простих інженерних розрахунках та наукових положеннях, вивченні якісних сторін і зовнішніх проявів відповідних ознак, логічному дослідженні їхніх причинно-наслідкових зв'язків. Якщо після отриманих попередніх висновків все ж таки виникають сумніви в наявності каузальності між діями конкретного працівника і виникненням події, її розвитком або ускладненням, а також за умови заперечення підозрюваним цієї залежності, виконується експертний аналіз, при якому застосовуються більш точні, науково обґрунтовані методи математичної статистики виявлення причинно-наслідкових зв'язків і їхньої кількісної оцінки [10, 11]. Слід також зазначити, що негативний вплив порушень техніки безпеки характеризується інерційністю й випадковістю внаслідок об'єктивно існуючої кореляційної залежності між допущеними робітниками підприємства відступами від вимог нормативно-правових актів з охорони праці та наслідками, що настали після цього [3, 12]. Тобто, від недотримування регламентованих норм та правил поводження на небезпечному й шкідливому виробництві не завжди відразу виникають надзвичайні ситуації, негативний вплив може незмінно існувати або накопичуватися невизначено тривалий час і рівно ймовірно у будь-який момент чи тільки в кінцевому підсумку обумовити яку-небудь подію з наслідками, ступінь тяжкості яких непередбачена, а при більш сприятливому збігу обставин, в багатьох випадках залежних від утворених на період ведення робіт випадкових природних та виробничих умов, порушення зовсім не приводять до техногенної аварії, нещасних випадків і профзахворювань. Таким чином, якщо надзвичайна ситуація обумовлена людським фактором, то, наприклад, присутність підозрюваного в її виникненні на місці події необов'язкова, зважаючи на наявність у цьому випадку непрямих (побічних, опосередкованих) випадкових залежностей між діями-бездіяльністю робітника, який допустив відступи від вимог нормативно-правових актів з охорони праці, та наслідками, які настали, котрі при певних умовах, кількісних

і якісних параметрах можуть різко перейти в прямий (безпосередній) причинно-наслідковий зв'язок. Тому, як вже було відзначено вище, при проведенні судових інженерно-технічних експертиз надзвичайних ситуацій на виробничих та побутових об'єктах можуть знадобитись більш точні обґрунтування деяких висновків, сформульованих на базі інженерно-логічного аналізу. Методи математичної (прикладної) статистики дозволяють на науковій основі довести присутність чи відсутність стохастичних взаємозалежностей, визначити їх силу (тісноту) і вид зв'язку. До того ж експертні дослідження імовірнісних взаємозалежностей доцільно проводити з використанням емпіричного кореляційного відношення, яке дозволяє оцінити тісноту зв'язку будь-якої форми між двома ознаками [2, 3, 11].

Підкреслимо ще раз, випадкові не порушення, які учинили працівники підприємства, а їх наслідки. Тому, в деяких випадках задля доказування існування причинності може знадобитись кореляційний аналіз, тоді експертиза виконується з застосуванням комплексного підходу, який базується на інженерно-логічних та статистичних дослідженнях [2, 10].

На заключному етапі судових експертиз здійснюється оцінка всіх результатів дослідів та формулюються остаточні висновки.

Висновки. Вищенаведені усталені аспекти, які повторюються майже у всіх судових інженерно-технічних експертизах з безпеки життєдіяльності, дозволяють зробити висновок про те, що наведена схема експертного дослідження актуальна для застосування її судовими експертами та забезпечує порядок проведення досліджень, необхідний для встановлення предмету експертного дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Загальні положення інженерно-технічних досліджень небезпек у життєдіяльності [Текст]: отчет о НИР (заключний): № держреєстрації 0108U000447/ Харківський НДІ судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса; рук. Дьяченко О.Ф. – Х., 2009. – 171 с.

2. Бордюгов Л.Г. Судова гірничотехнічна експертиза: організаційні та методичні основи [Текст]/ Л.Г. Бордюгов, Г.М. Дружинін, Л.Є. Дузь, Ю.А. Кир'янов, Ю.О. Кривченко, А.А. Крупка, О.М. Моїсєєв; Донецький НДІ судових експертиз. – Донецьк: Донеччина, 2005. – 429 с.

3. Крупка А.А. Судова гірничотехнічна експертиза: усталені форми призначення та проведення [Текст]/ А.А. Крупка, Л.Є. Дузь, Ю.О. Кривченко; Донецький НДІ судових експертиз. – Донецьк: Воробйов Д.М., 2010. – 80 с.

4. Романов Н.С. Теоретические и доказательственные вопросы судебной автотехнической экспертизы [Текст]/ Н.С. Романов. – К.: Редакционно-издательский отдел МВД УССР, 1975. – 154 с.

5. Крупка А.А. Стійкі форми проведення судових інженерно-технічних експертиз на прикладі гірничо-технічної експертизи [Текст]/ А.А. Крупка, Л.Е. Дузь, Ю.А. Кривченко, Е.Ю. Белогурова// Вісті Донецького гірничого інституту: всеукраїнський науково-технічний журнал гірничого профілю.

6. Крупка А.А. Деякі аспекти уніфікації судових інженерно-технічних експертиз з охорони праці на прикладі гірничо-технічної експертизи [Текст]/ А.А. Крупка, Л.Е. Дузь, Ю.А. Кривченко, Л.Г. Бордюгов// Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: збірник наукових праць/ Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків: Право, 2007. – Вип. 7. – С. 312-316.

7. Крупка А.А. Исследование причин и последствий чрезвычайных ситуаций в горной промышленности Украины [Текст]/ А.А. Крупка, Л.Е. Дузь, Ю.А. Кривченко// Безопасность горных предприятий: сб. науч. тр. по материалам симпозиума «Неделя горняка – 2008». Отдельный выпуск Горного информационно-аналитического бюллетеня. – М.: Издательство «МИР ГОРНОЙ КНИГИ», 2008. - № ОВ 6. – С. 29-35.

8. Крупка А.А. Судебная горно-техническая экспертиза в Украине [Текст]/ А.А. Крупка, Ю.А. Кривченко, Л.Е. Дузь// Актуальные проблемы криминалистики и судебных экспертиз: сборник научных трудов по

материалам научно-практической интернет-конференции/ Ижевский филиал государственного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Нижегородская академия МВД Российской Федерации». – Ижевск, 2009. – Вып. 4. – С. 78-82.

9. Ашеров А.Т. Судебно-эргономическая экспертиза несчастных случаев в системах «человек – техника – среда» [Текст]: монография/ А.Т. Ашеров, В.В. Сабадаш. – Харьков: УИПА, 2008. – 145 с.

10. Кривченко Ю.А. Методология комплексного анализа аварийности промышленных предприятий [Текст]/ Ю.А. Кривченко, Л.Е. Дузь, А.А. Крупка; Донецкий НИИ судебных экспертиз. — Донецк: Воробьев Д.Н., 2010. – 116 с.

11. Айвазян С.А. Прикладная статистика: Исследование зависимостей [Текст]: справочное изд./ С.А. Айвазян, И.С. Енюков, Л.Д. Мешалкин. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 487 с.

12. Крупка А.А. Інерційність і випадковість негативних впливів на виробничий процес відступів від вимог нормативно-правових актів з охорони праці [Текст]/ А.А. Крупка, Л.Е. Дузь, Ю.А. Кривченко// Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: збірник наукових праць/ Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків: Право, 2008. – Вип. 8. – С. 404-407.

УДК 004.415

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОМП'ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ ПЕРЕДАВАННЯ ДАНИХ

Муляр Микола Михайлович
Студент IV курсу
Університет Короля Данила
Івано-Франківськ, Україна

Анотація: в роботі розглянуто сучасний стан та перспективи розвитку таких мереж передавання даних як Інтернет, мобільний та супутниковий зв'язок та Інтернет речей. Розвиток комп'ютерних мереж та технологій безпровідної передачі даних кардинально змінить життя людей, вивіши його на новий якісний рівень.

Ключові слова: мережа передавання даних, комп'ютерна мережа, Інтернет, зв'язок, технологія..

Сучасне суспільство неможливо уявити без високих технологій. Вони оточують нас всюди та сприяють спрощенню і покращенню нашого життя. Розвиваючись ці технології надають нам нові можливості, виконують за нас роботу в рази швидше та дешевше. Розвиток нових технологій іде в геометричній прогресії, що призведе до нових та масштабних відкриттів у всіх сферах діяльності людини.

За статистикою мобільні, цифрові та соціальні медіа стали невід'ємною частиною життя людей по всьому світу. В даний час понад 4,5 мільярди людей користуються Інтернетом та 3,8 мільярди соціальними мережами. Кількість користувачів мобільних телефонів дійшла до позначки 5,19 мільярда.

Для того, щоб Інтернет поширився у найвіддаленіші місця планети фірми Ілона Маска розробили супутниковий Інтернет під назвою Starlink. Ця космічна мережа передачі даних вже на стадії активного розвитку, а дуже скоро розпочнеться етап її тестування, під час якого кожен охочий зможе особисто

відчути можливості нового Інтернету. Проект Starlink представляє собою глобальну супутникову систему, яка забезпечить надшвидкий доступ до Інтернету по всій планеті. Метою проекту є забезпечення швидкого та надійного доступу до Інтернету навіть у тих куточках земної кулі, які раніше з об’єктивних причин не мали доступу до глобальної мережі. Це в рази збільшить кількість користувачів Інтернету, соцмереж та цифрових технологій зв’язку.

В даний час епоха індустрії програмного забезпечення не обов’язково є результатом якихось кардинальних зрушень, таких як Інтернет до епохи маркетингу. Це швидше продовження тенденцій, що склалися в останню епоху. Програмне забезпечення з відкритим кодом продовжувало вдосконалюватися та розширюватись, як інфраструктура хмар. Доставка даних в хмару поступову стає дешевшою, що дає змогу багатьом людям запускати нові програмні продукти. Як наслідок, це призвело до вибуху нових продуктів і практично нескінченного списку опцій для будь-якої категорії програмного забезпечення.

Зараз ми знаходимося на етапі інтелектуалізації апаратного забезпечення. Це означає, що програмне забезпечення стає важливішим за «залізо». Розробка програмного забезпечення зростає все наростаючими темпами. Наприклад, у 2015 році прибуток на ринку становив 365 млрд. доларів, 25% з яких були продажі бізнес додатків. Порівняно з програмним забезпечення апаратне втрачає свої позиції. Наприклад, продажі на ринку у 2013 році становили 608 млрд, доларів. З 2009 по 2014 темпи зростання показують невтішні результати. У 2020 році прогнозувався ріст тільки на 2,3% за рахунок зростання ринку ПК та різних периферійних пристроїв.

На даний час ми спостерігаємо стрімкий ріст бездротових технологій передавання даних. Кількість користувачів такими послугами постійно зростає. Постачальники стільникового зв'язку мають можливість впровадження 5G прямо у наші будинки та офіси за допомогою персональних мереж 5G. У 2022 році ми побачимо, як постачальники Інтернет-послуг піднімуться до мереж 5G NR, що зробить поштовх для переходу від широкомасштабного підключення до вузькомасштабного в наших офісах та будинках. Це може допомогти вирішити

проблему одночасного підключення значної кількості бездротових пристроїв - проблему, яку IoT погіршує, - ще більше уповільнивши продуктивність бездротової мережі. Однак Wi-Fi 6 обіцяє вирішити ту ж проблему, що і 5G, і має набагато легше проникнення на ринок.

За останнє десятиліття США розпочали технологічну трансформацію. Сьогодні більшість американців мають доступ до високошвидкісного Інтернету. Вони переходять від ери, обмеженої мегабітами, до ери, в якій розв’язано гігабітне з’єднання. Деякі країни вже мають доступ до домашнього Інтернету зі швидкістю 1 гігабіт на секунду через широкосмугові кабельні мережі. Протягом останніх десятиліть були розгорнуті мільйони миль широкосмугових мереж на основі оптоволокна, які забезпечують відео- та широкосмуговий доступ до Інтернету. Нові технології значно покращили можливість передачі даних з набагато більшою швидкістю. Подальший розвиток цих технологій дозволить прокладеними мережами забезпечувати швидкість в десятки гігабіт за секунду.

Сьогодні до мережі передавання даних приєднуються не лише наші комп’ютери, телефони та планшети. Постійно зростаюча мережа Інтернету речей також стає доступною в Інтернеті: дверні замки, холодильники, телевізори, фітнес-трекери тощо. Саме ці речі складають мережу Інтернет речей. Більшість пристроїв Інтернету речей мають певний датчик, який дозволяє їм контролювати різні умови. Пристрої IoT також можуть "розмовляти" один з одним, так само як комп'ютери та смартфони можуть надсилати та отримувати інформацію без втручання людини.

За даними IBM до 2022 року у звичайному сімейному будинку буде близько 500 пристроїв, під’єднаних до Інтернету. Аналіз, проведений компанією Juniper Research, свідчить про те, що кількість датчиків та пристроїв IoT перевищить 50 мільярдів до 2022 року. Порівнявши це з прогнозованим населенням світу у 8 мільярдів, ми можемо розуміти, наскільки насправді величезною є мережа Інтернету речей.

Насправді, величезний розмір платформи IoT важко точно оцінити,

оскільки вона зростає з кожним днем. Скоро буде важко знайти продукти, які не мають доступу до Інтернету. З огляду на те, що нові компанії щодня формують та винаходять продукти Інтернету речей, а люди щодня купують їх, здається, немає меж розвитку Інтернету речей, який заполонить планету протягом найближчих десятиліть.

Висновки: в роботі розглянуто сучасний стан та перспективні напрямки розвитку технологій безпровідного зв'язку, а також мережі Інтернет та технології Інтернету речей. Розвиток цих технологій спрямований на спрощення та покращення виробничих процесів, підвищення рівня обслуговування населення та якості його життя, задоволення усіх життєвих потреб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Основні напрямки розвитку Internet: вебсайт. URL: https://pidru4niki.com/12590605/ekonomika/osnovni_napryamki_rozvitku_internet.

2. Інтернет речей: сучасний стан та перспективи розвитку: вебсайт. URL: https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/20160.

3. 5G в Україні: загроза, необхідність чи все одразу?: вебсайт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/zaprovadgennya-5g-ukraine-china-us/30992239.html.

ОБГРУНТУВАННЯ ПАРАМЕТРІВ АВТОНОМНОГО РЕЗЕРВНОГО ДЖЕРЕЛА ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ ДЛЯ ЖИВЛЕННЯ АВТОМАТИЧНИХ СИСТЕМ ВОДЯНОГО ПОЖЕЖОГАСІННЯ

Шаповалов Олег Валерійович,
к.т.н.,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності
м. Львів, Україна

Введення. Ефективність захисту громадян та майна від пожеж безпосередньо залежить від здатності систем протипожежного захисту виконати свої функції. З усіх систем протипожежного захисту на розвиток пожеж може вплинути тільки система пожежогасіння та внутрішнє протипожежне водопостачання, тому для вказаних систем необхідно зважено обирати схему побудови джерел живлення. На відміну від систем пожежної сигналізації системи пожежогасіння та внутрішнє протипожежне водопостачання характеризуються потужними електроспоживачами які вимагають живлення трифазною напругою змінного струму.

З метою вирішення поставленої проблеми забезпечення електроживленням автоматичних систем водяного пожежогасіння та внутрішнього протипожежного водопостачання запропоновано рішення, яке ґрунтується на використанні автономних джерел з обмеженим запасом енергії у поєднанні з перетворювачами напруги.

Мета. Обґрунтування параметрів автономного джерела електроенергії для живлення приводного асинхронного двигуна системи водяного пожежогасіння з метою забезпечення його безперебійної роботи та визначення показника надійності автономного джерела виконаного за запропонованою схемою.

Методи. Статистичний аналіз, дослідження параметрів надійності структурних елементів автономного джерела живлення з акумуляторними

батареями, інверторами напруги та частотним перетворювачем.

Результати. Системи водяного пожежогасіння, як і деякі інші системи протипожежного захисту (системи проти димного захисту) відзначаються найбільшим енергоспоживанням у зв'язку з використанням у них асинхронних двигунів з короткозамкненим ротором (АД) які приводять в дію насоси-підвищувачі тиску води, а у випадку систем проти димного захисту повітряні насоси.

При використанні традиційної найпоширенішої релейної схеми керування привідними електродвигунами та перемикання електроживлення, в електромережі в момент пуску виникають великі пускові струми.

При використанні запропонованої схеми резервування електроживлення систем водяного пожежогасіння способом зменшення пускових струмів і втрат запасу електроенергії може бути включення в схему керування приводними електродвигунами частотних перетворювачів, які використовуючи закон частотного регулювання U/f=const будуть впливати на пусковий режим. Надійність об'єкта (системи або елемента системи) – це властивість зберігати в часі у встановлених межах значення всіх параметрів, що характеризує його здатність виконувати необхідні функції при заданих режимах та умовах застосування при встановлених правилах технічного обслуговування.

$$P(t) = P\{T \geq t\} \qquad (1)$$

Ймовірність відмови $Q(t)$ - це ймовірність того, що час T безвідмовної роботи елемента чи системи буде меншим від заданого часу t

$$Q(t) = P\{T < t\} \qquad (2)$$

Для прикладу розглянемо систему внутрішнього протипожежного водопостачання бази відпочинку розташованої у Сколівському районі Львівської області.

Структурна схема автономного активного резервування показаний на рис.1.

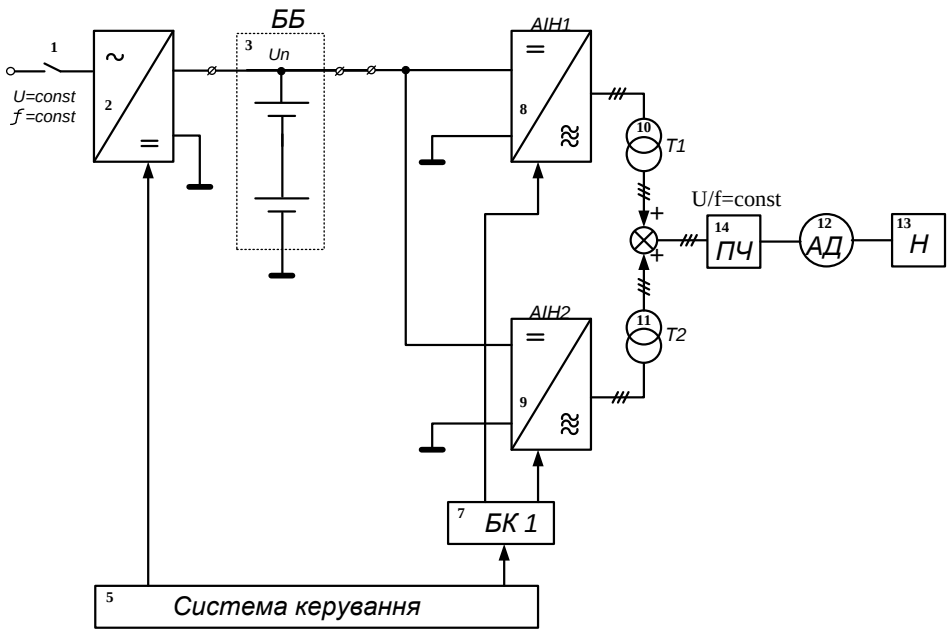

Рис. 1. Схема автономного резервного джерела

Схема автономного джерела містить: 1- пристрої комутації; 2 – керований випрямляч; 3 – блок АБ; 4 – блок тиристорів; 5 – система керування; 6,7 – блоки керування; 8,9 - АІН; 10,11 – трифазні трансформатори; 12 – АД, 14- перетворювач частоти.

Логічна схема з’єднань елементів при активному резервуванні має вигляд (рис. 2)

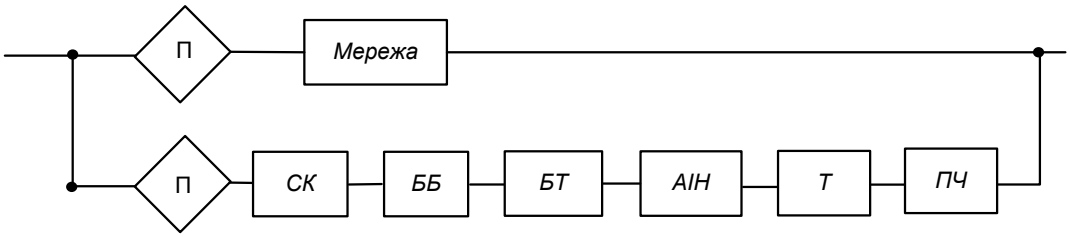

Рис. 2. Логічна схема автономного джерела електроживлення з акумуляторними батареями, інверторами напруги та перетворювачем частоти

Використання додаткових складових в системі керування може вплинути на надійність роботи самої системи протипожежного захисту, що є неприпустимим. З точки зору надійності об’єкти (елементи) систем автоматичного протипожежного захисту перебувають в логічному послідовному з’єднанні, оскільки відмова будь-якого елемента в системі, не залежно від його розташування у схемі, призводить до відмови системи загалом

і не виконання системою її основної функції. Логічна схема з'єднань елементів системи протипожежного захисту (як приклад система внутрішнього протипожежного водопостачання) наведена на рис.3.

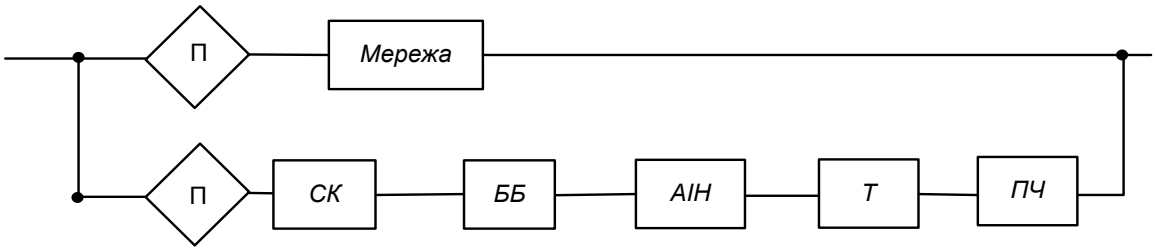

Рис. 3. логічна схема автономного джерела електроживлення з акумуляторними батареями, інверторами напруги та перетворювачем частоти

Згідно логічної схеми з'єднань наведеної на рис.2. обчислюємо значення інтенсивності відмов пропонованого автономного резервного джерела.

$$\lambda_{pc} = \left(0{,}07 + 0{,}23 + 0{,}207 + 0{,}2 + (2 \times 0{,}128) + (2 \times 0{,}025)\right) \times 10^{-6} + 8{,}3 \times 10^{-6} == 9{,}106 \times 10^{-6} \text{ год}^{-1}$$

Підставляючи отримані значення інтенсивностей відмов основної та схеми активного резервування у вирази (2), за умови використання перетворювача частоти типу ACS601 середнім часом напрацювання на відмову 120000 год, визначимо залежності зміни ймовірностей безвідмовної роботи для основної та резервованої системи.

$$P3(t) = e^{-10{,}753\times10^{-6}t} - \left[10{,}753 \times \frac{10^{-6}}{(10{,}753 \times 10^{-6} + 0{,}07 \times 10^{-6} - 10 \times 10^{-6} - 9{,}106 \times 10^{-6})}\right] \times$$

$$\times\, e^{-666{,}7\times10^{-6} - 0{,}806\times10^{-6}t \times [e^{-(10{,}753\times10^{-6} + 0{,}07\times10^{-6} - 10\times10^{-6} - 9{,}106\times10^{-6})\times t} - 1]}$$

Виизначаємо коефіцієнти збільшення ймовірностей безвідмовної роботи резервованої системи S_{p1} з та акумуляторними батареями, інверторами напруги і перетворювачем частоти.

$$S_{P2} = \frac{P3}{P1} = \frac{0{,}883222}{0{,}628430} = 1{,}405$$

Залежності ймовірностей безвідмовної роботи $P_{oc}(t)$ електроживлення системи і резервованої системи Р3(t) наведені на рис. 4.

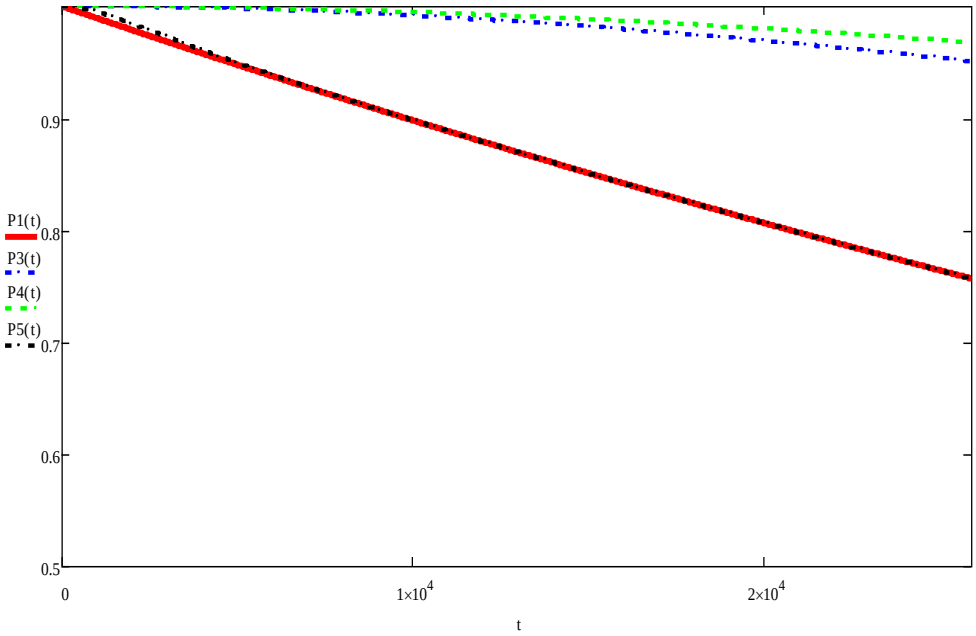

Рис. 4. Залежність ймовірності безвідмовної роботи систем електроживлення: Р1- основної (P_{oc}), Р3- резервованої системи з ПЧ, Р4 - резервованої системи без ПЧ, Р5 –з генераторною установкою

При визначенні запасу потужності акумуляторних батарей, які використовуються в якості резервного джерела живлення, необхідно враховувати тип АБ (властивості АБ). Врахування властивостей АБ, а саме розряду АБ в залежності від струму споживання можна врахувати використавши експоненту Пекерта, яка є відмінною для кожного типу акумуляторних батарей. Експоненту Пекерта (n) можна визначити експериментально, або використавши значення струмів розряду і часу заявлених виробником акумуляторних батарей.

Найбільша експонента Пекерта становить для цвинцево-кислотних АБ, які характеризуються найнижчими електричним показниками. Для критичної оцінки автономного джерела електроенергії оберемо саме свинцево-кислотні АБ та будемо вважати, що при використанні АБ з кращими електричними характеристиками ефективність використання пропонованої схеми резервування електроживлення для систем водяного пожежогасіння буде

вищою. Тому при використання АБ типу GP 12-1.2 і заявленому часі розряду T1=15хв при Ip=2,27A та T2=30хв при Ip=1,28A експонента Пекерта буде становити

$$n = log\left(\frac{T2}{T1}\right) \div log\left(\frac{I1}{I2}\right) = log\left(\frac{0,5}{0,25}\right) \div log\left(\frac{2,27}{1,28}\right) = 1,21 \qquad (3)$$

Знаючи експоненту Пекерта для конкретного типу АБ можна визначити загальну ємність АБ (*Cc*) при прогнозованій потужності (*Ipc* – струму розряду) системи водяного пожежогасіння з виразу

$$T = \frac{C_C}{(I\text{pc})^n}, \qquad (4)$$

тоді

$$C_C = C_{\text{АБ}} \times \left(\frac{I\text{p}}{I\text{pc}}\right)^{n-1}, \qquad (5)$$

При сумарному струмі розряду, який враховує струми АД, ПЧ, АІН та СК і становить 13,47A необхідна ємність акумуляторних батарей буде становити

$$C_C = 50 \times \left(\frac{2,5}{13,47\text{c}}\right)^{1,21-1} = 37,7\ \text{А} \cdot \text{г}$$

Висновки. Запропонована схема резервування електроживлення збільшує ймовірність виконання вказаними системами свого призначення про що свідчить коефіцієнт збільшення ймовірностей безвідмовної, який становить 1,4, а як наслідок забезпечення належного рівня протипожежного захисту людей та майна. Для резервування електроживлення системи водяного пожежогасіння необхідно мати автономне джерело ємністю 40Аг.

Вказані результати свідчить про доцільність застосування пропонованої схеми автономного джерела електроенергії для резервування електроживлення автоматичних систем водяного пожежогасіння з використанням акумуляторних батарей з автономними інверторами напруги та регульованим перетворювачем частоти.

UDK 631.55:513.71

ОБОСНОВАНИЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНЖЕНЕРНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ АГРОСЕРВИСНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Юсифов Самед Нураддин
Старший преподаватель,
Азербайджанский Государственный Аграрный университет
г. Гянджа, Азербайджан

Предисловие. Уровень производственно-технической эксплуатации машинно-тракторного парка повышается, когда исследуемые нами хозяйства объединяют свои силы с силами агросервисных предприятий. Основная цель такого подхода - улучшить использование машины. В этом случае экономические интересы определяются увеличением доходов производителей основных товаров. Основным преимуществом в этом случае является снижение спроса на машины и оборудование, соответственно сокращение затрат и времени на их приобретение и эксплуатацию. Совместное определение стратегии работы машины показывает, что эффект достигается за счет увеличения производительности машинно-тракторного агрегата при единовременном использовании в течение суток. При выполнении одного часа производственных задач в день производительность агрегатов увеличивается на 30 ... 35% по сравнению с самоокупаемостью хозяйства.

Ключевые слова: Тракторный парк, технические показатели, механизированная бригада, инженерная служба, ремонтное оборудование, техническое обслуживание, технологические показатели.

Введение. Сельское хозяйство сталкивается с серьезными проблемами в обеспечении населения продуктами питания. Проблема повышения уровня агроинтенсивности одна из актуальных проблем современности. В современном мире финансовая роль сельского хозяйства снижается. Чем более

развита страна в экономическом отношении, тем больше здесь производится различных товаров и услуг. На фоне их интенсивного развития сельскохозяйственная продукция кажется более слабой в количественном отношении. В этом отношении Азербайджан занимает исключительное место среди стран мира, однако продукты питания потребляются интенсивнее, чем другие товары. Конечно, на первом месте стоит спрос на еду. Потому что, если население и может обходиться без многих других товаров, то оно не может жить без еды. В этом смысле сельское хозяйство занимает стратегическое положение и является важной частью безопасности страны. Все страны, успешно прошедшие этап индустриализации, вынуждены признать, что ввоз продуктов питания очень опасен для национальной экономики. Уровень использования машинно-тракторного парка, как всегда, является важным показателем эффективного управления современным высокотехнологичным сельскохозяйственным производством.Именно уровень использования техники демонстрирует способность любого хозяйства производить необходимое количество продукции и высокую рентабельность. Известно, что критерии оценки использования парка включают регулярную, сезонную и годовую загруженность, а также финансовые затраты и расход топлива на механизированные и ремонтные работы.

В последние годы количество машинно-тракторных парков, созданных некоторыми фермерскими хозяйствами Российской Федерации, уменьшилось [3,4,5,6,9]. Тем не менее, объем работ в сельском хозяйстве и агротехническом плане, а также в других сферах производства практически не изменился. В этом случае недостаток имеющихся машинно-тракторных парков компенсируется адекватным увеличением их груза. Обобщенные цены производственно-технической эксплуатации выполнены по следующим экономическим группам.

Были предусмотрены:

а) Сервисное (агросервисное) предприятие

б) Ферма крупного предприятия

в) Большая ферма

г) Сельское хозяйство

Оценка взаимосвязи параметров системы технического обслуживания и основных производственных характеристик машины позволяет установить связь между затратами на техническое обслуживание и ремонт машинно-тракторного парка и уровнем его производства и обслуживания. Самый высокий годовой доход, оборот и ежедневная производительность в группе принадлежат агросервисному предприятию. В этой группе влияние технического обслуживания на машины отличалось полным выполнением плановых работ. Объем услуг по ремонту, а также затраты на производство и техническое обслуживание оказывают существенное влияние на производительность машинно-тракторных агрегатов. В исследуемых объектах есть хозяйства с высоким уровнем и низкой технической поддержкой.Незначительное повышение производительности тракторов в хозяйствах обслуживающих предприятий и рост затрат на ремонт можно объяснить тем, что годовая занятость тракторов в этих хозяйствах была низкой при условии обеспечения тракторами на 100 га используемого поля . Стоимость ремонта и обслуживания тракторов в сервисных группах была высокой. Такие же затраты наблюдались в наименьших сельскохозяйственных группах (от 10 до 30 манатов на 1 условный гектар). Отмечена также тенденция к увеличению суточной производительности тракторов в условиях улучшения обслуживания тракторов фермерскими коллективами.

Повышение уровня использования тракторов в крестьянском хозяйстве со среднегодовой загрузкой 130 условных гектаров снизит затраты на техническое обслуживание и ремонт сопровождалось увеличением на 15манат условно эталонного гектара. В этой группе в основном используются очень устаревшие машины, повышение уровня которых приводит к нежелательным последствиям. (Рис 1.)

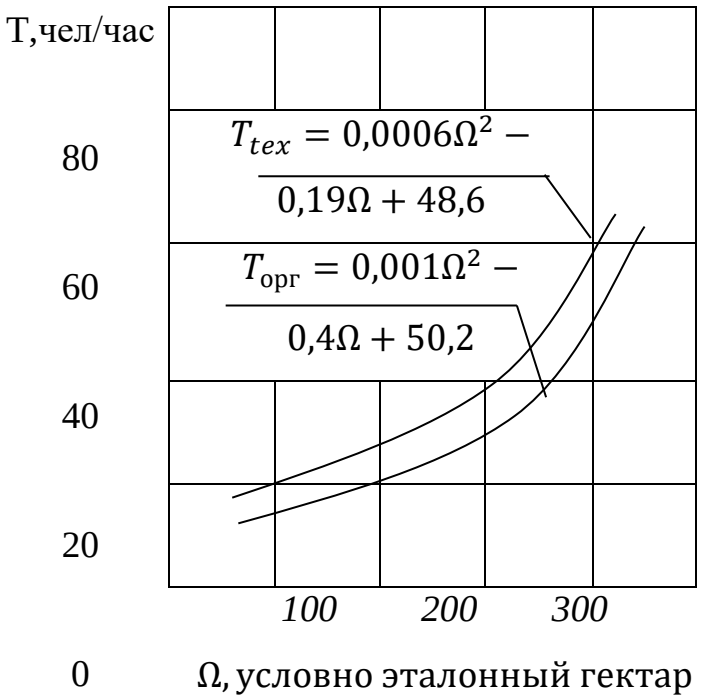

Рисунок 1. Изменение условий работы для устранения простоев машинно-тракторного агрегата по техническим (Ttex) и организационным (Ttesh) причинам при увеличении среднегодовой нагрузки.

Исследование показало, что уровень производства и обслуживания машинно-тракторного парка повышается, когда исследуемые нами хозяйства объединяют свои силы с силами агросервисных предприятий. Основная цель такого подхода - улучшить использование машины.

В этом случае экономические интересы определяются увеличением доходов производителей основных товаров. Основным преимуществом в этом случае является снижение спроса на машины и оборудование, соответственно сокращение затрат и времени на их приобретение и эксплуатацию. Наиболее удобный вариант - объединить агросервисные объекты и технику (например, машинно-тракторный агрегат и мастерскую) двумя способами: каждую машину вывести на стоянку цеха и вернуть в исходную точку (сервис) после службы.

В данной ситуации эта смена техники не должна превышать 53 км для агросервисных предприятий и 15-16 км для фермерско-крестьянских хозяйств. Также возможно подъехать к точке, где служебным автомобилем является автомобиль, а затем вернуться на прежнее место. Расстояние таких мобильных

мастерских не должно превышать 37 км для предприятий агросервиса, 17 км для крупных хозяйств и 4-5 км для крестьянских хозяйств Взаимодействие и модели системы производства и обслуживания машинно-тракторного парка показывают, что их реализация более реалистична для условий малых совместных предприятий на региональном и межхозяйственном уровнях.Эксплуатационные характеристики машинно-тракторного парка обслуживающего предприятия определяются почвенно-экономическими условиями региона, что отражается на специализации сельскохозяйственного производства, его ресурсоемкости и эффективности, количестве и марке техники. Обоснование эффективной организации использования машинно-тракторного парка проводилось в различных крестьянских хозяйствах области. Для этого учитывались показатели эффективности и уровня использования машинно-тракторного парка. [7,8]

Интенсивность полевых работ, уплотняющее воздействие тяжелой техники и орудия на почву, вспашка с переворачиванием почвы приводят к негативным последствиям в агротехнике. Применение метода минимальной обработки почвы позволяет снизить энергозатраты, трудозатраты и материалы за счет уменьшения количества поездок, глубины и площади обработки почвы, одновременных операций. [8,9] Следует разработать технологическую схему, отражающую целесообразность применения отдельных элементов минимальной обработки в зональных почвах. Природные особенности региона, технологии возделывания сельскохозяйственных культур, состав пашни, рельеф, особая стойкость почвы, урожайность растений требуют правильного выбора тракторной сельхозтехники для организации механизированных работ.

Эти факторы изолированы друг от друга, вместе они влияют на спрос на технологии в разных направлениях.В результате производительность машинно-тракторного агрегата увеличивается или уменьшается в результате этого общего эффекта, соответственно, производительность машинно-тракторного агрегата имеет верхний и нижний пределы, которые различаются примерно в 2 раза.

Рельеф почвы имеет особое значение для предгорий региона. Здесь волновой уклон равнинной зоны составляет 0,001-0,003 м на высоте 400 ... 600 м над уровнем моря. Обоснование количественного и марочного состава машинно-тракторного парка является основой их высокоэффективной работы и требует оптимизации . (прямые затраты на обслуживание машинно-тракторного парка под конкретную технологическую операцию или работу, которые должны быть минимальными)распределения механизированных работ между исполнителями на основе принятых критериев. На основании минимальной цены делается вывод о механизированных процессах и работах, выполняемых для того или иного исполнителя. Минимальная стоимость обслуживания зависит от объема механизированных работ, выполняемых в течение года.

Типы оцениваемых механизированных работ выводятся из существующих технологических затрат на механизированные работы.

Нормы расхода труда и топлива для механизированных полевых работ взяты из соответствующих материалов исследования, примерных технологических процессов сельскохозяйственного производства. Оценка пригодности техники, ее загрузки в течение года и интенсивности использования в течение дня основывается на фактических данных фермерских хозяйств и агросервисных предприятий.

Основой для практической реализации технико-экономического обоснования оптимизации распределения механизированных работ для выполнения работ в различных вариантах является зависимость удельных эксплуатационных затрат от марок тракторов. Они немного выше по агросервису для нового автопарка (оснащенного энерго- и ресурсосберегающим оборудованием). Таким образом, они часто покупают новое оборудование в лизинг. Это увеличивает его в 1,4 ... 1,6 раза.

При увеличении загрузки техники на ферме до уровня агросервиса специальные эксплуатационные расходы примерно равны.

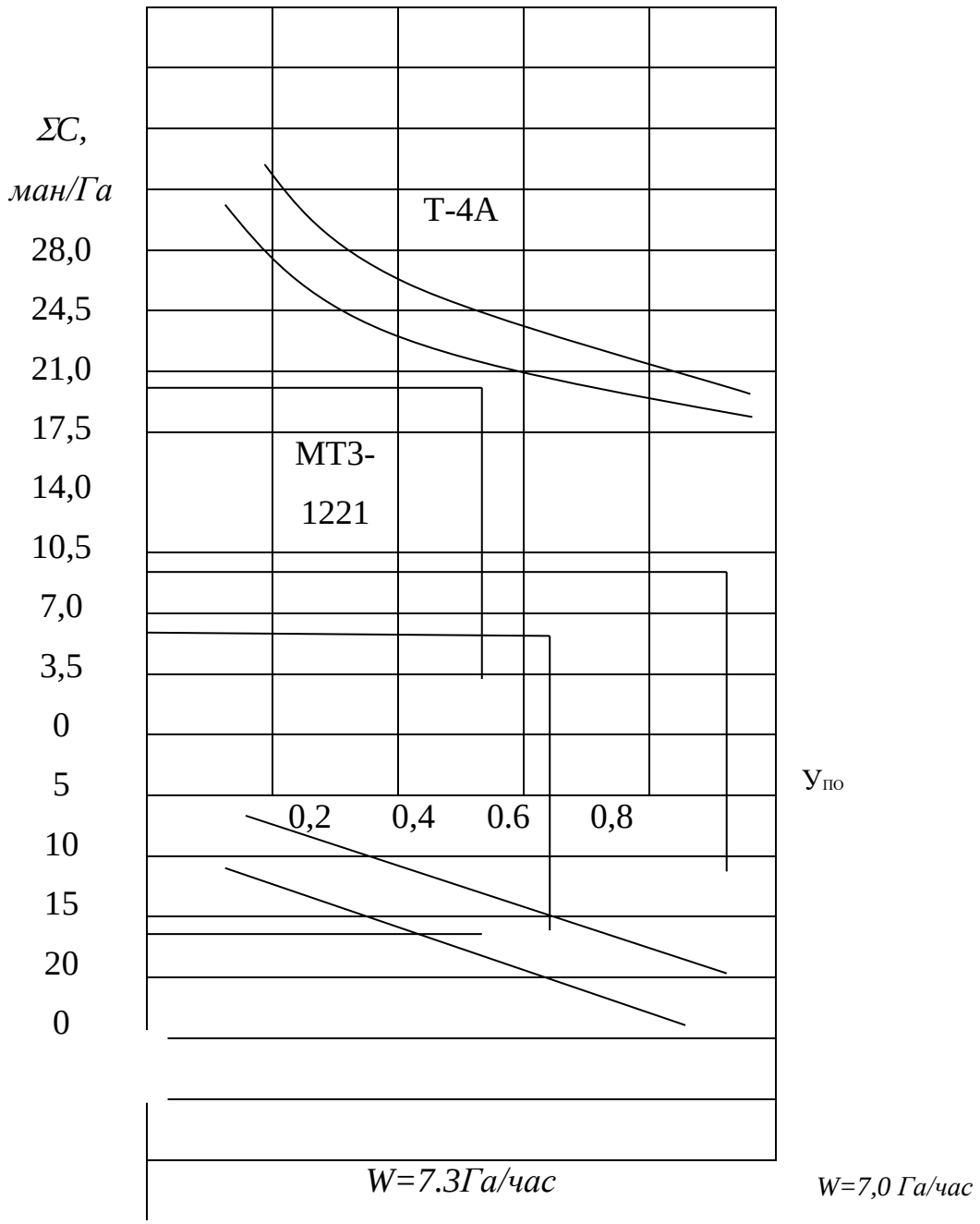

Рисунок 2. В зависимости от загруженности (W) и уровня производства и обслуживания (УПО) в виде номограммы для определения общей удельной стоимости (ΣC) единицы продукта.

Была построена номограмма для сравнения машин с точки зрения стоимости (C), уровня производства и обслуживания (UITI) и рабочей нагрузки (V). В нижнем квадрате номограммы UITI определяется для двух сопоставимых вариантов в зависимости от объема механизированных работ (W) и производительности агрегатов.

В верхнем квадранте номограммы строится особая кривая затрат на

единицу продукции для каждого варианта МТП в зависимости от ЕИПДО. Например, сеялка в комплекте с трактором Т-4А работает на площади 14 га с удельной стоимостью 15 ман/га при уровне производства и обслуживания 0,55 и производительностью 87 га/час. (Рис.2)

При определении оптимального способа и размещения техники (техника, машинно-тракторный агрегат, автопарк), требующей сервисных и агросервисных помещений, считается, что машина агросервисного предприятия сможет обслужить технику в одиной точке. Машинно-тракторный агрегат необходимо вернуть в исходную точку после обслуживания [10,12].

Результаты исследования показали, что наиболее удобный вариант - объединить агросервисные объекты и оборудование (например, машинно-тракторный агрегат и мастерскую) двумя способами: каждую машину привезти на стоянку цеха и сдать обратно на стоянку. отправная точка (рабочее место) после службы. В рассматриваемых нами условиях эта смена техники не должна превышать 53 км для агросервисных предприятий и 15-16 км для крестьянских хозяйств. Также предусмотрено, что служебный автомобиль должен пройти до места, где находится автомобиль, а затем вернуться на прежнее место. Расстояние таких передвижных мастерских не должно превышать 37 км для агросервисных предприятий, 17 км для крупных хозяйств и 4-5 км для крестьянских хозяйств [11]. Эта структура материально и в краткосрочной перспективе реагирует на любые изменения, связанные с использованием техники в сельскохозяйственных процессах - будь то по техническим, организационным или технологическим причинам. [1.12]

Благодаря близости сельскохозяйственной техники к месту использования, такие предприятия могут быстро адаптировать свое оборудование к ситуации, использование техники позволяет устранить существующую диспропорцию, поддержать их техническое состояние и повысить общий уровень производства и обслуживания.

Обоснование количественного и марочного состава машинно-тракторного парка является основой их высокоэффективной работы и требует

оптимизации. На основании минимальной цены делается вывод о механизированных процессах и работах, выполняемых для того или иного исполнителя. Минимальная стоимость обслуживания зависит от объема механизированных работ, выполняемых в течение года.

Типы оцениваемых механизированных работ выводятся из существующих технологических затрат на механизированные работы.

Нормы расхода труда и топлива для механизированных полевых работ взяты из соответствующих материалов исследования, примерных технологических процессов сельскохозяйственного производства.

Оценка пригодности техники, ее загрузки в течение года и интенсивности использования в течение дня основывается на фактических данных фермерских хозяйств и агросервисных предприятий.

Выводы. Основой для практической реализации технико-экономического обоснования оптимизации распределения механизированных работ для выполнения работ в различных вариантах является зависимость удельных эксплуатационных затрат от марок тракторов.

• Использование средств при формировании Станций Машиностроения более эффективно для сельскохозяйственного производства, чем другие варианты;

• Право пользователей услуги принимать решительное участие в управлении деятельностью Станции Машинной Технологии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамов Н.В. Инновационные и ресурсосберегающие технологии-основное направление развития АПК Тюменской области //Эканомика сельского хозяйство и перерабативающих предприятий. – Тюмен: - 2004. №1. - с. 14-18

2. Агаев Л.Е. Основы расчета оптимальных и допускаемых режимов работы машино-тракторных агрегатов. / Л.Е.Агаев. -Л.: Колос. – 1978. - 296 с.

3. 1.Алиев К.И. Оптимизация выбора места размещения материально-технических станций // Механизаця и электрификация сельского хозяйства. -М.

-1999, №6. - с. 25-26.

4. 2.Алиев К.И. Организация технического обслуживания машинно-тракторных агрегатов в МТС // Механизяция и электрификация сельского хозяйства. –М. – 2000. №10. - с.14-16.

5. 3.Зангиев А.А., Дудманидзе О.Н., Митягин Г.Е. Общие принципы эффективного использования средств технической эксплуатации МТП в условиях СТС // сб. научных трудов МГАУ. -М.: МГАУ.- 2000. - с. 43-49

6. Зангиев А.А. Эксплуатация машинно-трактор-ного парка. /А.А. Зангиев, А.В.Шпилко, А.Г. Левшин. - М.: «Колос». - 2008, - 320 с.

7. Ловчик А.П. Результаты производственной проверки прямого комбайнирования с высоким срезом зерновых культур. Известия Оренбургского Государственного Университета. / А.П.Ловчик, В.П.Ловчиков, Ш.С.Иксанов, О.С.Шагин. - Оренбург: -2017. № 1. -с.75-77.

8. Методика проведения деловой игры «такса гон» по совершенствованию хозяйственного механизма. –М.: -1982. - 77 с.

9. Митягин Г.Е. Повышение эффективности работы сервисных служб машинно-технологических станций: /Автореф. дисс. канд. экон. наук./ -М.:- 2002. - 22 с.

10. Халфин М.А. Сертификация предприятий технического сервиса в условиях рыночной экономики. /М.А.Халфин и др. //Тракторы и сельскохозяйственные машины. –М.:- 2005. №1. - с. 45-48.

11. Юдин М.И. Расчет потребности сельского предприятия в средствах технического обслуживания и ремонта машин. / М.И.Юдин, Л.Ф.Меиколо, А.П.Захарченко, А.И.Томяков // Механизация и электрификация сельского хозяйства.-М.:- 2005. №2. - с. 25-27.

12. Geert Waeyenbergh and Liliane Pintelon. A framework for maintenance concept development // International Journal of Production Economics 77. - 2002. -p. 299-313.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

INSTALLATION TO VERIFY THE EFFECTIVENESS OF LASER OBJECT DETECTION SYSTEMS IN THE ATMOSPHERIC CHANNEL IN REAL TIME

Santoniy Volodymyr
Senior scientific researcher
Budiianska Liudmyla
Head of scientific laboratory
"Sensors and Registrating Systems"
Lepikh Yaroslav
Scientific supervisor,
Doctor of physics and mathematics, Professor
Odesa National Mechnikov University
Odesa, Ukraine

Introduction An experimental installation has been developed for the physical modeling of laser location processes, which enables laboratory tests of laser location optical-electronic systems in real time. The installation was created to study the possibilities and efficiency of the of object detection and recognition system, taking into account the parameters of the probing beam, the surface reflective characteristics, the influence of the atmospheric channel and other environmental factors. The installation enables you to create a database on the reflective characteristics of external coating of objects, false objects and spatially distributed interference, transparency and turbulence of the atmosphere. Installation allows you to conduct an experimental laboratory testing of the working capacity of the laser system for detecting objects in the atmospheric channel in real time and conditions as close as possible to reality.

Aim. The installation makes it possible to physically simulate objects of detection and various interference (natural and artificial origin) in the optical channel. The effect of atmospheric physical phenomena is carried out at the remote sensing of the object surface with laser radiation. The statistical amplitude distribution of the signal reflected from the diffuse mirror object with the compensation of the active background illumination is also estimated. Laboratory tests enable you to experimentally check the composite elements of laser location systems, parameters and modes of their operation, including various types of modulation of probing signals.

To estimate the reflective properties of the object, the indicatrix of the scattering of the object of the object in the far zone is carried out when the cross-sectional size of the probe laser beam exceeds the dimensions of the object, that is, the effective area of scattering, which is the characteristic of the object observance.

Materials and Methods. The essence of the active laser location is to obtain information about the location object according to the reflected signal of the probing radiation. For the development of high-precision laser detection systems, it is necessary to study the patterns of passage, absorption and scattering of optical radiation on the path of the source - the medium - an environment - a photodetector, which will enable to optimize the formation of fields of probe and receiving reflected radiation against the background of noise and interference. Object recognition requires a fairly complete and adequate to the real location conditions of the description of the signals reflected from objects and backgrounds. The main obstacles in this optical range (wavelength of 905 nm) in the field are dense smoke and fog, heavy rain, roasts with leaves of trees and shrubs, i.e. disamed, unpaid interference, powerful impulse and constant lighting lights, as well as sun glare, reflected from the surface of water or other mirror objects.

Results and discussion. There is not enough information available in the literature for all variety of parameters of electro-optical laser systems and conditions of inadequate locations [1]. Identifying the characteristic features of objects and backgrounds in the recorded signals and evaluation of their information is necessary

to address the identified problems, with maximum efficiency measurement and recognition in real time. Such studies have not found in the literature sufficiently complete coverage [2]. The use of modern digital systems, process control tests, as well as processing and receiving information data, allow to reduce the duration of experimental testing optoelectronic laser systems, detection of objects more accurately reproduce the actual conditions that improve the quality of systems produced by [3].

An analysis of the existing simulation systems enabled the authors to develop a construction design for testing for the accuracy of optical-electronic laser systems operating in a complex phonoscience. The installation is also used to develop new technical solutions and algorithms when creating modern optical electronic systems [4, 5]. When designing and studying such systems, imitation modeling methods play an important role that allow reproduction of the system of system and determine it is probabilistic – temporary characteristics and noise immunity. For a full-fledged study of various characteristics, experiments are necessary in the conditions of the most close to reality, which allows the designed installation of physical modeling.

Conducting natural measurements to identify various purposes in conditions of various interference of natural and artificial origin is complex and expensive. In the developed installation, mutually complementary methods of physical and mathematical modeling of reflective properties of objects are used. The installation allows you to conduct research on the basis of which the processes of interaction between the laser probing radiation beam with objects of the target are described in detail with objects of the target, as well as the transformation of optical radiation in the photo-resection tract. According to the test results, it is possible to confirm the compliance of laser systems for detecting resistance to external influences.

Conclusions. The designed installation enables to simulate and carry out imitation experiments, taking into account the parameters of the probing laser beam, which enables you to detect and identify objects in situations with different parameters of the environment. Installation can be used in the design of modern laser-location systems for detection and recognition,

Creating a measuring test installation of physical interference modeling in the optical channel enables you to check the performance of laser location systems during the development process. This will solve the problem of improving the efficiency of laser information and measuring systems in the context of a complex phonoscopic situation and destabilizing factors.

REFERENCES.

1. Suzuki, T. Phase-shifting laser diode interferometer using pulse modulation.T. Suzuki, T. Adachi, O. Sasaki and S. Choi. // Applied Optics, 2012, Vol. 51, Issue 18, p. 4109-4112.
2. Павлов П.В., Горюнов А.Е. Аппаратно-программный комплекс неразрушающего контроля. Труды МАИ. 2015. Выпуск 80.
3. Будіянська Л. М., Лепіх Я. І., Іванченко І. О., Сантоній В. І. Дослідження впливу завад в атмосферному каналі на структуру інформаційного сигналу // Материалы XXV-ой междунар. научн. конф. «Дисперсные системы», 17–21 сентября 2012 г. Одеса. С. 37–38.
4. Лепіх Я. І., Сантоній В. І., Будіянська Л. М., Іванченко І. О. Метод моделювання умов функціонування мультипараметричного датчика відстані у статичному та динамічному режимах // Матеріали XII Міжнар. н.-техн. конф. “Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах” (ВОТТП-12-2013), 3–8 червня 2013 р., Одеса. С. 42–43.
5. Лепіх Я. І., Сантоній В. І., Будіянська Л. М., Іванченко І. О. Випробувальний стенд та дослідження впливу атмосферних завад на структуру оптичного інформаційного сигналу // Матеріали XII Міжнар. н.-техн. конф. “Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах” (ВОТТП-12-2013), 3–8 червня 2013 р., Одеса. С. 44–45.

GEOGRAPHICAL SCIENCES

ІННОВАЦІЇ ЩО ТРАНСФОРМУЮТЬ ТУРИЗМ

Ляшок Дар'я Костянтинівна
студентка
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Вступ. Протягом останніх десятиліть туризм зазнає безперервного зростання. Його інтенсивна диверсифікація робить його все більш глобалізованим та конкурентоспроможним сектором із постійними потребами в інноваціях. Інноваційна діяльність передбачає не лише практичне використання науково-технічних розробок і винаходів, але і включає зміни в продуктах, процесах, маркетингу, організації та управлінні виробництвом. Інноваційна діяльність у туризмі знаходить своє втілення у створенні нових або поліпшенні існуючих турпродуктів, удосконаленні транспортних, готельних та інших послуг, освоєнні нових ринків, упровадженні провідних інформаційних і телекомунікаційних технологій, сучасних форм організаційно-управлінської діяльності, нових підходів до задоволення потреб туристів [1].

Проаналізувавши інновації останнього десятиріччя в туристичному секторі можна зробити висновок, що в основному вони пов'язані з активною розробкою і використанням інформаційно-комунікаційних технологій. В даний час ІКТ відіграють важливу роль у будь-якій сфері суспільства, зокрема в будь-якій із тих, що складають туристичну галузь.

Мета роботи. Метою даної роботи є аналіз інновацій що мали безпосередній вплив на розвиток туризму в останнє десятиліття.

Матеріали та методи дослідження. Під час написання було використано хронологічний підхід, що дає можливість досліджувати розвиток процесів та

подій у хронологічній послідовності у конкретно зазначений період часу, а саме останні 10 років. Методологічною базою дослідження служать наукові і інформаційні публікації за досліджуваною темою, дослідження зарубіжних вчених (Anne-Mette Hjalager), міжнародні статистичні видання.

Результати та обговорювання. Як вже було зазначено вище, головними інноваціями що мали вплив на розвиток туризму в останні десять років були саме технічні нововведення. Туризм і технології стали нероздільними. Цифрова трансформація в туристичній галузі повністю порушила спосіб сприйняття людьми інформації та послуг. Розвиток Інтернету та розробка програмного забезпечення для подорожей усунули географічну проблему і дозволили компаніям звертатися до своїх клієнтів безпосередньо через екран.

Розглянемо головні нововведення що трансформували туризм в останнє десятиріччя.

Віртуальна та доповнена реальність. Завдяки досягненню технологій доповнена реальність пережила прорив за останні кілька років. Зокрема, це стало корисним інструментом для бізнесу та маркетологів, що дозволяє їм змінити спосіб сприйняття оточення споживачами. Велике значення дана технологія має і для туристичної галузі, оскільки туристичні фірми продають невідчутну послугу яку віртуальна реальність може покращити та краще представити у очах покупця. Саме тому для максимального занурення в атмосферу будь-якого місця і передачі автентичності багато компаній впроваджують технологію віртуальної реальності. Вона активно використовується задля маркетингу територій, просування готелів, просування авіаліній або як розважальний контент з прив'язкою до місця, країни або історії.

На сьогодні існує безліч додатків, які дозволяють переміститися зі своєї домівки в будь-яку точку Землі. Наприклад, в додатку Alcove ви можете відправитися в ряд країн і отримати невелику екскурсію по місту. До віртуальної реальності можна віднести не тільки контент для VR-гарнітур, а також відео у форматі 360. Так до прикладу розробники Hyatt Regency представляють основні переваги готелів своєї мережі за допомогою роликів у

форматі 360 що тим самим підвищує привабливість окремих закладів розміщення.

Зовсім інший підхід до використання технологій доповненої реальності можна побачити у SkyLights - вони використовують VR не для просування авіакомпанії, а як інструмент, що дозволяє мандрівникам спокійніше перенести політ. Вони пропонують подивитися різні фільми в VR, при цьому зображення синхронізується з літаком, і в разі надзвичайних ситуацій або турбулентності, на екрані показується сигнал «Пристебнути ремені». Таким чином бренд допомагає впоратися з хвилюванням і допомогти розслабитися під час подорожі [2]. Додатки для смартфонів AR можуть показувати туристам інформацію про область, яку вони вивчають. Це можуть бути історичні подробиці про будівлі та визначні місця, або списки та меню для розважальних закладів та місцевих закусочних. Музеї все частіше використовують AR, дозволяючи відвідувачам переглядати артефакти з їх початковим виглядом як віртуальне накладання. Інші додатки доповненої реальності можуть включати віртуальні карти з підтримкою Інтернету. Однією з головних переваг доповненої реальності є її мобільність і широка доступність. Для взаємодії з AR досить мати мобільний смартфон і доступ в Інтернет.

Безконтактні платежі. Mobile payment або безконтактні платежі в останній час є одним з головних нововведень, коли мова заходить про технології в туризмі, оскільки поява таких опцій, як Google Pay та Apple Pay, допомогло підняти процес оплати на новий рівень, тобто клієнтам навіть не потрібно мати кредитну картку для оплати харчування, проживання в готелі, транспорту та будь-яких інших послуг. З поширенням covid-19 безконтактні платежі стали користуватись ще більшим попитом, ніж будь-коли, оскільки персонал та клієнти часто воліють уникати обробки готівки.

Мобільні платежі швидко стають однією з найбільш яскраво виражених тенденцій гостинності. Багато в чому це пов’язано з тим, що ці платформи досить гнучкі з точки зору реалізації. Вони надають своїм клієнтам ще простіший спосіб здійснення платежів, забезпечуючи при цьому безпеку їхніх

персональних даних. Згідно з дослідженнями програми моніторингу подорожей в Китаї, 97% респондентів з Китаю заявили, що користувалися мобільними платежами під час внутрішніх та міжнародних поїздок. Китай є світовим лідером за поширенням безконтактної оплати, оскільки за 2020 р. близько 85% користувачів смартфонів у країні здійснили мобільні платежі. Для порівняння в Данії, що посіла друге місце у рейтингу, використання мобільних платежів становило 41% [3]. За оцінками, у 2023 році в усьому світі буде близько 1,31 млрд. користувачів мобільних платіжних транзакцій, порівняно з 950 млн. користувачів у 2019 році (рис.1).

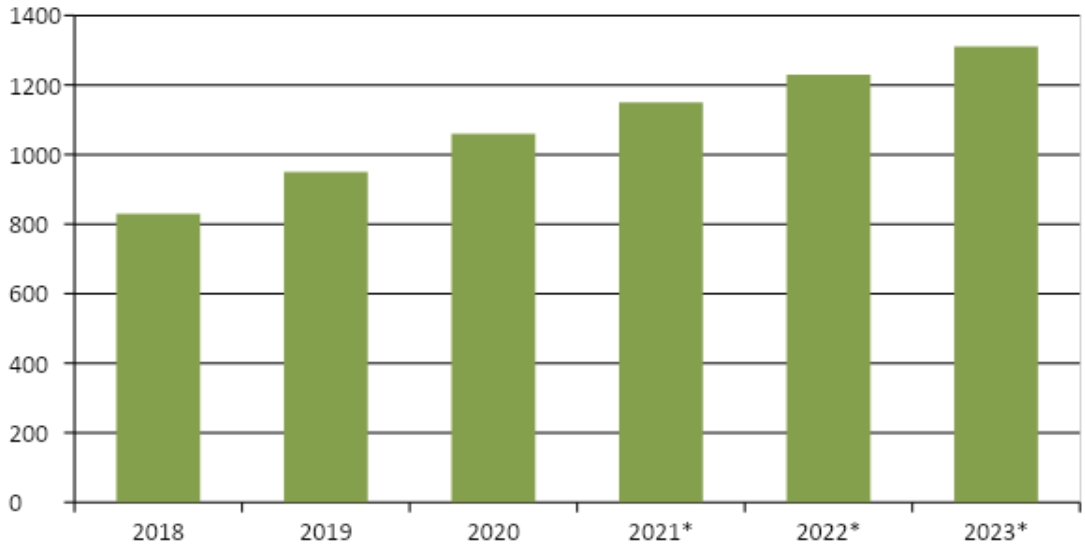

Рис.1. Динаміка зростання користувачів мобільних платіжних систем (2018-2023 рр.)

На сьогодні найпопулярнішими постачальниками мобільних платежів є Google Pay, Apple Pay, PayPal, Alipay та WeChat Pay.

Guest Room keyless entry. Мобільний ключ як готельна технологія в США існує вже більше десяти років. Його також називають мобільним входом без ключа або цифровим ключем, він дозволяє гостю використовувати свій смартфон як ключ від готелю. Він був вперше представлений в 2010 році в готелях Holiday Inn. Ця технологія виявилася занадто ранньою і нестабільною, що робило її скоріше гостьовим питанням, ніж зручністю. Після деяких пробних запусків у готелях програма була припинена в 2012 році [5].

На початку 2015 року компанія Hilton розпочала власну ініціативу щодо

цифрових ключів, взявши на себе значні фінансові зобов'язання щодо розробки власного продукту, який був би простішим у використанні, швидшим та стабільнішим, ніж всі попередні версії. На кінець 2019 року компанія Hilton має понад 4000 готелів, що пропонують мобільний ключ для мільйонів гостей, які використовують його для реєстрації заїзду до прибуття, у багатьох випадках повністю пропускаючи стійку реєстрації за допомогою цифрового ключа для доступу до номера. Додаток Hilton отримав ряд нагород за дизайн, корисність та залучення гостей [4].

До кінця року 2019 року понад 1800 готелів Marriott пропонували мобільні ключі у власних додатках, що включало check-in та check-out відвідувачів. Мобільний вхід без ключа безсумнівно вже не можна вважати «експериментальною» або «ранньою стадією» технології після десятиліття на ринку. Мільйони мандрівників відчули, як це використовувати свій смартфон як ключ від готельного номера. В рамках найбільших світових брендів готелів мобільний ключ, безсумнівно, став загальнодоступним, оскільки більшість об'єктів пропонують пільги своїм учасникам програми лояльності по всьому світу. Щодо менших готельних брендів, прийняття було повільнішим, але спостерігалося значне зростання з 2018 по 2019 рік. За підрахунками, близько 20% усіх готелів у цих сегментах сьогодні пропонують подібний доступ. До кінця 2021 року ця цифра зросте приблизно до 25% [6].

Висновки. З огляду на проведений аналіз інновацій можна зробити висновок, що основна частина нововведень стосується саме інформаційних технологій і їх використання у діяльності різних сфер туристичної галузі. Індустрія туризму за останні десятиліття докорінно змінилася за допомогою технологій. Мобільні пристрої з величезною швидкістю нарощують своє проникнення в усі сфери життя. Майже кожен турист хоча б раз бронював готель або авіаквиток за допомогою свого смартфону, оплачував послуги за допомогою функції мобільної оплати, користувався перевагами голосового пошуку, фотографував та публікував фотографії до соціальних мереж з детальним описом свого відпочинку. Усе це реалії сьогоднішнього туризму які

полегшують наші подорожі, стимулюючи тим самим подальший розвиток та впровадження інноваційних технологій у галузь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Грищук О.К., Тищенко А.М. Обґрунтування використання інноваційних маркетингових інструментів у сфері автомобільного туризму. Економіка та управління на транспорті. 2015. Вип. 1. С. 45–57.
2. XR и туризм. Как технологии позволяют путешествовать без билетов? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vc.ru/marketing/210627-xr-i-turizm-kak-tehnologii-pozvolyayut-puteshestvovat-bez-biletov
3. How digital transformation affect the travel and tourism industry: mobile apps and technological innovation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://adamodigital.com/blog/how-digital-transformation-affect-the-travel-and-tourism-industry/
4. 7 Digital Trends in the Travel Industry. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.revfine.com/digital-trends-travel-industry/
5. Hjalager, A-M. (2015). 100 innovations that transformed tourism. Journal of Travel Research, 54(1), 3-21.
6. How Mobile Key Went from Avant-Garde to Mainstream // Hospitality Technology. – 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://hospitalitytech.com/how-mobile-key-went-avant-garde-mainstream

УДК 911.3

УКРАЇНСЬКІ КАРПАТИ. ҐОРҐАНИ, ҐРЕГОТИ, ЦЕКОТИ : ГЕНЕЗИС, ПОШИРЕННЯ ТА МОРФОЛОГІЯ

Манько Андрій Михайлович
кандидат географічних наук, доцент,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
Львів, Україна,
Байцар Андрій Любомирович
кандидат географічних наук, доцент,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
Львів, Україна

Анотація. Розглядаються генезис, поширення та морфологія Горганів, Греготів та Цекотів в Українських Карпатах. Охарактеризовано географічні умови, природне середовище, специфіку матеріальної культури, та географічну термінологію.

Постановка проблеми. Ґорґани, ґреготи, цекоти — кам'янисті розсипища, значні за площею, що залягають на схилах і плоских вершинах гір. Формування їх пов’язане з льодовиковими епохами, коли біля фірнових полів відбувалося інтенсивне морозне звітрювання (розтріскування) пісковиків і нагромадження кам.яних брил, а також формування скелястих гребенів. Утворюються внаслідок інтенсивного фізичного вивітрювання; нерідко це кам’яні потоки, що повільно сповзають по схилах під впливом зміни температури, соліфлюкції і сили тяжіння.

Вони характерні в основному для ландшафтів Ґорґан. Ґорґани розташовані у Івано-Франківській та частково у Закарпатській областях. Масив простягається на 80 км з північного заходу (від Вишківського (Торунського) перевалу (941 м) на південний схід (до Татарського (Яблуницького) перевалу), ширина становить близько 40 км. На заході долини Мізунки і Ріки

відмежовують їх від Бескидів, а на сході долини Прутця й Прута — від Чорногори та Покутсько-Буковинських Карпат. Ландшафти Ґорґан характеризуються досить своєрідною будовою: мають не дуже великі висоти (в середньому 1400–1500 м), але при цьому з значними перепадами. Зі сходу на захід Ґорґани поділяються на Крайові низькогірні, Зовнішні (Скибові) і Привододільні (Внутрішні) Ґорґани.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання заледеніння Ґорґан до сьогоднішнього дня ще не розв'язано. Сліди заледеніння у Ґорґанах хоча й типові, але малочисельні і зв'язані з певними літологічними комплексами різної стійкості. Ґорґани, імовірно, зазнали риського і вюрмського заледенінь у середньому плейстоцені [5]. Е.Роммер [6] на основі морфометричного аналізу хребтів Карпат прийшов до висновку, що у плейстоцені Ґорґани підлягали фірновому заледенінню. На думку вченого основною причиною утворення льодовиківі були: значна висота (не нижче 1700 м н. р. м.), масивність гірських хребтів (ширина яких на висоті 1500 м н. р.м. не менше 2 км) і кліматичні умови.

Сліди долинних льодовиків у Ґорґанах не виявлено, однак Б. М. Іванов [3] допускає можливість їх існування у плейстоцені. Невеликі долинні льодовики, на думку Б. М. Іванова [3], опускалися з вершин г.Високої по долині потоку Кужменець, а також з вершин Грофа і Попадя. Гірські хребти Сивулі, Ігровища і Довбошанки підлягали каровому заледенінню, про що свідчать цирки і напівцирки на схилах ряду вершин. Снігова лінія в Українських Карпатах опустилася до 1450-1500 м [3, 6].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем генезису, поширення та морфології Горганів, Греготів та Цекотів в Українських Карпатах.

Виклад основного матеріалу дослідження. ***Крайові низькогірні Ґорґани*** — група низьковисотних гірських хребтів, які витягнуті у південно-східному напрямку між Свічою та Прутом і охоплюють приблизно Берегову та Орівську скиби. Поперечні долини головних рік тут сильно розчленовані. Межиріччя цих

рік настільки розчленовані, що типово карпатське південно-східне простягання хребтів порушене, і вододіли між відрізками головних рік іноді витягнуті паралельно долинам, тобто на північний схід.

Зовнішні (Скибові) Ґорґани — група середньогірних ландшафтів, які займають найвищу частину Ґорґан. Зовнішні Ґорґани розташовані у межах трьох скибових структур — Сколівської, Парашки і Зелем'янки. Абсолютна висота гір тут досягає 1600-1800 м н. р. м. Зовнішні Ґорґани складаються з трьох гірських пасм, які пов'язані з відповідними скибами. Північне пасмо фіксується хребтами Лютий, Лисий, Нягрин, Стовба, Верхній Сеглис, Гриньків, Чорногорець. Середнє Пасмо – найвищі хребти Ґорґан: Хом, Пустошак, Аршиця, Ігровище, Сивуля, Довбушанка, Хом'як та інші. Південне пасмо розташоване у верхів'ях головних карпатських рік і складається з дуже розгалужених хребтів: Ілемського, Грофа, Дарівського та інших.

Зовнішні Ґорґани поділяються на декілька районів: Свіцько-Мізунські Ґорґани (межиріччя Свічі-Мізунки-Лужанки-Сукеля), Аршиця-Ілемські Ґорґани (межиріччя Свічі-Лімниці), Верхнєлімницькі Ґорґани (у верхів'ї р. Лімниці), Сивулянсько-Станимирські Ґорґани (у верхів'ї р. Бистриці Солотвинської), Довбушанські Ґорґани (між долинами Бистриці Надвірнянської і Пруту), Запрутські Ґорґани (межиріччя Прута-Черемоша).

У Довбушанських Ґорґанах повсюди — на схилах гір і на вершинах гребенів, де виходять на поверхню пісковики, розвинені ґреготи.

Привододільні Ґорґани — група середньовисотних гірських хребтів, які розташовані на межі Закарпатської та Івано-Франківської областей. Переважні висоти 1300—1500 м, максимальна — 1788 м. У північно-західній частині Привододільних Ґорґан — масивні хребти: Пишконя, Стримба, Передня та інші, розчленовані долинами річок Ріки, Тереблі, Тересви та їхніми притоками. У південно-східній частині — хребет Братківський (вершини: Братківська — 1788 м, Гропа — 1763 м, Чорна Клева — 1719 м), розчленований верхів'ями річок Чорної Тиси та Бистриці Надвірнянської. Хребти Привододільних (Внутрішніх) Ґорґан мають вузькі пасма й круті схили. Ґреготи тут менш

поширені і трапляються лише на тих хребтах, які заходять або в Скибову зону (Кінець Ґорґан), або в зону Магури (Чорна Клева). У порівнянні з Скибовими Ґорґанами тут складки є ширшими й менше насунуті одна на одну. Хребти є масивнішими й розділені поміж собою чіткими зниженнями.

Найхарактернішою рисою Ґорґан є кам'янисті розсипища, які в народі називають по-різному: ґорґани, ґреготи, цекоти. На жаль, у географічній літературі, не має єдиного трактування цих термінів. Частково це питання вже розглядалося у літературі [1].

Щораз у географічній літературі пропонуються питання про необхідність використання народних географічних термінів у ландшафтознавстві. Для значної кількості ПТК Українських Карпат наукова географічна термінологія розроблена ще недостатньо. Ландшафтознавство нині потребує сотні нових термінів для позначення різних ПТК. Протягом останніх років нам вдалося зібрати близько 250 місцевих географічних термінів Українських Карпат, багато з них – безпосередньо під час експедиційних робіт у Карпатах, також немало термінів запозичено з художніх творів, наукових праць тощо.

Географічні умови, природне середовище, специфіка матеріальної культури, напрям господарства породжують географічну термінологію. Тому їх збір, систематизація, порівняльне вивчення винятково важливі для топоніміста. Оскільки народні географічні терміни є результатом багатовікового спостереження місцевого населення за природою, то, на думку Л. С. Берга, збір і систематизація місцевих географічних термінів важливі як для поповнення фонду наукової термінології, так і для польової роботи географів та особливо географів-топонімістів.

Цекотами слід вважати дрібне каміння, яке накопичується у підніжжі схилів; ***ґреготами*** – уламки порід середнього розміру; ***ґорґанами*** – уламки порід крупних розмірів, які знаходяться на вершинах гір і пригребеневих схилах. **Цекотами** вони називаються бо цекотять (труться), коли ходиш по них. Ґреготи – бо грегочуть, коли сповзають по схилу. Ґорґани – тут існує три варіанти походження цієї назви:

Ґорґани, як синонім — «ґорґотати», «ґорґотіти», «скреґотіти», «скрекотати». Тобто, коли масивні брили каменю рухаються по схилах гір, цим самим вони створюють шум, глухі звуки – ґорготіння (скреготіння).

Горгони (грец.) – міфологічні страхітливі чудовиська.

Назва «ґорґан» походить від румунського слова «gorgan» – курган. У Карпатах зустрічається декілька вершин з назвою «Ґорґан»: Малий Ґорґан, Ґораґан Вишківський, Ґорґан Ілемський, Кінець Ґорґан, Кізійський Ґорґан та ін.

Розроблення термінології для значної кількості природних територіальних одиниць справа нелегка, потребує великої обережності й вдумливості. Кожний народний термін повинен бути зрозумілим, влучним і універсальним, нести в собі відповідну інформацію. Тоді він швидко відзначається всіма, приймається і надовго входить у науковий словник. Зважаючи на найпоширенішу народну назву кам'яних розсипищ – ***ґреготи,*** ми вкладаємо в це поняття географічний (ландшафтний) контекст, що дає змогу виділити в Українських Карпатах спеціальний тип ґреготних природно-територіальних комплексів (ПТК): висотних місцевостей, стрій, урочищ тощо.

Класичним районом поширення ґреготів в Українських Карпатах, як вже було відзначено, є Ґорґани. У ландшафтах Ґорґан ґреготи сформувалися переважно на порівняно щільних ямненських і вигодських грубозернистих твердих невапнистих пісковиках [1, 2, 4].

Подібну ситуацію спостерігаємо і у Ґорґанах. Ґреготи найпоширені насамперед на гребенях хребтів і південно-західних схилах. Скибова структура Ґорґан зумовлює різну асиметрію гірських хребтів і вершин. Північно-східні схили ландшафтів Ґорґан дуже круті, південно-західні – пологі. На стрімкіших північно-східних схилах, які закладені в головах пластів скельних порід, поширені блоки з більшою схильністю до переміщення вниз. На значних площах вони закріпляються рослинністю, зокрема гірською сосною. Ці розсипища сформувалися й набули найбільшого поширення в плейстоцені, коли середня температура в результаті недалекого розташування льодовиків становила близько 0° С, а верхня межа лісу (ВМЛ) проходила у той час

(останній льодовиковий період) на висоті 400—500 м н. р. м.

Висновки. Над територією, покритою материковим льодом, виникла область високого тиску, від якої в напрямку Карпат дули постійні вітри. Ці вітри проходячи над вологою тундрою і піднімаючись вверх по схилах крайових хребтів, зволожувались і приносили у центральні райони Карпат значну кількість опадів. Опади у вигляді снігу покривали голі, непокриті рослинністю гірські схили, оскільки верхня межа лісів у цей період була значно нижче сучасної. Температурні умови сприяли акумуляції снігу, який нагромаджувався спочатку на північних, а пізніше і на південних схилах найвищих хребтів Ґорган. У районах, які прилягали до фірнових полів, йшло інтенсивне морозне вивітрювання, про що свідчить наявність ґреготів.

У районах поширення ґреготів зустрічається ґреготна ВМЛ. Вона характерна лише для ландшафтів Ґорґан. Головним лімітуючим фактором є ґреготи, що сформувалися на порівняно щільних ямненських, вигодських і скупівських пісковиках, які зруйнувалися в процесі інтенсивного морозного вивітрювання в льодовикову епоху, в умовах сповільненого розвитку рослинності і грунту. Переміщуючись вниз по схилу, ґреготи механічно пошкоджують і знищують лісові природні комплекси. ВЛМ набуває язиковоподібної форми.

У таких ПТК деревна рослинність має багаточисельні механічні пошкодження (нахил і згин стовбура, пошкодження кори і крони). Зі сторони, яка повернута до схилу, спостерігається відмирання деревної рослинності, стовбури дерев разом з уламками гірських порід зносяться в глибину висотної місцевості крутосхилого ерозійно-денудаційного лісистого середньогір’я. Характерно, що ґреготна ВЛМ зустрічається в ландшафтах Горґан тільки в межах поширення масивних і щільних пісковиків і відсутня в ПТК, що формуються на дрібноритмічних флішових аргілітах і алевролітах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байцар А.Л., Третяк О. А. Греготи Українських Карпат: генезис, поширення та морфологія // Вісник Львівського університету. Серія географічна. Вип. 21. – Львів, 1998. С. 36-39.

2. Досин Г. Д., Лозиняк П. Ю., Темнюк Ф. П. И др. Скибовая зона // Геологическое строение и горючие ископаемые Украинских Карпат. М., 1971. С. 141-149.

3. Иванов Б. Н. Следы оледенения Украинских Карпат // Учен. зап. Черновиц. ун-та. Сер. геол.-геогр. наук, 1950, 8, вып. 2. С. 49-74.

4. Круглов С. С., Максимов О. В. Геологічна будова і корисні копалини // Природа Українських Карпат. Львів, 1968. С. 13-38.

5. Матвіїв В. П. Сліди зледеніння у Горганах // Вісник Львівського університету. Серія географічна. Вип. 23. – Львів, 1998. С. 318-323.

6. Romer E. Kilka wyciezek w zródliska Bystrzycy, Lomnicy i Cisy Czarnej // Kosmos. 1904. R 29. S. 439-503.

ARCHITECTURE

ОПЫТ РЕКОНСТРУКЦИИ ПАМЯТНИКА ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВА XI ВЕКА В КИЕВЕ (МАТЕРИАЛЫ К ОДНОМУ ИСТОРИКО-ТОПОГРАФИЧЕСКОМУ ОТКРЫТИЮ)

Ерофалов Борис Леонидович,
профессор
Киевский национальный университет
строительства и архитектуры

Введение Есть в Киеве заброшенная и не очень хорошо ухоженная дорога, об изначальном предназначении и прокладке которой мало что известно, но все признаки, как бы лежащие на поверхности (ибо кто видит?), позволяют говорить о впечатляющем памятнике градостроительства XI века. Это дорога из Старого Киева к новой христианской святыне, Печерскому монастырю, проложена по срединной террасе днепровских склонов. Длина ее от 1-й до 10-й станции около 7 *км*, по прямой «от пункта А до пункта Б» всего 5 *км*.

Цель работы В первую очередь мы стремимся привлечь внимание градопланировщиков и широкой общественности к проблеме культурного освоения днепровских склонов, многие годы пребывающих на периферии урбанистического осмысления и включения в активную градостроительную структуру Киева. Наша задача – показать неслучайный характер имеющихся планировочных следов на знаменитых, однако мало освоенных склонах города.

Материалы и методы Материалом предлагаемого исследования служит топография Киева, города с тысячелетней планировочной историей. Метод исследования – архи-тектурно-градостроительная реконструкция.

Почти все части этой дороги хорошо известны киевлянам, выгуливающим собак или прогуливающим себя. Это и терраса под Пейзажной

аллеей, чудесно благоустроенная в прошлом году безымянными архитекторами под водительством известного городского головы Кличка. Это и дорожка, огибающая подножие Андреевской церкви, освоенная под вернисажи на открытом воздухе, и терраса под памятником Св. Владимиру, и серпантин под аркой «Дружбы Народов» и рестораном «Ривьера», и верхняя терраса некрополя Аскольдова могила, и дорожка через новый ландшафтный парк «Калиновый гай» времен Ющенко, и кое-что еще. Но что у них общего? куда они ведут? что их связывает в единое целое? – никаких комментариев нет. Однако есть наблюдения коллег-архитекторов о целокупности всей дороги, которые заставляют задуматься о происхождении этого рукотворного пути: Александр Всеволодович Колесников называет явление «160-я горизонталь» (рис. 1).

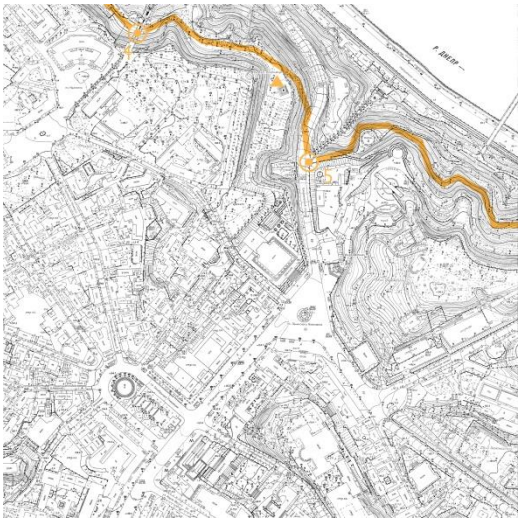

Рис. 1. В этом месте, под памятником Св. Владимиру, наша дорога плавно спускается со 160 горизонтали к 140-й (вертикальная съемка 1980 г.)

Путь Паломников Необходимость такого пути была предопределена тем, что Нижний город, Подол, и Верхний город – Владимира, Изяслава и Ярослава – в княжескую эпоху были сверх меры загружены бурной городской деятельностью, торговлей и строительством, более того – ограждены стенами. Дорога же монастырских паломников проходила по некой срединной хорде, не задевая стен ни Верхнего, ни Нижнего города. В пределах нынешних Липок и Печерска такое срединное ее расположение избавляло от необходимости

перемещаться по берегу Днепра (со всевозможными осложнениями) и по плато, где бурлила активная торговая и военная жизнь. Подтверждающее свидетельство о непроходимости в этом месте берега известного украинского историка Н. И. Костомарова, для возраста Пути совсем недавнее, относится к октябрю 1844 года: «Набережной по Днепру вовсе не было; берег от Подола под горою был буквально непроходим, и я, затеявши пройти по берегу с Подола с намерением добраться до Лавры, принужден был воротиться за невозможностью идти по косогору, особенно в дождливое осеннее время».

Самая северная часть Пути паломников полукольцом охватывала долину урочищ Гончары-Кожемяки и, судя по всему, до XI в. выполняла схожие паломническим функции, поскольку вела на аккуратную, почти игрушечную столовую гору Детинку с отвесными стенами – античный и раннесредневековый акрополь Киева. То есть эта часть дороги насчитывает не менее двух тысяч лет, возраст птолемеева Киева-Азагария.

Акцентированное начало Пути паломников (рис. 2) – перекресток Вознесенского спуска и Кияновского переулка возле церкви Св. Василия. Это место, назовем его станцией № 1, совпадает с расположением самых западных ворот дохристианского Киева – на горе Хорива (летописный Копырев конец). Паломнический путь плавно спускается по переулку на юг, достигая своей средней отметки, 160 метров над уровнем моря, и выходит на перешеек горы Детинка – главного святилища ветхого Киева. Очень важное место, так называемая станция № 2. Путь паломников, далее следуя террасой, расположенной ниже популярной сегодня Пейзажной аллеи, пересекает Андреевский спуск точно под горой-бастионом с Андреевской церковью. Это не менее важное место, станция № 3. Отсюда наши пращуры могли попасть на главную гору города, гору Кия (Замковая гора или просто Гора) и спуститься в «даун-таун», портовый город, Подол, а также подняться по увозу Боричеву (Андреевский спуск) к капищу-кладбищу, ныне по ошибке называемому Старокиевской горой (т. наз. город Владимира с Десятинной церковью).

Соответственно, продолжение старого сакрального пути на юг, по

склонам вдоль Днепра, к будущей Лавре стало возможным во время основания первого на Руси монастыря преп. Антонием в середине XI века, и необходимым – во время строительства здесь «Великой церкви», Успенского собора, в 1073-1078 гг. Именно этими годами с наибольшей вероятностью можно датировать прокладку Пути паломников, в целом сохранившегося до наших дней. Это масштабный памятник градостроительства, имеющий очевидные топографические и архитектурные привязки и границы. За тысячелетие существования пешеходной, прежде всего, трассы она неоднократно реконструировалась, укреплялась, получала всё новые подпорные конструкции, мощение, благоустройство, всё более проявленные узловые пункты (станции) в местах пересечения с дорогами-спусками и новые архитектурные акценты.

Рис. 2. «Путь Паломников» на спутниковом фото, реконструкция автора

Узловые пункты Пути паломников, его начало и конец, места пересечения с основными магистралями и точками, через которые можно на эту дорогу попасть, мы условно назвали «станциями», с запада на юго-восток: 1) Вознесенский спуск; 2) выход на гору Детинку; 3) Андреевский спуск; 4) трасса Фуникулёра; 5) Владимирский спуск; 6) Петровская аллея; 7) спуск от виадука «вертолетной площадки» к ресторану «Курени» и Зелёному театру; 8) Днепровский спуск; 9) лестница от обелиска Славы; 10) Северные ворота

Лавры. Дистанций между десятью станциями Пути паломников соответственно девять, от 0,5 до 1 *км* каждая: I. ***Кияновская*** (Вознесенский спуск – гора Детинка); II. ***Пейзажная*** (гора Детинка – Андреевский спуск); III. ***Андреевская*** (Андреевский спуск – Фуникулёр); IV. ***Владимирская*** (Фуникулёр – Владимирский спуск); V. ***Крещатицкая*** (Владимирский спуск – Петровская аллея); VI. ***Мариинская*** (Петровская аллея – спуск к ресторану «Курени» и Зелёному театру); VII. ***Николаевская*** (спуск к Зелёному театру – Днепровский спуск); VIII. ***Парк Славы*** (Днепровский спуск – лестница от обелиска Славы); IX. ***Печерская*** (лестница от обелиска Славы – Северные ворота Лавры, рис. 3).

Рис. 3. Конечная точка «Пути Паломников» – Северные ворота Киево-Печерской лавры, круглые ворота ведут с «финишного» Экономического двора Лавры к Успенскому собору

Результаты и обсуждение

Градостроительное значение. Тысячелетний Путь чудом сохранился пешеходным, не был использован под автомагистраль (например, под дублер ул. Б. Житомирской по генплану Н. Хаустова 1935 г.) или под обычную городскую улицу; исключение составляют начальная и финишная дистанции, где дорога подсоединяется, вначале, к древнему дохристианскому Киеву, и в конце – к ансамблю первой на Руси лавры. Этот градостроительный памятник следует рационально включить в организм мегаполиса и закрепить его

выдающиеся исторические, архитектурные и ландшафтно-парковые качества.

Социальная плотность. Чтобы вдохнуть жизнь в «Путь паломников» и склоны, нужно сделать их доступными и аттрактивными, для этого оптимизировать горизонтальные связи, улучшить взаимодействие с городским плато и набережной, создать точки социо-культурного притяжения. Всякая такая работа обречена на неуспех без решения проблемы Набережной.

Горизонтальные связи. В специальном обустройстве нуждаются «станции»: здесь следует установить некие верстовые отметки, поясняющие указатели и планы, обеспечить пешеходные переходы через автомагистрали. Начало и окончание Пути требуют особого оформления. Очевидно, что совковые гаражи на Кияновском переулке и промышленную деятельность на Экономическом дворе Лавры нужно ликвидировать.

Вертикальные связи. Количество вертикальных подходов к Пути паломников как сверху, так и снизу должно быть существенно увеличено на всем протяжении, при условии, что все лестницы, дорожки и эскалаторы становятся не просто формальными рисунками на бумаге, но ведут к реальным точкам коммуникации: мостам, остановкам транспорта, обзорным площадкам, объектам «соцкультбыта».

Набережная. Проблема выхода города к реке так или иначе должна быть решена, в конце концов, освоенная и застроенная набережная создаст «морской фасад» Киева. Возможен и новый пешеходный мост через Днепр. Однако следует опасаться двух крайностей: 1) сплошной плотной застройки с превращением склонов в задний двор набережной и 2) формально «паркового» решения, что потенциально чревато новым запустением.

Масштаб включений. Создание привлекательных объектов самых разных функций вдоль Пути жизненно необходимо. Вообразим Малый концертный зал на месте гаражей или фуд-корт на Экономическом дворе Лавры, кафе-таблетку на мысе в створе Петровской аллеи и дюжину обзорных площадок с «инфраструктурой». Главное условие – ограниченное количество и размер застраиваемых участков, общедоступность создаваемых объектов,

прозрачность и конкурентность девелоперов. То есть изначальная дробная парцелляция и антимонопольный подход, иначе – новая «вертолетная площадка».

Ландшафт. Конечно, противооползневые мероприятия неизбежны и необходимы. Сама трасса Пути паломников нуждается в коррекции планировки, это касается и радиусов, и высотных отметок: передвигаться по дороге желательно комфортно – и пешком, и на велосипеде.

Дендрология. Состояние зеленого фонда киевских склонов возмутительно, это мусорная самосевная растительность. Культивирование качественных деревьев и кустарников-многолетников должно стать одной из основных забот Киевзеленстроя – регулярно, по законам садово-паркового искусства, привлекая специалистов и архитекторов, понимая, что такое дальняя панорама, точки обзора и т. п. Здесь возможны дубравы, платановые и кедровые рощи, новый Сад сирени, Сад магнолий, новый Шато-де-Флёр.

Выводы Результатом осмысления планировочной ситуации на Днепровских склонах и целенаправленных усилий по их упорядочению станет создание в Киеве эксклюзивного места отдыха, зоны эстетического, исторического и экономического развития. Потенциально это – ботанический сад нового времени.

PEDAGOGICAL SCIENCES

FUTURE DOCTORS PROFESSIONAL TRAINING IN TERMS OF THE COMPETENCY-BASED APPROACH

Naluzhna Tetiana Vasylivna
PhD, Associate Professor
Merhel Tetiana Vasylivna,
PhD, Associate Professor
Yusypchuk Uliana Vasylivna,
PhD, Associate Professor
Hrydzhuk Tetiana Ihorivna,
PhD, Associate Professor
Department of internal medicine №2 and nursing
Ivano-Frankivsk national medical university
Ivano-Frankivsk, Ukraine

Introductions. Today, the competency approach, which is aimed at achieving the ultimate goal of education: the transition from theoretical knowledge to professional competence, is relevant in the field of higher education. Unfortunately, there is no medical and pedagogical component among graduates of higher medical educational institutions, which would further provide professional training for medical workers.Successful and effective formation of professional competency of future doctors during training is possible in case of such pedagogical conditions: development of motivation to receive knowledge, usage of tasks system with gradual complication, application of forms, methods and means involving future doctors in creative information-analytical activity; availability of various information sources, the need and readiness of future doctors for continuous education.

To implement the competency approach in the educational process of higher medical school, it is important for teaching employees to know and be able to apply effectively pedagogical and scientific approaches to the education organization, that

is to be professionally and pedagogically competent. Therefore, there is a need to define the concept, types, components of teacher pedagogical competence of higher medical educational institutions in regards to implementation a competency-based approach to the training of junior medical professionals, their key competencies.

Aim. Determining the essence of future doctors professional training in terms of the competency-based approach.

Materials and methods. The problem of updating the matter of education in accordance with its standards, modernization of educational institutions, improving the quality of medical professionals training belong to the primary objectives of our state. Reformation of modern medical education requires radical changes in the training of medical professionals. It should be noted that the paramount task of the research process is to determine the main methodological approaches to its implementation. The peculiarity of methodological principles is to determine the initial scientific positions that are common to all branches, and at the same time the theory of scientific knowledge in a particular field of science.The future medical workers in their professional activity should be armed with the methodology of scientific and pedagogical research. Unfortunately, vocational education does not use the methodological potential at the appropriate level, which prompted further research on this issue. One of the most important methodological approaches is considered to be the competency approach, as it orients teaching in higher medical educational institutions on the formation of professional competencies of medical students as a prerequisite for solving the professional functions of future professionals in this field. Today, the competency-based approach to the organization of the higher education system is the most promising.

The tasks of academic staff of the higher educational institution are to provide medical students with a system of integrated fundamental and clinical knowledge, skills, way of thinking in order to form their adaptive abilities to the medical profession. That is why the priority of modern higher medical education should be the personality of medical students, who in conditions of educational and professional activities resides in constant professional and personal development. Considering

this, one of the tasks is to teach them to learn, work, coexist and live.

Results and discussion. The relevance of the clinical thinking formation is determined by the specifics of the doctor's professional activity. Namely, the fact that it includes the following actions: patient examination planning taking into account the necessary and sufficient amount of data obtained and the optimal sequence of examination techniques; collection, analysis and evaluation of anamnestic data; selection and implementation of adequate examination; analysis and data evaluation of clinical, laboratory and instrumental research methods, etc. Treating activities include: first aid in case of emergencies; determination of indications for surgical or therapeutic intervention; treatment planning; establishing tactics of patient management; determination of indications and contraindications to various treatment methods, etc. Preventive work includes: detection and elimination of pathogenic factors of the environment and the human body, preventive and health measures, medical examination, etc. All this is evidence that the doctor's activities take place in conditions of changing initial data (symptoms may appear and disappear, combined in different variatons), lack of time and location.

The doctor must understand a holistic picture of the disease, establish and analyze the causes, conditions and mechanisms of its occurrence, development and treatment. That is why it is necessary to develop clinical thinking in students, which is based on judgments, analysis, synthesis, comparison, generalization, classification and intuition. In integration all of these technics form clinical thinking competence, which allows to highlight, generalize, systematize, differentiate concepts, intuitively evaluate information, to establish the need for laboratory and instrumental research in order to diagnose quickly and accurately. This indicates the student's ability to diagnostic, therapeutic and preventive thinking. It is the teacher’s knowledge of the importance of forming clinical thinking in students that significantly helps to intensify the process of their learning and turn it into independent, creative thinking.

The main methodological principles of the teacher's work are: to arouse interest to the pursuit of knowledge (the principle of interdisciplinary integration); involvement of students in various educational activities (interactive teaching

methods); opportunity for students to compete in educational activities (competitions); opportunity to show personal abilities and experience of students; illustration of vivid examples from personal clinical practice; application of methods to visualize the prevalence of a disease and its dynamics, etc. Initiation of educational and cognitive activity of students is carried out by the teacher by applying various methods and techniques: the use of interesting examples, revealing the practical significance of educational material for the future profession, interdisciplinary integration, reliance on practical experience and more.

The essence of control and regulation is to monitor the activities of students. Control in the form of questions and educational tasks allows to identify the level of students' knowledge of program material, mastery of relevant practical skills, abilities, clinical thinking, as well as to identify shortcomings and complexities of the learning process. This helps to make the necessary adjustments timely and to regulate the learning process with additional explanations, fulfillment of relevant learning tasks, etc. Monitoring students' achievement completes the learning process. It is carried out on the basis of the results obtained through control.

The analysis reveals the level of knowledge of the actual material, the ability to use it in practice. The analysis involves comparing the personal results of students with preselected learning outcomes. It should be noted that the methodological principle in the presentation of educational material is its selection taking into account different types of motivation with emphasis on the internal one.

Conclusions. The introduction of a competency-based approach in higher medical school is one of the most important conceptual provisions for updating the matter of education. The professional competence of future medical workers is an indicator of professionalism, the ground of which is basic medical education. In professional medical education, the competency approach is implemented through key competencies. The prospects of the competency approach is that it presupposes the proper readiness of the graduate for future professional activity and, accordingly, high professional, pedagogical competence of the teacher.

DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF SEARCHES OF HIGHER EDUCATION AT THE LESSONS OF ENGLISH LANGUAGE

Nesin Yurii Mykolayovych,
Candidate of pedagogical sciences, chief lecturer
Kherson State Agrarian and Economic University
town Kherson, Ukraine

Introductions. Theses are devoted to the actual problems, connected with development of creative skills of searches of higher educational establishments at the lessons of English language. English language can be considered as one of the most significant and spread languages in the world, so it's simply impossible to get good higher education without knowing English.

Key words: development of creative abilities, applicants for higher education, pedagogical methods, techniques and technologies, implementation in practice, foreign (English) language.

Aim. Consideration of the latest, most modern approaches, techniques, technologies aimed at further development of creative abilities of higher education students in practical classes in a foreign (English) language. A foreign (English) language is an effective means of communication in the theses. Particular attention is paid to the development of four competences (linguistic, speech, socio-cultural and general or strategic) and emphasizes the importance of epistemological and acmeological components.

Materials and methods. Active teaching methods are covered, including such materials as blackboard, textbook, maps of English-speaking countries, posters, handouts and such methods as "I know what I'm studying", "Dramatization" (composing monologues, dialogues, trialogues, polylogues), "Think in pairs and share", "Traffic light", "Aquarium", "Reading circ-les", "Onion Diagram", "Iceberg", "Well", as well as technologies such as "Brainstorming", "Rules of seven reactions".

Results and discussion. The theses testify to the importance of using the

mentioned pedagogical techniques, methods, technologies, the need to introduce into the educational process such creative tasks for higher education as portfolio development, group work, writing notes, monologues, dialogues, trialogues, polylogues, discussions, presentations.

The undoubted advantages of their use fully meet the requirements of the higher education curriculum. The practical orientation of the above-mentioned work, its connection with life is seen. This guarantees opportunities to provide a differentiated approach to learning, the content of pedagogical activity corresponds to the age characteristics of higher education.

Motivation of educational activity of applicants for higher education, the development of interest in the subject by the means proposed in the joint work in the coordinates of the teacher – applicant for higher education; indicate the presence of problem-solving tasks.

The didactic expediency of the system of tasks provides an opportunity for young people to carry out independent learning activities, the logic of placement and use of illustrative material as an independent or additional source of information are significant bonuses in work. The advantage of pedagogical activity is in its integrity, compactness and dynamics. Based on carefully designed material, each high school lecturer can develop their own meta-plan and predict meta-activities. This type of teacher's activity will be very useful for him/her personally and for students of higher education.

Conclusions. The mentioned theses emphasize the further implementation of active pedagogical methods for the forming of communicative competence. Thanks to them there is an ability to form a worldview on the development of human existence, society and nature, spiritual culture, social phenomena in development and specific historical conditions, the ability to learn and to master modern knowledge, to develop abstract thinking, to analyze and to synthesize, to communicate in foreign (English) language.

While studying, young people must know and apply knowledge of state and foreign (English) language for the forming of business papers and communication in

professional activities, be able to work independently and in a team, show leadership and responsibility in work, adhere to ethical principles, respect individual and cultural diversity, perform professional functions taking into account the requirements of social responsibility, labour discipline, be able to plan and manage time.

PECULIARITIES OF EDUCATION IN THE HUMANITIES IN MARITIME EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE SOUTH OF UKRAINE IN 1958-1964 (USING THE EXAMPLE OF ADMIRAL MAKAROV NIKOLAYEV SHIPBUILDING INSTITUTE)

Ovchynnikova Olena Nikolaevna
Asistent
Kherson State Maritime Academy,
Kherson, Ukraine

Introductions. During this period, the USSR authorities set the following tasks in the field of maritime transport: technical re-equipment, equipping maritime transport with modern vessels, renewal of the fleet, improving its technical and economic performance, spread of the sea shipping, increment of cargo shipping. These tasks were reflected in education [1, c. 134-147].

In 1958-1964, the democratization of society led to the appearance of the "Law on strengthening the connection between school and life and on the further development of the public education system in the USSR". Training of specialists in higher education institutions was carried out on the basis of a combination of training with useful work, priority was given to evening and correspondence forms of higher education, preference was given to workers employed in industry with work experience.

As for maritime educational institutions, the material and technical base of maritime transport educational institutions was strengthened, new educational buildings and dormitories were built. The training of engineers work-study has become widespread in higher educational institutions of maritime transport.

The network of correspondence and evening faculties, departments and training and consulting points allows maritime transport workers to master engineering knowledge, combining training with industrial work. Naval schools, which are available in all shipping companies of the Ministry of the Maritime Fleet, train qualified workers. Also, training of mass workers is carried out by vocational

schools, Arctic school and technical schools. In 1957-1958, clubs of young sailors spread throughout the country, where young people studied maritime affairs on real ships provided by the naval agencies and the Ministry of the Maritime Fleet. By the mid-1960s, the reform showed its inefficiency. the level of professional training turned out to be inconsistent with the country's technical progress and needs [2, c. 217-219].

Aim. To analyze the teaching education in the humanities during 1958-1964, we analyzed the curricula of Admiral Makarov Nikolayev Shipbuilding Institute which trained specialists for shipbuilding, mechanical engineering, energy, maritime complexes of the USSR [3-8].

Materials and methods. For analyzing the teaching education in the humanities during this period such methods were used analysis, comparison, induction, deduction, statistical approach.

Results and discussion. In the 1958-1959 academic year, the institute had two departments: mechanical engineering and shipbuilding. In 1959-1960 academic year the extramural department is added according to the "Law on strengthening the connection between school and life and on the further development of the public education system in the USSR". In 1960-1961 academic year basic technical department is added.

During the 1958-1959 academic year, on the mechanical engineering and shipbuilding departments, during the first academic year, the following humanitarian disciplines were studied: history of the CPSU, a foreign language, during the second academic year: history of the CPSU, political economy, a foreign language, during the third academic year: political economy, a foreign language was studied as an elective, in the fourth academic year: dialectical and historical materialism, a foreign language was studied as an elective. During the 5th academic year of the mechanical engineering department, were studied: dialectical and historical materialism, the history of technology as an elective, the economics of shipbuilding, the organization and planning of ship enterprises were studied.

During the 1959-1960 academic year on the shipbuilding department during

the first academic year, the following humanitarian disciplines were studied: history of the CPSU, foreign language, during the second year: history of the CPSU, political economy, foreign language, during the third year: political economy, a foreign language as an elective was studied, during the IV academic year: dialectical and historical materialism, a foreign language was studied as an elective, during the 5th academic year: economic organization and production planning. On the mechanical engineering department during the 1st academic year the following humanitarian disciplines were studied: the history of the CPSU, a foreign language, during the 2nd academic year: the history of the CPSU, political economy, a foreign language, during the 3rd academic year: political economy, a foreign language, during the 4th academic year: dialectical and historical materialism, a foreign language was studied as an elective, during the 5th year: the economics of shipbuilding, the organization and planning of shipbuilding enterprises, the history of technology was studied as an elective. On the extramural department, the first three academic years coincide with the shipbuilding department. During the 4th academic year: dialectical and historical materialism, during the 5th academic year: economics of the shipbuilding industry and organization of production, during the 6th academic year: economics of shipbuilding, organization and planning of enterprises.

During the 1960-1961 academic year on the shipbuilding department during the 1st academic year the following humanitarian disciplines were studied: history of the CPSU, a foreign language, during the 2nd academic year: history of the CPSU, a foreign language, during the 3rd academic year: political economy, a foreign language was studied as an elective, during the 4th academic year: dialectical and historical materialism and atheism, a foreign language was studied as an elective, during the fifth academic year: economics, organization and planning of production, the basics of Marxist-Leninist ethics as an elective. On the mechanical engineering department during the 1st academic year the following humanitarian disciplines were studied: the history of the CPSU, a foreign language, during the 2nd academic year: the history of the CPSU, a foreign language, during the 3rd academic year: political economy, a foreign language, during the 4th academic year: dialectical and historical

materialism, a foreign language, and also a foreign language was studied as an elective, during the 5th academic year: the economics of shipbuilding, the organization and planning of shipbuilding enterprises, the basics of Marxist-Leninist ethics and the history of technology as an elective. On the extramural department humanitarian subjects of the first three academic years coincide with the shipbuilding department. During the 4th academic year: dialectical and historical materialism, during the 5th academic year humanitarian disciplines were not studied, during the 6th academic year: the economics of shipbuilding, organization and planning of enterprises. The basic technical department included evening and correspondence courses. In both types of education, the following humanitarian disciplines were studied: during the first academic year: history of the CPSU, a foreign language, during the second academic year: history of the CPSU, a foreign language, during the third academic year: political economy, a foreign language.

During the 1961-1962 academic year on the shipbuilding department during the 1st academic year the following humanitarian disciplines were studied: history of the CPSU, foreign language, during the 2nd academic year: history of the CPSU, foreign language, during the 3rd academic year: political economy, foreign language, during the 4th academic year: dialectical and historical materialism and atheism, a foreign language was studied as an elective, during the 5th academic year: economics, organization and production planning. On the mechanical engineering department humanitarian subjects of the first three academic years coincide with the shipbuilding department. During the 4th academic year: dialectical and historical materialism, a foreign language, and also a foreign language as an elective, the basics of Marxist-Leninist ethics and the basics of Marxist-Leninist aesthetics were studied, during the 5th academic year: the economics of the shipbuilding industry, basics of labor legislation and basics of Marxist-Leninist aesthetics as an elective. On the extramural department the humanitarian subjects of the first year coincide with the shipbuilding department. During the second academic year were studied: the history of the CPSU, political economy, during the third academic year: political economy, a foreign language as an elective, during the fourth academic year: dialectical and

historical materialism, during the fifth academic year humanitarian disciplines were not studied, during the sixth academic year: economics of shipbuilding, organization and planning of enterprises. On the basic technical department the following humanitarian disciplines were studied: during the first academic year: history of the CPSU, a foreign language, during the second academic year: history of the CPSU, a foreign language, during the third academic year: political economy, a foreign language.

During the 1962-1963 academic year on the shipbuilding department during the 1st academic year the following humanitarian disciplines were studied: history of the CPSU, foreign language, during the 2nd academic year: history of the CPSU, foreign language, during the 3rd academic year: history of the CPSU, political economy, foreign language, during the 4th academic year: political economy, a foreign language as an elective, the basics of Marxist-Leninist ethics and the basics of Marxist-Leninist aesthetics were studied, during the 5th academic year: economics, organization and planning of production, during the 6th academic year: the basics of Marxist-Leninist ethics and the basics of Marxist-Leninist aesthetics were studied as an elective. On the mechanical engineering department humanitarian subjects of the first three academic years coincide with the shipbuilding department. On this department, I-II academic year with accelerated training appear, where the history of the CPSU and a foreign language were studied. During the 5th academic year: the basics of Marxist-Leninist aesthetics and a foreign language were studied as electives, the basics of labor legislation, during the 6th academic year: the economics of shipbuilding, the organization of shipbuilding enterprises. On the extramural department the humanitarian subjects of the first academic year coincide with the shipbuilding department. During the second academic year were studied: the history of the CPSU, political economy, during the third academic year: political economy, a foreign language as an elective, during the fourth academic year: dialectical and historical materialism, foreign language as an elective, during the fifth academic year humanitarian disciplines were not studied, during the sixth academic year: economics of shipbuilding, organization and planning of enterprises. On the basic technical

department the following humanitarian disciplines were studied: during the first academic year: history of the CPSU, a foreign language, during the second academic year: history of the CPSU, a foreign language, during the third academic year: political economy, a foreign language.

During the 1963-1964 academic year on the shipbuilding department during the first academic year the following humanitarian disciplines were studied: the history of the CPSU, a foreign language. On this department I-II academic years with accelerated training appear, where the history of the CPSU and a foreign language were studied. During the second academic year: the history of the CPSU, a foreign language, during the third academic year: the history of the CPSU, political economy, a foreign language, during the fourth academic year: political economy, a foreign language, during the fifth academic year: dialectical and historical materialism, a foreign language as an elective, during the sixth year: patent law, foreign language as an elective. On the mechanical engineering department, humanitarian subjects of the first three academic years coincide with the shipbuilding department. During the 5th academic year: dialectical and historical materialism, industrial economics, atheism, a foreign language as an elective; during the 6th academic year: economics of shipbuilding, the organization of shipbuilding enterprises, patent law, a foreign language, the basics of labor legislation as an elective. On the extramural department humanitarian subjects of the first two academic years coincide with the shipbuilding department. During the third academic year humanitarian disciplines were not studied, during the fourth academic year: dialectical and historical materialism, foreign language as an elective, during the fifth academic year humanitarian disciplines were not studied, during the sixth academic year: shipbuilding economics, organization and planning of enterprises. On the basic technical department the following humanitarian disciplines were studied: during the first academic year: history of the CPSU, a foreign language, during the second academic year: history of the CPSU, a foreign language, during the third academic year: political economy, a foreign language.

If we retrace how many percent the humanities occupy in the total number of

hours studied in each academic year, we can distinguish the following: the number of hours for studying the disciplines of the humanitarian cycle depends on the department; in general, the following tendency can be retraced: during the 1st academic year, the humanities comprise about 25% of the total number of hours, during the 2nd academic year - 20%, during the 3rd academic year - 15%, during the 4th academic year - 11%, during the 5th academic year - 17%, during the VI academic year - 11%.

Conclusions. At this time, economic ties with foreign countries, especially socialist ones, were being strengthened, and maritime shipping was further spread. The merchant navy of the USSR reached new frontiers. In the curricula of that period, this trend is reflected in the study of English from I to V years of study. Thus, since during this period the emphasis was on technical re-equipment of the merchant navy, improving the quality of ships and reducing the time and cost of their construction, in maritime educational institutes more attention was paid to special cycle subjects (e.g. technical drawing, materials technology, statics if the ship, hull design, ship propulsion plant, etc.) than the subjects of the humanitarian cycle.

REFERENCES:

1. Гришин Ю. А. История мореплавання : Учебное пособие. Москва : Транспорт, 1972. 160 с.

2. Луков Вл. А. Реформы образования. *Знание. Понимание. Умение.* 2005. № 3. С. 217—219.

3. Рабочие учебные планы Николаевского кораблестроительного института имени адмирала С.О.Макарова 1958\1959 гг. (Державний архів Миколаївської області). Ф. Р.881. Оп. 2. Спр. 335. Арк. 1-22.

4. Рабочие учебные планы Николаевского кораблестроительного института имени адмирала С.О.Макарова 1959\1960 гг. (Державний архів Миколаївської області). Ф. Р.881. Оп. 2. Спр. 352. Арк. 1-39.

5. Рабочие учебные планы Николаевского кораблестроительного института имени адмирала С.О.Макарова 1960\1961 гг. (Державний архів

Миколаївської області). Ф. Р.881. Оп. 2. Спр. 515. Арк. 1-57.

6. Рабочие учебные планы Николаевского кораблестроительного института имени адмирала С.О.Макарова 1961\1962 гг. (Державний архів Миколаївської області). Ф. Р.881. Оп. 2. Спр. 384. Арк. 1-62.

7. Рабочие учебные планы Николаевского кораблестроительного института имени адмирала С.О.Макарова 1962\1963 гг. (Державний архів Миколаївської області). Ф. Р.881. Оп. 2. Спр. 440. Арк. 1-77.

8. Рабочие учебные планы Николаевского кораблестроительного института имени адмирала С.О.Макарова 1963\1964 гг. (Державний архів Херсонської області). Ф. Р.881. Оп. 2. Спр. 515. Арк. 1-181.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ В НІМЕЧЧИНІ

Борисова Юлія Володимирівна
канд. соціол. наук, доцент,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

Вступ. В сучасній Німеччині материнство і дитинство виступають об'єктом пильної уваги і турботи держави і суспільства. Це знаходить прояв в функціонуванні розгалуженої системи соціальних служб, консультаційних пунктів, які створюються під егідою держави, громадських і благодійних організацій, та в цілій низці універсальних і адресних програм соціальної допомоги сім'ям з дітьми. Починаючи з 1970-х років допомога сім'ям на основі внесків трансформувалася у фінансовану з податків універсальну схему, що відобразило поступове зміщення сімейних цінностей від моделі «чоловік-годувальник» та поширення ідею про те, що виховання дітей становить економічний ризик, за який сім'ї повинні отримувати компенсацію [3, с.51].

Мета роботи: розглянути особливості діючої в ФРН системи соціальної допомоги сім'ям з дітьми.

Матеріали і методи. При виконанні роботи було використано методи систематизації та узагальнення даних, одержаних у процесі вивчення наукової і методичної літератури, порівняльний аналіз, хронологічний метод, метод класифікації.

Результати і обговорення. Базовою універсальною виплатою, на яку може претендувати родина, що проживає у Німеччині, і яка виплачується одному з батьків або опікуну, причому на кожну дитину, є Kindergeld. Розмір цієї виплати на першу і другу дитину на сьогодні дорівнює 204 євро, на третю – 210, на четверту і послідуючих – 335 євро. Тривалість виплати складає 18 років; якщо дитина продовжує перебувати в системі освіти після досягнення 18 років

і при цьому працює протягом тижня не більш ніж 20 годин, родина (або сама дитина, якщо вона проживає окремо від батьків) зберігає право на її отримання. За останні 10 років величина цієї виплати збільшилася зі 150 до 204 євро [1].

Для сімей з низькими доходами в Німеччині законодавчо закріплено право на дотації на дітей (Kinderzuschlag). Якщо родина не отримує ані соціальну допомогу з малозабезпеченості, ані виплату по безробіттю Arbaitslosengeld-II, вона має право на дотацію на дітей та житлову субсидію Wohngeld [1]. Вказана категорія сімей з дітьми також може претендувати на виплати для освіти і участі дітей, спрямовані на покриття фактичних витрат на навчання та сприяння участі в позашкільних видах активності (відвідування екскурсій, спортивних і мистецьких гуртків, музичної школи і т.п.). Зазначені виплати також компенсують витрати на харчування в школі, транспортні витрати і вартість шкільного приладдя.

Батьки-одинаки, чиї діти не отримують аліментів від іншого з батьків (або отримують їх не повністю чи нерегулярно), мають право на отримання матеріальної допомоги на утримання дитини (Unterhaltsvorschuss); допомога виплачується до досягнення дитиною 12 років, в окремих випадках – 18 років [1].

Виплати для матерів, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною (Mutterschaftsgeld), покликані компенсувати відсутність або обмеженість на цей період заробітку за місцем роботи. На декретні виплати можуть претендувати не тільки громадянки ФРН, але й всі жінки відповідної категорії, що мають дозвіл на роботу в країні і подали відповідну заяву [1]. Виплата розпочинається з 6-го тижня, який передує пологам, і триває до 8 тижня після них або до 12-го, якщо дитина народилася передчасно. Для отримання виплати, величина якої залежіть від середнього розміру заробітної плату за останні 3 місяці перед відпусткою, жінка подає заяву у лікарняну касу, в який застрахована. Каса виплачує лише частину допомоги, іншу частину виплачує працедавець. Жінки, які належать до категорії малозабезпечених, мають право й на інші виплати або дотації в зв’язку з народженням дитини (одяг для вагітних, речі для

новонародженого і т.п.).

Матеріальна допомога на виховання дитини – Elterngeld – виплачується всім батькам (не залежно від їх статусу на ринку праці) щомісячно протягом перших 14 місяців. У 2015 році в Німеччині було запроваджено механізм «Допомога батькам плюс» (ElterngeldPlus) та партнерський бонус (Partnerschaftsbonus), які забезпечують фінансові стимули для обох батьків працювати та спільно виконувати обов'язки по догляду за маленькими дітьми. Механізм «Допомога батькам плюс» може бути використана замість батьківської відпустки; коефіцієнт заміни доходу становить 65-100 % втраченого заробітку через роботу неповний робочий день. Це становить максимум половину звичайної батьківської допомоги, яку отримували б батьки, якби вони не повернулися на роботу після народження дитини. Час фінансової підтримки збільшується вдвічі, якщо батьки починають працювати неповний робочий день (до 30 годин на тиждень). Це подовжує «батьківські виплати» (Elterngeld) з 12 місяців (для одного з батьків) або з 14 місяців (для двох) до 24 місяців (для одного з батьків) або 28 місяців, якщо обидва батьки вирішили працювати неповний робочий день. 4 додаткові місяці виплат виступають в якості «бонусу за партнерство» [2, с.22].

Висновки. На сьогодні правом соціального забезпечення ФРН закладено необхідні засади як для належного матеріального забезпечення різних категорій сімей з дітьми, так і можливість самостійного вибору батьками траєкторії повної / часткової зайнятості або оплачуваної відпустки по догляду за дитиною. Зазначене є вкрай актуальним, адже за результатами опитування німецьких батьків дітей віком до шести років лише 15 % з них підтримують ідею повної зайнятості для матерів, 66 % вважають, що робота на неповний робочий день є більш підходящим варіантом і лише кожен десятий вважає, що жінки повинні повністю припинити роботу на період догляду за дитиною [2].

Порівняння діючої в Німеччині системи «батьківських допомог» з вітчизняною дозволяє зробити висновок про те, що декі з них є релевантними (зокрема, соціальна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати

аліментів), інші ж мають свою специфіку (виплати на дітей Kindergeld або матеріальна допомога на виховання дитини). Досвід Німеччини щодо забезпечення можливості вибору батьками повної або часткової зайнятості чи надання переваги догляду за дитиною з використанням оплачуваної відпустки є вартим уваги і запозичення в сучасних вітчизняних умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пособия на детей в Германии в 2021 году: размер и виды пособий для детей и родителей. Вилучено з: https://ru-geld.de/benefits/children-and-families.html.
2. Сімейна політика в країнах Європи (досвід Швеції, Фінляндії, Франції, Німеччини та Хорватії). Вилучено з: https://documents1.worldbank.org/curated/en/480911592560985234/pdf.
3. Універсальні допомоги на дітей: Питання політики та можливі рішення. Вилучено з: https://www.unicef.org/ukraine/media/10531/file/CHILD%20BENEFIT%20UKR

РОЗВИТОК НАВИЧОК ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Большан Софія Олександрівна
студентка магістратури другого року навчання
факультету іноземних мов
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна
Науковий керівник:
Мельниченко Галина Володимирівна
кандидат педагогічних наук, доцент
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна

Введення. Наявність психологічного бар'єру, мовної інтерференції та інших лінгво-психологічних труднощів у студентів, з якими вони стикаються під час виконання комунікативних завдань або у процесі іншомовного спілкування, зумовлено недостатнім рівнем сформованості продуктивних мовленнєвих умінь. Саме тому питання організації ефективної підготовки майбутніх учителів англійської мови до здійснення іншомовної мовленнєвої діяльності на високому рівні залишається відкритим. Сучасний стан розвитку психолінгвістичної думки дозволяє ширше розглянути поставлене питання, оскільки вивчає взаємозв'язок мови та мислення, психологічну основу мовних явищ, вплив психічної діяльності студента на процес використання іноземної мови для породження якісного мовлення. Усе вищесказане зумовлює актуальність і значущість обраної проблеми дослідження.

Мета роботи. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження дієвості використання психолінгвістичних технік, направлених на стимулювання й підтримку іншомовної мовленнєвої діяльності студентів мовного вузу та розвиток продуктивних мовленнєвих

умінь.

Матеріали й методи. Для досягнення мети було використано обсерваційні методи, критичний аналіз, узагальнення, педагогічний експеримент, кількісне підрахування.

В експерименті брали участь 18 студент третього року навчання спеціальності 014 «Середня освіта (Мова і література (англійська)» Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса).

Результати та обговорення. Під мовленнєвою діяльністю розглядають реалізацію особистістю її мовленнєвих здібностей для досягнення мети спілкування в певних культурних умовах [4], характерними властивостями якої є предметність, ціленаправленість, умотивованість діяльності, ієрархічна організація мовленнєвих дій й операцій та фазна організація [3].

За своїм характером організація мовленнєвої діяльності не алгоритмічна, а евристична, що передбачає можливість вибору стратегії мовленнєвої поведінки, допускає різні способи оперування висловлюваннями на окремих етапах породження і сприйняття мовлення [1].

Використання на заняттях англійської мови технік психолінгвістичного впливу на мовленнєву ситуацію створює сприятливий психологічний клімат, ураховує домінантні потреби, пізнавальні і психічні процеси студентів, і, що найважливіше, сприяє ефективному досягненню комунікативних завдань, оскільки орієнтується на продуктивність, а не репродуктивність мовлення.

В експериментальних умовах було реалізовано такі психолінгвістичні техніки: когнітивні, морально-психологічні, афективні. Їх апробація проходила в два етапи, де на психолінгвістичному етапі стимулювалися мовленнєві мотиви, а на методичному перевірялася готовність до мовленнєвого акту та його рівень реалізації.

Когнітивні техніки психолінгвістичного впливу спираються на пізнавальну сферу студента, що вже на початкових етапах упровадження технік забезпечують їх мовним матеріалом як опорою.

У процесі реалізації техніки моделювання асоціативного поля у вигляді асоціативного експерименту студенти письмово реагували словами-асоціатами на отримане слово-стимул, які приходили їм на думку. Визначивши частотні асоціації, за допомогою методу асоціативно-вербальної сітки надано на них подальші асоціації, що дозволило активізувати пасивний та активний словниковий запас студентів.

Застосування другої когнітивної техніки, техніки контртекстів, передбачає поділ тексту-стимулу на виокремлені викладачем смислові блоки, на які студенти після послідовного сприймання реагують. Зазначена техніка дає студентам можливість самовираження, оскільки не лімітує їхні думки, а спонукає до запису висловлювання на основі своєї індивідуально-особистісної реакції. Виникаючі змістові та релятивні реакції впливають позитивно на змістовність, розгорнутість, тривалість та наявність індивідуального стилю іншомовного мовлення.

Морально-психологічні техніки дозволяють природньо та комфортно стимулювати пізнавально-мисленнєві процеси в ході іншомовної мовленнєвої діяльності.

Упровадження технік нейролінгвістичного програмування з урахуванням психотипу студентів на занятті передбачає розвиток особистості, полегшення процесу іншомовної комунікації та подолання комунікативнно психологічного бар’єру, оскільки тут в основу покладено характерні для психотерапії підходи. Дані техніки спираються на побудову індивідуальних стратегій у процесі досягнення цілей умовно-комунікативного проблемного завдання, що відображається на логічності, змістовності, доречності аргументів іншомовного мовлення.

Техніка поетапного включення режимів мислення, яка базується на ідеї Д. Канемана, ураховує психологічні механізми людини під час мовленнєвої діяльності. Розвиток мовленнєвих умінь та навичок під час діалогічного мовлення з урахуванням таких понять, як Система 1 та Система 2, дозволяє викладачу регулювати перебіг іншомовної інтеракції, попередити когнітивне

перевантаження, що знижує рівень якості висловлювання та мовленнєвої активності. Для підтримки мовлення на рівні Системи 2 доречно користуватися техніками рефлективного слухання.

Афективні техніки спонукають суб'єктів навчання до породження мовлення на основі отриманої емоційної реакції з боку реципієнта.

Моральні дилеми слугують за рахунок афективного впливу активаторами комунікативних центрів. Студенти отримують важливу для розумових процесів моральну проблему, яка передбачає здійснення вибору будь-якого з рішень або варіантів розвитку ситуації.

Психологічні арт-техніки (ізотерапія, музикотерапія та драматизація) розгортаються через емоційно-смисловий відклик під час сприйняття арт-об'єкту. Використана техніка прямого психоемоційного впливу предмету обговорення викликає унікальні реакції, що проектуються з внутрішньої карти та надають своє індивідуальне забарвлення мовленню, сприяють формуванню смислової опори, змістовної бази.

Експертне оцінювання проводилось на основі визначеного критеріально-діагностичного апарату, який включає такі показники, як нормативність, змістовність, точність, логічність, виразність, тривалість і безперервність.

Висновки. Отримані дані оцінювання іншомовної мовленнєвої діяльності студентів контрольної та експериментальної групи демонструють значне підвищення якості мовлення за рахунок використання психолінгвістичних технік, зокрема значна різниця у балах простежується за такими критеріями, як змістовність, логічність, тривалість.

Визначено найбільш ефективні психолінгвістичні техніки за результатами експертного оцінювання, а саме, техніка контртекстів, моральних дилем та використання асоціативних процесів у породженні мовлення. Зазначені техніки сприяють підвищенню якості іншомовного мовлення студентів мовного факультету. Проведене дослідження надає можливості для вирішення проблеми розвитку іншомовної мовленнєвої діяльності майбутніх учителів англійської мови на якісно новому рівні.

ЛИТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психика, сознание, бессознательное. М.: «Лабиринт», 2001. 368 с.

2. Канеман Д. Думай медленно решай быстро. Москва: АСТ, 2014. 653 с.

3. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. М.: Смысл; СПб.: Лань, 2003. 287с.

4. Уланович О. И. Психолингвистика: учеб. пособие. Минск: изд-во Гревцова, 2010. 240 с.

УДК 3781.13:17.022.1

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я У СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Гордєєва Катерина Сергіївна
к.п.н., доцент
Полякова Любов Вікторівна
Мудрик Дмитро Леонідович
Александрєнков Артем Олександрович
Студенти
Донбаський Державний педагогічний університет
м. Слов'янськ, Україна

Анотація. Дослідження теоретичних питань формування у студентів факультету фізичного виховання відповідального ставлення до здоров'я передбачає з'ясування вікових особливостей особистості даного віку та специфіки формування цього ставлення у студентської молоді під час отримання освіти. Культура здоров´я є невід´ємною частиною загальної культури освіченої людини. Сьогодні студент, який не знає нічого про своє здоров´я та про те, як його підтримувати, можна вважати малокультурною. У такий же спосіб можуть оцінюватися сімейні умови освіти. Вони залежать від складу родини, рівня освіти та педагогічної культури батьків, їх спрямованості на виховання своїх дітей, контакту з освітнім закладом. Умови дозвільної діяльності визначаються обсягом можливостей повноцінного та змістовного використання вільного часу. Вони залежать від ефективності роботи культурно-просвітніх, спортивних установ, транспорту тощо в місцях проживання студентів освітнього закладу.

Ключові слова: культура здоров'я, освіта, дозвільна діяльність, цінності, фізичне виховання.

Феномен студента як суб'єкт освіти досліджувався багатьма вченими

(І. Бестужев-Лада, Л. Будуленко, В. Лісовський, Н. Савотіна, А. Семашко та інші). У наукових працях указаних авторів сучасне студентство розглядається як особлива соціальна група молоді, об'єднана навчальною діяльністю, в процесі якої вона оволодіває знаннями, вміннями та навичками професійної майстерності. Процес освіти передбачає набуття студентами знань у вигляді цінностей, що дозволяє говорити про необхідність формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців до освіти, майбутньої професійної діяльності та взагалі до всіх сфер свого життя.

Крім того, студентський вік є найбільш відповідальним з точки зору соціальної адаптації, соціальної й соціально-психологічної зрілості особистості, а також з точки зору виховання її професійно-особистісних якостей [3]. У світлі цього студент як людина юнацького віку і як особистість може характеризуватися з трьох сторін:

- з психологічної, котра являє собою єдність психологічних процесів, станів і властивостей особистості. Причому головне в психологічному плані – це психічні властивості (спрямованість, темперамент, характер, здібності), від яких залежить протікання психічних процесів, виникнення психічних станів, прояв психічних утворень;

- з соціальної, в якій втілюються суспільні відносини, якості, породжувані належністю студента до визначеної соціальної групи, національності тощо;

- з біологічної, котра включає тип вищої нервової діяльності, створення аналізаторів, безумовні рефлекси, інстинкти, фізичну силу, статуру, риси обличчя, колір шкіри, очей, зріст тощо. Ця сторона, в основному, визначена спадковістю та природженими задатками, але у відомих межах змінюється під впливом умов життя [2].

Вивчення цих сторін дозволяє проаналізувати якості й можливості студента факультету фізичного виховання, його вікові та особистісні особливості. У руслі цього важливо відзначити, що студентський вік характеризується досягненням найвищих, «пікових» результатів, що базуються на всіх попередніх процесах біологічного, психологічного й соціального

розвитку людини.

Якщо ж вивчати студента як особистість, то вік 18-20 років – це період найбільш активного розвитку моральних і естетичних почуттів, становлення і стабілізації характеру і, що особливо важливо, оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини: громадянських, професійно-трудових тощо. З цим періодом зв'язаний початок «економічної активності», під якою демографи розуміють включення людини до самостійної виробничої діяльності, початок трудової біографії і створення власної родини. Перетворення мотивації, всієї системи ціннісних орієнтації з одного боку та інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією з іншого боку виділяють цей вік як центральний період становлення характеру й інтелекту особистості. Це час спортивних рекордів, початок художніх, технічних і наукових досягнень.

Характерною рисою морального розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Помітно зміцнюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, відповідальність, ініціативність, вміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем (мети та способу життя, обов'язку, любові, вірності тощо) [8].

Студентський вік, за твердженням Б. Ананьєва, є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини [1], що суттєво впливає на психіку людини, розвиток його особистості. За час навчання у ВНЗ при наявності сприятливих умов у студентів відбувається розвиток всіх рівнів психіки. Вони визначають спрямованість розуму людини, тобто формують склад мислення, що характеризує професійну спрямованість особистості. Слід зазначити, що для успішного навчання людини в університеті їй необхідний досить високий рівень загального інтелектуального розвитку, зокрема, сприйняття, уявлення, пам'яті, мислення, уваги, ерудованості, широти пізнавальних інтересів, рівня володіння визначеним колом логічних операцій, вміння швидко зосереджуватися, мати навички концентрації тощо.

Причому період адаптації студента, пов'язаний із «ламанням» застарілих

стереотипів, може на перших порах зумовити порівняно низьку його навчальну успішність та труднощі в спілкуванні. У свою чергу, вироблення нових стереотипів пов'язане з характеристиками типу вищої нервової діяльності особистості, однак соціальні фактори для цього процесу мають вирішальне значення [9].

Знання індивідуальних особливостей студента, на основі яких будується система включення його до нових видів діяльності і нового кола спілкування, дає можливість уникнути дезадапційного синдрому, зробити процес адаптації більш рівним і психологічно комфортним.

На основі узагальнення точок зору різних учених у науковій літературі визначено такі основні психологічні особливості юнацького віку в період пізньої юності від 18 до 25 років: зрілість у розумовому, моральному відношенні; переконаність, що світогляд склався; почуття нового; сміливість, рішучість; здатність до захоплення; оптимізм; самостійність; прямолінійність; критичність і самокритичність (самооцінка суперечлива, викликає внутрішню непевність, що нерідко супроводжується різкістю й розв'язаністю); скептичне, критичне, іронічне ставлення до викладачів і режиму навчального закладу; зберігаються максималізм і критичність, негативне ставлення до думки старших; неприйняття лицемірства, святетництва, брутальності, прагнення впливати окриком; пік інтелектуальних і пізнавальних можливостей; прийняття відповідальних рішень: вибір і оволодіння професією, вибір способу та свого місця в житті; вибір супутника життя, створення своєї родини, активність у сексуальній сфері [10].Як підкреслюють науковці, розвиток студента на різних курсах має певні особливі риси.

Перший курс вирішує завдання залучення та адаптації недавнього абітурієнта до студентських форм колективного життя. Поведінка студентів відрізняється високим ступенем конформізму; у першокурсників відсутній диференційований підхід до своїх ролей.

Другий курс – період найнапруженішої навчальної діяльності студентів. У житті другокурсників інтенсивно включено всі форми навчання і виховання.

Студенти одержують загальну підготовку, формуються їх широкі культурні запити і потреби. Процес адаптації до даного середовища в основному завершений.

Третій курс – початок спеціалізації, зміцнення інтересу до наукової праці як відображення подальшого розвитку і поглиблення професійних інтересів студентів. Нагальна потреба в спеціалізації найчастіше призводить до звуження сфери різнобічних інтересів особистості. Відтепер форми становлення особистості у виші в основних рисах визначаються фактором спеціалізації.

Четвертий курс – перше реальне знайомство зі спеціальністю в період проходження навчальної практики. Для поведінки студентів характерний інтенсивний пошук більш раціональних шляхів і форм спеціальної підготовки, відбувається переоцінка багатьох цінностей життя і культури.

П'ятий курс – перспектива швидкого закінчення вузу формує чіткі практичні установки на майбутній вид діяльності. Виявляються нові, що стають усе більш актуальними, цінності, зв'язані з матеріальним і родинним станом, місцем роботи тощо. Студенти поступово відходять від колективних форм життя ВНЗ [11].

У цілому ж розвиток особистості студента як майбутнього фахівця відбувається в таких основних напрямах:

- зміцнюються ідейна переконаність, професійна спрямованість, розвиваються необхідні здібності;
- удосконалюються, «професіоналізуються» психічні процеси, стани, досвід;
- підвищуються почуття обов'язку, відповідальність за успіх професійної діяльності, рельєфно виступає індивідуальність студента;
- зростають досягнення особистості студента в галузі своєї майбутньої професії;
- на основі інтенсивної передачі соціального і професійного досвіду та формування потрібних якостей забезпечується загальна зрілість і стійкість особистості студента;

- підвищується питома вага самовиховання студента у формуванні якостей, досвіду, необхідних йому як майбутньому фахівцю;
- зростає професійна самостійність і готовність до майбутньої практичної роботи [11].

Отже, можна підсумувати, що психологічний розвиток особистості студента являє собою діалектичний процес виникнення й вирішення суттєвих протиріч, переходу зовнішнього у внутрішнє, саморуху, активної роботи над собою. Особливості людини студентського віку суттєво впливають на мотивацію її діяльності, тому їх треба обов'язково враховувати під час планування та проведення навчально-виховного процесу у ВНЗ.

У процесі формування відповідального ставлення у студентів факультету фізичного виховання до власного здоров'я важливо також враховувати специфіку функціонування цього закладу освіти. Зокрема, у державних нормативних документів у галузі освіти (Закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти в Україні [7] тощо), університет – це багатопрофільний вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, який реалізує освітні програми вищої й післявузівської професійної освіти з широкого спектра напрямів підготовки (спеціальностей); здійснює підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників вищої кваліфікації, наукових і науково-педагогічних працівників; виконує фундаментальні та прикладні наукові дослідження з широкого спектра наук; є провідним науковим і методичним центром у галузях своєї діяльності.

Серед безлічі різного типу вишів (інститутів, коледжів, вищих творчих шкіл, академій тощо) університети займають особливе місце. Завдяки наявності висококваліфікованих наукових кадрів університети «стирають» межі між різними галузями знань, відкривають нові поля досліджень, забезпечують взаємозбагаченню наук. Ці навчальні заклади сприяють досягненню мети поєднання виробництва й науки, щоб така двонаправленість була органічною й корисною і для вчених, і для працівників виробництва, і для самих студентів. Позитивними сторонами підготовки професійних кадрів в університетській

системі є: високий рівень наукової підготовленості абітурієнтів, можливість перенесення дослідницьких навичок та творчого ставлення на весь процес навчання [4].

Цьому сприяють і основні специфічні риси університетської освіти: «фундаментальність та системність змісту спеціальної освіти, спрямованість на вироблення у фахівця дослідницьких умінь і навичок, сприятливі умови для формування широкої загальнонаукової та загальнокультурної ерудиції» [5;6].

Отже, можна підсумувати, що університетська освіта передбачає всебічну науково-теоретичну підготовку студентів за фахом й оволодіння ними сучасними методами наукових досліджень, у тому числі й методами експериментального характеру. Характеризуючи особливості формування відповідального ставлення у студентів до здоров'я в умовах освіти в університеті, важливо з'ясувати суть самого поняття «освітнє середовище».

У найбільш загальному вигляді «середовище» розуміють як оточення. Освітнє середовище розглядається фахівцями як «система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що полягають в соціальному та просторово-предметному оточенні».

Освітнє середовище – сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні.

Сфера застосування понять освітнього середовища зручно визначити в зіставленні їх із близьким за значенням поняттям педагогічної системи. Як випливає з принципу системності, педагогічна система вибудовується навколо мети освіти. Педагогічна система оцінюється відповідно до критеріїв ефективності, цілеспрямованості, відповідності результатів соціальному замовленню. Підсумковою синтетичною характеристикою педагогічного середовища є дія її на суб´єкта, мешканця цього середовища. Середовище може активізувати освітню діяльність студентів або, навпаки, пригнічувати її.

На підставі аналізу наукової літератури зроблено висновок про те, що

серед характерних ознак освітнього середовища, які суттєво впливають на формування відповідального ставлення до здоров'я у студентів, слід відзначити насамперед такі:

- високий науковий і науково-методичний потенціал викладацького складу;
- сучасне технічне й технологічне оснащення закладу;
- наявність солідної фізкультурно-оздоровчої бази;
- отримання багатьма студентами університету педагогічної спеціальності тощо.

Водночас важливо відзначити, що сучасна вища освіта, слідуючи за науково-технічним прогресом та продовжуючи нарощувати обсяг і інтенсивність інформації, не вирішує проблем самопочуття, психічної та фізичної переносимості цих великих навантажень як студентами, так і викладачами. Це зумовлює необхідність проведення в університеті цілеспрямованої педагогічної роботи з метою формування у студентів факультету фізичного виховання відповідального ставлення до здоров'я.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания / Под ред. А. А. Бодалева. – М. Ин-т практической психологии / Б. Г. Ананьев. – Воронеж: НПО «Молодежь», 1996. – 386 с.

2. Бальсевич В. К., Запорожанов В. А. Физическая активность человека. / В. Бальсевич, В. Запорожанов. – К.: Здоров'я, 1987ю – 224 с. – Цит. с. 4, 5.

3. Бачериков Н. Е., Добромиль Э. И. Влияние занятий по физическому воспитанию на психофизическое состояние студентов в период обучения // Физическая культура в научной организации учебного труда студентов педагогического института /Н. Е. Бачериков, Э. И. Добромиль / Тр. Московского пед. ин-та им. Ленина. – М., 1981. – С. 15–28.

4. Гербарт И. Брехман И.И. Валеология — наука о здоровье. - М.,

2004.

21. Демографічна криза в Україні. Проблеми, дослідження, витоки / За ред. В. Стещенко. — К., 2001. — 560 с.

5. Леонов О. З. Самоконтроль за станом здоров'я. // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / О. З. Леонов.– К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2006. – Вип. 42 – С. 76–80.

6. Леонов О. З. Формування ціннісного ставлення студентів до власного здоров'я / О. З. Леонов // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді [зб. наук. праць]. – К-П: Абетка-НОВА, 2007. – Випуск 10. – Т. 2.– С. 442–450.

7. Общественные науки и здравоохранение. – М., 1987.

8. Радченко О. Стан здоров'я студентів I — IV курсів Луцького державного технічного університету // МСНУ: Зб. наук. праць у галузі фізкультури та спорту. — Львів: Українські технології, 2004. — Вип. 8. — Т. 3. — С. 293-295.

9. Соколенко О. І. Особливості формування ціннісного ставлення до свого здоров'я в студентської молоді / О. І. Соколенко // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2007. – № 3 (120). – С. 241 – 245.

10. Тлумачний словник російської, Ожегов С.И. і Шведова Н.Ю., Москва, Азбуковник, 2001.

11. Шологон Р. П. Оптимізація засобів фізичної культури в інтересах зміцнення здоров'я і підвищення фізичного стану / р. П. Шологон [матеріали міжнародної науково-практичної конференції]. – Вінниця – част. II. – 1994. – С. 314–316.

АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ПРОГРАМУВАННЯ В УМОВАХ КАРАНТИНУ НА БАЗІ МОВИ SCRATCH

Журавльова Зінаїда Юріївна,
к. ф.-м. н., доцент
Ларікова Валерія Володимирівна,
Міловська Карина Миколаївна,
Чернобровкін Артем Валерійович,
магістранти
Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

Введення. У період пандемії COVID-19 більшість закладів освіти перейшли на дистанційний формат роботи, зокрема мережі клубів кодування для дітей.

Основна проблема зміни формату полягає в тому, що потрібно шукати нові шляхи для комунікації між учнями та викладачем та, що не менш важливо, адаптувати навчальну програму. Дистанційна форма навчання може стати як і додатковим компонентом у очному навчанні, так і самостійною структурою. Звісно, на початку пандемії це була велика проблема через неспроможність швидко перебудувати саму ідею навчання. Але зазначимо, що дистанційне навчання увійшло в історію освіти 21 століття та спрямоване на опанування Digital-технологій як учнями так і викладачем. Актуальність проблеми дистанційного навчання полягає в тому, що йде велика концентрація ресурсів в інформаційній сфері. Виходячи з того, що професійні знання старіють дуже швидко, необхідно їх постійно вдосконалювати.

Мета роботи. Розкрити нові шляхи взаємодії учнів та вчителя, основні переваги та проблеми у проведенні уроків у віковій групі 8-9 років. Показати спроможність дітей опанувати нові технології, зокрема хмарні сховища даних та відео-конференції в розрізі навчання інформатики і комунікацій.

Матеріали та методи. Побудувати та обґрунтувати зручну модель

проведення уроків серед школярів за допомогою таких технологій: платформа Scratch, безкоштовного веб-сервісу Google Classroom та сервісу відеоконференцій Zoom(Meet, Skype тощо).

Результати та обговорення. Дистанційна освіта — це можливість навчатися та отримувати необхідні знання віддалено від навчального закладу в будь який зручний час. Перша перевага дистанційного навчання є в тому, що можна реконструювати схему проведення уроку та частину лекційного матеріалу не виводити на дошку, або не виділяти багато часу на написання конспекту, а можливість все це завантажити у Cloud-сховище, до якого буде доступ в учнів завжди.

Нами запропонована така схема у Google Classroom:

1. Створити «завдання», куди учні можуть завантажити посилання на класний проєкт.
2. Створити «матеріал», де є посилання на проєкт вчителя, що було розглянуто на уроці, методичні вказівки до проєкту.
3. Створити «матеріал», де збережені відеозаписи уроку в live-режимі.
4. Створити «завдання», де відображено перелік питань, на які учень має дати відповідь у потрібній формі: проєкт, текстовий файл, або пройти опитування у Google Forms.

Сам урок ми рекомендуємо ділити на три частини:

- Вступ та анонс теми.
- Основна частина, де є демонстрація теоретичних аспектів програмування на практиці.
- Висновки та озвучування домашнього завдання.

Обов’язковим моментом є присвячення 10 хвилин на невелике опитування учнів за попередньою темою та коротенький розбір домашнього завдання перед новою темою. Звісно, що програмування це не є тією галуззю, де слід присвячувати велику увагу лекційній частині та розробці конспекту, це все можно додатково завантажити в Google Classroom для самостійного вивчення. Мова програмування Scratch дає можливість робити проєкти разом з

дітьми та супроводити Ваші слова практикою.Наступною перевагою йде можливість спілкування між учнями та викладачем у коментарях до завдання та виводити відповіді на найчастіші питання. Тим самим ми спрощуємо появу однакових запитань до завдання, а викладач зможе звернути увагу на його відсоткову складність, оскільки бачить середній бал групи з кожного питання, це дозволяє виявити задачі, які викликали найбільші труднощі.

Третьою перевагою є автоматизований журнал оцінок, що формується одразу при перевірці завдань учнів, та, що є не менш важливим — можливість вивантажити дані з додатку. Разом з тим, дистанційне навчання не позбавлене і ряду недоліків. Першим недоліком можемо назвати відсутність соціалізації й приналежності до ком'юніті. Під час очних занять діти вчаться ефективно взаємодіяти один з одним, вирішувати конфліктні ситуації, таким чином формуючи навички роботи у команді, розвитку комунікабельності та впевненості. В умовах дистанційного навчання в них не так багато можливостей здобути soft skills, які є дуже важливими у наш час, а саме: постійне навчання

- аналітичне мислення
- ефективна взаємодія
- проєктування
- використання технологій
- креативністьНаступним недоліком є гаджетизація життя. Під час карантину діти змушені проводити більшу частину свого дня перед моніторами, що негативно впливає на їх фізичне здоров'я. Щоб відпочити після занять, учні одразу перемикаються на розважальний контент у гаджетах, що стало для багатьох вкоріненою звичкою. Тому життя в онлайн-форматі збільшується майже вдвічі.

Вагомим мінусом дистанційного навчання можна назвати складність до самоорганізації та мотивації, контролю своєчасності виконання завдань через відведення більшої частини навчального матеріалу на самостійне опрацювання. Оскільки дитина змушена щодня знаходитися в одному й тому ж приміщенні

для навчання та відпочинку, то увага розсіюється, а прокрастинація посилюється. Перед сучасним викладачем постає ряд важливих завдань, які необхідно вирішити, щоб зробити навчальний процес цікавим, творчим та таким, щоб задовольнити всі потреби сучасного школяра. Автори статті пропонують розглянути аспекти здобуття навичок програмування в умовах карантину на базі мови Scratch, використовуючи зручні інструменти для взаємодії з учнями, щоб забезпечити їх високу активність у навчальному пізнанні. Візуальна мова програмування Scratch створена спеціально для навчання дітей молодшої вікової групи та дозволяє засвоїти базові концепції, які стануть в пригоді у подальшому розвитку. Вони навчаються створювати власні мультфільми та анімації, наукові експерименти і справжні ігри.

Це абсолютно унікальне середовище, яке дає можливість обговорювати проєкти, знаходити та обмінюватися новими ідеями, виражати себе в комп'ютерній творчості, крім того, отримані навички дозволяють дітям чітко мислити: вони розуміють навколишній світ, встановлюють логічний ланцюжок подій. Такий реструктурований підхід до навчання надає учням можливість розвивати винахідницькі здібності, просторове і логічне мислення, уяву, формувати стійкий інтерес до науково-технічної творчості, потребу у самореалізації. За допомогою даного середовища діти мають змогу навчатися не тільки програмуванню, а й створювати тренажери, які допоможуть вдосконалювати знання з інших предметів, зокрема з математики.

Пропонуємо розробити проєкт, спрямований на вдосконалення навичок застосування математичних операцій. У даному уроці розглянуті не тільки додатні, а й від'ємні числа. З точки зору програмування основною метою є опанування змінних, конструювання складних дерев умов, застосування логічних операцій та робота з анімацією, зокрема з візуальною складовою математичного рівняння. Даний проект складається з двох сцен: початковий та головний екран. На початковому екрані зроблено три анімовані кнопки: “Старт”, “Інструкція” та “Рекорди”. На тлі, на яке ми перейшли після натискання кнопки “Інструкція”, описані всі математичні операції (короткий

конспект) та правила гри. Звісно, що є можливість повернутися на початковий екран.Після натискання кнопки “Старт”, спрайт Вчитель дає можливість вибрати рівень складності завдання: початковий, середній та складний. На початковому рівні пропонується робота з операціями додавання та віднімання з додатними числами. Середній рівень пропонує додавання, віднімання, множення з додатними та від'ємними числами. Складний рівень передбачає добре володіння всіма зазначеними операціями та додається операція ділення чисел, відповідно до цього є умова на знаменник, який повинен бути меншим за чисельник, бо періодичні дроби не розглядаються у даній віковій групі.

На кожному рівні в учня є декілька спроб, які починаються з десяти, а при переході з рівня на рівень додається ще одна. Також присутні дві візуальні опції: індикатор правильної відповіді та збереження рівнянь, в яких була допущена помилка, щоб в кінці кожного рівня учень мав змогу проаналізувати її. Наприкінці гри на екрані буде виведено час, який учень витратив на виконання даного завдання та кількість залишених спроб, які будуть занесені в таблицю рекордів.

Висновки. Під час карантину дуже важливо змотивувати дітей до навчання. За допомогою таких інтерактивних ігор у вчителя є можливість розвивати знання учня не тільки в одному напрямку, а й вдосконалювати навички в інших галузях шкільної програми. Візуальна мова програмування Scratch дає можливість зробити процес вивчення нового матеріалу більш динамічним та цікавим, що добре впливає на засвоєння та повторення інформації у дітей віком від 8 до 9 років.

ЛІТЕРАТУРА.

1. І. Адамова, Т. Головачук Дистанційне навчання: сучасний погляд на переваги та проблеми - Витоки педагогічної майстерності. 2012. Випуск 10

2. Оленіч Т.М. Методична розробка «Основи програмування мовою Scratch» (*Матеріали гурткової роботи для дітей молодшого шкільного віку*). – Берестівський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів. - 2020 р, 33 ст.

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ

Карпенко Ореста Євгенівна,
Чепіль Марія Миронівна,
доктори педагогічних наук, професори,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна

Вступ./Introductions. Дитина пізнає світ і життя у колі найближчих – сім'ї, яка є первинною ланкою соціалізації дитини. У сім'ї відбувається засвоєння цінностей, закладаються основи для формування моральних і національних цінностей, вибору нею життєвої позиції. «У сім'ї шліфуються найтонші грані людини-трудівника, людини- культурної особистості. У сім'ї, образно кажучи, закладаються коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави» [3, с. 22].

Мета статті./Aim. Проаналізувати результати дослідження щодо ролі батьків у вихованні дітей шестирічного віку.

Матеріали і методи./Materials and methods. Анкета, пошуково-бібліографічний метод, аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, бесіда.

Результати й обговорення./Results and discussion. Батьки є джерелом формування особистості. З сім'ї дитина черпає цінності, формує модель поведінки, які визначають згодом її майбутнє. У цьому процесі важливе значення має педагогічна культура батьків, оволодіння ними методами і прийомами виховання. У науковій літературі ця дефініція знайшла висвітлення. Здебільшого педагогічну культуру інтерпретують як складову загальної культури батьків (І. Деснова, Т. Жаровцева, Н. Стаднік та ін.). Володіння батьками знаннями з психології, теорії і методики виховання допомагає їм у розв'язанні низки проблем сімейного виховання. Т. Алєксєєнко, Є. Бондаревська, Ю. Гладкова та ін. підкреслюють особистісне спрямування

педагогічної культури, зокрема, позиція дорослих, педагогічні знання, критичне мислення, емоційні прояви тощо.

У педагогічній літературі (М. Богуславський, В. Гребенников, М. Карнаухова, Г. Карпова та ін.) обґрунтовано окремі види (культура батьків, культура вихователів, культура вчителів та ін.) та елементи педагогічної культури (педагогічні здібності, педагогічна майстерність, педагогічна етика, культура мовлення, наукова ерудиція та ін.). Аналізуючи їх, науковці характеризують зміст, педагогічний досвід, виховні парадигми на різних історичних етапах. Н. Стаднік аналізує зміст поняття «педагогічна культура» на чотирьох рівнях: соціально-педагогічному; науково-педагогічному; професійно-педагогічному; особистісному [2]. Л. Канішевська звертає увагу на психологічні основи педагогічної культури батьків «як особистісне утворення, що проявляється в їхній ціннісно-вольовій спрямованості на повноцінне виховання і розвиток дитини, здатності до рефлексії, самоконтролю, регуляції своєї поведінки, у творчому володінні психолого-педагогічними технологіями, знаннями, гуманістичним стилем взаємодії з дитиною» [3, с. 73].

На нашу думку, педагогічна культура є компонентом загальної культури батьків, забезпечує успішний процес виховання і навчання дитини. При цьому важливим є чітке формулювання мети, форм і методів виховання, налагодження взаємовідносин між батьками і дітьми, організація життєдіяльності відповідно до встановлених ними вимог. Сучасні батьки стикаються з низкою проблем, які не завжди можуть самостійно вирішити (гіперактивність, труднощі у спілкуванні, дезадаптація тощо). Допомогти у батькам у вирішенні виховних проблем – завдання вихователя закладу дошкільної освіти.

Проведене нами дослідження дозволило з’ясувати питання: Якими батьками насправді є? Який рівень педагогічної культури у сучасних батьків? Зазначимо, що більшість батьків вважають, що вони добре виконують батьківські обов’язки. Частина батьків зі сторонніми людьми ділиться лише позитивною інформацією про свою дитину, інші – говорять так, як є в дійсності.

На запитання анкети «Як часто ви читаєте дитині книжку перед сном?» відповіді обох батьків є протилежними. Батько (тато) читає інколи – 10%. Матері: 46% читає систематично, 25% інколи, 14 % ніколи (це роблять бабуся, дідусь чоловік).

Для нас важливо було з'ясувати думку батьків про те, чи довіряє їм дитина свої секрети, почуття і переживання. Відповіді респондентів розподілилися таким чином: 36% вважає, що їм не потрібно знати таємниці шестирічної дитини; 24% стверджують, якщо їм знадобиться дізнатися правду, вони натиснуть на дитину, і вона скаже; 38% респондентів покладають сподівання на вихователів, оскільки перебування дитини щоденно в закладі дошкільної освіти дає їм можливість знати таємниці дитини.

Однак дещо суперечливою була відповідь батьків на наступне запитання «Якщо вихователька не задоволена поведінкою вашої дитини?». 32% респондентів допоможе розібратися дитині в даній ситуації. 36% стверджує, що нічого страшного не відбулося, наступного разу виправиться, оскільки розмова відбулася. 24% батьків покарає дитину, не дозволить дивитися мультики, гуляти. 8% батьків будуть захищати свою дитину, з'ясовувати стосунки з вихователем, влаштують скандал.

Одним із важливих компонентів педагогічної культури батьків є спілкування з дитиною. Батьки не завжди цьому аспекту приділяють достатньо уваги. На запитання «Чи виділяєте ви час для спілкування з дитиною кожного дня?» 15% батьків відповіли, що виділяють стільки, скільки потрібно. 22% розмовляють упродовж дня, 25% – увесь вільний час. Однак у 38% батьків не має часу для спеціального спілкування з дитиною. Під час бесіди з батьками встановлено, що батьки не розуміють важливість спілкування з дитиною, її переживання, можливість під час розмови налагодити контакт та ін.

Батьки мають різне уявлення про спільне проведення з дитиною часу, про літній відпочинок. 24% батьків відпочивають окремо (тато – зі своїми друзями, мама – з товаришками, дитина – до бабусі). 22% респондентів залишає дітей у бабусі, а самі їдуть відпочивати. Однак більшість (54%) батьків намагається

провести відпочинок разом.

Якщо у сім'ї виникають суперечності, сварки, третина батьків вважає, що після сварки першим миритися має той, хто усвідомить свою провину. 42% переконані, що все налагоджується само собою. 12% батьків робить крок на зустріч, бо їм жаль дитини. 13% батьків вважає, що дитина повинна першою зробити крок на зустріч, бо вона найменша, наймолодша.

На запитання «Чи виконуєте ви бажання і примхи дитини?» 42% батьків стараються задовольнити усі бажання, 28% –так, якщо мають кошти і час. 24% – виконують бажання, а примхи – ні. 6% респондентів переконані, що бажання батьків повинні виконувати діти, а не навпаки.

Для нас важливо було з'ясувати, чи часто дають батьки дитині вказівки, поради, роблять зауваження. 38% батьків роблять це постійно, 26% – не втручається в життя дитини, 22% – у разі необхідності. 14% батьків вважають, що давати поради є безнадійною справою, тому й іншим радять цього не робити.

На запитання «Чи здатні ви віддати дитину на деякий час (більше місяця) у заклад дошкільної освіти?» відповіді батьків розподілилися так: 42% – ніколи цього не зроблять, 40% батьків це зроблять тільки тоді, якщо не буде в них іншого виходу, 28% – може це зробити лише у певній ситуації.

Проаналізувавши відповіді на анкету, результати бесід з батьками, можемо стверджувати, що третина батьків має високий рівень сформованості педагогічної культури. Батьки займають активну життєву позицію, володіють глибокими знаннями з психології, теорії і практики сімейного виховання, знаннями з організації освітнього процесу у закладах дошкільної освіти, систематично підтримують контакти із закладом дошкільної освіти. Вони мають контакт з дитиною, знають її таємниці, проблеми, знаходять порозуміння з дитиною, передбачають її поведінку у певних ситуаціях, враховують її індивідуальні особливості. Майже половина батьків (48%) має середній рівень володіння педагогічною культурою. Батьки інтуїтивно діють у різних ситуаціях, недостатньо ґрунтовно володіють психолого-педагогічними

знаннями. Батьки з низьким рівнем педагогічної культури (24%) частково володіють психолого-педагогічними знаннями або ці знання у них відсутні, байдужі до проблем дитини, не завжди цікавляться її поведінкою, виховним процесом, не вимогливі до себе і дитини. Свою реакцію і ставлення до дитини батьки пояснюють не знанням змісту, закономірностей, соціальних і культурних змін та їх вплив на формування особистості дитини, що, на їхнє переконання, змушує їх використовувати антигуманні методи виховання, приділяти мало уваги спілкуванню з дитиною.

Висновки./Conclusions. Батьки є основними вихователями дітей. Педагогічна культура батьків має особистісне спрямування, її формування залежить від об'єктивних і суб'єктивних чинників. Рівень педагогічної культури – це рівень готовності батьків до повноцінного виховання, усестороннього розвитку дитини шестирічного віку. Від рівня її сформованості залежатиме майбутнє їхньої дитини, майбутнє держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Канішевська Л. Теоретичні аспекти проблеми формування педагогічної культури батьків. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2018. № 1(1). С. 70–77.

2. Стаднік Н. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «педагогічна культура батьків». *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2014. Вип. 18(2). С. 280–289.

3. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. Київ, Радянська школа, 1978, 263 с.

АУТЕНТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Конєва Марина Захарівна,
старший викладач кафедри
методики і практики викладання іноземної мови
Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

Вступ./Introductions. В рамках навчання іноземної мови вчитель постійно веде пошук ефективних шляхів і способів формування та розвитку соціокультурної компетенції поза мовного середовища. Одним з основних соціокультурних параметрів змісту навчання є використання аутентичного матеріалу.

Аутентичні тексти мають ряд переваг перед навчальними, так як в них відображаються факти і особливості національної культури. За допомогою аутентичних матеріалів учні набувають нові лінгвокраїнознавчі і соціолінгвістичні знання, культурні цінності носіїв мови, що вивчається, Відтворення в текстах живий реальному житті викликає інтерес учнів, готовність обговорювати матеріал, вступати в дискусію, а успішне розуміння веде до підвищення мотивації в подальшому вивченні мови. Учні зустрічають як соціокультурні, так і лінгвістичні аспекти мови: афоризми, ідіоми і фразеологічні одиниці, отримують можливість порівнювати і аналізувати, знаходити подібності та відмінності в розвитку двох культур і мов. Включення в роботу аутентичних матеріалів також створює сприятливий ґрунт для розвитку комунікативних умінь учнів.

Мета роботи./Aim. Дослідження ставить за мету з`ясувати особливості використатння аутентичних матеріалів як засобу розвитку соціакультурної компетенції учнів старших класів у процесі вивчення іноземної мови.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для досягнення

поставленої мети використано теоретичні методи наукового дослідження: аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми у педагогічній практиці вітчизняних та зарубіжних науковців, порівняння, спостереження й узагальнення.

Результати і обговорення./Results and discussion. Аутентичний матеріал – це усні і письмові тексти, а також інші предмети культури, які є реальним продуктом носіїв мови які не призначені для навчальних цілей, що не адаптовані для потреб учнів з урахуванням їх рівня володіння мовою.

Є. Соловова відносить до аутентичних матеріалів різні оголошення на іноземній мові, новини радіо і телебачення, різні інструкції і оголошення, виступи акторів, розповіді співрозмовників, розмови по телефону, а також до них відносяться фільми, пісні, кліпи.

Аутентичні тексти характеризуються живою інтонацією розмовної мови, природної емоційністю, паузами – характерні ознаки природного неформального спілкування, що так само підвищує мотивацію до вивчення іноземної мови. У той же час аутентичний матеріал несе в собі певні труднощі, такі як складність мовного матеріалу. Для аутентичного матеріалу характерні еліптичність, використання скорочених форм, логічний взаємозв'язок окремих частин, послідовність викладу, розгорнення висловлювання, наявність термінів і назв.

Є. Носович і Р. Мільруд виділяють наступні критерії аутентичності:

- культурологічна аутентичність – припускає знайомство з культурою країн досліджуваної мови, з особливостями побуту та менталітету громадян;

- інформаційна аутентичність – припускає наявність нової інформації, яка повинна зацікавити учня;

- ситуативна аутентичність – припускає природність ситуації, інтерес носіїв мови до заявленої теми, природність її обговорення;

- аутентичність національної ментальності – відображає національну специфіку тієї країни, для якої призначається матеріал;

- реактивна аутентичність – це здатність тексту викликати аутентичні

емоції, мовний відгук. До реактивної аутентичності відносяться різні засоби: вигуки, окличні речення, риторичні питання, підсилювальні конструкції;

- аутентичність оформлення – в аудіотексті це звуковий ряд: шум транспорту, розмови перехожих, дзвінки телефону, без цього робота з текстом втрачає властивості реальної комунікації.

Відтворення умов, наближених до реальних умов міжкультурної комунікації, можливо за допомогою парної або групової роботи на уроках іноземної мови. Для здійснення такого спілкування необхідно строго слідувати правилам етики дискусійного спілкування, давати приклади учням етично прийнятних форм самовираження, нагадувати про мовні моделі побудови міжкультурної комунікації.

Однією зі складових соціокультурної компетенції виступає безеквівалентная лексика, топоніміка, імена власні. Ці складові знаходять своє відображення в таких джерелах інформації, як жанрово-стилістичні різновиди аутентичних текстів, які містять соціокультурну і лінгвокраїнознавчих інформацію про країну досліджуваної мови.

Використання аутентичних аудіо- та відеоматеріалів, а також засвоєння соціокультурних і лінгвокраїнознавчих відомостей є обов'язковою умовою досягнення учнями відповідного рівня соціокультурної компетенції, необхідної для міжкультурного спілкування. При відборі цих матеріалів, а також в процесі їх організації, слід керуватися загальнодидактичні і власне методичні принципи навчання іноземної мови. Звернемося до вимог, що пред'являються до відбору матеріалів для формування соціокультурної компетенції.

Такими вимогами є наступні:

- аутентичність використовуваних матеріалів;
- інформаційна насиченість;
- новизна інформації для адресата;
- сучасність і актуальний історизм;
- врахування інтересів учнів (в тому числі професійних), а також захоплень, уподобань;

- відповідність мовних висловлювань літературної норми досліджуваної іноземної мови;

- країнознавча та лінгвокраїнознавча значимість матеріалів;

- відбір і використання навчальних матеріалів у відповідності до рівнів володіння іноземною мовою учнів (з урахуванням принципу доступності і посильності);

- організація відібраних матеріалів відповідно до принципів тематичність і наростання складності.

Аутентичний відеоматеріал є прекрасним джерелом для вивчення іноземної мови. Він може бути різного змісту і оформлення: відеорецепти; короткометражні фільми; рекламні ролики; музичні відеокліпи; телевізійні ігри; інтерв'ю; художні, документальні, мультиплікаційні фільми; уривки з телевізійних передач; відеозапису телевізійних новин: репортажі, метеопрогноз, події, новинні події; навчальні програми для дітей і підлітків; скетчі; спортивні та розважальні програми; теледискусії і теледебати тощо.

Аутентичний відеоматеріал – найбільш результативний спосіб формування і розвитку соціокультурної компетенції учнів, ефективний прийом активізації мовної діяльності школярів. Учні отримують наочну інформацію про традиції, культурні особливості і мовні реалії країни досліджуваної мови. Використання відеоматеріалу сприяє індивідуалізації процесу навчання, задоволенню потреб саморозвитку і підвищенню мотивації ведення діалогу культур на іноземній мові.

Ефективність використання відеофільмів залежить від раціональної організації занять. Аутентичний відеоматеріал може використовуватися як для введення нового матеріалу і його активізації, а також на заключному етапі роботи над темою. Однією з навчальних завдань, яку можна вирішувати за допомогою відео, є повторення лексики та розширення словникового запасу. Використання аутентичних відеоматеріалів сприяє формуванню в учнів стійких асоціацій певного ситуативного контексту, стимуляції уяви та творчої активності, залучення всіх видів уваги і пам'яті, а також підвищенню інтересу

до предмета і ефективності його вивчення.

Висновки./Conclusions. Отже, аутентичний матеріал є ефективним і результативним засобом розвитку соціокультурної компетенції учнів на уроках іноземної мови, так як за допомогою даного матеріалу відбувається справжнє знайомство з культурою країн досліджуваного мови, з особливостями побуту та менталітету їх громадян, що відповідає пізнавальним потребам учнів.

УДК 376-056.36(072)

ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ В УМОВАХ НУШ

Колток Л. Б.
кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедри педагогіки і методики початкової освіти
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Анотація У статті розглянуто питання модернізації методики контролю й оцінювання результатів компетентнісно орієнтованого навчання молодших школярів. Окреслено дидактичні засади визначення форм і методів здійснення контрольно-оцінювальної діяльності учителів і учнів початкової школи – цілі навчання, теорія навчальної діяльності, теорія поетапного формування розумових дій і понят

Ключові слова: навчальні досягнення молодших школярів; контрольно-оцінювальна діяльність; формувальне оцінювання; підсумкове оцінювання.

У Концепції Нової української школи задекларовано зміни підходів до оцінювання результатів навчання. Одним із таких підходів є формувальне оцінювання, яке вважають оцінюванням для поліпшення навчання.

Формувальне оцінювання створює можливість учителю відслідковувати процес просування учня до навчальних цілей і вчасно вносити корективи в навчальний процес. Для учня формувальне оцінювання слугує рекомендацією до дії, а не педагогічним вироком.

Якщо академічну частину компетентностей у школах уміють оцінювати, то соціальну – ні. До того ж, академічна частина переважно оцінюється через призму кількості помилок, хоча на оцінювання мають впливати і, наприклад, обсяг докладених зусиль і прагнення учня. Тому для українських шкіл розробили нову модель оцінювання [8].

Педагоги звикли, що оцінюють знання та вміння учнів. У такий спосіб ніби зайвий раз підкреслюють, що дитина — об'єкт навчання. Сучасні перетворення в освіті спрямовані, передусім, на те, щоб зробити дитину суб'єктом навчання та допомоги їй зрозуміти, що знання не надаються, а здобуваються. А для цього дитина має бачити, що знання, потрібні тут і зараз. В неї має виникнути щире бажання досліджувати світ навколо, поглиблювати й розширювати свої знання.

Не можна повністю ігнорувати оцінювання: діти мають знати власні можливості, свої сильні та слабкі сторони, мають прагнути до самоудосконалення.

Перед педагогом постало завдання не просто якісної перевірки набутих знань і вмінь, а й коригування траєкторії навчання, внесення певних змін в організацію уроків, оформлення класу тощо. Але традиційними способами все це оцінити неможливо [9].

Діти мають вміти навчатися самостійно, розуміти, що розповіді дорослих чи підручник — це лише одне з джерел інформації, дає орієнтир, але не є істиною в останній інстанції. Тому ми маємо перевіряти не лише знання дітей, а й уміння їх використовувати, уміння і прагнення співпрацювати, бажання навчатися, зацікавленість тощо. А ще педагог має оцінювати й свою роботу, коригувати траєкторію навчання, вміти ґнучко реагувати на різні ситуації, по-різному організовувати заняття та уроки, вибудувати індивідуальну освітню траєкторію кожної дитини тощо [7].

У шкільній педагогіці існує поняття формувального та підсумкового оцінювання, причому формувальне оцінювання дає змогу оцінити й скоригувати процес навчання, а підсумкове (традиційне оцінювання) показує результат навчання.

Формувальне оцінювання здійснюється у процесі навчання і необхідне для того, щоб з'ясувати, чи успішно учні діють під час навчання, а також дає змогу визначити, як необхідно будувати навчання в подальшому.

Тож формувальне оцінювання ґрунтується не на кількісних (скільки

помилок), а на якісних показниках. Наприклад: як працювали учні, чи співпрацювали з іншими, чи докладали зусилля, чи ставилися до навчання з цікавістю. Це можливо оцінити лише через спостереження за роботою учнів, а не перевіркою результатів навчання [9].

Формувальне оцінювання має показати учням, наскільки зросли їхні знання та вміння, як захопливо пізнавати нове, як знання та вміння можуть знадобитися в житті.

Зазначу, що підсумкове оцінювання у початковій школі не відміняється, його варто проводити паралельно з формувальним, адже у школі провідною діяльністю дітей стає навчальна і педагог повинен знати результати навчання кожного учня. Але ця форма оцінювання має бути осучасненою, трансформуватися має також і ставлення до оцінки [5].

Формувальне оцінювання виявляє рівень зацікавленості дітей пізнавальною, навчальною або іншими видами діяльності, допомагає визначити, до якої міри діти мотивовані, зацікавлені окремими формами роботи.

Формувальне оцінювання допомагає також визначити здатність дітей використовувати на практиці здобуті знання та вміння, рівень розуміння змісту понять і залучення їх до активного словника дітей.

Формувальне оцінювання може допомогти оцінити взаємодію педагога, дітей і батьків. Такі знання допомагають педагогу вчасно коригувати свою діяльність так, щоб кожній дитині було комфортно й цікаво, а також бачити те, над чим іще треба попрацювати [9].

Отже, навчання й оцінювання – нероздільні процеси. Як бачимо, педагогічне оцінювання є одним із найважливіших елементів сучасного навчального процесу. Від правильної організації оцінювання більшою мірою залежить ефективність управління навчальним процесом. Формувальне оцінювання – це цілеспрямований неперервний процес спостереження за навчанням учнів; воно є необхідною умовою інтерактивного навчання, у процесі якого формується культура спільного обговорення у класі,

розвиваються навички критичного і творчого мислення, а також формується середовище, що заохочує учнів запитувати. Формувальне оцінювання підтримує впевненість учнів у тому, що кожен із них здатен покращити свої результати, оскільки учням наводяться приклади того, що від них очікують.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Політична пропозиція до проекту Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [Електронний ресурс] / Сайт МОН України. – Режим доступу : http://mon.gov.ua/about/kolegiya-ministerstva/rishennya-kolegiyi-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-(2016-rik).html.
2. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 28 січня 2014 року № 1/9-74 «Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів» [Електронний ресурс] / Сайт МОН України. – Режим доступу : mon.gov.ua/content/Нормативно-правова%20база/1-9-74.pdf.
3. Додаток до наказу МОН України від 19 серпня 2016 року № 1009 «Орієнтовні вимоги до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи» [Електронний ресурс] / Сайт МОН України. – Режим доступу : old.mon.gov.ua/img/zstored/files/1-2-08-i.pdf.
4. Вілмут Дж. Використання портфоліо для навчання та оцінювання : навч. посібн. / за ред. І. Є.Булах, М. Р. Мруги. – К. : Майстер-клас, 2007. – 48 с.
5. Морзе Н. В. Формувальне оцінювання : від теорії до практики / Морзе Н. В., Барна О. В., Вембер В. П. // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2013. – № 6. – С. 45–57.
6. Основи педагогічного оцінювання. Частина І. Теорія. Навчально-методичні та інформаційно-довідкові матеріали для педагогічних працівників / [Агрусті Г., Артемчук Л. М., Булах І. Є., Вілмут Д., Лукіна Т. О., Мруга М. Р.]. – К. : Майстер-клас, 2005. – 94 с.
7. Основи педагогічного оцінювання. Частина ІІ. Практика.

Навчально-методичні та інформаційно-довідкові матеріали для педагогічних працівників / упорядники : Артемчук Л. М., Булах І. Є., Мруга М. Р. – К. : Майстер-клас, 2005. – 54 с.

8. Як по-новому оцінюватимуть учнів перших класів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nus.org.ua/articles/yak-po-novomu-otsinyuvatymut-uchniv-pershyh-klasiv/

9. Формувальне оцінювання у початковій школі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://education-ua.org/ua/articles/1361-formuvalne-otsinyuvannya-u-pochatkovij-shkoli

ЗМІСТОВИЙ КОМПОНЕНТ КУРСУ «ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ ТА МИСТЕЦТВІ»

Комишан Юлія Вадимівна,
асистент кафедри музики,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

Вступ. В умовах сучасності вітчизняна освіта зазнає стрімких змін. Актуальним є підготовка не тільки висококваліфікованого вчителя, який володіє широким спектром педагогічних знань та вмінь, методів та технологій навчання тощо. Сьогодні школа потребує професіоналів, які здатні до нестандартних рішень поставлених завдань, до швидкої адаптації в умовах глобалізаційних змін. Не останнє місце у такому підході до навчання посідають інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) при підготовці майбутнього учителя музичного мистецтва, який спирається на засади класичної педагогіки та ефективно поєднує їх із сучасними освітніми тенденціями.

Мета роботи полягає у характеристиці змістового компоненту курсу «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті та мистецтві», який вивчають студенти спеціальності 014 Середня освіта за предметною спеціальністю 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво) за освітніми програмами «Середня освіта (Музичне мистецтво)» та «Середня освіта (Музичне мистецтво). Початкова освіта» у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, а також у визначенні можливостей використання сучасних ідей для підготовки медіаграмотного учителя музичного мистецтва.

Матеріали та методи. Актуалізація уваги на впровадженні інформаційно-комунікаційних технологій регулюється державними нормативно-правовими документами, наприклад, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013) [1], Законом України «Про вищу освіту» (2014) [2], Законом України «Про освіту» (2017) [3] тощо.

Різні аспекти формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до використання ІКТ у педагогічній діяльності в своїх працях висвітлили А. Болгарський, Л. Гаврілова, О. Горбенко, О. Гребенюк, С. Грозан, Ю. Калініна, Л. Лабінцева, О. Ляшенко, О. Кузнецова, М. Михаськова, Л. Пастушенко, І. Пащенко, Н. Попович, В. Федоришин, О. Щолокова та ін.

При виконанні представленого дослідження було використано методи аналізу, синтезу та екстаполяції для визначення ефективних засобів ІКТ і введення їх у підготовку майбутнього учителя музичного мистецтва.

Курс «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті та мистецтві» пропонує теоретичний та практичний блоки. Студентам пропонується до розгляду історичний аспект вивчення ІКТ (виникнення та сутність поняття «мультимедіа», «мультимедійні навчальні засоби», «інформаційно-комунікаційні технології»); класифікація, значення, роль і місце кожного виду мультимедійних навчальних засобів у системі навчання мистецьких дисциплін у сучасній школі; переваги та недоліки застосування ІКТ на уроках музичного мистецтва у школі. Окремої уваги заслуговують вимоги до інформаційної діяльності педагога та роль навчального курсу в професійному становленні майбутнього вчителя. Студентам пропонуються тестові програми контролю мистецьких знань і умінь з використанням засобів мультимедіа, таких як «Конструктор тестів 3.3», MyTest X, Універсальний тест UniTestSystem. Особливу увагу відведено вивченню санітарно-гігієнічних вимог до застосування мультимедійних технологій на уроках мистецького циклу в школі.

На заняттях студенти знайомляться із сучасним музичним програмним забезпеченням й можливостями використання музично-комп’ютерних технологій у навчанні музичному мистецтву. Для освоєння пропонується перелік програмних засобів навчання музичному мистецтву, наприклад, секвенсери, розглядаються особливості редагування синтезаторних патчів (Sound Diver (Emagic), Galaxy (Opcode). Студенти знайомляться з програмами MIDI-акомпанементу (Band-In-ABox (PGMusic), SuperJam (Blue Ribbon Soundworks) і Jammer (Soundtrek), віртуальними синтезаторами (Generator і

Reality для Windows), освоюють роботу з MIDI, MIDI-інтерфейсами і операційними системами (MIDI Manager, Open Music System, Free MIDI), дізнаються про можливості роботи вчителя мистецьких дисциплін у програмі Windows Movie Maker.

Особливо актуальним у діяльності сучасного вчителя музичного мистецтва є володіння звуковими редакторами, технологіями та засобами обробки звукової інформації. Студенти знайомляться з апаратними та програмними засобами обробки звукової інформації, основними програмами обробки цифрового звуку, розуміють сутність редагування звукових файлів та знають основні переваги редагування і обробки звукових сигналів при застосуванні звукового редактора, а також дізнаються про найбільш поширені операції у звуковому редакторі (Sound Forge, Adobe Audition, Nuendo) та можливості використання програм-автоаранжувальників (Visual Arranger, Jammer Pro, EasyKeys та Band-in-a-Box).

На завершальному етапі вивчення курсу студенти вивчають нотні редактори: різновиди, принципи роботи, основні фукнції, приклади програмного забезпечення (MuseScore, ABC Music Notation, GNU LilyPond, Denemo, Frescobaldi, Rosegarden, TuxGuitar, Finale, Sibelius). Майбутні учителі музичного мистетва засвоють знання про можливості застосування ІКТ в освітній галузі «Мистецтво» й можливості створення навчального контенту за допомогою Microsoft Office Power Point, Windows Movie Maker та Macromedia Flash Professional, а також за допомогою додаткового програмного забезпечення для створення мультимедійних презентацій: зображення (Microsoft Paint, Corel Draw, Adobe Photoshop, Microsoft Office Picture Manager, Canva, Crello), звук (Microsoft Windows Media Player, Wavelab, Nero Wave Editor), відео (Nero Vision, Windows Movie Maker, Microsoft Windows Media Player).

Результати та обговорення. Впровадження нових інформаційних, мультимедійних засобів у процес навчання сприяє осучасненню мистецької освіти. Оптимізація традиційних методів навчання музичному мистецтву з використанням сучасних засобів інформаційних технологій веде до

ефективного засвоєння матеріалу учнями. Приклади використання інформаційних Інтернет-ресурсів викладачем музичного мистецтва доводять високу результативність такого підходу при вивченні музичного мистецтва у сучасній школі.

Висновки. Вважаємо, що вивчення курсу «Інформаційно-комунікаційні технології в освіті та мистецтві» у закладах вищої освіти музично-педагогічного спрямування сьогодні є таким же важливим як, наприклад, цикл музично-теоретичної підготовки, і має вивчатися серед блоку обов'язкових освітніх компонент. Успішна діяльність сучасного учителя музичного мистецтва характеризується широким спектром знань та вмінь, володінням методами навчання, як класичними, так й інноваціними. Тому й підготовка мабутнього учителя музичного має бути спрямована на формування компетентностей, оволодіння якими допоможе у вирішенні питань сучасної мистецької освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text (дата звернення: 07.10.2021).

2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII (Редакція станом на 02.10.2021) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 07.10.2021).

3. Закон України «Про освіту» від 05.09.*2017 р.* № 2145-VIII (Редакція станом на 02.10.2021) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 07.10.2021).

ПІДВИЩЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ МУЗИКОТЕРАПІЇ

Котельнікова Р. А.
вихователь
Харківський заклад дошкільної освіти №160
м. Харків, Україна

Введение./Introductions. Метою статті є висвітлення питань з підвищення пізнавальної активності дітей з особливими освітніми потребами з допомогою музикотерапії.У статті розглядаються питання, пов'язані із впливом музикотерапії на дітей з особливими освітніми потребами (діти з розладами аутичного спектра та із синдромом дефіциту уваги і гіперактивністю).

Цель работы./Aim. Постановка проблеми у загальному вигляді.

У галузі спеціальної психології є велика кількість досягнень стосовно методів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Та, незважаючи на це, музикотерапевтичний підхід вивчено не досить. Саме тому, на нашу думку, є потреба у розробці нових, альтернативних шляхів психокорекції, що будуть позитивно впливати на розвиток пізнавальної активності дітей з особливими освітніми потребами та матимуть суттєві результати. Тому роль музикотерапевтичного підходу у психології значно зростає. Нині навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами відбувається нелише в спеціальних закладах освіти, а й в загальноосвітньому просторі. Для корекції їхніх психо-фізичних порушень необхідні нові нетрадиційні методи та моделі психолого-педагогічної допомоги. І саме музикотерапія є одним із таких методів, який використовує музику як засіб мобілізації інтелектуальних, емоційних, рухових, мовленнєвих та інших функціональних можливостей організму дитини. Сучасна музикотерапія стала розвиватися у другій половині XX століття. Вплив музики на фізіологічні процеси нашого організму став предметом дослідження вчених різних країн. На основі їхніх досліджень і було

засновано музикотерапію як наукову дисципліну. Для того щоб музикотерапія позитивно вплинула на виховання й розвиток дітей, обов'язково потрібно враховувати особливості їхнього розвитку. У наукових роботах К. Щедролосєвої, Л. Гаврілової, Н. Кривошеї розкриті лікувально-педагогічні можливості музики, її вплив на емоційний стан дошкільників. Проте вплив музикотерапії саме на розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами не досить досліджений.

Материалы и методы/.Materials and methods. Перші розробки проблеми позитивного впливу музики з'являються наприкінці XIX століття. В. Бехтерєв зазначав, що музичний твір, який за своїм станом співпадає з настроєм слухача, викликає сильне враження, а твір, що дисгармонує з настроєм слухача, може не тільки не подобатися, але й роздратовувати. К. Швабе створив систему методів музичної терапії, а саме виділив активну терапію, в межах якої використовують музичну імпровізацію, вокалотерапію і танцювальну терапію; а також рецептивну терапію, суттю якої є сприймання музики Д. Алвін активно використовувала прийоми музичної терапії для роботи з дітьми із розладами спектра аутизму. Вона наголошує, що за допомогою музики можна значно зменшити негативні прояви поведінки у дітей та допомогти дитині з аутизмом адаптуватися у навколишньому світі. У своїх дослідженнях А. Томатіс виклав концепцію музичної терапії, згідно з якою дитина під час внутрішньоутробного розвитку у амніотичній рідині чує важливі для себе звуки (дихання матері, серцебиття, голос), які втрачає після народження. Він змоделював звуки, які дитина чує через плаценту,і став використовувати їх у практиці з метою терапії дітей з різноманітними порушеннями – гіперактивністю, аутизмом, дислексією. Поняття «діти з особливими освітніми потребами» (ООП) охоплює категорію дітей, життєдіяльність яких характеризується будь-якими обмеженнями або відсутністю здатності здійснювати діяльність способом або в рамках, що вважаються нормо типовими для дитини такого віку. Загальним для всіх цих дітей є те, що певні особливості розвитку деформують особистість («Я») дитини,пов'язану з її емоційною сферою, мовленням, що призводить до

проблем соціалізації дитини, порушення процесів сприйняття навколишнього світу та будування відносин з ним, зниження діяльності, що, своєю чергою, частково або зовсім вилучає людину із соціального життя.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Музикотерапія – вид терапії, коли знаряддям зцілення є музика, спів та звуки; лікувальний та психокорекційний вплив на психічний та фізичний стан людини здійснюється засобами музичного мистецтва, підбір яких визначається конкретними завданнями. Системна музична діяльність, спрямована на підсилення мислення (хто потребує пробудження) або на заспокоєння (хто занадто збуджений), стимулює розум дитини до покращення сприйняття матеріалу та до пізнавальної діяльності. Дитина з особливими освітніми потребами не здатна повною мірою сприймати музику і належним чином самовиразитися через неї. Проте вплив музики все ж таки торкається емоційно-вольової та розумової сфер дитини. Це підтверджується тим фактом, що значна кількість дітей з особливими освітніми потребами є обдарованими в музичному плані. А отже, важливо розуміти, що для цих дітей музика є важливим засобом взаємодії з навколишнім світом і слугує підґрунтям для будування взаємин з ним. Використовується музикотерапія і в соціально-педагогічній роботі з дітьми з різними функціональними обмеженнями. Так, грамотно підібрана музика позитивно впливає на загальну гармонізацію психічних станів дітей. У роботі з дітьми з РАС доцільно використовувати обидва варіанти музичної психокорекції. Рецептивну музикотерапію слід використовувати на настановних етапах психологічної корекції для встановлення емоційно-довірчих контактів з музикотерапевтом і членами групи; створення довірчої, емпатійної атмосфери в групі; зниження емоційного дискомфорту тощо. У роботі з дітьми, а також під час гри слід використовувати різні види занять музикотерапією, а саме: психогімнастичні вправи (мімічні й пантомімічні етюди з ілюстрацією пісні за допомогою звуконаслідування та імітаційних жестів, що відображають її текст); мовні ігри та інсценізація (для цього дітям роздають ролі, пов’язані зі змістом, використовуючи іграшки, ляльки,

маріонетки тощо); артикуляційну гімнастику, що співпадає з текстом пісні; слухові вправи – аудіювання, імітація та повторення звуків, розпізнавання звуків; музично-ритмічні вправи в поєднанні з танцювальною імпровізацією (рухи мають співпадати з ритмом музики); поєднання музики з малюнком (діти малюють те, що відчувають під час прослуховування композиції, а тим, хто не вміє малювати, пропонуються тематичні розмальовки). Кожне заняття з музикотерапії передбачає три етапи: підготовчий; зняття напруги; зарядження позитивними емоціями. Відповідно, на кожному етапі використовувались різні музичні твори, які відповідали тематиці заняття та емоційному стану дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Выводы./Conclusions. Аналізуючи психолого-педагогічну, спеціальну психолого-педагогічну літературу та враховуючи практичний досвід роботи з дітьми з ООП, ми дійшли висновку, що музика суттєво впливає не лише на розвиток усіх сфер дитини (фізичної, психічної та розумової), але й має здатність терапевтично (цілюще, різнобічно, розвиваючи) впливати на дитину з ООП. Це, своєю чергою, соціалізує таких дітей і дає їм можливість найбільш гармонійно жити у суспільстві.

ЕВРИСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Магуріна Світлана Миколаївна,
вчитель географії
Харківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №98
Харківської міської ради Харківської області
м. Харків, Україна

Вступ. XXI століття є періодом стрімкого зростання значущості науки й освіти в житті людства, кожного суспільства та особистості. Роль науки та освіти зростатиме пропорційно їх здатності вирішувати конкретні життєві проблеми людини. Для цього вони повинні стати ближчими до окремої ї людини, її турбот і проблем. Інакше кажучи, вони мають реформуватися. Одним з перспективних напрямків реформування сфери освіти, зокрема середньої, є впровадження компетентнісно спрямованого підходу.

Актуальність евристичного навчання у тому, що воно не передбачає відмови від готових знань, від своїх репродукції, виходячи з видобутку й пошуку інформації, які в умовах науково-технічного прогресу, інформатизації суспільства, коли все швидше збільшується обсяг інформації, стрімко застарівають знання, пред'являють нові вимоги до особистісного і професійного розвитку людини. Школа повинна реагувати на всі зміни які відбуваються в суспільстві, для цього необхідно займатися розвитком творчих здібностей учнів і вихованням активної особистості.

Мета роботи. Розглянути основні евристичні технології компетентнісного навчання.

Матеріали і методи. Методи евристичної педагогіки являють собою різні прийоми та способи, якими користується педагог під час навчання учнів творчого, нестандартного виконання не тільки простих, але й нетривіальних завдань.

Результати і обговорення. Проблемами творчої особистості займались

такі вчені, як Лук А.Н. (психологія творчості, мислення і творчість), Пономарьов Я.А. (знання, розумовий розвиток, психологія творчості і педагогіка, мислення і творчість), Матюшкін А.М. (проблемні ситуації в мисленні та навчанні), Щукіна Г.І. (проблема пізнавального інтересу в педагогіці), Кічук Н.В. (формування творчої особистості вчителя), Богоявленська Д.Б. (один з підходів до дослідження інтелектуальної творчості), Енгельмейер П.К. (теорія творчості, творча особистість та творче середовище), Холодна М.А. (дослідження психології інтелекту), Моляко В.А. (психологія творчості).

Методи евристичного навчання (Хуторський А. В. розглядає їх як методи продуктивного навчання) класифікують аналогічно видам евристичної освітньої діяльності – оргдіяльнісні, когнітивні і креативні.

Приклади використання деяких методів евристичної діяльності.

1. КОГНІТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Метод конструювання правил. Правила, що вивчаються в загальноосвітніх курсах, можуть бути створені, «відкриті» учнями. Наприклад, учні із запропонованого учителем тексту виявляють орфограми, в їх основі лежать основні правила, а потім створюють тексти на ці правила. Дослідження проводиться за вказаним учителем алгоритмом, який залежить від виду тексту і поставленої мети.

Вивчаючи тему «Масштаб та його види» в 6-му класі, після того, як учні вже знають поняття «масштаб» та його види, пропонуємо наступне завдання:

Сформулювати правила переведення одного виду масштабу в інший:

- Щоб перевести числовий масштаб в іменований, необхідно знаменник перевести із сантиметрів у метри (якщо в знаменнику число має більш ніж п'ять нулів, слід перевести його в кілометри, пам'ятаючи, що в 1 км 100 000 см).

- Щоб перевести іменований масштаб у числовий, потрібно метри (кілометри) перевести в сантиметри та записати у вигляді дробу.

Метод символічного бачення. Символ, як глибинний образ реального, що містить в собі суть (смисл), може виступати засобом спостереження і пізнання

цієї реальності. Метод символічного бачення полягає в тому, що учень знайшов або побудував зв'язки між об'єктом і його символом. Після з'ясування характеру відношень символу і об'єкта (світло – символ добра, спіраль – символ безкінечності, голуб – символ миру, млинець – символ Масляниці) учитель пропонує учням спостерігати який-небудь об'єкт з метою побачити і намалювати його символ в графічній, знаковій, словесній чи іншій формі.

Відомо, що для позначення різних атмосферних опадів існують свої символи, наприклад у вигляді зірочки зображується сніг.

Вивчаючи тему «Погода» в 6-му класі, пропонуємо учням вигадати свої умовні позначення для різних атмосферних опадів і розподілити їх за порами року.

Метод помилок. Цей метод передбачає зміну негативного ставлення до помилок, заміну його на конструктивне використання помилок для поглиблення пізнавальних процесів. Помилка розглядається як джерело протиріч, феноменів, виключення з правил, нових знань, які народжуються на протиставленні загальноприйнятим. Увага до помилки може бути не тільки з метою її виправлення, але і для з'ясування причин її, способів її отримання. Знайти взаємозв'язок помилки з «правильністю» стимулює евристичну діяльність учнів, підводить їх до розуміння відносності і варіативності будь-яких знань.

Під час вивчення теми «Вулканізм та супутні йому явища» пропонуємо учням згадати про правила поведінки, які наводить Остер Г. у своїй книзі «Шкідливі поради». Потім кожна пара отримує завдання розробити кілька правил поведінки під час землетрусів, при чому один учень – «позитивний герой» (розробляє істинні правила), а другий – «антигерой» (пропонує "шкідливі поради").

2. КРЕАТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Метод придумування - це спосіб створення невідомого раніше учням продукту в результаті певних розумових дій. Метод реалізується за допомогою таких прийомів:

- заміщення якостей одного об'єкта якостями іншого з метою створення нового об'єкту;

- відшукування властивостей об'єкта в іншому середовищі;

- зміна елемента об'єкта, що вивчається, і опис властивостей нового, зміненого.

Після вивчення теми «Тихий океан», учням можна запропонувати таке завдання: Уявіть собі, що ви працюєте журналістом в составі міжнародної наукової експедиції, яка займається дослідженням дна Тихого океану на підводному човні «Пасифік». Напишіть науково-популярну статтю о своїх спостереженнях та враженнях.

Метод «Якби...». Учням пропонується скласти опис або намалювати картину про те, що відбудеться, якщо в світі що-небудь зміниться

Для 6-го класу після вивчення всіх оболонок Землі пропонуємо наступне завдання:

Чи змінилася б гідросфера, якби на неї не впливали атмосфера, літосфера, біосфера? Опишіть таку уявну гідросферу, що не взаємодіє з усіма оболонками Землі.

Для учнів 8-х класів, після вивчення природи України:

Якою була б зараз природа півдня України, якби біля 9 тисяч років тому не утворилися б протоки Босфор і Дарданели.

Для учнів 9-х класів:

Якби Україна стала членом ЄС, то які б зміни відбулися в галузевій і територіальній організації національного господарства нашої країни.

Якби геологи знайшли величезні запаси нафти та газу на Україні, як змінився би рівень життя населення нашої країни?

Метод гіперболізації. Збільшується чи зменшується об'єкт пізнання, його окремі частини і якості: придумується найдовше слово, найменше число, зображуються інопланетяни з великими головами і малими ногами; готується дуже солодкий чай і дуже солоний окріп. Подібним уявленням можуть служити «Рекорди Гінесса», що знаходяться на грані виходу з реальності у фантазію.

Після вивчення теми «Вулканізм та супутні йому явища» дітям пропонуємо знайти наступне:

- Які діючи вулкани найдавніші?
- Який із діючих вулканів є найбільшим?
- Який вулкан найспокійніший?
- Який район з найбільшою кількістю вулканів?
- Де спостерігалися найкатастрофічніші вибухи вулканів?
- Який із сучасних діючих вулканів найвищий?

3. ОРГДІЯЛЬНІСНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Методи самоорганізації навчання: робота з підручником, першоджерелами, приладами, реальними об’єктами; рішення задач, виконання вправ, виготовлення моделей, виробів; творчі дослідження та інші. Важливими є методи самоорганізації учнів для здійснення індивідуальних освітніх програм: методи розробки програм, їх координації з іншими програмами (учителя, учнів), корекції програм, методів оцінки результатів.

Завдання: На відстані приблизно 3,5 тис. км від узбережжя Південної Америки находиться острів Пасхи. Користуючись додатковою літературою, дізнайтесь, чому острів має таку назву та що саме вразило на острові перших європейців.

Методи нормотворчості. Розробка учнями норм індивідуальної і колективної діяльності – евристичний процес, який вимагає застосування методологічних методів: рефлексії діяльності, визначення її елементів, встановлення суб'єктів діяльності та їх функціональних прав, завдання організаціїних і тематичних рамок, формулювання правил і законів.

Завдання для учнів може мати такий вигляд: скласти інструкції з питань – «Як розв’язати задачу», «Як спостерігати явище», «Як запам’ятати матеріал підручника» та ін.

На уроках географії в 10-му класі учні отримують завдання дослідити одну з країн світу. Для цього їм потрібно скласти інструкцію з питання: «Як дослідити країну?»

Учні 6-го класу складають інструкцію з питання: «Як користуватися атласом, картою, планом?»

Методи створення освітніх програм учнів. Створення індивідуальних освітніх програм вимагає від учнів володіння комплексом методів: смисловим баченням предмета своїх занять, установкою головних цілей і напрямків діяльності, відбором питань і тем, методом самовизначення в їх багатообразності, методом планування; методом визначення умов для досягнення своєї мети, методом адекватної самооцінки і рефлексії.

Вивчаючи «Євразію» в 7-му класі учням можна дати завдання: створити індивідуальну освітню програми з розділу «Євразія». Учням пропонується наступний алгоритм:

1. Навіщо мені потрібно вивчати Євразію.

2. Чому я хочу навчитися.

3. Які теми я буду вивчати поглиблено.

4. Які параграфи, завдання, практичні роботи я пропоную вивчити або виконати з різних посібників (наводиться їх перелік).

5. Найбільш цікаві для мене питання і проблеми, які я:

- Знайшов у підручниках;
- Почув від інших;
- Придумав сам.

6. Тема моєї творчої роботи з географії.

7. Що я буду робити при вивченні теми "Євразія".

8. Що мені потрібно для занять (матеріали, книги, атласи).

9. Які результати будуть у мене до кінця ІІІ-ї чверті.

10. Як я планую проконтролювати і оцінити результати своїх завдань.

Висновки. Отже, під евристичним методом частіше за все розуміють варіант словесного (вербального) методу навчання. Останні дослідження вчених-дидактів показали, що цей метод, виведений на рівень методологічного принципу, може виступати основою нового типу навчання — евристичного.

До основних функціональних характеристик евристичного методу слід

віднести:

- функцію «наведення» на правильні рішення;
- функцію «скорочення» варіантів за умови великої кількості можливих шляхів вирішення того чи іншого завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. География: учебник для 7 класса общеобразоват. учеб. заведений с обучением на русском языке / Г. Д. Довгань, А. Г. Стадник. — Х.: Изд-во «Ранок», 2015. — 304 с.: ил.

2. Географія: підруч. для 8 класу загальноосвіт. навч. закладів / Г. Д. Довгань, О. Г. Стадник. — Х.: Вид-во «Ранок», 2016. — 272 с.: іл.

3. Географія: підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закладів/ Г. Д. Довгань, О. Г. Стадник. — Харків : Вид-во «Ранок», 2017. — 272 с.: іл.

4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. - К.: «К.І.С.», 2004.

РОЛЬ ГРАМАТИЧНИХ ВПРАВ У ЗАСВОЄННІ ТЕМИ «ІМЕННИК» МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Мироненко Оксана Василівна
к.філол.н., доцент
Сафонова Тетяна Олександрівна
студентка
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна

Вступ/Introductions. На початку вивчення курсу «Українська мова» перед учнями постає головне завдання опанувати мовленнєвий, лексичний та граматичний аспекти мови згідно з установленим рівнем знань для молодшої школи.

Мета роботи/Aim. «Українська мова як навчальний предмет базується на трьох змістових лініях: мовленнєвій (комунікативній), лінгвістичній (мовній), соціокультурній, які пронизуються діяльністю»[7].

Саме ці змістові лінії відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти забезпечать у молодших школярів якісне формування практичних умінь та навичок, передбачених програмою з української мови у початковій школі. Відповідно до поставлених мети і завдань у початковому курсі мовно–літературної освіти виділено такі змістові лінії: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища» [7]. Усі змістові лінії взаємопов’язані між собою та доповнюють одна одну, що допомагає здобувачу знань поетапно, структуровано, чітко та легко опанувати потрібні знання.

Основне завдання мовно-літературної освіти – допомогти учням зрозуміти та запам’ятати, для подальшого користування в усному та писемному мовленні, базові закони діяльності мовної системи [2, с.3].

Матеріали та методи/Materials and methods. Молодші школярі з першого класу вивчають пропедевтичний курс граматики, що протягом

чотирьох років формує основу знань з курсу мовно–літературної освіти, та готує до подальшого систематичного вивчення літературної української мови у середній та старшій школі.

На думку Мироненко О.В., спілкуючись, мовна особистість має «досконало володіти нормами літературної мови: орфоепічними (правильною вимовою звуків та звукосполучень), акцентуаційними (усталеним наголошуванням слів), орфографічними (правильним написанням слів та їх частин), лексичними (вживанням слів відповідно до їх лексичного значення) та фразеологічними (правильним використанням фразеологічних одиниць), морфологічними (вживанням граматичних форм слів), синтаксичними (побудовою словосполучень та речень) та стилістичними (уживанням мовних засобів у конкретних стилях мови)» [5, с.56].

Серед домінуючих комунікативних ознак культури мовлення можна виділити: змістовність, логічність, доречність, точність, чистоту, багатство, виразність, правильність. Як зазначає Мироненко О.В., показником «змістовності мовлення є доцільний і правильний виклад думок, де розкривається мета повідомлення. Логічна структуризація виявляється на рівні мислення, здатності професійно добирати та користуватися мовними засобами. Доречно вжите слово чи словосполучення у текстовій основі – це показник високопрофесійної підготовки комунікатора. Важливу роль у мовленні відіграють і чистота, багатство, виразність, правильність, що показують на скільки розвинутою є культура мовлення» [4, с.37].

Іменник – самостійна та найбагатша, з лексичного погляду, частина мови. Здобуті знання про іменник стають міцною платформою для подальшого вивчення усіх частин мови, зокрема прикметника, дієслова та прийменника [1, с. 210].

Така частина мови, як іменник, дітям знайома ще задовго до того, як вони починають вивчати курс української мови в Новій українській школі. Задовго до початку навчання в школі малюки вже активно вживають іменники у своєму мовленні, та зустрічають їх у розмові дорослих, казках та мультфільмах.

Загальне поняття про цю частину мови починає формуватися у дитини в добукварний період. І на цьому етапі головне завдання вчителя – навчити молодших школярів розрізняти поняття «предмет» та «слово, що його називає». Найбільш доступним способом пояснити цей матеріал учням першого класу – це розповісти, що предмет ми бачимо, можемо його торкнутись та потримати в руках, а слово є назвою предмета, його ми тільки чуємо та вимовляємо.

Після ознайомлення з поняттям «слово» в учнів поступово формується вміння сприймати слово як узагальнюючу назву предмета.

Результати та обговорення/Results and discussion. Поступово з процесом навчання в школярів розширюється поняття «предметність». Учень усвідомлює, що поняття предмету включає в себе не тільки речі, що оточують його, а й людей, тварин та рослин, назви дій (стрибання, писання), почуття та емоції (здивування, спокій), а також природні явища (дощ, сніг, блискавка тощо) та події (гра, сон, свято).

Саме так в учнів утворюється поняття про іменник, як про частину мови, що відповідає на питання хто? або що?, тобто про загальне граматичне значення іменника [1, с. 217].

Типовою освітньою програмою з мовно–літературної освітньої галузі визначений логічно обумовлений покроковий план засвоєння граматичного поняття «Іменник». Починаючи з першого класу учні засвоюють, що існують окремі поняття «предмет» та «слово, що його називає», знайомляться зі словами, які відповідають на питання хто? що? без уживання терміну «іменник», легко виконують логічні вправи на розрізнення назв істот та неістот. З другого класу школярі вивчають, що слова, які означають назви предметів називаються іменниками, формується вміння групувати предмети за видовими та родовими ознаками, розрізнювати числа іменників. З третього класу поглиблюються та структуруються знання про такі лексико–граматичні категорії іменників: істота/неістота, власні та загальні назви, однина/множина, формується вміння розрізняти іменники за родами. У четвертому класі учні відмінюють іменники за відмінками, активно та доцільно вживають правильні

відмінкові форми іменників у мовленні та при написанні текстів. Отже, по завершенню молодшої школи учень має вагомий багаж знань з теми «Іменник», що слугує основою для подальшого вивчення граматики української мови у старшій школі.

Вивчення іменника в початковій школі сприяє активному збагаченню мовленнєвого словника учнів та розвитку його творчих здібностей. Найбільш доступною та ефективною технологією при формуванні граматичної компетентності учнів та засвоєнні школярами розділу «Іменник» є застосування граматичних (морфологічних та синтаксичних) вправ, що сприяють засвоєнню властивостей і функцій граматичних одиниць у мовленні й мові, а також є вагомою передумовою формування практичних умінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності [2, с.4].

Спираючись на зміст чинних програм з української мови, де структура викладення матеріалу орієнтована на його узагальнення та систематизацію учнями, методисти та дослідники (Т.Донченко, В.Рябоконь та інші), рекомендують надавати перевагу таким видам граматичних вправ у початковій школі: фонетико–граматичним, лексико–граматичним, граматико-стилістичним та граматико-орфографічним.

Підбір та застосування вправ з вивчення граматики на уроках української мови в початковій школі повинно відбуватися з урахуванням принципів:

- змістовність тексту;
- порівняння текстів різних стилів та здійснення міжпредметних зв’язків;
- систематичність, перспективність та логічна послідовність вправ;
- диференційований підхід у підборі вправ, спираючись на рівень знань учнів;
- підпорядкування змісту вправ роботі над типовими помилками в мовленні учнів;
- добір видів вправ спираючись на методи та прийоми їх реалізації [3,

с. 122]

Висновки/Conclusions. Отже, оскільки граматичний матеріал з розділу «Іменник» логічно викладений у типовій освітній програмі та лінійно розподілений на кожен рік навчання у молодшій школі, орієнтуючись на рівень знань учнів, граматичну категорію української мови «іменник» школярі засвоюють достатньо легко. Важливим є формування в учнів молодших класів чітких та систематизованих граматичних знань та практичних умінь з розділу «Іменник», як основи для подальшого вивчення та розширення знань з даної теми у старших класах. Найбільш ефективним методом вивчення іменника у початковій школі є граматичні вправи, як одна з найбільш доступних для виконання (колективного та індивідуального), розуміння та пояснення технологій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально–методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Літера ЛТД, 2011. 364 с.

2. Груба Т. Граматичні вправи як ефективний засіб формування граматичної компетентності учнів профільної школи// Збірник наукових праць.2016. №2.

3. Котик Т.М. Методика навчання української мови в початковій школі. Івано–Франківськ: 2015. 295 с.

4. Мироненко О.В. До питання про текст як форму реалізації мовнопрофесійної підготовки //Актуальні проблеми викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»: матеріали ІІ Регіонального науково-методичного семінару (Херсон, 11 березня 2014р.): Наукове видання. Херсон: Айлант, 2014. С. 36-38.

5. Мироненко О.В. Формування мовної особистості майбутнього вчителя початкової школи шляхом реалізації норм літературної мови// Stav, problemy a perspektivy pedagogickeho študia a socialnej prace: zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie. – Slovak Republic, Sladkovicovo: Vysoka

škola Danubius. 2016. 28-29oktobra. C.56-58.

6. Навчальна програма з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1–4 класи. /М.С.Вашуленко, К.І.Поромарьова, О.Ю.Прищепа та інші. К.: Видавничий дім «Освіта», 2011. 70с.

7. Савченко О. Я. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти І ступеня. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy–1–4–klas/2019/11/1–2–dodatki.pdf

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Парфанович Іванна Іванівна
док.пед.наук
Домша Євгенія Ігорівна
студент
ТНПУ імені В. Гнатюка

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день актуальною проблемою сучасного суспільства є трудова міграція. Виїзд українського населення з метою працевлаштування за кордоном спричиняє негативні демографічні наслідки, якщо конкретніше то призводить до руйнації сімейних відносин. За останні роки в Україні спостерігається катастрофічне збільшення кількості дітей, які перебувають на вулиці або позбавленні батьківського піклування через те, що їхні батьки перебувають закордоном.

Батьки покидають кордони держави все частіше залишаючи своїх неповнолітніх дітей під опікою близьких родичів або неофіційних опікунів. В основному для дітей вихователем стає вулиця, тому що батьками важко контролювати своїх дітей на відстані, а їх вік не завжди є свідомим, отож згідно з оцінкою соціальних експертів близько 7% дітей у школах батьки яких є трудовими мігрантами. [1, с.5-10].

Метою статті є здійснення аналізу психолого-педагогічних особливостей дітей трудових мігрантів.

Виклад основного матеріалу.

Діти трудових мігрантів – це своєрідна соціально-демографічна категорія, що зароджується внаслідок певної міграційної поведінки батьків, своє місце у цьому явище містить дистанційне спілкування та виховання. Перетворення сімейних взаємин на дистанційне погано впливає насамперед на формування та розвиток молодого покоління. Для кожної дитини надзвичайно цінним є спілкування з дорослими, а зміни у процесі цих взаємовідносин ведуть до їхньої

кризи, тому що здійснюється зміна міжособистісних ролей [1, с.220-222].

Вагомою причиною зародження та виникнення такого явища як – криза є примусова розлука із батьками, або одним із них. Спричинено це тим, що змінюються відносини між дитиною та батьками, вони стають схожі на грошово-майнові, бо часу на особисте спілкування в батьків все менше, тому батьківську любов вони виражають у вигляді подарунків та грошей, в результаті цього у таких дітей формується споживацьке ставлення до життя. Як правило діти трудових мігрантів ведуть набагато вищий рівень життя аніж діти батьки яких знаходяться та працюють в Україні. Батьки насамперед забезпечують біологічні потреби дитини, проте потреби в емоційному спілкуванні та батьківській любові вони не мають можливості задовольнити повноцінно.

Трудова міграція досить вагомо впливає на розвиток та виховання дітей, на зародження та формування їхніх цінностей, моральних переконань, світогляду, розуміння їх соціальної ролі життя, а також інститут сім`ї. У дітей батьки яких працюють за кордоном виникають проблеми та труднощі у навчальних закладах, у процесі власної соціалізації. Дитина весь час перебуває у хронічній психотравмуючій ситуації, це все приведе в майбутньому до негативних наслідків в особистій та емоційні сфері психіки, що може значно вплинути на подальше доросле життя дитини. Зрозуміли є той факт, що саме через тривале перебування батьків за межами країни дітям значно важче справитися із цими труднощами самотужки [2, с.20].

Встановлено, що проблеми, які сформувалися у дітей трудових мігрантів переважно мають психологічний характер. Безпосередньо це зв’язано із особливостями кожної особистості зокрема. Наприклад частина дітей відрізняється замкненістю – це означає, що їм характерним є почуття провини що стосується батьків, діти вважають себе винними в тому, що вони поїхали закордон, але іншим носіям цієї групи притаманна демонстративність та бажання звернути увагу на себе. Дослідник В.Хлюпін зауважує, що у дітей трудових мігрантів з`являються проблеми в емоційно-мотиваційні сфері на

етапі первинної соціалізації, які помітно виражаються у спілкуванні, навчанні та в майбутні трудові діяльності дітей. Як правило у дітей трудових мігрантів значно знижується успішність в школі, вулиця перетворюється в замінника батьківського авторитету, тому все це в сукупності викликає бездоглядність, соціально-педагогічна занедбаність, також із затримкою психологічного розвитку. Ці діти не знаходяться більше під впливом своєї сім`ї та школи. У них починає формуватися низька самооцінка, виникає почуття емоційної незахищеності та відбувається викривлення ціннісних орієнтацій та моральних принципів, ці діти відчувають труднощі в стресовій ситуації та не здатні висловити свої переживання, у них втрачається життєва опора та не спроможність уявити сенс свого життя [3, с. 194-195].

Науковець В. Сподар говорить, що практично кожній дитині трудового мігранта властивою є риса – порушення соціалізації. Дана проблема проявляється в кожного по-різному: хтось є нездатним адаптуватися до незнайомого суспільства, до нових обставин, в когось відбувається порушення статевої орієнтації, втрачають або відсутніми є повністю ціннісні орієнтації та моральні норми, бездуховність, втрачають інтерес до навчання, розвиваються шкідливі звички, мають місце – жорстокість, агресивність, лінь. Часто негативні прояви у поведінці дітей трудових мігрантів порівнюють із психологічним захистом. Щодо спостережень експертів то вони вказують що більшість дітей трудових мігрантів є самостійними, однак вони не є прихильниками лідерських якостей та не люблять брати відповідальність за інших на себе. Оскільки, діти трудових мігрантів є однією із найбільш емоційно вразливих категорій нашого соціального суспільства то вони потребують застосування особливих психологічних та педагогічних підходів.

Діти трудових мігрантів через неможливість повноцінно спілкуватися із своїми батьками, більшість свого часу проводять в мережі Інтернет, не спілкуються із своїми ровесниками, не заводять друзів, і ніякого впливу на них не здійснює ні художня література ні вчителі в принципі. Отож, процес соціалізації дитини – головна функція сім`ї, здійснюється тепер не реальним

соціальним середовищем, а «віртуальним» [4].

Висновок. Діти з сімей трудових мігрантів внаслідок відсутності батьків перебувають у складних психологічних умовах. Незважаючи на те, що на сьогоднішній день є технічна можливість теле- та відеозв`язку , основні потреби дітей є не задоволені в повній мірі, зокрема потреби у прийнятті, любові, повазі, турботі, розумінні чи близькості. Саме ці кардинальні зміни у житті дитини провокують тривогу на тлі вираженого стресу і страху бути покинутими. Якщо ці зміни у житті перевищують норми наявних адаптаційних можливостей дитини, тоді процес її соціальної адаптації гальмується або перебігає не благополучно, на цьому тлі можливим є формування адитивної поведінки дитини. Особливості дітей трудових мігрантів потребують корекції, насамперед їх потрібно вчити впевненості в собі, в своїх діях, закладати цінності особистого життя. Слід закласти дітям поняття про сенс їхнього життя та сформувати особисті цінності, моральні права та обов'язки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Католик Г. В. Діти трудових мігрантів: особливості особистісних конфліктів (опис психотерапевтичного досвіду). Вісник Львівського університету. Філософські науки. Львів, 2012. Вип. 11. С. 220–228

2. Ляльчук Г. Д. Соціально-психологічні чинники деструкції родинних зв'язків у сім'ях трудових мігрантів. К., 2015. С. 20

3. Яворська І. Покинуті діти як соціальний феномен економічної міграції кінця XX – початку XXI ст. Українознавчий альманах. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вип. 15. С. 194–198.

4. Гевчук Н. С. Виховання дітей трудових мігрантів в умовах соціально-освітнього середовища: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук / Н. С. Гевчук . – К.: Б. в., 2012. – 20 с.

ДОСВІД АДАПТИВНО СПРЯМОВАНОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ КИТАЙСЬКИХ СТУДЕНТІВ-ВОКАЛІСТІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ УКРАЇНИ

Полканов Андрій Андрійович,
к. мистецтвозн., викладач
Юй Хенюань,
аспірант,
Го Сяофен,
аспірант
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського,
м. Одеса, Україна

Вступ. Важливим наслідком інтернаціоналізації вищої освіти сьогодні є поширення тенденції до так званої «освітньої міграції», тобто навчання студентів у інших країнах. Нагадаємо також, що в сучасному світі міжкультурні зв’язки розглядаються як один з інструментів «м'якої сили», тому провідні в цьому сенсі країни зацікавлені в залученні іноземних студентів до навчання у своїх вищих навчальних закладах.

Мета статті – обґрунтування принципів і методів фахової, адаптивно спрямованої підготовки китайських студентів-вокалістів в українському педагогічному університеті.

Методи й матеріали. В основу підготовки статті було покладено врахування настановних ідей культуровідповідного й компаративного наукових підходів, принципів інтернаціоналізації в умовах академічної мобільності.

У вищих навчальних закладах України одним з найбільш активних потоків іноземних студентів є молодь Китаю, для яких пріоритетним напрямком здобуття вищої освіти на цей час є музичне мистецтво. Цей факт пояснюється, по-перше, високим міжнародним престижем української системи музичної освіти, по-друге – меншим впливом рівня мовленнєвої підготовки на якість освітньо-виховного процесу; адже музика є інтернаціональною мовою і

частково припускає навчання на засадах емпірично-демонстраційних дій викладача та наслідування їм вихованців.

Натомість і в галузі музичної освіти значущість вербального спілкування досить велика, при чому значною є і її складність. Адже спілкування з приводу музичних вражень інтерпретації художньо-образного змісту творів, підвищується завдяки тому, що потребує вираження внутрішніх почуттів і художніх емоцій, відображення тонкощів рухового, м'язово-виконавського стану апарату, тобто оперування специфічною термінологією, переклад яких далеко не завжди можна отримати за допомогою розповсюджених перекладачів з інтернету.

Це становище пояснює, чому конкурентоспроможність сучасного фахівця визначається не тільки його високою компетентністю в професійній сфері, а й здатністю діяти в інокультурному середовищі, іншомовних комунікаційних ситуаціях, сприяючи розширенню міжнародних культурних контактів.

Як зазначають науковці, типова і цілком природна ситуація полягає в тому, що сутність і зміст підготовки спеціалістів визначаються державною політикою, традиціями і перспективними соціокультурними завданнями. Однак для студентів-іноземців провідною метою є підготовка до своєї майбутньої діяльності, специфіка якої визначається потребами його держави і суспільства. Отже, зміст освіти, яку йому пропонує приймаюча сторона, має певним чином відповідати очікуванням іноземного студента, тобто враховувати особливості застосування набутих знань, навичок і вмінь відповідно іншим культурним традиціям і завданням, які на це час покладаються на музичну освіту.

Особливо специфічним з цього погляду є здобуття китайськими студентами вокальної освіти, набуття якої вимагає вирішення особливих завдань, зокрема – перебудови техніки звукоутворення, яка суттєво відрізняється в китайській співочій культурі від європейських традицій; оволодіння фонаційно-артикуляційними та вокально-орфоепічними навичками, потрібними для виконання творів на мовах, що зустрічаються в репертуарі студента – українській, італійській, російській тощо, глибокого проникнення в

художньо-образний змість вокальних творів, які утворюються завдяки синкретизму поетичного і вербального тексту. В свою чергу, розуміння сутності вербального тексту потребує його глибокого аналізу і розуміння не тільки сюжету, а й художнього над-сенсу, який утворюється такими поетичними прийомами, як метафори, епітети, порівняння, гіперболи тощо.

Крім того, навчання юних вокалістів у інокультурних умовах вимагає згладжування існуючих відмінностей між національними музичними системами, способами організації музичної мови і проявом художнього мислення, шляхами оволодіння майстерністю виконання вокальних творів різних стилів, художньо-образної ментальності.

Виходячи з інтересів китайських студентів і специфіки їх майбутньої вокально-виконавської та викладацької діяльності, навчальний процес має будуватися на основі наступних принципів:

– цілеспрямованого збагачення уявлень щодо стильового розмаїття вокального мистецтва;

– формування в китайських студентів здатності до оволодіння різними виконавськими стилями і манерами – бароко, романтизм, експресіонізм, китайська народна (так звана художня) пісня, що співається в манері «китайського бельканто» та інші;

– системного усунення типових для більшості китайських студентів прогалин в області історії музичної та музично-теоретичної підготовки;

– заохочення китайських студентів до оволодіння вокально-орфоепічними техніками виконання репертуару на різних мовах;

– залучення китайських студентів в інтернаціональні форми ансамблевого музикування і творчого спілкування;

– стимуляція їх творчої та методико-практичної ініціативи, навичок професійної рефлексії, самопроектування і фонаційно-вокального й виконавсько-творчого самовдосконалення.

У педагогічному університеті Ушинського, де щорічно навчається значна кількість китайських студентів, магістрантів та аспірантів, з метою реалізації

зазначених принципів розроблено наступні заходи:

– адаптовано програми з музично-історичних та музично-теоретичних дисциплін, в яких посилено увагу саме до тих епох і стилів, які є найбільш цікавими й малознайомими для китайських студентів;

– постановка у змісті музично-теоретичних дисциплін таких завдань, як поглиблення освіти в галузі гармонії, поліфонії, удосконалення ладового чуття, збагачення мелодичного слуху за рахунок насичення мелодії альтераціями, хроматизмами, відхиленнями й модуляціями, складними мелодійними зворотами.

Особлива увага приділяється дисципліні з аналізу музичних творів. При цьому досить поширеними є завдання на порівняльний розгляд творів Заходу і Сходу, що допомагає здобувачам виявити специфічні риси творів певних стилів та адекватно їх інтерпретувати у виконавському процесі.

Варто зазначити, що і на індивідуальних заняттях – у грі на музичному інструменті, сольному, хоровому співі, китайських студентів заохочують до виконання творів із власної національної скарбниці, до підготовки рефератів, доповідей, презентацій, в яких відображено важливі сторінки розвитку китайського музичного, вокального мистецтва. Це, по-перше, стає свідченням зацікавленого ставлення викладачів до мистецтва народу іноземного студента, по-друге, стимулює їх здатність до самостійного пошуку й узагальнення цікавого матеріалу та набуття спроможності його викласти, збагачуючи свою лексику, по-третє – сприяє поглибленню в українських студентів уявлення щодо далеких за світосприйняттям і стилем музичних культур.

Висновки. Застосування означених принципів і організаційних форм, основі наступних принципів – цілеспрямованого збагачення уявлень щодо стильового розмаїття вокального мистецтва; формування в китайських студентів здатності до оволодіння різними виконавськими стилями і манерами; системного усунення типових для більшості китайських студентів прогалин в області історії музичної та музично-теоретичної підготовки; їх заохочення до оволодіння вокально-орфоепічними техніками виконання репертуару на різних

мовах; залучення в інтернаціональні форми ансамблевого музикування і творчого спілкування; стимуляції їх творчої та методико-практичної ініціативи й виконавсько-творчого самовдосконалення.

З цією метою запроваджено адаптацію програм навчальних дисциплін, в яких враховано особливості попереднього етапу музично-фахової підготовки китайських студентів, проблеми вокально-фонаційного, інтерпретаційно-стильового та мовно-комунікативного характеру.

Завдяки цьому на факультеті музичної та хореографічної освіти університету створюється сприятливе, полікультурне освітнє середовище – в єдності толерантної психологічної атмосфери, організаційних, методичних засад, спрямоване на розширення горизонту мистецьких знань у поєднанні із збереженням іноземними студентами своєї національної ідентичності, глибокої поваги як до світового, так і до власного музичного мистецтва, їх готовності до ефективної професійної діяльності в різноманітних соціокультурних умовах.

УДК 370 67 45

МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ-УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Савченко Лариса Олексіївна,
доктор педагогічних наук, професор,
Криворізького державного педагогічного університету,
Зінченко Світлана Михайлівна
Директор Нікопольського регіонального Центру
моніторингу освіти та соціального партнерства
Національної металургійної академії України

Анотація. Розглянуто моніторинг як багаторівнева система діагностичних процедур, що проводять із використанням методик, які об'єктивно представляють показники якісної освіти. У ході аналізу інформації виокремлюють одиничні об'єкти та найбільш суттєві зв'язки між ними, а також проводять порівняння. Якість освіти, як категорія, складне й багатогранне поняття і розуміють як збалансовану відповідність процесу, результату та меті освітньої системи, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти.

Ключові слова: моніторинг, якість освіти, студенти-учасники бойових дій.

У світі існують різні моніторингові системи і програми оцінювання. Проводять окремі міжнародні дослідження, спрямовані на з'ясування досягнутого тією чи іншою країною рівня освіти як відносного її рейтингу, а не порівняльної характеристики [1]. До країн, де широко використовують методи педагогічної кваліметрії належать: США, Велика Британія, Канада, Японія, Нідерланди, Данія, Ізраїль, Австралія, Нова Зеландія. Моніторингове оцінювання, на погляд В. Андрєєва, являє собою системну діагностику якісних і кількісних характеристик ефективності функціонування і тенденцій саморозвитку освітньої системи, включаючи її цілі, зміст, форми, методи, дидактичні й технічні засоби, умови і результати навчання, виховання і

саморозвитку особистості і колективу [2]. В цьому визначенні моніторинг – ідентичний діагностиці.

Мета роботи полягає у висвітлені проблеми моніторингу якості освіти студентів. Розглянуто моніторинг як багаторівнева система діагностичних процедур, що проводять із використанням методик, які об'єктивно представляють показники якісної освіти. Мета даного моніторингу є неперервне вимірювання сучасних вимог роботодавців для керування якістю навчально-виробничого процесу. На факультеті формується механізм корегування професійної адаптації студентів-військовослужбовців, враховуючи відгуки роботодавців, випускників, студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій), абітурієнтів, батьків та ін. Результати моніторингу «Якість професійної адаптації студентів-військовослужбовців» було розглянуто у динаміці з 65% до 88% за 4 роки

Матеріали і методи. Використовувались методи дослідження проблеми моніторингу: анкетування, спостереження, контроль (письмовий, усний) тестування, Моніторинг в освіті або освітній моніторинг слід кваліфікувати як систему збирання, оброблення, зберігання та поширення інформації про освітню систему або про її окремі елементи, що зорієнтована на інформаційне забезпечення управління, що дає змогу дійти висновку про стан об'єкта в будь-який момент часу та прогнозувати його розвиток; як комплекс процедур щодо спостереження, поточного оцінювання перетворень керованого об'єкта і спрямування цих перетворень на досягнення заданих параметрів розвитку об'єкта; як узагальнене, комплексне оцінювання ефективності функціювання всієї системи освіти на основі системного аналізу всіх чинників; як систему організації збирання, зберігання, оброблення й поширення інформації про діяльність освітньої системи, що вможливлює систематичне відслідковування її стану, прогнозування розвитку та проектування заходів стосовно її вдосконалення; як безперервне стеження за станом довколишнього середовища для запобігання небажаним відхиленням за найважливішими параметрами[3].

Отримані результати. У нашому науковому дослідженні проводиться

анкетування та тестування на базових підприємствах Нікопольського регіону, з метою визначення рівня відповідності професійної підготовки студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) до сучасних вимог роботодавців, надання експертної оцінки якості професійної адаптації до продуктивної діяльності студентів-військовослужбовців. За результатами дослідженняможна зробити висновок, що з 2016 р. по 2020р., відгуки роботодавців про професійну адаптацію студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) становляться все більш позитивними (на 14%), й оцінка студентами-військовослужбовцями про якість своєї професійної підготовки становиться вище (на 16%).

Таблиця 1

Моніторинг якості професійної адаптації до продуктивної діяльності студентів-військовослужбовців (учасників бойових дій) на базових підприємствах Нікопольського регіону

Результати моніторингу	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020
Задоволеність роботодавцями якістю професійної підготовки студентів-військовослужбовців за конкретними професійними компетенціями	68	69	74	82
Задоволеність роботодавцями якістю професійної підготовки випускників	86	89	91	91
Задоволеність роботодавцями якістю проходження виробничої практики	83	85	86	88
Оцінка студентами-військовослужбовцями якості своєї професійної підготовки за конкретними професійними компетенціями	60	64	72	76

Необхідно відзначити, що дана побудована система моніторингу максимально направлена на розв’язок основних задач Нікопольського факультету НМетАУ – забезпечення і покращення якості навчально-виробничої роботи, координування зусиль учасників соціального партнерства у забезпеченні гарантії якості професійної адаптації конкурентоспроможних студентів-учасників бойових дій відповідно до сучасних вимог роботодавців.

Наведемо приклади завдань, які сприяють підвищенню якості освіти: веб-квести «Індивідуальна траєкторія майбутнього фахівця», педагогічні ситуації з використанням інформаційно-комунікативного ресурсу, наукові конференції, портфоліо «Методична скринька вчителя технологій і креслення», інтелектуальні вправи «Дункан», «Допишіть таблицю», «Етапи контролю»,

«Осмислення помилок»; презентації з теми «Реорганізація методичного об’єднання», «Створення рекламного буклету»; ділова гра «Оцінювання кандидата для пропонування на вакантну посаду директора підприємства». Отже, вагомий аспект моніторингу – періодичність проведення вимірів і циклічність, оскільки не всі показники мають однакову динаміку. Окремі показники мають недостатню динаміку розвитку, тому немає необхідності проводити часті заміри, інші – навпаки. На цьому етапі підготовки моніторингу освіти розробляють і добирають діагностичний інструментарій: анкети (для адміністрації, студентів, викладачів); рекомендації з проведення діагностування; аналіз інформації, механізми оброблення, збереження й поширення інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бордовская Н. В. Качество высшего образования // Академические чтения. Вып. 3: Теория и практика модернизации отечественного образования. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2002. – С. 58–61.

2. Андреев В. И. Проблемы педагогического мониторинга качества образования // Вестник Российской образования. – 2001. – № 1. – С. 35–42.

3. Савченко Л. О. Моніторинг якості підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах// Науковий часопис. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 25 : Збірник наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 182–188.

4. Larysa Oleksiivna Savchenko, Svitlana Myhailivna Zinchenko, Vasyl Hryhorovych Vereshak, Svitlana Lisova, Konstantin Yevhenovych Palshko The ways of effective professional adaptation of military students (combatants) to productive activities in the service sector. Australian International Academic Center PTY Ltd has the right to collect Geplat: Caderno Suplementar, N. 5, DEZEMBRO, 2020 http://natal.uern.br/periodicos/index.php/RTEP/article/view/2639 http://natal.uern.br/periodicos/index.php/RTEP/issue/view/172 WEB OF SCIENCE

НЕТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ МАЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПОЧАТКОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Савчин Галина Віталіївна,
старший викладач
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Актуальність. На сучасному етапі розвитку українського суспільства будується новітня система мистецької освіти, яка має відповідати гуманістичним та інформаційним викликам сьогодення. Це зумовлює потребу вироблення як сучасних стратегій, так і переосмислення і вдосконалення вже існуючих моделей мистецької освіти.

Сучасні тенденції розвитку початкової мистецької освіти обумовлені сьогочасним етапом оновлення суспільства, формуванням нових відносин, які потребують глибоких знань особистості в області обробки інформації, розвитку креативного мислення та вміння швидко знаходити нестандартні рішення. Відповідно виникає потреба удосконалення завдань художньо-естетичного виховання дітей, розвитку їх творчого потенціалу.

Становлення сучасної мистецької освіти не можливе без впровадження нових нестандартних методів навчання і виховання дітей. Організація освітнього простору в закладах початкової мистецької освіти вимагає впровадження інноваційних педагогічних технологій, прояву творчого потенціалу учнів, їх самореалізацію у творчих проявах, підвищення мотивації до творчої діяльності, формування відкритості вираження творчих сил.

Особливу роль в цьому процесі відіграють нетрадиційні техніки малювання.

Мета статті – висвітлити творчий розвиток учнів закладів початкової мистецької освіти засобами нетрадиційних технік малювання.

Виклад основного змісту. Проблемі розвитку дитячої художньої творчості присвячено чимало спеціальних наукових досліджень (Б. Ананьєв, А.

Мелік-Пашаєв, Б. Теплов, Д. Ельконін, Т. Комарова, Н. Ветлугіна, Н. Сакуліна, Т. Доронова, Г. Сухорукова, А. Маслоу, К. Роджерс, Д. Майрес, Дж. Гілфорд, Е. Фромм та ін.). Різноманіття праць у сфері образотворчої діяльності засвідчують суттєві досягнення в розробці змісту розвитку художньо-творчих здібностей дітей.

Дослідники зазначають, що образотворче мистецтво відіграє визначну роль у творчому розвитку особистості. Як показує Г. Сухорукова, дитяча зображувальна діяльність завжди є творчою. Вона тісно пов'язана з прагненням дитини передати враження від навколишньої дійсності в художньо-образній формі [7, 16]. Тому вчителю необхідно зробити цю діяльність цікавою, незвичною та захоплюючою.

Науковці та методисти вважають, що визначну роль у формуванні творчої особистості учнів відіграють нетрадиційні техніки малювання. Особливості використання нетрадиційних технік з метою розвитку творчих здібностей учнів висвітлено у вітчизняній педагогіці (М. Кириченко, М. Лещенко, Л. Масол, В. Орлов, Г. Падалка, О. Рудницька, Д. Кондіна, М. Вашкевич, Н. Бойко, Ю. Криворчуко, Т. Обертас, Ж. Ясеницька, та ін.), проте ці дослідження стосуються освітнього процесу в закладах дошкільної та загальної середньої освіти.

На думку Д. Кодіної нетрадиційні техніки малювання сприяють творчому розвиткові учнів, оскільки саме знайомство дітей з новими художніми матеріалами, інструментами та техніками допомагає розвивати їх творчість [2]. Дослідниця вважає, що нетрадиційні техніки малювання розвивають в учнів самостійність і творчу активність, адже незвичні художні прийоми сприяють досягненню більшої виразності дитячого малюнка, а комбінування різних технік малювання пробуджує уяву у дітей, активізує спостережливість та увагу, допомагає реалізувати творчий задум, розвиває почуття форми і сприйняття кольорів, сприяє вихованню естетичного смаку і саморозвиткові учнів. Цю думку поділяє і Г. Сухорукова, яка зауважує, що «нетрадиційні техніки малювання є способом створення нового, оригінального витвору мистецтва, у

якому гармонійно поєднуються все: і колір, і лінія, і сюжет» [7, 24].

Ряд дослідників (В. Ніканорова, М. Пономаренко, М. Вашкевич та ін..) зазначають, що застосовування нетрадиційних технік сприяють покращенню емоційного стану дітей, оскільки учні в якості художніх матеріалів використовують різноманітні предмети [4, 16]. М. Вашкевич зазначає, що в освітньому процесі є «цінним не кінцевий продукт – малюнок, а розвиток особистості, активізація творчості, ідентифікація її у творчій роботі» [1, 168]. Засобами нетрадиційного малювання дитина розкриває свій внутрішній світ, виявляє власний емоційний стан, долає комплекси чи страхи. Вона творить художні образи, які виникають в її уяві дитини, і відтворення їх на папері є набагато простішим для дітей, ніж висловлення словами. Тому образотворча діяльність нетрадиційними техніками відіграє важливу роль в психічному та інтелектуальному розвитку дітей. Вчителю потрібно орієнтуватися в освітньому процесі саме на творчу діяльність дитини, а не кінцевий її продукт. Необхідно навчити дитину не боятися творити нове, відтворювати власне світосприйняття в творах образотворчого мистецтва різними засобами.

Оволодіння нетрадиційними техніками образотворчого мистецтва збагачує естетичний досвід дітей, вчить спостерігати за довкіллям, помічати його красу та відтворювати її, підбираючи відповідні засоби втілення. Т. Обертас відзначає, що оволодіння різними матеріалами та способами творення ними, допомагає учням ефективно використовувати різні засоби образотворення у своїх малюнках [5, 121]. Це сприяє не лише розвиткові образотворчих вмінь, але й розумовому розвитку учнів, удосконаленню політехнічних уявлень, розвиває інтерес до різних видів образотворчого мистецтва, допомагає обирати відповідні матеріали для втілення творчого задуму.

Вчитель під час використання нетрадиційних технік в освітньому процесі повинен навчити дітей бачити прекрасне, розуміти й цінити мистецтво. Слід пам’ятати, що кожна дитина – індивідуальність зі своїми особливими рисами. Вчителю необхідно зацікавити кожну дитину, розвинути її творчі здібності,

мотивувати до образотворчої діяльності. Засоби нетрадиційного малювання дають дитині можливість впевнено творити, виражати свої емоції, малювати без заборон різними матеріалами та предметами. Адже малювання руками, відбитками, продряпуванням, набризками, штампуванням тощо захоплюють дітей. М. Вашкевич справедливо стверджує, що «нетрадиційні техніки малювання дають дитині можливість дивуватися і радіти світу» [1, 169].

На основі аналізу науково-методичної літератури можна виділити наступні нетрадиційні техніки зображень, які доречно використовувати на уроках в закладах початкової мистецької освіти: малювання пальчиками, мильними бульбашками, штампування, ниткографія, малювання у техніці видування, техніка забризкування, граттаж, монотипія, колаж, крапковий малюнок, кляксографія тощо. В одному малюнку можна застосовувати різні техніки, комбінувати різні способи творення зображення [6]. Це вчить учнів думати, самостійно вирішувати творче завдання, креативно втілювати задум.

Існують методичні особливості застосування нетрадиційних технік на уроках. На початку уроку вчитель повинен познайомити учнів зі способом отримання зображення, пояснити послідовність виконання, продемонструвати зразки учнівських робіт та, при можливості, репродукції творів професійних художників, а потім продемонструвати застосування даної техніки на практиці.

При цьому варто зазначити, що успіх освітнього процесу із використанням нетрадиційних технік залежить від методи і прийоми, які використовує вчитель. Особливий інтерес на сучасному етапі розвитку мистецької освіти становлять інтерактивні методи навчання. Вони спрямовані на реалізацію можливостей нових індивідуальних способів навчальної діяльності дитини, дають позитивний результат при умові осмислення учнем свої діяльності, досвіду, мотивів і потреб. Ю. Криворучко пропонує використовувати такі інтерактивні методи навчання: роботу в парах, роботу в малих групах, аналіз ситуацій, «Карусель», «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Навчаючи – учусь», що насамперед спрямовані на розвиток художньо-творчих здібностей учнів та формування у них практичних умінь і навичок [3, 120].

Спостереження за творчою діяльністю з використанням нетрадиційних технік дає змогу стверджувати, що такі технік творення зображення не стомлюють дітей, у них зберігається висока активність і працездатність протягом уроку.

Висновки. У сучасному динамічному світі актуальною проблемою є розвиток творчих особистостей, здатних до швидкого креативного вирішення поставлених завдань. Відповідно до вимог суспільства, розвиток творчості та творча діяльність є важливими складовими сучасної мистецької освіти, яка спрямована на успішне засвоєння учнями знань, умінь та навичок у сфері образотворчого мистецтва та реалізації їх в практичній діяльності.

Особливу роль у розвитку творчих здібностей учнів відіграє використання нетрадиційних технік зображення. Малювання нетрадиційними техніками – дуже цікавий і доступний вид образотворчої діяльності на уроках в закладах початкової мистецької освіти, де художні образи створюються за допомогою різноманітних прийомів і матеріалів. Під час такого малюванні добре розвиваються творчі здібності учнів, їх уява, самостійність, уміння вільно висловлювати свої думки на папері та сміливість в експериментуванні.

Вчителі мають бути готові до використання нетрадиційних технік малювання на уроках образотворчого мистецтва для активного розвитку творчого потенціалу учнів закладів початкової мистецької освіти.

Перспективним напрямом дослідження є розробка методичних рекомендацій до впровадження нестандартних технік зображення на уроках образотворчого мистецтва в закладах початкової мистецької освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вашкевич М. Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до впровадження нестандартних технік зображення на уроках образотворчого мистецтва. *Молодь і ринок*, (9), С.167–172.

2. Деленко В.Б. Нестандартні прийоми малювання як засіб активізації творчого самовираження старших дошкільників. http://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-

content/uploads/2015/03/%D1%81%D1%8 8.doc

3. Криворучко Ю. М. Педагогічні умови формування готовності майбутнього вчителя до розвитку художньо-творчих здібностей молодших школярів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2007. No6. С. 116–121.

4. Ніканорова В. Пономаренко М. Творчі здібності дітей на кінчиках їхніх пальців. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. № 2. С. 16–27.

5. Обертас Т.С. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. Таврійський вісник освіти. 2014. №1(45). С.120–125.

6. Опалюк О. М. Особливості використання нетрадиційних технік образотворчого мистецтва на уроках малювання в допоміжній школі *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки*): вип. 7, у 2 т./ за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2016. Т.2. С. 263–272.

7. Сухорукова Г. Образотворче мистецтво з методикою викладання в загальноосвітньому навчальному закладі. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.

ВИКОРИСТАННЯ КІЛЕЦЬ ЛУЛЛІЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ

Сало Людмила Сергіївна
вчитель української мови та літератури
вищої кваліфікаційної категорії,
педагогічне звання «Вчитель-методист»
Комунальний заклад
Рубіжанська обласна спеціальна школа «Кришталик»
м. Рубіжне, Україна

Вступ./Введение./Introductions. У сучасних умовах розповсюдженості інформаційно-комунікаційних технологій, дотупності всесвітніх інформаційних ресурсів, появи різноманітних цифрових пристроїв з'являються нові можливості для вияву творчості вчителя. Одним із шляхів реалізації творчих задумів вчителя є розробка авторських дидактичних засобів.

Мета роботи./Цель работы./Aim. Дослідити проблему розробки авторських дидактичних засобів для учнів з особливими освітніми потребами (ООП).

Матеріали та методи./Материалы и методы./Materials and methods. Створення дидактичних матеріалів здавна було одним із головних моментів підготовки вчителя до уроку, проте поява значної кількості друкованих дидактичних посібників, електронних ресурсів навчального призначення дала педагогу змогу зменшити власні зусилля, зекономити час і скористатися запропонованими ресурсами. Проте потрібно добирати дидактичні засоби, що враховують особливості дітей з ООП, їх індивідуальні можливості, рівень та темп сприймання ними навчального матеріалу. Все це спонукає вчителя до розробки власних авторських засобів. Прагнучи бачити результат своєї діяльності, усвідомлюється потреба запровадження педагогічних інновацій. Сучасний урок повинен бути доступним, цікавим, захоплюючим і радісним. Навчити дитину любити свій предмет - головний обов'язок учителя.

Виховати освічену людину можна лише за допомогою переконливих дій

та аргументів. Розвивати в учнів з ООП процес творення, а для цього і сам учитель повинен бути творцем, новатором. Адже кожен урок - це частина великого навчального процесу, який також і виховує. І яким він буде залежить від нас, учителів. В.О.Сухомлинський зазначив: «Головне, щоб одночасно учень бачив, спостерігав і робив. Де є ці три речі, там є жива думка, що загострює розум». Ці слова є актуальними і сьогодні. Мовленнєвий розвиток дитини з вадами зору є основним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини.

Розвиток мовлення – це не лише збагачення словника, формування звукової, граматичної культури та вдосконалення зв'язного мовлення. Насамперед - це розвиток вміння спілкуватися з дорослими та однолітками, активізація пасивного та уточнення активного словника, збагачення словникового запасу дітей з ООП. Для організації процесу розвитку мовлення дитини замало просто пропонувати їй різноманітний мовний матеріал, важливо ставити перед нею нові завдання спілкування, які потребують нових засобів реалізації цілей комунікації, тому мовленнєвий розвиток дитини демонструє її компетентність у соціальній взаємодії. Нині суспільству потрібна інтелектуально соціально компетентна особистість, здатна самокритично мислити, творчо діяти, застосовувати набуті знання в нестандартних ситуаціях, неординарно розв'язувати проблеми, створювати нове. Життєва компетентність учня з вадами зору – це запорука його успішного входження в систему соціальних, економічних, політичних та культурних відносин.

Важливо правильно підібрати наочний матеріал по кольору, розміру, формі у відповідності зі станом зору дитини. При виготовленні посібників необхідно використовувати червоний, оранжевий, жовтий, зелений кольори та їх відтінки, так як вони найбільш активно впливають на сітківку ока. Предметні картинки, які використовуються на заняттях з дітьми з низькою гостротою зору, повинні мати чітке зображення форми предмета та яскраві кольори. Предметний демонстраційний матеріал повинен бути великого розміру (15-20

см), дітям з гостротою зору від 0,01 до 0,3 рекомендується давати роздавальний матеріал із зображенням від 3 см і більше, з гостротою зору 0,4 і вище – до 2 см. Робота з таким роздавальним матеріалом буде сприяти підвищенню гостроти зору

Для роботи з дітьми з вадами зору я обрала систему ігрових завдань і вправ, створених на основі «Кілець Луллія». Свою назву винахід отримав на честь імені свого творця – Раймунда Луллія (поет, філософ, мислитель, 14 століття, Італія). Круги Лулліі, створені для сучасного уроку розвивають інтелект дитини з ООП, мовлення, розширюють кругозір, сприяють вихованню любові до рідного слова та бажання пізнання нового. Особливість таких уроків полягає в тому, що з’являється можливість в учителів самостійно створювати свій навчальний контент. Кола Луллія (кільця) є одним з методів активізації мислення, і одним з варіантів використання методу морфологічного аналізу, що дозволяє вести систематичний пошук нових ідей і рішень. Синтез охоплює як відомі, так і нові, неординарні варіанти, які при простому переборі могли бути пропущеними. Морфологічний аналіз - це, просто метод пошуку нових ідей і рішень, шляхом перебору варіантів, що включає в себе аналіз об'єктів і синтез нових, знайомих і небачених раніше об'єктів.

Перевагою кілець Луллія вважаю можливість приготувати самостійно вправу з будь-якої мовної теми для проведення дидактичної гри, при цьому можна застосовувати авторські варіанти використання. Ці кола дуже нескладно зробити самим. З картону або щільного паперу вирізаються кілька кіл різного діаметру, наприклад, чотири. Всі кола діляться на 6 секторів (кількість секторів може змінюватись, але на всіх колах їх кількість має бути однаковим).

«Кільця Луллія» можна використовувати нна будь-якому етапі уроку. Існує безліч комбінацій, потрібно тільки добре пофантазувати.

Ефект гри величезний – закріплення вивчення теми або літературного твору, розвиток творчого мислення і уяви, збагачення словникового запасу, та багато іншого.

Ігри з "Кільцями Луллія" можна умовно розділити на три типи:

1. **Ігри на підбір пари.** В одному з віконець встановлюється картинка, пара до якої підбирається шляхом прокручування другого кільця. У цих іграх одній картинці 1-го кільця обов'язково повинна відповідати одна картинка 2-го кільця.

2.Ігри з елементом випадковості в установці кілець. У цих іграх діти одночасно розкручують обидва кільця. Відповідь дитини залежить від того, яка комбінація випаде в віконці. У такому варіанті ігор будь-яка картинка 1-го кільця поєднується з будь-якою картинкою 2-го кільця і навпаки. Саме через елемент випадковості в установці картинок ці ігри більше подобаються дітям. Якщо кожне ваше кільце має по 8 картинок, то можливі 64 комбінації!

3. Ігри на розвиток творчої уяви. Для цих ігор підбираються кільця як для першого типу ігор, але при цьому розкручуються обидва кільця. Далі обговорюється несумісна на перший погляд комбінація. Заздалегідь домовляємося з дітьми, що ситуації казкові, нереальні, значить можна дати волю фантазії. Варіанти кілець кожен педагог може вибрати самостійно, можна придумати свої варіанти кілець і способи ігор і завдань до них. Наприклад, з досвіду роботи використання кілець Луллія на уроці української літератури у 5 класі під час вивчення розділу: «Світ фантазії та мудрості».

4. Казка – герой На одному кільці – герої казок, а на іншому – характерні ілюстрації до тих казок. Можна запропонувати переплутати героїв та казки і спробувати розказати казку з новим героєм.

5. Хто з ким зустрічається в казці На обох кільцях розташовані герої казок. Діти з’єднують героїв та називають казку, або кілька казок, де вони зустрічаються і за якими обставинами. Можна навмання переплутати героїв, діти повинні будуть скласти нову казку, або пояснити, як зміниться сюжет з появою нового героя.

6. Хто що загубив На одному кільці – герой із казки, на іншому – якась річ, що належить цьому герою. Діти знаходять загублені речі героями, повертають їх і називають казку. В подальшій роботі загублені речі пропонується дати героям інших казок. Діти повинні запропонувати, як новий

герой зміг би використати ту чи іншу річ, яка йому не належала.

7. Казкові предмети – аналоги в сучасному житті Клубочок ниток – компас; ковер – літак – вертоліт; черевики – скороходи – потяг; чарівне дзеркало – телевізор; гуслі самогуди – магнітофон; ступа – літак; перо – ліхтарик.

Діти підбирають пари за функціональністю. Пропонується дітям розказати казку, замінивши казкові предмети на сучасні. Також можна запропонувати розповісти про сучасне життя з казковими предметами.

8. Герої – емоції На одному кільці – герої казок. На другому – емоції: радості, суму, здивуванню, страху та інші. Діти з'єднують героя казки з емоцією та пояснюють, в якій казці, при яких обставинах герой має такий настрій і чому.

9. Герої – риси характеру На одному кільці – герої казок, які часто зустрічаються в казках (лисичка, заєць…) з різними характерами: добрий, сором язливий, боягуз, рішучий, хитрий, злий, на іншому – казки. Необхідно розповісти казку з героєм із заданою рисою характеру.

Результати та обговорення./Результаты и обсуждение./Results and discussion. Отже, наявність на уроці спеціальних дидактичних посібників, розрахованих на дотикове або на зорово-дотичне сприйняття сліпого і слабозорого, надзвичайно важлива.

Висновки./Выводы./Conclusions. Тому задача педагога при роботі з учнями з ООП – розвивати потенційні можливості, компенсаторні механізми організму, навчити дитину самостійно пізнавати навколишній світ та користуватися збереженими аналізаторами, накопиченим досвідом, знаннями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Методика роботи з колами Луллія [Електронний ресурс]. – Режим доступа:http://ds1ishim.ru/sites/default/files/13_01_2014/seminar_na_temu_metodika_raboty_s_kolcami_lulliya.

2. Олефіренко Н. В.Сучасний інструментарій творчості вчителя / Н. В.

Олефіренко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. - 2013. - Вип. 21. - С. 227-231. - Режим доступу: https://goo.gl/tnvZQo.

3. Основи тифлопедагогіки. Розвиток, навчання та виховання дітей з порушеннями зору: Уч. посіб. для студ. ВНЗ. - М.: «ВЛАДОС», 2000.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО КОНСТРУЮВАННЯ ВАРІАТИВНОГО КОМПОНЕНТУ ЗМІСТУ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ

Степанюк Алла Василівна
д.пед.наук, професор,
Женчук Тарас Богданович
здобувач вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

Вступ. Сучасна освітня система, як компонент такого системного утворення, як цивілізація, перебуває під впливом усіх її криз. Так, невизначеність цілей розвитку спричиняє екологічну кризу, як знищення елементів життя та нерівномірний розподіл ресурсної бази. Відсутність, або невизначеність ієрархії ціннісних орієнтирів породжує кризу міжособистісних відносин. Відсутність готовності до культурно перетворювальної діяльності відображається на кризовому стані у відповідальному ставленні людства до інтелектуального потенціалу. Криза культури і освіти є серцевиною всезагальної кризової ситуації, оскільки вказує на відсутність чутливості до потреб світу, і, таким чином, не формує образ майбутнього. На жаль, практика свідчить, що дедалі більше стає молоді, яка хоче уникнути відповідальності за свій особистий розвиток, самої реальності (комп'ютерна, наркотична залежність), відмовляється від своєї творчої ролі. Саме засобами природничої освіти можна вирішити багато проблем, зокрема проблему світоглядного зростання особистості від людини-руйнівника до людини-творця. Тому, актуалізується проблема визначення шляхів забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії вивчення природничих предметів, загалом, та засобом вибіркових предметів, зокрема.

Мета роботи. Дослідити теоретичне та практичне підґрунтям розробки варіативного компоненту змісту шкільної природничої освіти та запропонувати контент вибіркової навчальної дисципліни «Біоетика».

Методи. Відповідно до мети дослідження було використано комплекс таких методів: *теоретичних* – системно-структурний та порівняльний аналіз наукової вітчизняної літератури з метою виявлення теоретичного підґрунтя розробки варіативного компоненту змісту шкільної природничої освіти; аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, аналогія, моделювання при дослідженні практики запровадження варіативного компоненту змісту освіти, розробці контенту вибіркової дисципліни «Біоетика»; *емпіричних* – збір та обробка первинної інформації, результати опитувань педагогічних працівників і здобувачів освіти для з'ясування можливостей розроблення вибіркової дисципліни «Біоетика».

Результати та обговорення. Вивчення стану наукової розробки означеної педагогічної проблеми пов'язано з різними підходами конструювання змісту природничої, які пропонуються науковцями. Так, А. Алексюк, Н. Бібік, С. Гончаренко, Ю. Мальований, О. Савченко та ін. здійснювали розробку концептуальних засад особистісно орієнтованого навчання щодо інваріативного, так і варіативного компонентів змісту освіти в загальних закладах спередньої освіти. Г. Балл, В. Безпалько, О. Падалка та ін. обґрунтували ідею профільної диференціації освіти, яка також береться за основний аспект при побудові програм варіативного змісту, в тому числі й природничої освіти. Питання формування цілісної картини світу в реалізації змісту природничої освіти загалом та у варіативній її складовій, зокрема, розглядають С. Гончаренко, К. Гуз, В. Ільченко, А. Степанюк. Однак, найбільш повне висвітлення проблема конструювання змісту варіативного компонента змісту освіти отримала у науковому доробку В. Кизенка, М. Колесник. Так, в дослідженнях В. Кизенко обґрунтовано змістово-процесуальний потенціал як науково-педагогічний ресурс у процесі проєктування варіативного навчання у закладах загальної середньої освіти, як чинник оновлення теоретико-методологічних засад проєктування змісту варіативного навчання і основ розвитку дидактичної системи варіативного навчання.

У процесі розгляду проблеми формування варіативного компоненту

змісту М. Колесник пропонує ґрунтуватися на положенні відповідності змісту освіти загальним законам розвитку, а саме – здійснення пізнання світу від загального до конкретного, перетворення дійсності через включення особистості в практичну діяльність від конкретного до загального. Нею обгрунтовано доцільність використання причинно-системного підходу як концептуальної основи такого конструювання змісту освіти з позицій причинно-наслідкових зв'язків, які розкривають суть світоглядних понять включеності людини в загальну екосистему планети, обов'язково враховуючи її прояви як соціально-культурної особистості. У такому контексті доцільним є використання в освітньому процесі загальних законів взаємодії та розвитку, які детермінують взаємодію системи з оточуючим середовищем і особливості процесів її становлення та розвитку.

Ми розробили контент вибіркової дисципліни «Біоетика». Основні ідеї конструювання її змісту: відповідність освіти загальним законам розвитку, а саме – здійснення пізнання світу від загального до конкретного, перетворення дійсності через включення; розкриття суть світоглядних понять включеності людини в загальну екосистему планети, обов'язково враховуючи її прояви як соціально-культурної особистості; використання в освітньому процесі загальних законів взаємодії та розвитку, які детермінують взаємодію системи з оточуючим середовищем і особливості процесів її становлення та розвитку; біоетичні знання це інтегровані знання з біології та етики в контексті цінностей і смислів людського життя й культури, розкривають єдність загальних законів природи та моралі, формуючи етичне ставлення до життя в усіх його проявах.

Висновки. Структура варіативного компоненту природничої освіти має відповідати вимогам системності, передумової якої є інтеграційні процеси в освіті. Його контент повинен розкривати як емоційно-ціннісний, так і змістовий і діяльнісний компоненти змісту освіти.

ВЛИЯНИЕ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ СТУДЕНТОВ К ЭКСТЕРНАЛАМ ИЛИ ИНТЕРНАЛАМ ПО ЛОКУСУ КОНТРОЛЯ ОТДЕЛЬНО И В КОМПЛЕКСЕ С ПРИНАДЛЕЖНОСТЬЮ К НЕКОТОРЫМ ДРУГИМ ТИПОЛОГИЯМ НА ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИХ ОБУЧЕНИЮ

Ткаченко Елена Викторовна
Кандидат медицинских наук,
ассистент кафедры физиологии
Полтавский государственный международный университет
Соколенко Валентина Николаевна
Кандидат биологических наук,
доцент кафедры физиологии
Полтавский государственный международный университет
Украина

Аннотация. Приведенные данные подчёркивают необходимость обязательного принятия во внимание локуса контроля студентов (особенно иностранных) отдельно или в комплексе с другими типологическими аспектами, потому что это определяет их особенности восприятия, работы на занятиях в ВУЗе и дома. Учёт этих данных позволяет оптимизировать психолого-педагогические подходы при работе с такими студентами, особенно студентами факультета подготовки иностранных студентов. Отдельное внимание следует уделять арабоязычным студентам, обучающимся на русском языке, с учётом не только их локуса контроля, но также типа темперамента и индивидуального профиля межполушарной асимметрии.

Ключевые слова: экстернальный и интернальный локус контроля, типологические аспекты, иностранные студенты, педагогика.

Локус контроля рассматривается как конструкт индивидуальных различий по теории социального научения [1, с.107-117]. Изучение локуса контроля носит междисциплинарный характер. Шкала локуса контроля была

предложена в 60-х годах прошлого века Дж.Роттером в США [2, с.1-575]. Выделяют интернальный, экстернальный и смешанный локус контроля. Локус контроля определяет, внешние (экстернальный локус и, соответственно, люди, обладающие им, экстерналы) или внутренние (интернальный локус и, соответственно, люди, обладающие им, интерналы) факторы считает человек решающими в возникновении своих Удач и трудностей. Экстерналы к таким факторам относят Бога, Судьбу, случай, институт семьи, институт школы, ВУЗа, друзей. Студенты с экстернальным локусом контроля в большей степени полагаются на Бога, Фортуну, случай, друга, соседа по парте, чем на свои собственные силы. Они привыкли, как в своих успехах, так и неудачах, винить кого-то и что-то, только не себя. Интерналы (в том числе студенты) возлагают всю ответственность за свою Судьбу, за свои успехи и неудачи, на себя. Встречаются различные комбинации экстернального и интернального локуса контроля для формирования смешанного. Наиболее часто встречаемая формула: Бог даёт человеку возможности и от того, как человек ими распорядится, будут зависеть дальнейшие события его жизни. Экстерналы допускают гораздо большее количество неверных ответов и пропускают значительно больше сигналов во время выполнения целостного задания в условиях фиксированного времени (vigilance or watch-keeping task) [3, с.939-943].

Анализ литературных источников показывает, что локус контроля оценивается в комплексе с другими типологическими аспектами: с этническим в работе по положительному влиянию психологической терапии на локус здоровья у пациентов с коронарным сердцем (увеличивая заботу о самих себе и чувства ответственности, путём усиления локуса контроля здоровья) в г.Кередж, Иран (Shahid Rajaee Hospital) [4, с.46-57]; этно-гендерно-возрастным у иранцев старше 60 лет обоих полов, интернальный локус контроля у которых сочетался с большей готовностью к самообучению и более высоким уровнем психологического благополучия [5, с.34-42].

Нами проведен анализ роли локуса контроля отдельно и в сочетании с

другими типологическими аспектами для развития медицины (в частности, стоматологии), психологии и педагогики [6, с.149-158].

Важно, что изучение локуса контроля, в частности, в области педагогики, развито в ряде стран мира, среди которых отметим Бразилию [7, с.308-309], Индию [8, с. 819-834], Индонезию [9, с.19-25], Израиль [10, с.1-18], Пакистан [11, с.295-300], Кению [12, с.33-42], Иран [13, с.165-181; 14, с.630-635], Египет [15, с. 258470], Дубай [16, с.104-117].

Существуют даже работа по сравнению локуса контроля в различных этнических группах, например, персидской, курдской и турецкой в Иране у женщин (по вопросам нормальной беременности и такой формы токсикоза, как преэклампсия) [17, с.71-175]. Нарушения педагогического процесса у школьников обоих полов при психологических проблемах, например, алекситимии, с учётом их принадлежности к D-типу, широко изучаются иранскими психологами при нормальном слухе и его нарушениях [18, с.66-73], при нарушениях обучения. Египетские, иорданские психологи и таковые из Саудовской Аравии изучали проявления локуса контроля у аутистов.

Нами проводились исследования локуса контроля у студентов ближнего зарубежья из Узбекистана, Туркменистана, Таджикистана (81) и дальнего зарубежья из Израиля, арабских стран (Марокко, Иордании, Палестины), Ирана, Турции (81).

Методы исследования: нами использовался опросник Дж.Роттера по определению локуса контроля и собственные наблюдения за студентами, а также проведение беседы с ними относительно предпочитаемых видов работы на занятиях и дома.

Полученные результаты. Нами замечено, что студенты-экстерналы, когда им натягиваешь оценку, могут зазнаться, могут перестать работать в полную силу в дальнейшем. Если же им преподаватель будет ставить много двоек, то они считают это проявлением Божьей Воли и могут вообще перестать работать дома, отвечать на парах и даже вообще посещать такие предметы. Хотя, студенты из мусульманских стран с экстернальным локусом контроля,

напротив, в значительном проценте считают Учителя посредником между Богом и собой. Они в своём большем проценте по сравнению с остальной популяцией студентов, особенно при привитии любви к учёбе с детских лет, будут выполнять все предписания преподавателя 100%, а также будут справедливо и критически относиться как к своим успехам в плане учёбы, так и неудачам. Экстерналы преобладают среди студентов-левшей и меланхоликов. Они словно ищут дополнительную защиту либо у Бога, либо у преподавателя. В последнем случае у студентов с классическими пробами определения индивидуального профиля межполушарной асимметрии по А.Р.Лурии по левому типу и меланхолического темперамента (особенно при сочетании принадлежности студента к таковым типологиям плюс при обладании экстернальным локусом контроля) эффективна методика не преподавателя-контролёра, а преподавателя-наставника. Студенты-экстерналы отдают предпочтение значительной доле устного опроса, особенно студенты факультеты подготовки иностранных студентов, и в ещё большей степени студенты из русскоязычных групп по сравнению с таковыми из англоязычных. Если сравнивать студентов-иностранцев из стран Ближнего Зарубежья по сравнению с Дальним, то есть узбеков, туркменов, таджиков по сравнению со студентами с арабских стран, то выявляется достоверная разница по данному параметру: арабские студенты особенно сильно нуждались в детальном объяснении темы на практическом занятии даже при наличии прочитанной лекции до этого. Нами отмечено печальное снижение уровня владения русским языком у студентов по сравнению с таковыми предыдущих лет. Студенты предпочитали пассивные (лекции) и интерактивные методы обучения на занятиях.

Студенты с интернальным локусом контроля (так называемые интерналы) среди исследуемой популяции иностранных студентов легче переносят критику в свой адрес, чем экстерналы. Интерналы спокойнее относятся как к отличным оценкам, так и к двойкам. Среди исследуемой группы студентов-иностранцев, у студентов, у которых был выявлен интернальный локус контроля, на вопрос о

значении устного объяснения материала на занятии мы получили ответ о большем значении самостоятельной работы дома. Студенты-интерналы предпочитали активные методы обучения, и видна была их большая активность при написании конспектов при подготовке домашних заданий. Несмотря на предпочтение таких видов работы со стороны преподавателей, студенты-интерналы писали лекции лучше, чем экстерналы. Интересно, но студенты с экстернальным локусом контроля на вопрос о причинах такой разницы отвечали, что, возможно, на подсознательном уровне они больше надеются на то, что сосед по парте или друг напишет лекцию лучше и потом даст переписать, а поэтому не напрягались на лекционных занятиях. Даже скорость письма у студентов с интернальным локусом контроля была выше, чем у студентов с экстернальным. Особенно это касалось студентов факультета подготовки иностранных студентов, в высшей степени из арабских стран, обучающихся на русском языке. Также в этом аспекте стоит отметить, что скорость письма у студентов-левшей значительно ниже, чем у правшей. Особенно это наблюдалось в сочетании с описанными особенностями по локусу контроля.

Нами проведены работы по изучению влияния культуры и ведущей конечности на локус контроля у иранских и египетских студентов ПГМУ.

Выводы. Приведенные данные подчёркивают необходимость обязательного принятия во внимание локуса контроля студентов (особенно иностранных) отдельно или в комплексе с другими типологическими аспектами, потому что это определяет их особенности восприятия, работы на занятиях в ВУЗе и дома. Учёт этих данных позволяет оптимизировать психолого-педагогические подходы при работе с такими студентами, особенно студентами факультета подготовки иностранных студентов. Отдельное внимание следует уделять арабоязычным студентам, обучающимся на русском языке, студентам левшам и меланхоликам, для которых могут быть важными дача дополнительного времени для выполнения задания, дополнительное объяснение, использование графо-логических схем и таблиц, которые

позволяли бы использовать меньше слов для объяснения материала и большую наглядность. По возможности писать на доске, не соединяя буквы, особенно для студентов из арабских стран и левшей с их доминатным правым полушарием и симультантным способом обработки информации, ведь известно, что детей левшей лучше учить писать, не соединяя буквы, чтобы оптимально работало именно их доминантное правое полушарие и им была легка и приятна работа по чтению и письму. Помимо отсутствия соединения букв, студенты из арабских стран просят по возможности использовать печатные буквы при работе на доске, а некоторые студенты вообще не воспринимают письменные буквы и цифры. И здесь возрастает нагрузка на преподавателя, потому что необходимы дополнительные раздаточные материалы. Возможно, даже раздавать их в распечатанном виде прямо на занятии. Также отдельно хотим отметить необходимость по возможности создания атмосферы меньшего контроля и большей помощи данным студентам.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Wallston B.D., Wallston K.A. Locus of control and health: a review of the literature // Health Educ Monogr.-1978 Spring.-Vol.6, N.2.-P.107-117.

2. Столяренко Л.Д., Самыгин С.И. Психология личности.-Изд.-е 2-е.-Ростов н/Д: Феникс, 2011.-575с.

3. Sanders M.G., Halcomb C.G., Fray J.M., Owens J.M. Internal-external locus of control and performance on a vigilance task // Percept Mot Skills.-1976 Jun.-Vol.42, N.3.-P.939-943.

4. Heidari S., Khalatbari J., Jalali M., Tizdast T. Comparison of the Effectiveness of Emotion-focused Therapy and Acceptance and Commitment Therapy on Health locus of Control of Patients with Coronary Heart Patients // International Journal of applied Behavioral Sciences.-Spring 2020.-Vol.7, N.2.-P.46-57.

5. Sevari K., Savari Y. Psychological Well-being of the Elderly: The Predicting Role of Self-directed Learning Readiness and the Internal Locus of Control // Journal

of Gerontology (JOGE).-Winter 2021.-Vol.5, N.3.-P.34-42.

6. Tkachenko E. V., Sokolenko V.N., Khalafalla A., Sartipi H.N. To the question about studying the control locus, behavioral strategies, age and gender typological aspects by psychologists, teachers and doctors in the Earth various parts // Topical Issues of Modern Development of Modern Science. Abstracts of IX Scientific and Practical Conference: 6-8 May 2020.-Sofia, Bulgary, 2020.-P.149-158.

7. Twenge J.N., Zhang L., Im C. It's Beyond My Control: A Cross-Temporal Meta-Analysis of Increasing Externality in Locus of Control, 1960-2002 // Personality and Social Psychology Review.-2004.-Vol.8, N.3.-P.308-309.

8. Gupta V., Mehta S. Investigating the Predictive Effect of Locus of Control on the Academic and Emotional Component of Teacher Effectiveness //Studies in Indian Place Names (UGC Care Journal).-2020 Feb.-Vol.40, Iss.23.-P.819-834.

9. Sari N.R.W., Askin M., Mulyono. Imitative and Creative Reasoning Abilities Viewed from Locus of Control on Guided Inquiry Model Reacts Strategy //Unnes Journal of Mathematics Education Research (UJMER).-2020.- Vol.9, N.1.-P.19-25.

10. Yorkovsky Y., Zysberg L. Personal, Social, Environmental: Future Orientation and Attitudes Mediate the Associations between Locus of Control and pro-environmental Behavior //Athens Journal of Social Sciences.-2020.-Iss.X.-P.1-18.

11. Siddiquah A., Kalsoom T., Nader M. Effect of Parental Attributes on the Locus of Control (LoC) of Secondary School Students // Global Social Sciences Review (GSSR).-2019 Fall.-Vol.IV, N.IV.-P.295-300.

12. Muthui P., Mutweleli S.M. Academic Self-Efficacy As A Predictor of Academic Locus Of Control Among Secondary School Students In Kenya //International Journal of Innovative Research and Advanced Studies (IJIRAS).-2020 February.-Vol.7, Iss.2.-P.33-42.

13. Moradi A., Qalamkary M.S. Waiting for savior based on hope, optimism, and locus of control on students //Mashreq-e Mouood.-Spring 2014.-Vol.8, N.29.-P.165-181.

14. Foroutani M.R., Bagherian M., Kazemian S. Power of emotional intelligence, coping strategies and locus of control in predicting students' general health //Journal of Research and Health.-2014.-Vol.4, N.1.-P.630-635.

15. El-Gilany A.-H., Doaa M. Newborn first feed and prelacteal feeds in Mansoura, Egypt // Biomed Res Int. 2014.-Vol.2014.-P.258470.

16. Saffarinia M., Mehdizadeh A. The Relations of Locus of Control and Behavioral Approach and Inhibition Systems to General Health in Elderly Nursing Home Residents in Dubai // Salmand.-2020 Spring.-Vol.15, N.1.-P.104-117.

17. Azzam H.A., Abousamra N.K., Goda H., El-Shouky R., El-Gilany A.H. The expression and concentration of CD40 ligand in normal pregnancy, preeclampsia, and hemolytic anemia, elevated liver enzymes and low platelet count (HELLP) syndrome //Blood Coagul Fibrinolysis.-2013 Jan.-Vol.24, N.1.-P.71-75.

18. Davoudi I., Mazarei Kascani R., Mehrabi Zade M.H. Social skill, life satisfaction and locus of control in normalhearing and hearing-impaired students //Auditory and Vestibular Research.-2014.-Vol.23, N.2.-P.66-73.

ТЕХНОЛОГІЯ ДОСЛІДНИЦЬКОГО НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Філь Галина Олександрівна,
к. філол. наук, доцент,
Мірон Марія Іванівна,
магістр,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна

Вступ. Нові завдання шкільної освіти в Україні окреслюють пріоритети навчання і виховання, потребують формування інтелектуальної особистості, яку можна розвивати за умов переосмислення технології здійснення освітнього процесу і дотримання комунікативно зорієнтованого навчання. Сьогодні одним із таких пріоритетів є розвиток науково-пошукової й дослідницької діяльності учнів на уроках української мови.

Сучасна школа має бути зорієнтована на використання педагогічних технологій, з допомогою яких не просто поповнювалися б знання й уміння учнів, а й розвивалися такі їх якості, як пізнавальна активність, самостійність, вміння творчо розв'язувати навчальні й практичні завдання, вправи, вироблялися б уміння практичного і творчого застосування знань [Заболотний, 2003: 28].

Мета роботи – розкрити зміст технології дослідницького навчання синтаксису молодших школярів на уроках української мови.

Матеріали і методи. Матеріалом для дослідження послужили спостереження за освітнім процесом на уроках української мови в початковій школі під час опрацювання елементів синтаксису.

При обстеженні проблеми використовувались такі методи, як: описовий, дослідницький, структурний.

Результати і обговорення. Проблемі використання дослідницьких технологій присвячені наукові праці Л.Виготського, Б.Ломова, С.Мірошник,

Л.Ткач та інших учених. Чи не найбільш вагомим внеском у розв'язання цієї проблеми є статті О.Заболотного та С.Омельчука, у яких акцентується увага на актуальності формування навчально-дослідницьких умінь та навичок, розвитку творчості та інтелектуальних здібностей учнів.

У повсякденному вживанні «дослідження» переважно розуміють як процес вироблення нових знань, один із видів пізнавальної діяльності людини. До наукових досліджень висувають зазвичай такі вимоги: об'єктивність, відтворюваність, доказовість, точність. Результат наукової діяльності, як правило, матеріалізований в описі реальності, прогнозуванні розвитку процесів і наслідків подій. Існує це найчастіше у формі текстів, що містять словесні описи, формули та інші способи вираження виявлених законів. У відповідності до цього дослідницьке навчання направлено на розвиток в учнів умінь і навичок наукового пошуку [Березюк, 2004: 56].

П.Щербань також вважає, що для формування дослідницьких умінь та навичок учнів необхідно використовувати дослідницьке навчання, головна мета якого – формування готовності і здатності самостійно, творчо засвоювати і перебудовувати нові способи діяльності у будь-якій сфері життя. Від сучасної освіти вимагається не фрагментарне включення методів дослідницького навчання в освітню практику, а цілеспрямована робота з розвитку дослідницьких здібностей та спеціально організованого навчання щодо дослідницьких умінь і навичок [Щербань, 2002: 114].

Програма формування дослідницьких умінь повинна, по-перше, носити комплексний характер, тобто пронизувати різні теми на різних етапах навчальної діяльності; по-друге, зміст програми повинен вибудовуватися із врахуванням початкового рівня дослідницьких умінь й сприяти розвитку учнів. Тому, на думку О.Заболотного, програму необхідно ускладнювати, зробити цікавою, щоб учні активно займалися дослідницькою діяльністю [Заболотний, 2003: 29-30].

Усі навчально-дослідницькі завдання дослідниця М.Князян поділяє на три групи: а) навчально-дослідницькі завдання алгоритмічного рівня (вони

орієнтовані на низьку підготовленість учнів до навчально-дослідницької діяльності, мінімальний ступінь вияву пізнавальної самостійності); б) навчально-дослідницькі завдання частково-пошукового рівня (передбачають більш високий рівень підготовленості учнів до навчально-дослідницької діяльності); в) навчально-дослідницькі завдання креативного рівня (орієнтовані на найвищу міру виявлення пізнавальної самостійності учнів). Процедура виконання цих завдань сприяє розвитку таких дослідницьких умінь, як виділення об'єкта дослідження, висунення попередніх гіпотез, узагальнення результатів, вибір методів та оцінка їх ефективності, характеристика нової якості, аналіз ступеня реалізації мети, критичне визначення недоліків [Князян, 1998: 67].

С.Омельчук окреслює основні умови, за яких процес формування дослідницьких умінь та навичок буде ефективним, зокрема:

♦ залучення учнів до самостійної практично-пошукової діяльності на різних етапах навчального дослідження, уміле керівництво вчителя процесом спостереження;

♦ послідовне виконання всіх або більшості стадій пошуку (учень повинен уміти не тільки відтворювати знання, а й, найголовніше, провадити пошук, досліджувати проблему);

♦ застосування проблемного підходу до вивчення синтаксису з метою стимулювати навчально-дослідницьку діяльність учнів, активізувати їхнє мислення;

♦ урахування комунікативно-діяльнісного і функційно-стилістичного аспектів поглиблення й систематизації знань із синтаксису та пунктуації;

♦ заохочення учнів до активної мовленнєво-комунікативної діяльності, найвищим виявом якої є творчість;

♦ активізацію самостійного добору синтаксичних конструкцій, що уможливить залучення засвоєних теоретичних знань до продуктивних видів мовленнєвої діяльності з урахуванням ситуації спілкування [Омельчук, 2005: 4].

Провідними інтелектуальними вміннями особистості як основи для

формування дослідницьких умінь О.Заболотний вважає такі:

• розуміння – інтерпретує словесний матерал, схеми, графіки, діаграми;

• застосування – використовує конкретний матеріал у конкретних ситуаціях і в нових умовах;

• аналіз – виділяє приховані припущення, бачить помилки і упущення в логіці судження, простежує відмінності між фактами і наслідками;

• синтез – використовує знання із інших галузей для вирішення тієї чи тієї проблеми, пропонує план проведення експерименту [Заболотний, 2003: 29].

Оволодіння учнями початкової школи на доступному рівні дослідницькою діяльністю зумовлює необхідність формування в них дослідницьких умінь. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні вчителі мають: • включити молодших школярів у самостійне розв'язання навчальних завдань й дати можливість відчути задоволення від дослідницької діяльності; • цілеспрямовано формувати мислення, розвивати інтелектуальні вміння, стимулювати пізнавальну активність, вчити аналізувати, порівнювати, спостерігати (головним у розвитку інтелектуальних умінь є критичне мислення); • створити умови для розвитку творчої особистості, її самовизначення та самореалізації, а також успішної соціалізації.

Важливе місце при вивченні української мови в початковій школі належить синтаксису, оскільки в ньому найповніше розкривається семантика слова, його сполучуваність з іншими словами, а також функціональна значущість мовних одиниць та їх участь у досягненні комунікативної мети.

С.Омельчук виокремлює найважливіші характеристики синтаксису, які становлять основу системи дослідницьких вправ та завдань:

♦ синтаксис *конструктивний*, тобто організовується конструкціями й одиницями, що будуються за певними зразками і моделями;

♦ синтаксис *функційний*, оскільки синтаксичні одиниці у зв'язному висловлюванні виконують певні функції;

♦ синтаксис *семантичний*, тому що в процесі функціонування синтаксичні конструкції виражають певний позамовний зміст;

♦ синтаксис *комунікативний*, бо відповідає процесові комунікації [Омельчук, 2005: 2].

Вивчення синтаксису в початковій школі потребує систематичної, цілеспрямованої роботи над реченням і словосполученням, оскільки у цих синтаксичних конструкціях найбільш повно виявляється своєрідність граматичної будови національної мови.

У роботі над засвоєнням елементів синтаксису в початковій школі М.Вашуленко виокремлює кілька напрямів, між якими існує тісний зв'язок: 1. Практичні спостереження за синтаксичною будовою та інтонаційним оформленням речень. 2. Формування уявлень про одиниці синтаксису – словосполучення, речення, зв'язне висловлювання (текст). 3. Засвоєння структури речення і найважливіших синтаксичних понять. 4. Поглиблення знань і вмінь із синтаксису під час опрацювання несинтаксичних тем. 5. Формування в учнів уміння використовувати у власному мовленні речення за метою висловлювання (розповідні, питальні, спонукальні) та за інтонацією (неокличні, окличні). 6. Застосування набутих знань і вмінь із синтаксису у практиці зв'язного мовлення [Вашуленко, 2010: 118].

У процесі вивчення елементів синтаксису на уроках української мови в початковій школі варто пропонувати навчально-дослідницькі завдання, мета яких – вчитися визначати способи вирішення проблеми, аналізувати мовні явища, доводити або спростовувати твердження.

Робота над формуванням дослідницьких умінь під час вивчення елементів синтаксису ґрунтується на взаємозв'язку мови і мовлення, мовлення і мислення. Учні повинні свідомо користуватися реченням для вираження своїх думок, уміти «ділити потік мови на закінчені структурно смислові одиниці, виокремлювати предмет думки, структурно та інтонаційно оформляти її» [Проць, Зимульдінова, 2008: 74]. Засвоюючи елементи синтаксису, молодші школярі повинні оперувати ними під час створення власних понять і суджень. Отож розвивати мовлення можна тільки у зв'язку з розвитком мислення.

Для ефективного формування дослідницьких умінь учнів початкової

школи, активізації їхньої пізнавальної діяльності на етапі вивчення елементів синтаксису варто використовувати систему методичних прийомів дослідницького методу, запропоновану С.Омельчуком: організація творчого спостереження над мовним матеріалом; постановка й розв'язання проблемних завдань; дослідження-пошук; дослідження-моделювання; дослідження – творче конструювання; дослідження-реконструювання, або трансформація; дослідження-фрейм (структури) проблеми; дослідження-редагування; лінгвістичне й лінгвостилістичне експериментування; творчий диктант [Омельчук, 2005: 5-7]. До прикладу, *на основі самостійно проведених спостережень доведіть, що однорідні члени речення відповідають на одне і те саме запитання і зв'язані з одним і тим же словом* (дослідження-спостереження над мовним матеріалом); *за поданим початком* Діти зайшли в ліс *побудуйте моделі простого речення з однорідними членами і складносурядного* (дослідження-моделювання).

Добре продумана й організована пошуково-дослідницька робота, на думку С.Мірошник, дає змогу підвищити пізнавальну активність школярів, їхній інтерес до процесу навчання [Мірошник, 2002: 58-59].

Отож дослідницька орієнтація концентрує в собі інноваційний підхід до навчального процесу, в якому метою навчання є розвиток в учнів можливості опановувати новий досвід.

Висновки. Навчально-дослідницька праця учнів початкової школи на уроках української мови є творчою діяльністю, передбачає формування умінь та навичок самостійно здобувати знання, досліджувати ті чи ті мовні явища, зіставляти та аналізувати, робити відповідні висновки, застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності, оволодівати відповідними дослідницькими вміннями та навичками на етапі вивчення елементів синтаксису, розвивати як інтелектуальні, так і творчі здібності учнів. Така методична робота, на нашу думку, є результативною та доцільною, адже вона сприяє успішній організації пошукової діяльності молодших школярів, формуванню їхніх основних мовленнєво-мислительних процесів.

Здійснене дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. На перспективу залишається питання розкриття змісту технології дослідницької діяльності учнів на етапі вивчення й інших розділів мовознавчої науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк О.С. Дидактичний процес моделювання педагогічних ситуацій в умовах особистісно зорієнтованого навчання / О.С.Березюк, В.А.Копетчук // Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка. – 2004. – № 19. – С.54-57.
2. Заболотний О. Формування пошуково-дослідницьких здібностей учнів на уроках української мови / О.Заболотний // Українська мова та література в школі. – 2003. – № 2. – С.28-30.
3. Князян М.О. Навчально-дослідницька діяльність студентів як засіб актуалізації професійно значущих знань (на базі вивчення іноземних мов): Дис. канд. пед. наук. – Ізмаїл, 1998. – 176 с.
4. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С.Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
5. Мірошник С. Пошуково-дослідницькі завдання випереджувального характеру як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів / С.Мірошник // Дивослово. – 2002. – № 2. – С.58-59.
6. Омельчук С.А. Технологія дослідницького навчання синтаксису і стилістики рідної мови у старшій школі / С.А.Омельчук // Бібліотечка «Дивослова»: Методичний журнал. – 2005. – № 3. – С.2-7.
7. Проць М., Зимульдінова А. Методика викладання української мови в початкових класах (методика фонетики, граматики, правопису) / Марія Проць, Алла Зимульдінова. – Дрогобич: Вимір, 2008. – 274 с.
8. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: навч.-метод. посіб. / П.М.Щербань // К.: Вища школа, 2002. – 215 с.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.972

ІГРОТЕРАПІЯ У РОБОТІ З ПСИХОТРАВМОЮ У ДІТЕЙ

Бондарук Юлія Сергіївна
Науковий співробітник
лабораторії прикладної психології освіти
Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи
м. Київ, Україна

Вступ. Ситуація військового конфлікту в Україні в останні роки активізувала пошуки та вивчення ефективних та дієвих підходів у подоланні наслідків травматичного досвіду у дітей та їх батьків. Особливо ця тематика є актуальною в роботі шкільних психологів, оскільки фахівці закладів освіти найчастіше стикаються з проявами наслідків психотравматичного досвіду у дітей різного віку.

Досвід психологічної практики свідчить, що чим швидше дитині допомогти впоратись з травмуючою подією, тим краще вона почуватиметься і тим менша ймовірність появи проблем у майбутньому. Консультативна робота з дітьми частіше за все поєднується з ігровими методиками та техніками ігротерапії, оскільки гра та навчання є провідною діяльностю в цей період. До того ж саме у грі діти можуть відреагувати всі свої емоціїї, включаючи ті, що пов'язані з травматичним досвідом.

Мета. Виділити і охарактеризувати основні аспекти і особливості застосування ігротерапії у роботі з психотравмою у дітей.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети було здіснено аналіз та узагальнення теоретичних джерел вітчизняних та зарубіжних вчених, що вивчають різні підходи ігрової терапії. А також порівняння різних

модифікацій цього підходу у роботі з травмованими дітьми.

Результати і обговорення. Вперше ідея застосування гри в якості корекційно-розвивального методу з дітьми виникла в межах психоаналітичного підходу таких вчених як А. Фрейд, М. Кляйн, Г. Гуг-Гельмут. В гуманістичному напрямку ігрова терапія представлена клієнт-центрованим підходом К. Роджерса, В. Екслайн. Головною метою ігрової терапії вони вважали створення або відновлення значущих відносин між дитиною і дорослим, що спонукає до особистісного розвитку і зростання (Васильченко О.А., 2013: 91). Оскільки ігрова діяльність вільна від примушення, підпорядкування, тривоги чи залежності від дій дорослих вона надає дитині можливості для вільного самовираження, пізнання власних відчуттів та переживань, зменшення емоційної напруженості, що часто виникає у стосунках дорослого і дитини.

Сформульовані В. Екслайн вісім принципів роботи і досі широко цитуються у матеріалах з ігрової терапії (Литвиненко, 2008; Піотровська, 2016). Підхід, що базується на клієнт-центрованій терапії на дитині продовжує розвивати Г.Л. Лендрет. Особливо, він виявив свою ефективність при роботі з дітьми, що отримали травматичний досвід, оскільки його використання створює умови, в яких дитина має можливість в ігровій діяльності програвати у символічній формі травматичні події чи ситуації, які відбулися в її житті. Лендрет виділив так звану циклічну гру (коли певні сюжети програвалися дитиною знову і знову).

Змістом такої гри може бути розлучення батьків чи похорон, або інша травмуюча подія, під час якої психолог лише описує дії дитини, проговорює її слова, мовлення і називає її почуття, не даючи жодних указівок, оцінок чи будь-яких виховних дій, що дозволяє дитині вільно виражати і відреагувати власні емоції в присутності психолога. В підсумку відбувається поєднання в психіці дитини її мовлення, почуттів та дій: того, що було розщеплено в результаті отриманого психотравматичного досвіду.

Як правило стан дитини покращується після завершення циклічної гри,

симптоми, що викликали занепокоєння батьків, зникають самі без спеціальної корекції (Лендрет, 2007). Серед інших відомих вчених цього напрямку слід відзначити таких як— Бернард та Луїза Герні, Ді Рей, Байрон і Керол Нортон, Ненсі і Джеф Кокрен, Вільям Нордлінг та інші (Піотровська, 2016).

Напрямок ігрової терапії відносин близький до ігротерапії центрованій на дитині, але дещо відмінний від неї активно розвивався Кларком Мустакасом. Вчений створив модель роботи, згідно якої терапевт має можливість привносити власні почуття, думки, вподобання у взаємодію з дитиною, що дещо відрізняється від класичної моделі ігрової терапії.

Для вченого принципово важливо бути у спільному просторі спілкування разом з дитиною, залишаючись живою людиною із власними поглядами, цінностями, думками, а не бути лише дзеркалом для дитини, показуючи лише її відображення. Він вважає, що вербальна експресія дорослого – це не реакція на дитину, а продовження теми чи паттерну. Це не реакція на те, що відбулося раніше, а подальший розвиток центральної теми, ніби дитина і дорослий разом малюють картину, або складають вірша чи створюють симфонію. Цю концепцію Мустакас більш детально описує у власній роботі «Ігрова терапія» у главі 5 «Креативні терапевтичні відносини».

Цей підхід, на думку вченого, дозволяє не тільки скоректувати психологічні проблеми чи труднощі, а й здійснити особистісні зміни (Мустакас, 2001: 122). Водночас розвивається як один із видів ігрової терапії центрованої на дитині домашня або філіальна терапія (Filial therapy), основоположниками якої є Бернард та Луїза Герні. В основі цього напряму покладено розуміння того, щоб допомогти більшій кількості дітей, необхідно задіяти спеціально підготовлених батьків під керівництвом спеціаліста з ігрової терапії. Ця модель передбачає зміщення акценту з розв’язування лише дитячих проблем на покращення дитячо-батьківських взаємовідносин. Ідеї Б. Герні ґрунтуються на наступних засадах:

1. Проблеми дитини частіше за все пов’язані не з тим, що батьки самі потребують психотерапевтичної допомоги, а з тим, що у батьків немає

достатніх знань чи навичок.

2. Батькам, перебуваючи в ролі психотерапевта, легше позитивно відноситись до дітей. Крім того, дитині у грі легше висловити свої думки, почуття, досвід, який вона не може виразити в звичайному житті.

3. Завдяки активній ролі батьки позбавлені відчуття дискомфорту в тих випадках, коли вони відчувають, ніби роблять щось неправильно, і спеціаліст виправляє це.

4. Батьки є найважливішою фігурою в житті дитини і для неї особливо важливо, що не тільки фахівець може допогти їй у розв'язанні проблем, а і така значуща людина як батько чи мати (Герні; Піотровська, 2016).

Удосконалюючи ігровий підхід, Д. Леві розробляв ігрову терапію відреагування, яка є структурованою роботою з дітьми, які пережили певні травматичні події. Вчений вважав, що гра не тільки надає дітям можливість відреагування, але і під час сесії у потрібний момент відтворював таку обстановку (стресогенну ситуацію), щоб спеціально відібрані ігрові матеріали допомагали відтворювати досвід, який викликав у дитини реакцію тривоги. В процесі розігрування попереднього досвіду дитина керує грою і тим самим переміщується з пасивної ролі постраждалого в активну роль того, хто діє. Це дає можливість дитині звільнитись від болю та напруги, викликаних цією подією (Лендрет, 2007).

Якщо розглядати директивний підхід, то цікавими є розробки А. Захарова, який застосовував ігрову терапію у груповій роботі з дітьми і підлітками, а також вивчав можливості поєднання сімейної і групової терапії. Він запропонував певну послідовність корекційних методик: бесіда, спонтанна гра, спрямована гра і навіювання.

У процесі роботи з дітьми Захаров виділяє діагностичну, терапевтичну та навчальну функції гри. Ці функції поєднані між собою і реалізуються як на початковому етапі, в спонтанній грі, так і у спрямованій грі. Слід додати, що з часом роботи групи змінюється зміст рольових ігор від терапевтично спрямованих до навчальних (Захаров, 2006).

Результати аналізу теоретичних джерел дозволяють розширити уявлення про ігровий підхід та сфери його застосування в розв'язанні психологічних труднощів дітей різного характеру, зокрема і подоланні наслідків психотравми. Ді Рей та Чарльз Шефер виділяють наступні можливості гри під час ігротерапії:

- гра як забава, коли можливість вічути позитивні почуття, повеселитися та отримати задоволення послаблює опір дитини у терапевтичних взаєминах;

- символічне вираження почуттів та думок, позбавлене від рамок звичайного життя і пошук симолічних способів подолання проблем;

- катарсис, завдяки якому відбувається позбавлення чи завершення перерваного процесу афективної розрядки через емоційне вираження (наприклад, плач), чи дії (наприклад, репання повітрянних кульок), чи удари (пинання, штовхання);

- соціальна взаємодія з дорослими та дітьми;

- можливість контролювати оточення та переходити від пасивної ролі до активної; уникнути відчуття ненадійності та власної вразливості;

- вивільнення енергії, що була придушена у звичному житті;

- доступ до підсвідомих конфліктів і розв'язання їх шляхом сімволізації, проекції чи заміщення;

- пряме та опосередковане навчання соціальних навичок;

- профілактика стресу через програвання сюжетів очікуваних стресогенних подій чи силуацій;

- сублімація, що дозволяє спрямувати неприйнятні імпульси у заміщуючу активність, що є соціально прийнятною (наприклад, агресивні імпульси);

- посилення прив'язаності між дитиною і батьками, розвиток емпатії у батьків та можливість батькам побачити позитивні зміни у дитини;

- можливість формування дорослих моральних суджень у дитини;

- розвиток емпатії у дітей, що дозволяє сприймати явища з різних точок зору;

- можливість зміцнення самооцінки, розвиток уміння управляти собою та передбачати наслідки своїх дій; розвиток впевненості в собі;

- розвиток самосвідомості; отримання досвіду прийняття і можливості бути самою собою без страху оцінки чи критики, або тиску та намагання змінити її;

- прискорення розвитку дитини завдяки грі (Шефер, 2011).

Висновки. Отже, використання різних підходів ігротерапії дозволяє розв'зувати широке коло психологічних труднощів та проблем, зокрема і подолання наслідків психотравми у дітей.

Завдяки природним механізмам впливу гра надає можливість уникнути опору, зкутості, що часто супорводжують психотравматичний стан і спеціальним технікам та прийомам, що розроблено та вдосконалено численними вченими-практиками дає можливість розгорнути та відреагувати важкі травматичні переживання у делікатній та безпечній формі для дитини. Даний підхід частіше за все використовується в психокорекційній роботі з дітьми шкільного віку. Подальших досліджень потребують вдосконалення та адаптація різних ігрових оболонок відповідно до вікових та інших потреб та особливостей дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильченко О. А. (2013). Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* Випуск 3 (19), 90-94.

2. Пиотровская Е. А. (2016). Игровая терапия, центрированная на ребенке. URL:https://ridero.ru/books/igrovaya_terapiya_centrirovannaya_na_rebyonke/freext

3. Литвиненко С. А. (2008). Ігрова терапія як метод розв'язання проблем дитячого розвитку. *«Наука і освіта»*, № 4-5, с. 160-164.

4. Лендрет Г. Л. (2007). Новые направления в игровой терапии. Москва: Когито-Центр.

5. Мустакас К. (2000). Игровая терапия. - Спб.: Издательство «Речь».

6. Герні Б. Філіальна терапія: лікування соціальних, емоційних та поведінкових проблем у дітей – 2021. URL: https://uk.lifehackk.com/filial-therapy-

treating-social https://uk.larafornm.com/bernard-and-louise-guerney-983

7. Захаров А.И. (2006). Игра как способ преодоления неврозов у детей. СПб.: КАРО.

8. Кэдьюсон Х., Шефер Ч. (2001). Практикум по игровой психотерапии. – СПб.:Питер.URL:http://www.eduportal44.ru/koiro/RMIKPU/SPEZ/DocLib/Практикум_по_психологии.pdf

СТАЖ РОБОТИ ЯК ІНДИКАТОР ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ

Мазяр Олег Васильович,
д.псих.н, доцент
Юрківська Людмила Йосипівна,
к.е.н., магістрант
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

Вступ. Проблема емоційного вигорання є однією з центральних для психології праці. Її вирішення має неабияке практичне значення, оскільки дозволяє підвищити рівень продуктивності професійної діяльності, знизити кількість виробничих помилок, травматизму та аварійності. Однак синдром психічного вигорання має не тільки об'єктивні причини формування (зміст діяльності, матеріальне середовище, соціально-психологічні умови роботи), але й суто суб'єктивні (стиль діяльності, мотивація, особливості морального та психічного розвитку працівників). Якщо зовнішні (об'єктивні) фактори ще вдається контролювати та коригувати відповідними заходами, то внутрішні (суб'єктивні) чинники часто-густо лишаються імпліцитними, такими, що вимагають спеціального вивчення. Але й за дотримання цих умов слабким у прогнозуванні лишається вплив на працівника та умови його роботи, адже ключовою є одночасна комплексна взаємодія всіх факторів.

Мета роботи. У своєму дослідженні ми поставили за мету визначити, чи є стаж роботи на конкретному підприємстві вагомим чинником емоційного вигорання працівників.

Матеріали та методи. У низці закордонних публікацій зазначається, що або не існує взагалі або проявляється слабка обернена кореляція між стажем роботи та синдромом емоційного вигорання (F.S. Naisberg, S. Fennig, G. Keinan, A. Elizur). Втім, досвід практичної діяльності вказує на те, вигорання як симптомокомплекс найменш гостро розгортатиметься саме на початку роботи.

Власне, якщо людина з початку діяльності гостро відчуває симптоматику, то вона зазвичай залишає роботу (міняє посаду або звільняється). Ми припустили, що нервово-психічна реакція, яка фіксувалася закордонними дослідниками як психічне вигорання насправді є підвищеним виробничим стресом, емоційним шоком, але це ще не емоційне вигорання як таке. Адже для вигорання притаманний насамперед не стрес, а, радше, емоційне виснаження та перевтома, що, навпаки, не дозволяє працівникам мобілізувати свої сили на діяльність, на можливість здійснення так званого кінцевого пориву на кривій працездатності. У них для цього елементарно бракує психічних ресурсів. Тож ми закономірно припустили, що синдром емоційного вигорання повинен формуватися поступово під впливом не тільки і не стільки виробничого стресу, як зростаючого рівня втоми. Зрозуміло, що втома (перевтома) з'являється внаслідок дії професійного стресу, але це не може статися надто швидко. Втома повинна накопичуватися, щоби перерости у перевтому. Своєю чергою, стрес повинен набути ознак дистресу. І тільки за цих умов можна говорити про з'яву справжнього синдрому емоційного вигорання.

Дослідження ми побудували таким чином. Передовсім виокремили три групи працівників, які, за нашими припущеннями, повинні переживати відмінні рівні психічного вигорання. Йдеться про групи першого року роботи, від року до п'яти років та від шести до десяти років. Ми припустили, що працівники першої групи, які мають стаж менше одного року, матимуть найменший розвиток емоційного вигорання; друга група (1-5 років) буде ефективно компенсувати окремі симптоми психічного вигорання, а значить у роботі з ними будуть ефективними профілактичні та просвітницькі методи роботи; працівники з найбільшим стажем (6-10 років) матимуть найгостріше виражену симптоматику психічного вигорання, яка вимагатиме більш потужного психологічного втручання та радикальних методів відновлення та психокорекції (тривала відпустка, лікування у стаціонарі, комплекс психологічних впливів).

У ході роботи нами були використані такі методи емпіричного

дослідження: методика «Діагностики рівня емоційного вигорання» В.В. Бойка та опитувальник вигорання MBI (Maslach Burnout Inventory). Обидві методики є класичними та мають схожі шкали, що дозволить підтвердити чи спростувати висновки дослідження. Вибірку дослідження становили 77 працівників: 15 осіб мають стаж роботи до року (перша група), 24 особи мають стаж від року до п'яти років (друга група), а 38 працівників мають стаж від шести до десяти років (третя група).

Результати та обговорення. Результати дослідження за методикою В.В. Бойка представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати дослідження за методикою В. В. Бойка (середньоарифметичні показники)

Симптоми синдрому емоційного вигорання	Стаж роботи		
	до 1 року	*1-5 роки*	*6-10 років*
Переживання психотравмуючих обставин	18	8	14
Незадоволеність собою	8	5	12
«Загнаність у кут»	10	10	15
Тривога і депресія	8	8	10
Фаза «Напруження»	*44*	*31*	*51*
Неадекватне вибіркове емоційне реагування	12	15	8
Емоційно-моральна дезорієнтація	18	8	5
Розширення сфери економії емоцій	8	5	18
Редукція професійних обов'язків	5	18	10
Фаза «Резистенції»	*43*	*46*	*41*
Емоційний дефіцит	8	8	18
Емоційне відчуження	5	10	8
Особистісне відчуження (деперсоналізація)	5	8	5
Психосоматичні та психовегетативні порушення	8	8	15
Фаза «Виснаження»	*26*	*34*	*46*
Всього	113	111	138

Найбільш широко палітра симптомів виявляється у працівників третьої групи (138 балів), що відповідає сформульованій гіпотезі. Загальний рівень психічного вигорання у перших двох групах приблизно однаковий (113 і 111 балів відповідно). Втім, симптоматика у досліджуваних групах виявляється

нерівномірно. Прикметно, що у всіх трьох групах однаково сформованою є тільки одна фаза емоційного вигорання – «Резистенції», що, певно, вказує на відсутність психодинаміки в її формуванні. Вона виникає майже одразу і такою лишається впродовж десяти років роботи. Це означає, що працівники, вочевидь, наштовхуються на певні об'єктивні перепони у тому, щоб адекватно каналізувати власний опір перманентному виробничому стресу. Це може виявитися непрямою ознакою того, що на конкретному підприємстві практикується авторитарний стиль керівництва та використовується ригідна тактика та правила взаємодії з працівниками.

Не менш цікавими є показники щодо першої та другої фаз емоційного вигорання, де спостерігається динаміка формування відповідної симптоматики. Насамперед бачимо (табл. 1), що фаза «Напруження» у працівників другої групи набуває навіть суттєвого зниження (31 бал), що ми пов'язуємо з ефективною дією механізмів психологічного захисту, які виробляються ними у період професійної адаптації. Оскільки практичного психолога на цьому підприємстві не було, можна припустити, що механізми захисти вироблені стихійно, а відтак саме ця фаза здатна піддаватися психокорекції навіть без необхідності спеціального втручання. Втім, накопичення втоми з часом призводить до того, що вироблених психологічних захистів виявляється недостатньо, а тому показник у третій групі різко зростає (51 бал) і перевершує показники, які були виявлені у першій групі (44 бали). Це може стати сигналом для керівництва залучити до роботи практичного психолога, який зможе забезпечити дію більш ефективних методів психічної саморегуляції, зокрема, емоційної.

Відповідно до поставленої гіпотези, тільки перша фаза «Виснаження» набула класичної психодинаміки: її показник поступово зростає (перша група – 26 балів (несформованість фази), друга група – 34 бали (етап формування фази), третя група – 46 балів (сформованість фази)). Можемо припустити, що працівники набувають такого рівня перевтоми, що вже не здатні з нею справлятися природним чином. Для психофізіологічного відновлення третій

групі необхідні радикальні методи впливу. Зауважимо, що у третьої групи працівників (зі стажем 6-10 років) сформованими фактично є всі три фази симптомокоплексу емоційного вигорання.

Якщо окремо аналізувати симптоматику, то теж фіксуємо поступове зростання у формуванні симптомів. У третій групі 75% симптомів вже перебувають на стадії формування, причому прикметним стає неухильне зростання показників. Якщо у першій групі виявлених симптомів навіть більше, але вони мають порівняно нижчі показники. У першій групі основна симптоматика природно сконцентрована у першій фазі вигорання («Напруження»), а у другій групі – у другій і третій фазах («Резистенції» та «Виснаження»).

Ригідними у своєму вияві є такі симптоми як «загнаність у кут», «тривога і депресія» та «особистісне відчуження (деперсоналізація)». Решта симптомів мають помітну динаміку формування. Зокрема, пряма психодинаміка спостерігається у симптомах: «емоційний дефіцит» і «психосоматичні та психовегетативні порушення». Обернена психодинаміка простежується у таких симптомах: «неадекватне вибіркове емоційне реагування» та «емоційно-моральна дезорієнтація».

Отже, за методикою «Діагностики рівня емоційного вигорання» В.В. Бойка фіксуємо нерівномірне зростання синдрому емоційного вигорання у прямій залежності від стажу діяльності. Друга група досліджуваних (1-5 років стажу роботи) стає своєрідним плато для синдрому емоційного вигорання, коли результати за окремими симптомами стабілізуються, що можна пояснити дією психологічних захистів. Натомість посилення психічного вигорання стається у третій групі досліджуваних (6-10 років). Тобто з часом природно вироблені механізми психологічного захисту, вочевидь, слабшають і стають нефункціональними, а відтак вимагають суттєвої модернізації (втручання практичного психолога зі спеціально розробленою програмою нівелювання синдрому емоційного вигорання).

Результати дослідження за методикою MBI представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Середньоарифметичні показники зведених результатів дослідження за опитувальником вигорання MBI

Шкала синдрому емоційного вигорання	Стаж роботи		
	до 1 року	*1-5 роки*	*6-10 років*
«емоційне виснаження»	13	28	19
«деперсоналізація»	6	11	9
«редукція професіоналізму»	40	24	28

Результати дослідження у трьох групах підтверджують поступове зростання показника синдрому емоційного вигорання. Втім, його характер дещо інший. Якщо за методикою В.В. Бойка плато феномену розташувалося у другій групі, то за методикою MBI інтегральний показник рівний у першій та другій групах (0,54) – показник вище середнього. Тобто працівники першого року роботи активно формують психічне вигорання та досягають такого показника, який із часом стабілізується. Зауважимо, що зафіксоване плато показників другої і третьої груп не є однорідним. У другій групі високі показники вигорання формуються за шкалами «емоційного виснаження» та «деперсоналізації», а у третій – за всіма шкалами.

Висновки. Загальні результати дослідження синдрому емоційного вигорання у групах першого року роботи, 1-5 років роботи та 6-10 років роботи підтверджують гіпотезу про те, що стаж стає одним з об’єктивних чинників формування феномену. Втім, результати за методиками «Діагностики рівня емоційного вигорання» В.В. Бойка та опитувальник вигорання MBI (Maslach Burnout Inventory) дещо різняться. Зафіксовано незбіг показників за шкалами «редукція професійних обов’язків» і «редукція професіоналізму». Зокрема, друга група працівників (1-5 років стажу роботи) за методикою В.В. Бойка показала високі показники, а за опитувальником MBI – середні показники. Шкала «деперсоналізація» має приблизно однакові показники в обох дослідженнях.

Зрозуміло, що результати дослідження не можна вважати остаточними, позаяк вибірка не є повністю репрезентативна: дослідження проводилося з

відносно незначною кількістю досліджуваних (77 осіб). Крім того, дослідженням було охоплено працівників одного підприємства, що, звісно, робить висновки цілковито залежними від стилю роботи та керування, який склався на підприємстві, а відтак висновки не можна беззаперечно екстраполювати на решту організацій.

УДК 159.9

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕСТРУКТИВНИХ СТОСУНКІВ У ПОДРУЖНІЙ ДІАДІ

Поліщук Дарина
здобувач вищої освіти
Пріснякова Людмила Макарівна
доктор психології, професор
Дніпровський гуманітарний університет
м. Дніпро, Україна

Вступ. В сучасному світі проблеми міжособистісних стосунків та їх вплив на психічне здоров'я особистості є одним з цікавих аспектів для вивчення в науці. Пояснення деструктивних проявів у подружніх стосунках на сьогодні залишається маловивченим.

Окрім того, існує в суспільстві цікавий, укорінений стереотип, що справжні відчуття любові – це завджи виснажливі, емоційно нестабільні та повністю поглинаючі особистість відчуття. Недоречно романтизовані прояви деструктивних стосунків транслюються у світовій літературі та кінематографі, де кохання – це стежка зі скла, на якій людину переслідує неодмінно страждання та біль.

Насамперед потрібно розуміти, що відносини, які приносять негативні відчуття, страждання, змушують постійно знаходитися в стресі – можуть значно погіршувати життя особистості та її психологічний стан. Як наслідок, проявами хронічних деструктивних відносин можуть стати стрес, неконтрольована агресія та аутоагресія, соматичні захворювання та прояви депресії.

Для того щоб розібратися у проблемі деструктивної поведінки в стосунках подружжя та розглянути їх аспекти, потрібно дізнатися про витоки появи деструктивності. На початку розвитку психології як науки дослідження аспектів деструктивної поведінки досліджували З.Фройд, К. Юнг, А.Адлер та

Е.Фром. З.Фройд та К.Юнг вважали, що деструктивні прояви поведінки можуть бути наслідком негативного відношення людини до себе. Вони стверджували, що сама деструкція – це один з основних потягів; другий – інстинкт любові, життя та творення. За А. Адлером, головний аспект у прояві деструктивної поведінки – є відчуття відчуженості та безпорадності.

Е. Фром вважав, що деструктивна поведінка є причиною нереалізованого потенціалу особистості та неможливість використовувати свої ресурси та енергію за призначенням. Послідовники психоаналітиків стверджували, що прояви девіантної та декструктивної поведінки є аномаліями у характері особистості та являють собою морально-психологічні стани, що характеризують зміну моральних цінностей та ідеалів у психіці особистості.

Мета. Розглядаючи психологічні аспекти прояву деструктивних відносин у подружній парі та пошук відповіді на питання: «Чому є можливість опинитися в таких стосунках?», можна виділити декілька причин, а саме:

1. Копіювання батьківської поведінки та перенесення дитячих психологічних травм одного с партнерів у подружні стосунки. Підсідоме намагання відтворення пережитого сценарію дитинства та бажання виступати у стосунках або в ролі жертви або в ролі тирана.

2. Нав’язливе бажання бути потрібним. Неотримання уваги, підтримки та похвали в дитинстві від батьків та людей, які вважалися авторитетами. Недостатність любові та захисту у дитинстві, розвиває нездорове бажання бути потрібним. Зростаючи, такі люди підсвідомо обирають «складного» партнера, в стосунках з яким буде залежність, емоційна нестабільність, агресія.

3. Гіперконтроль. Один із партнерів виступає більш авторитарним, сильним та має звичку контролювати все, в тому числі і життя, емоції та відчуття свого партнера, тримаючи його в «колючих рукавиціях» без можливості дозволу проявити свої потреби.

4. Невпевненість в собі, страх близкості та відкидання, психологічні травми.

Матеріали. Стосовно психологічних аспектів відчуття партнерів у деструктивних стосунках, основними є такі прояви, як: стомленість, відчуття «дня сурка», агресивність без вагомого приводу, емоційне вигорання та відчуття нестабільності, стан спустошення та відсутність ресурсів. Відчуття тревоги та відсутність інтересу до життя.

Недивлячись на те, що декструктивні стосунки приносять у життя подружньої пари лише негативні стани, емоції та наслідки – 70% пар не припиняють дані відносини, а намагаються або врятувати їх або змиритися з ними. Чому так відбувається?

Основними причинами за яких деструктивні та нездорові стосунки тривають великий проміжок часу або навіть все життя у подружній парі – є аспект самотності та звичка відчуття страждань, що виступає «нормою».

Відчуття самотності у людини може викликати залежність – це своєю чергою є одним із найпотужніших приводів не виходити з деструктивних стосунків, навіть при відсутності кохання, взаєморозуміння та поваги. Людина має страх, що після завершеня цих відносин вона ніколи не знайде такого партнера, ніколи не відчує таких емоцій та залишиться одна на все життя. Правдивий аспект є у тому, що дійсно, після нездорових, аб'юзивних та деструктивних стосунків людина залишається зламаною та знаходиться у фрустраційному стані.

Вона відчуває потребу в емоційних сплесках та падіннях, ейфорії та тотальній пригніченності, саме тому, особистості, що була підвергнута деструктивним стосункам, складно увійти в здорові та гармонійні відносини, адже вони здаються нудними, беземоційними та навіть дратівливими. Страждання вже здаються «нормою». Однією з основних аспектів прояву такого уявлення є дитяча травма.

Дівчата, які були виховані без батька, частіше за все відчувають свою невпевненість та переконані, що не заслуговують на любов, таким чином, вступають у стосунки з чоловіками, які на початку дають їм увагу, а потім кидають, після чого будується емоційна залежність від цієї людини та терпіння

проявів насилля, агресії, тому що впевнені, що не заслуговують на інше. З іншого боку, ситуація дисгармонії у родині, де батько виступає тираном та аб'юзером. Дівчина все наступне життя буде намагатися знайти схожого чоловіка.

Розуміючи, що поведінка батька не є нормою – знаходить ідентичні відносини, живе в них, а потім тікає в аналогічні. У ситуаціях такого внтрішнього конфлікту, що є наслідком пережитого в дитинстві деструктиву від батька, необхідна лише глибинна психотерапія.

Розглядаючи аспекти прояву та появи деструктивних стосунків у подружній парі, важливим є визначити першопричину становлення та виникнення деструктивності характеру та поведінкі в одного з партнерів. Не здорові прояви можуть виникнути в особистості внаслідок:

1. Наявності психічних або физічних захворювань;
2. Комплексами та низькою самооцінкою;
3. Виховання в родині з аб'юзивними батьками, які зробили руйнівний вплив на свідомість на несформормовану психіку дитини;
4. Низький рівень самоконтролю, агресивність, недовірливість та велика схильність до брехні;
5. Наявність дезадаптивних рис характеру особистості.

Багато подружніх пар вважють, що це лише один із етапів становлення їх, як осередку суспільства, посилаються на те, що це кризовий період і далі буде краще, потерпаючи від психологічного та физичного насилля очікують, коли цей етап зміниться, але цього не відбувається. Не можна сказати, що є одне правильне і універсальне вирішення проблеми деструктивних стосунків у подружній діаді. Це може бути як сеанс глибинної роботи обох партнерів з психотерпевтом, розлучення та вихід одного з партнерів з нездорових стосунків, так і бажання залишити все на своїх місцях і продовжити це коло.

Висновки. Саме тому, тема психологічних аспектив прояву деструктивних відносин в подружній діаді є актуальною, адже все змінюється та розвивається, змінюється наше сприйняття навколишнього світу і всього, що

в ньому відбувається. З’являються нові проблеми, а з ними і теорії, концепції та вирішення задач і проблем межособистісних та подружніх зв’язків.

Тема психологічного насилля в парі є і буде актуальною завжди, адже всі ми жадаємо любові, сприйняття нас, як особистості, поваги до нашого «Я» та застосовуючи психологічні методи опрацювання своїх травм і особливостей характеру, маємо на меті знайти той самий «еліксир» для ідеальних та гармонійних відносин.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ЖІНОК ДО МАТЕРИНСТВА

Туриніна Олена Леонтіївна,
доктор наук з психології,
канд. психол. наук,
професор, академік МКА
Круз Богдана Миколаївна
Студентка
Міжрегіональної Академії Управління Персоналом
м. Київ, Україна

Вступ. У психології материнство є одним із найбільш складних і досліджуваних феноменів. В даний час інститут сімї і феномен материнства загалом переживають складний період, який характеризується зниженням статусу матері, зменшенням потреби мати дітей, відкладанням народження дітей на більш пізній вік, зростанням свідомо бездітних сімей. Соціально-економічні трансформації в сучасному суспільстві призвели до зростання освітньої та професійної ролі жінки, в зв'язку з чим більшість сучасних жінок прагнуть до незалежності, високого професійного статусу. [4, с. 39]

Ціль роботи. Основною метою роботи стало дослідження основних чинників, що впливають на формування психологічної готовності жінок до материнства, а також виявленні особливостей формування психологічної готовності жінок до материнства.

Значну роль у формуванні психологічної готовності жінок до материнства відіграє ставлення жінок до материнства як до перешкоди в соціальній і професійній самореалізації сучасної жінки, а матеріально-економічна і фізична готовність стати матір'ю вкрай негативно впливають на формування психологічної готовності сучасних жінок до материнства. В даний час дослідження, присвячені проблемі психологічної готовності жінок до материнства, представлені в роботах таких дослідників, як Гінзбург, А.Г. Коломійцева, Г.Г. Філіппова, Ю.Є. Скоромна, Т.А. Гур'янова, В.В. Івакіна та ін.

[3, с. 43]

При цьому зміст, структура і специфіка проявів формування психологічної готовності жінок до материнства інтерпретуються неоднозначно. Психологічна готовність є синтезом емоційного вираження, когнітивних утворень, переконань і поведінкових навичок. Один з провідних фахівців в області психології материнства Г.Г. Філіппова виділяє п'ять основних компонентів в психологічній готовності до материнства: особистісна готовність, мотиваційна, модель батьківства, материнська компетентність і материнська мотиваційна сфера. [5, с. 17]

Більшість авторів, які вивчають проблему психологічної готовності жінок до материнства, відзначають, що психологічна готовність жінки до материнства існує латентно в формі внутрішньої позиції до настання вагітності, визначаючи поведінку і успішну реалізацію материнської ролі жінкою під час вагітності, в ході пологів і після народження дитини.[2, с. 129]

Студентський вік є найближчий репродуктивний резерв суспільства і основний етап у формуванні батьківства. Саме цей віковий період характеризується високою пізнавальною мотивацією і соціальною активністю. Завершується процес статевого дозрівання, молоді люди набувають досвіду сексуальних відносин, відбувається розвиток значущих психологічних новоутворень, задіяних у всіх проявах когнітивного і емоційного ставлення до світу, триває становлення системи ціннісних орієнтацій і ідентичності. Було виявлено, що у жінок, які вирішили стати матерями у більш пізньому віці, основною мотивацією було не бути старою матір’ю і намагання уникнути можливого тератогенезу, пов’язаного зі зрілим віком.

Організм жінок у віці 18-21 року досить сформований для народження дитини, однак відзначається недостатньо високий рівень знань в питаннях, що стосуються здорового способу життя, вагітності, народження і виховання здорової дитини. Відповідальне ставлення потенційних матерів до народження дитини та батьківської ролі істотно впливає на психологічне здоров'я наступних поколінь. Це визначає важливість наукових досліджень особливостей

готовності до материнства.

При всьому різноманітті підходів до вивчення особливостей психологічної готовності до материнства, ця проблема залишається однією з найбільш пріоритетних в силу необхідності пошуку узгоджених пояснювальних концепцій, а також гострої необхідності в розробці та реалізації програм розвитку психологічної готовності жінок до материнства.

Матеріали і методи. У роботі використовувалися теоретичні методи, що включали в себе аналіз релевантної літератури і синтезу наукових знань з даної галузі, а також емпіричні методи, що включали в себе структурну бесіду, анкетування, тестування тощо.

Нами було проведено дослідження з метою вивчення особливостей психологічної готовності до материнства на базі платформ “Zoom” і “Skype”. У дослідженні взяли участь 12 жінок, 6 з яких не мали дітей, а інші 6 були новоспеченими матерями.

Комплексне дослідження включало проективну методику за допомогою метафоричних асоціативних карт, малюнковий тест «Я і моя дитина» Г.Г. Філіппової, Г.Г. Філіппової, авторський тест «Догляд за новонародженим» і тест на емоційний інтелект Н. Шутте. Для виявлення психологічної готовності до материнства булотакож було проведено структурну бесіду, що виявила особливості вікового статусу жінок, чисельність сім'ї батьків, ставлення до оптимального і бажаного числа дітей у власній родині, ставлення до життєвих цілей, вагітності, пологів тощо.[1, с. 49]

Результати дослідження та обговорення. Дослідження показало взаємозв'язок готовності до материнства з

У бесіді 83% респонденток не могли дати чіткої відповіді щодо мотиву народження дитини – серед відповідей переважала орієнтація на суспільні норми. Решта респонденток зазначили, що основним мотивом щодо вибору стати матір’ю була любов до дітей. 50% жінок, у яких ще не було дітей на момент проведення дослідження, висловили свій страх щодо вагітності і пологів, в той час як усі новоспечені матері говорили про вагітність і пологи з

явно вираженим негативним ставленням. При аналізі результатів структурної бесіди було виявлено, що мотивація мати дитину і ставлення до вагітності й пологів не пов'язані з якістю стосунків респонденток з власними матерями.

При інтерпретації малюнкового тесту «Я і моя дитина», бралися до уваги формальні і змістовні ознаки: наявність на малюнку матері і дитини, образ дитини, її вік, наявність на малюнку додаткових предметів або символів (колиска, іграшки, сердечка), дистанція між матір'ю і дитиною, наявність на малюнку інших осіб тощо. Результати малюнкового тесту дозволили отримати інформацію про сприйняття материнства, себе в ролі матері і цінності дитини. За результатами проведення даної методики було встановлено, що у групі, де в жінок нема дітей, переважає адекватний стиль переживання вагітності і материнства (83%), решта жінок даної групи виявляла ознаки тривожного стилю. В іншій групі з новоспеченими матерями у половини респонденток було виявлено амбівалентний стиль переживання материнства, у 17% респонденток – тривожний стиль, а ще у 33% - відкидаючий. Згідно з даними результатами, можна зробити висновок, що у респонденток з дітьми спостерігалася тенденція до менш тісного емоційного зв'язку з дитиною та прояву негативних почуттів як до дитини, так і до материнства загалом.

За даними аналізу результатів, отриманих за допомогою використання метафоричних асоціативних карт з'ясувалося, що в першій групі, де в респондентом ще немає дітей спостерігається досить високий рівень оцінки себе як матері – 83% респонденток оцінювали себе як хороших майбутніх матерів, які володіють достатніми знаннями і навичками, що необхідні для якісного догляду і виховання дітей. Решта опитаних даної групи висловили свої побоювання щодо потенційних невдач і можливих частих помилок, що стосуються догляду за дитиною і її вихованням. Зовсім інші результати були у групі з новоспеченими матерями – лише одна респондента високо оцінила себе як матір (у неї вже були ще старші діти), а решта жінок не оцінювали себе високо. Серед них часто проявлялося почуття провини, визнання власної материнської некомпетентності, а також негативне самопочуття загалом.

При проведенні за слідження за допомогою тесту «Догляд за новонародженим» було встановлено, що усі 100% жінок в обох групах мають високий рівень материнської компетентності. Більшість опитаних відвідували спеціальні курси по підготовці до вагітності і пологів, а також усі респондентки читали відповідну літературу і заздалегідь готувалися до вибору стати матір'ю. Також вагомим чинником, що сприяв високому рівню материнської компетентності було те, що в усіх жінок був досвід догляду за немовлятами. Незважаючи на те, що в усіх жінок були необхідні знання та навички, це не було ключовим фактором, що сприяв якісному формуванню психологічної готовності.

Тест на емоційний інтелект дозволив проаналізувати рівень саморегуляції та емоційної стійкості серед респонденток. У першій групі, де в опитаних ще немає дітей, усі 100% жінок мали середній рівень саморегуляції. Вони зазначали, що їм легко долати труднощі, контролювати свій емоційний стан і коригувати свою поведінку в стресових ситуаціях. В той час як у другій групі з новоспеченими матерями усі респондентки визнали, що часто не можуть справлятись з емоційною напругою і їх негативний емоційний стан несприятливим чином відображається на спілкуванні з дитиною та іншими близькими людьми, а також на вмінні якісно доглядати за дитиною і справлятися зі стресом.

Висновки. Отримані в ході дослідження результати розкривають особливості компонентів психологічної готовності жінок до материнства. Аналіз даних встановив, що стосунки жінок із власними матерями ніяк не пов'язані зі ставленням до власної дитини або вагітності. Також наявність високого рівня знань про особливості вагітності, пологів та догляду за дитиною не запорукою формування високого рівня психологічної готовності жінок до материнства. Найосновнішими чинниками, що несприятливим чином відображаються на формуванні психологічної готовності жінок до материнства є низька оцінка себе як матерів і відсутність навичок емоційної саморегуляції. Слід зазначити, що при розробці програм для підвищення психологічної

готовності жінок до материнства варто приділити увагу не лише здобуттю знань про необхідний догляд за дитиною, але й формуванню вмінь матерів подбати не лише про дитину, але й про власне фізичне і психологічне здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шрамко І.А. Соціальна підтримка вагітних жінок та матерів годувальниць / І.А. Шрамко // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – Сєвєродонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – №3(44). – Т.3. – С. 134–143.

2. Лукоянов П.О. Психологічні аспекти взаємодії ціннісних орієнтацій та розвитку особистості / П.О. Лукоянов, І.А. Шрамко // Medzinarodna vedeckopracticka. конferencia «Realita a perspektivy vyvoja spolocnosti: socialne, psychologicke a politicke aspekty», 28-29 oktobra 2016, Sladkovicovo (Slovenska republika). – Sladkovicovo: Vysoka skola Danubius, Fakulta verejne politiky a verejnej spravy, 2016. – S. 90–93

3. Гасюк М.Б., Іщук О.Ю. Дослідження внутрішньої структури сім'ї у період виношування першої дитини //Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, ч. 2. – К., 2008. – С. 90–98.

4. Іщук О.Ю. Програма психологічної підготовки вагітної жінки до перших пологів .//Актуальні проблеми практичної психології //Збірник наукових праць. Частина І. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2008. – С. 150–154.

5. Іщук О.Ю. Розвиток системи психологічної підготовки вагітних жінок до пологів: історичний аспект //Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – В. 13. – Ч. 2. – С. 217–224.

6. Кочарян А.С., Кожина М.Ю. Особенности структуры материнства у беременных женщин с разным типом полоролевой идентичности // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія:

«Психологія». – 2010. – № 902. – Вип. 43. – С. 104–107.

7. Филиппова Г.Г. Психология материнства: учебное пособие / Г.Г Филиппова. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 240 с.

8. Schutte N. S., Schuettpelz E., Malouff J. M. Emotional intelligence and task performance. Imagination, Cognition & Personality. 2000. Vol. 20. No. 4. P. 347–354.

УДК 159.923.2

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ, ПОНЯТТЯ Й СТРУКТУРА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ

Шиделко Анна Володимирівна
к.соц.н., доцент
Інститут управління, психології та безпеки,
Львівський державний
університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна
Мірик Юліана Валеріївна
здобувач освітнього ступеня «магістр»
Інститут управління, психології та безпеки,
Львівський державний
університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна

Анотація. Розкрито сутнісні характеристики емоційного інтелекту, його поняття й структуру як психологічного феномену. Виокремлено структурні компоненти здібностей EQ й розкрито низку функцій емоційного інтелекту. Окреслено концепцію Р. Варона, бачення К. Роджерса, ідеї Л. Виготського, А. Леонтьева, С. Рубінштейна, Д. Ушакова, проаналізовано дослідження Н. Билкіна, Д. Люсина, І. Переверзєва щодо емоційного інтелекту та його важливості у розвитку та життєдіяльності людини.

Ключові слова: емоційний інтелект, соціальний інтелект, особистість, емпатія, емоції.

Вступ. Емоційний інтелект (EQ) – компонент соціального інтелекту, що включає здатність спостерігати, усвідомлювати, сприймати та керувати своїми емоціями й почуттями та емоційними станами інших людей [1]. Спочатку він розглядався як феномен, який безпосередньо відповідає за обробку емоційної інформації. У контексті дослідження емоційного інтелекту, розуміння сутності емоцій, усвідомлення їх причинно-наслідкових зв’язків, використання

емоційного досвіду у комплексі – призводить до корекції поведінки людини.

Емоційний інтелект є головним компонентом у досягненні успішної самореалізації, та, як наслідок, почуття щастя. EQ сприяє пошуку балансу між раціональним та емоційним. Він не дозволяє людині піддаватись на сторонні маніпуляції. Емоційний інтелект особистості можливо розвивати без обмежень. EQ – це сукупність емоційного, практичного і творчого інтелекту.

Метою дослідження є висвітлення сутнісних характеристик емоційного інтелекту, розкриття змістової компоненти емоційного інтелекту та його структури, як феномена психологічної науки.

Матеріали та методи. Для розв'язання поставлених завдань і мети статті було використано такі методи – теоретичні – системний та порівняльний аналіз теоретичних джерел, напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників задля виявлення спільного і відмінного у наукових розвідках емоційної сфери особистості; узагальнення та систематизація психологічної, філософської, педагогічної літератури з предмету дослідження, що дозволило уточнити сутність поняття «емоційний інтелект», типологію моделей; узагальнення теоретичних даних яке уможливило формулювання висновків наукової статті [2].

Результати та обговорення. Рівень емоційного інтелекту залежить від зусиль самої людини, на відміну від IQ, де рівень IQ – генетичні чинники [3].

EQ складається з таких структурних компонентів: когнітивних (Дж. Майєр, П. Саловей); емоційних (Гоулман); міжособистісних або соціальних (Д. Люсин); адаптаційних (Бар-Он) тощо.

Концепція когнітивних здібностей включає в себе розуміння емоційних станів не лише своїх, а й інших людей:

- правильне сприйняття емоцій дозволяє ідентифікувати свої і чужі емоції за відображенням внутрішнього стану та зовнішнього вигляду;
- ефективність мислення за допомогою емоцій сприяє їх управлінню та допомагає фільтрувати їх ж вплив на людину;
- ідентифікація емоцій – усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків

між словами й емоціями, їх аналіз;

- фасилітація мислення – здатність викликати та проявляти потрібну емоцію з особливим контролем над нею [4].

Згідно з баченнями К. Роджерса потрібно бути емпатійним, щоб краще зрозуміти людські емоції, їх сутність та причину виникнення. Емпатійність за його словами – це чутливість до переживань партнера, прийняття його без осуду та оцінного ставлення. Проте дані дії можна проявляти лише в тому випадку, якщо опонент не має жодних негативних установок та упереджень щодо ситуації клієнта чи нього самого в цілому. У структурному компоненті емоційних здібностей емоційний інтелект визначається як емоційно-інтелектуальна некогнітивна здатність, що проявляється в підвищеній емоційній чутливості, обізнаності, контролі й управлінні емоційними станами.

Соціальні здібності EQ містять:

- інтуїтивне розуміння чужих емоцій прояв яких відбувається через невербальну комунікацію;
- розуміння емоцій завдяки експресивним її проявам;
- схильність до маніпулятивних дій емоціями інших людей.

Адаптаційні здібності EQ забезпечують можливість успішної діяльності, управління емоціями в стресових ситуаціях, самовладання та самомотивацію [5].

Структурним компонентам здібностей EQ притаманна низка таких функцій: інтерпретаційна; регулятивна; адаптивна; стресозахисна; активізаційна. Інтерпретаційна функція емоційного інтелекту належить до когнітивних здібностей. Вона дозволяє людині якісно розшифровувати та інтерпретувати попередньо отриману емоційну інформацію, а саме: вираз обличчя, інтонацію, тембр голосу, жестикуляцію тощо. Накопичення знань та правильна їх структуризація сприятиме систематизованому формуванню особистого емоційного досвіду. Регулятивна функція EQ – група емоційних здібностей, яка відповідає за стан емоційної комфортності особистості та за її адекватне вираження вербальної комунікації способом емоційних переживань.

Адаптивна та стресозахисна функції EQ відносяться до адаптаційних здібностей, які полягають в активізації та культивуванні психічних ресурсів людини в складних життєвих обставинах. Активізаційна функція соціальних здібностей емоційного інтелекту забезпечує гнучкість до відповідності Я-реального з Я-ідеальним в комунікації. Концепція Р. Варона – одна з найвідоміших моделей EQ. Автор виокремив та встановив декілька компетенцій, де чітко прописуються навички, які потрібні для досягнення успіху: дослідження своєї особистості (впевненість у собі, самоповага, свобода, самореалізація, спокій); міжособистісна комунікація (взаємини між людьми, соціальна відповідальність, емпатія); адаптивність (вирішення проблем, оцінка реалістичності, пристосування); стресостійкість (імпульсивність, контроль); позитивне налаштування (відчуття задоволення, оптимізм) [6, с. 259-265]. Теорія, яку дослідив даний науковець, крім компетентностей включає в себе ще й некогнітивні здібності та знання, які дають людині додаткові можливі щодо її самореалізації та можливості легко долати життєві ситуації.

У вітчизняній психології основні ідеї становлення феномену С. Рубінштейна та А. Леонтьєва. Л. Виготський стверджує, що існує динамічна смислова система, яка являє собою «єдність афективних та інтелектуальних процесів». Така єдність проявляється у їх взаємозв’язку і взаємовпливі на всіх етапах розвитку. Крім цього, цей зв’язок є динамічним, оскільки будь-яка ступінь розвитку мислення відповідає індивідуальному ступеню розвитку афекту, тобто у будь-якій ідеї міститься у переробленому вигляді афективне ставлення людини до дійсності [7]. Ідеї Л. Виготського розвивав А. Леонтьєв. Він зазначав, що функція вираження емоцій полягає в сигналізуванні емоційних реакцій про особистісний сенс подій, що трапляються на життєвому шляху особистості. С. Рубінштейн вважав, що потрібно говорити не лише про співвідношення емоційного та інтелектуального в житті людини, а й про цілісність емоційного, або ж афективного та того ж інтелектуального в цілому [8]. Д. Ушаков, притримується точки зору щодо співвідношення емоційного і соціального інтелекту, оскільки вважає, що соціальний інтелект має таку ж

значущість як й інші види інтелекту. Він утворює разом з ними здібність до узагальненої та опосередкованої пізнавальної діяльності [8].

Згідно з дослідженнями Н. Билкіна і Д. Люсина, незважаючи на однотипні життєві цілі, у людей присутня індивідуальна реакція навіть у тому випадку, якщо ситуації однакові за своїм походженням. Зважаючи на означене, розуміємо, що для розуміння емоцій інших людей потрібно досліджувати додаткову інформацію про індивідуальні особливості людини, її переконання, погляди, культуру, фізичний та психічний стан [9, с. 38-48]. На точність та повноту ідентифікації емоцій впливають наступні фактори: *вербальне вираження емоцій*: І. Переверзєва вважає, чим вищою є схильність людини до виявлення дисгармонійних емоційних станів, тим краще вона може контролювати їх прояв і тим складніше спостерігачеві їх ідентифікувати. Проте позитивно налаштовану людину легше розпізнавати її співрозмовниками, оскільки присутній менший контроль над емоціями, а отже, і їх вираженням [10]; *власний досвід людей в упізнанні переживань:* найлегшими для визначення є стани радості, захоплення та ейфорії. Вони мають яскравий емоційний прояв. Складнішими – це стан цікавості. Проміжне місце займають стани байдужості, тривоги, подиву та образи. *Індивідуальні особливості особистості*: від рівня розвитку емпатії залежить якість та точність розуміння емоцій людини. Поняття «емпатія» – означає бути чуйним, сильним, вміти підтримати, нести відповідальність за свої слова, дії, вчинки тощо [11].Не кожна людина здатна до емоційної ідентифікації. Ідентифікація емоцій може викликати труднощі в людей, які мають алексетимічні проблеми. Алексетимія розуміється як складність з вираженням, усвідомленням та визначенням власних емоційних реакцій. Вона підвищує ризик виникнення психологічних та соматичних захворювань особистості. Здатність розрізняти причини тих чи інших емоцій, вміння ними управляти сприяє зміцненню психосоматичного здоров’я людини.

До причин труднощів в розумінні індивідуальних відмінностей емоцій інших людей також можна віднести:

- гіперзосередженість на власній особистості, що в майбутньому

може призводити до таких наслідків, як нездатність помічати й об'єктивно оцінювати емоційні реакції оточуючих людей;

- почуття особистої переваги над іншими;
- тривожність, пов'язана з власними емоціями або емоціями інших людей;
- будь-яка власна вигода від нібито нерозуміння емоцій інших людей [12];
- недостатнє знання іншої людини.

Для того, щоб зрозуміти іншу людину, потрібно спочатку навчитись розуміти себе. Без розуміння власної сутності емоцій, їх причинно-наслідкових зв'язків, не можна об'єктивно оцінювати людину, її емоційні переживання тощо.

Необхідним компонентом розуміння іншої людини є розуміння її власних емоцій і почуттів. Така важливість обумовлена тим, що через тісно пов'язану між собою мотиваційну та ціннісно-смислову сфери особистості, емоційні реакції точно відображають істинне ставлення людини до дійсності. Розуміння емоцій людей допомагає полегшити, оптимізувати комунікацію в суспільстві. Крім цього, дане поняття є значимим для сприйняття, усвідомлення і оцінки своїх індивідуальних особливостей, особистісних якостей, дій та вчинків через призму цінностей прийнятих суспільством [13]. У контексті сучасних психологічних досліджень емоційного інтелекту розглядається вплив гендерних стереотипів на життя людини в цілому. Чоловіча та жіноча психологія значною мірою відрізняються одне від одного, інколи в них присутні принципово різні емоційні прояви. Чоловіки відповідають за логічне, раціональне мислення, жінки – за абстрактне. Це допомагає гармонійному формуванню міжособистісних стосунків. Чоловіки та жінки висловлюють емоції по-різному, що напряму залежить від їх індивідуальних особливостей, тобто від характеру, темпераменту, виховання, самооцінки, впевненості в собі тощо [14]. Інтенсивність вираження емоцій також може бути різною, що пов'язано з лицьовою активністю, яка в жінок у цілому вище, ніж у чоловіків.

Активність лицьових м’язів при зображенні позитивних та негативних життєвих моментів виявилася більш вираженою у жінок, ніж у чоловіків, причому ці відмінності були значно краще вираженими при представленні щасливих обличь людей. Жінки, на відміну від чоловіків, більш схильні до інтуїтивного, абстрактного розуміння емоцій [15]. Чоловіки, у свою чергу, більш стримані в прояві такий емоцій, як симпатія, печаль, жінки - в проявах сексуальності та агресії.

На розвиток емоційного інтелекту впливають:

1. Біологічні передумови EQ:
- рівень EQ батьків;
- спадкові задатки емоційного сприйняття;
- взаємодія лівої і правої півкуль мозку;
- властивості темпераменту;
2. особливості переробки емоційної інформації [16].

Соціальні передумови EQ:

- синтонність як «емоційне зараження»;
- розвиток самосвідомості;
- упевненість у власній емоційній компетентності;
- гендерні особливості виховання;
- благополучні відносини з батьками;
- андрогінність;
- емоційні знання, вміння та навички;
- локус контролю [16, с. 192-204].

Основою біологічних умов розвитку здібностей емоційного інтелекту лежать вроджені особливості особистості, що стосуються властивостей темпераменту та функціональної асиметрії півкуль головного мозку людини. Соціальні передумови EQ визначаються рівнем стосунків між подружжям, їх участю в житті дитини, стратегією виховання, відсутністю жорстких соціальних рамок, установок тощо. Ці компоненти безперечно впливають на формування особистості дитини в майбутньому, її самооцінку та позитивний Я-

образ [17.]

Висновки. Отже, емоційний інтелект складається з сукупності когнітивних, емоційних, міжособистісних або соціальних та адаптаційних здібностей. Аналіз підходів до розуміння емоційного інтелекту дозволяє визначити його як особистісну компетентність людини; здатність до сприйняття, використання, розуміння і управління емоціями. Умови його формування залежать від індивідуальних особливостей особистості й середовища її перебування. Всі структурні компоненти EQ знаходять у тісному взаємозв'язку, тісна їх взаємозалежність сприяє ефективному росту міжособистісній взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бикова С. В. Особливості емоційного інтелекту жінок та чоловіків. *Наука і освіта*. 2015. № 10. С. 126-130.
2. Shydelko A. V. Emotional Stability of an Individual: Research Into the Topic. *Наука і освіта*. 2017. № 3. 85–89.
3. Емоційний інтелект в контексті розвитку особистості. URL: https://naurok.com.ua/vistup-emociyniy-intelekt-v-konteksi-rozvitku-osobistosti-131253.html
4. Mayer J. D. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. N.Y., 1993. P. 433-442.
5. Овчаренко Г. Р. Структурна модель емоційного інтелекту. *Вісник післядипломної освіти.* 2013. Вип. 9(2). С. 261–267. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2013_9(2)__36.
6. Стельмашук Ж., Ваколюк А. До проблем розвитку емоційного інтелекту особистості. *Інноватика у вихованні*. № 9. 2019/6/11. С. 259–265.
7. Дегтярев А. В. «Эмоциональный интеллект»: становление понятия в психологии. *Психологическая наука и образование*. 2012. № 2. URL: http://psyjournals.ru/psyedu_ru/2012/n2/53525.shtml/
8. Эмоциональный интеллект. 2020. URL:

https://mamsila.ru/post/emoczionalnyj-intellekt.

9. Былкина Н. Д., Д. В. Люсин Развитие представлений детей об эмоциях в онтогенезе. *Вопросы психологии*. 2000. № 1. С. 38-48.

10. Переверзева И. А. Психофизиологический анализ индивидуальных различий по эмоциональности (на примере функции контроля за эмоциональной экспрессией): автореф. дис. психол. наук. Москва, 1986. 19с.

11. Роджедс К. Эмпатия. *Психология эмоций*. [Под ред. В. К. Вилюнаса, Ю. Б. Гиппенрейтер]. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. С. 235-238.

12. Рейковский Я. Исследования выражения эмоций. *Психология мотивации и эмоций*. [Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, М. В. Фаликман]. М.: АСТ: Астрель, 2009. С. 423-429.

13. Лепеха В. С. К проблеме понимания эмоций подростками с лёгкой степенью умственной отсталости. *Психология XXI века*: тез. междунар. науч.-практ. конф. (Санкт-Петерб., 22-24 апреля 2005 г.); [Под ред. Б.В. Чеснокова]. СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2005. С. 173-175.

14. Стасюк М. М. Психолого-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту у студентів ІТ-спеціальностей : дис. докт. філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія». Львів, Національний університет імені Івана Франка, 2021. 346 с.

15. Люсин Д. В., О. О. Марютина, А. С. Степанов Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ. *Социальный интеллект: теория, измерение, исследования*; [под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова]. М.: Ин-т психологии РАН, 2004.С. 129-140.

16. Анедреева И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии: монография. Новополоцк : ПГУ, 2011. 388 с.

17. Андреева И. Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта. *Вопросы психологии*. 2007. № 5. С. 57-65.

УДК 378.015.3:159.923.3

ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «ПСИХОЛОГІЯ УСПІХУ»: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ

Яланська Світлана Павлівна,
д.психол.н., професор
Атаманчук Ніна Михайлівна,
к. психол.н., доцент
Національний університет
Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка
м. Полтава, Україна

Вступ./Introductions. Досить актуальним є опанування здобувачами вищої освіти різних спеціальностей дисципліни «Психологія успіху». Метою вивчення якої є: забезпечити поглиблення та формування теоретичних знань, розвиток практичних компетентностей з психології успіху, зокрема, креативності, стресостійкості особистості, емоційного інтелекту, саногенного мислення, інноваційних засобів розвитку особистості як ресурсів успішності.

Мета роботи./Aim. Розкрити особливості вивчення курсу «Психологія успіху» для ефективного забезпечення розуміння способів досягнення самореалізації, самоактуалізації, психологічного благополуччя, особистісної зрілості, усвідомлення образу себе та адекватної самооцінки, впевненості у собі, готовності до цілепокладання; розвитку практичних компетентностей з психології успіху, зокрема, креативності, стресостійкості особистості, емоційного інтелекту, саногенного мислення, інноваційних засобів розвитку особистості як ресурсів успішності.

Матеріали і методи./Materials and methods.

Методи: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення).

Результати і обговорення./Results and discussion. Під час опанування освітнього компоненту доцільним є використання практичних завдань, серед яких:

Завдання 1. Навести приклад успішної, на Вашу думку, особистості. Розповісти про її досягнення. Пояснити секрет успіху.

Завдання 2. Проаналізувати два відеофільми про успішних та відомих людей. Законспектувати висновки у зошиті.

Завдання 3. Виконати методику «Неіснуюча тварина».

Завдання 4. Виконати методику «Психогеометричний тест».

Завдання 5. Обґрунтувати зміст понять «лідерство», «керівництво». У чому їх специфіка? Наведіть приклади.

Завдання 6. Підготувати та презентувати твір есе «Мотивація успіху» (навести приклад із власного досвіду).

Завдання 7. Проаналізувати два відеофільми про мотивацію успіху, спілкування, лідерство. Законспектувати висновки у зошиті.

Завдання 8. Виконати методику «Сходинки» (Т. Дембо, С. Рубінштейн).

Завдання 9. Виконати методику роботи з метафоричними асоціативними зображеннями «Кармани дружби» (самостійна робота) (Назаревич В.).

Завдання 10. Проаналізувати відеофільм про успішних творчих, обдарованих особистостей. Законспектувати висновки у зошиті.

Завдання 11. Виконати методику роботи з метафоричними асоціативними зображеннями «Насіння», зокрема, вправи «Сила», «Причина» (індивідуальна та групова робота) (Тараріна О.)

Завдання 12. Виконати арт-вправу «Міст: «Я магістрант» – «Я – професіонал» (самостійна робота). Студентам надається інструкція: «Уявіть міст через ріку. На сьогодні Ви магістрант і знаходитеся на одному березі. Перейшовши на інший бік – Ви завершите навчання і станете справжнім професіоналом. Подумайте, які дії Вам потрібно здійснити, «переходячи через міст», щоб стати успішним фахівцем своєї справи?». Законспектуйте відповідь.

Завдання 13. Розв’язати психологічну задачу.

Завдання 14. Розв’язати тестові завдання.

1. Під психічними змінами, що відбуваються внаслідок розвитку людини, розуміють:

а) появу новоутворень;

б) поглиблення взаємозв’язків різних властивостей особистості;

в) морфологічні зміни;

г) біохімічні зміни.

2. Під час розвитку виникають і розвиваються нові якості особистості:

а) довільна діяльність, самопізнання;

б) моральні, естетичні та інтелектуальні почуття;

в) ускладнюються й удосконалюються психічні процеси;

г) всі відповіді правильні.

3. Складне динамічне явище, спрямоване на збільшення фізичних та інтелектуальних сил особистості, що дозволяють формувати творчі здібності особистості, активну громадянську позицію – це:

а) творчий ріст;

б) розвиток;

в) психічні зміни, що приводять до творчого злету;

г) кількісні зміни психіки.

4. За яких умов розвиток творчості буде не успішним:

а) процес навчання свідомо буде зорієнтований на актуалізацію творчого потенціалу студента;

б) процес навчання свідомо буде зорієнтований на формування в студента рис, що забезпечують його повноцінну реалізацію в подальшій професійній діяльності;

в) процес навчання буде дезорієнтований на актуалізацію творчого потенціалу студента;

г) правильна відповідь відсутня.

5. Хто є автором концепції креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності?

а) Гілфорд;

б) Терстоун;

в) Енгельс;

г) Медник.

6. Хто є автором перших чотирьох основних параметрів креативності:

а) Гілфорд;

б) Терстоун;

в) Енгельс;

г) Медник.

7. Оригінальність, за Дж. Гілфордом – це:

а) здатність виявити основну властивість об’єкта і запропонувати новий спосіб його використання;

б) спроможність змінити форму стимулу таким чином, щоб побачити в ньому нові ознаки і можливості для використання;

в) продукування різноманітних ідей у нерегламентованої ситуації;

г) спроможність продукувати віддалені асоціації, незвичні відповіді.

8. Дивергентне мислення визначається як:

а) «тип мислення, який іде в різноманітних напрямках»;

б) «тип мислення, який іде в одному напрямку»;

в) «тип мислення, який іде в ногу з часом»;

г) «тип мислення, який стоїть на місці».

9. Хто одним із перших звернув увагу на розходження творчих здібностей й інтелекту?

а) Гілфорд;

б) Терстоун;

в) Енгельс;

г) Медник.

10. За С.Д. Максименком, особистість – це:

а) форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції, проте не має свого унікального і неповторного внутрішнього світу;

б) форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, не здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і

саморегуляції;

в) форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності, проте без саморегуляції;

г) форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції, та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ.

11. Які існують підходи до вивчення творчості?

12. Яким є зміст розвитку творчої компетентності?

13. Охарактеризуйте основні параметри креативності за Дж. Гілфордом.

Висновки./Conclusions. Таким чином, переконані, що під час вивчення дисципліни «Психологія успіху». Важливо розширити та сформувати теоретичні знання, забезпечити розвиток практичних компетентностей з психології успіху. Це можливо завдяки використанню різнорівневих практичних завдань, що сприяють виконанню задач не лише на репродуктивному, а й на пошуковому та творчому рівні.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

POWERFUL DECISIONS IN RISK SOCIETY

Mykhailych Oleksandr
PhD in Sociology
Department of Sociology and Political Science,
National Aviation University

Abstract. The article analyzes the heuristic potential of the theory of risk society in making governmental and managerial decisions in modern Ukrainian society.

In today's conditions, the provisions of the theory of risk society become especially relevant. In particular, the COVID-19 pandemic clearly demonstrated the risks and dangers of today's globalized world. Countries with the best level of health care were also considered to have failed to secure their citizens. Governments are still unable to determine the optimal balance between saving the economy and the lives and health of their citizens.

Keywords: risk society, manufacture of risks, distribution of risks, consumption of risks, global risks, dangers, threats, environmental risks.

Problem statement. In the context of the COVID-19 pandemic, the theory of risk society becomes especially relevant, after all, the peculiarities of the virus spreading on a planetary scale once again reflect the specifics of the globalization of the modern world, where even the most developed countries no longer have the opportunity to protect themselves from global risks, challenges and dangers. Moreover, governments around the world, determining the forms and timing of lockdown, are willing to find the optimal balance between preserving the economy and the lives and health of their citizens. That is, we are not talking about maximizing

the benefits, but minimizing the risks and their negative consequences, which is also a defining feature of a risk society as a paradigm of social development. It should also be noted that the provisions of the theory of risk society are formed on the basis of numerous management assessments of environmental risk and sociological studies of its perception by the population.

Analysis of recent research and publications. The first researchers of social risk were U. Beck, N. Luhmann, A. Giddens. Initially, the scientists interpreted social risk in different ways, depending on the emphasis on a particular area of activity or a social group [1, 3].

Recently, there has been a notable increase in researchers' interest in this issue. Gotthard Bechmann notes that modern societies modernize their future in the form of risk, finding their own specific way of life in conditions of uncertainty, which distinguish them from the societies of previous eras [4, 75]. O. Stegniy explored the theoretical and methodological principles of the study of sociogenic risks. T. Tsymbal pays attention to the peculiarities of the formation of a new social order in today's conditions. O. Shevchenko analyzes the problems of global climate change in the context of international security. I. Radionova analyzes the socio-political rethinking of global climate change in the theory of risk society.

The objective of the work is to investigate the heuristic potential of the theory of risk society in making governmental and managerial decisions in modern Ukrainian society.

Presenting main material. In the concept proposed by U. Beck, risk in the sociological sense is the systematic interaction of society with threats and dangers initiated and produced by the process of modernization. It is fundamentally important that this is the sociological approach, because previously sociologists used the terminological apparatus of other sciences to analyze the danger generated by the processes of modernization for man and nature. Sociologists' views on environmental pollution, the danger of man-made accidents and disasters were naturalistic and technocratic. However, the production of risks is a social process, because "in a developed society," - Beck argued, - "the social production of wealth is

systematically accompanied by the social production of risks." Accordingly, the problems and conflicts associated with the distribution of deficits in society are interrelated with the problems and conflicts that arise in the manufacturing process "[1, 19].

The essence of the risk society as a paradigm of social development is that the positive logic of social production (aimed at the accumulation and distribution of wealth - dominated in industrial society), in today's conditions is replaced by the negative logic of production and distribution of risks. The expansion of risk production leads to the leveling of the fundamental principles of private property and market economy (systematically depreciates and expropriates the produced social wealth: spoils, turns into waste, pollutes, etc.), and weakens the fundamental foundations of rational behavior of individuals and society - science and democracy.

In modern society, risks are largely produced by sources of wealth. Numerous threatening and even lethal consequences for society and the world as a whole are caused by industrial development and its side effects. Analyzing them in terms of space and time, we come to the reasonable conclusion that modern risks are not limited to place (for example, the negative consequences of an environmental catastrophe in one country may be felt by residents) and time (negative consequences of one environmental disaster will negatively affect future generations).

Industrial society was characterized by a shortage of goods. Scientific and technological progress was a necessary condition for activities aimed at finding new sources of social wealth. Today in developed countries the danger of death from starvation has significantly lost its relevance. Therefore, the process of modernization loses its traditional legitimate justification - the need to overcome the shortage of products, which forced to perceive certain side effects as acceptable.

The danger of the industrial society and the danger of risk society have significant differences. The danger of previous eras was easily perceived by the senses, while the new ones may not be perceived at all. Previously, the danger was due to insufficient level of sanitary and hygienic technologies, now - the surplus of industrial products (harmful and toxic substances in soil, water and air).

The social class played a leading role in the structure of industrial society. In a society of risk, wealth accumulates even more among the upper social units, but risks - among the lower. The same is true at the state level - risks are more concentrated in poor countries, as rich countries have the opportunity to protect themselves from a number of risks, or significantly reduce their negative impact. Moreover, rich countries can even benefit from the produced risks, in particular by creating and selling technologies that prevent risks or overcome their negative consequences.

However, the production of risks eventually leads to a boomerang effect, as the negative consequences of risks over time begin to be felt by the centers of their production, affecting those who enriched by producing risks and considered themselves protected from them. That is, the universalization and globalization of risks destroy class, national and interstate borders, and the consumption of risk simultaneously becomes the source of its production. Thus, the production of risks is a powerful factor in changing the social structure of society and its restructuring in accordance with the criterion of the degree of protection against risks.

These circumstances lead to the formation of a new disposition of political forces in society, the basis of which is the struggle to determine what is dangerous and what is not. Therefore, political potential of risk society should be analyzed by sociological theory in the categories of production and dissemination of knowledge about risks. Socially conscious risk is politically explosive: the things previously perceived as non-political become political ones. In other words, risks are "politically reflexive", they change social institutions, generate new political forces and social movements that break down old social barriers. U. Beck predicts that these movements are likely to be communities of "risk victims", whose solidarity is based on fear and anxiety, forming new powerful political forces.

The state of political instability inherent in risk society is characterized by constant tension and fear of dangers that can dramatically shake social stability. The growing distrust of existing political institutions and organizations leads to the search for a social support or, in other words, for a "firm hand". Therefore, the strengthening of authoritarian tendencies is quite real, even in countries with developed

democracies. In Ukraine, this situation is further complicated by the lack of consensus principles of effective cooperation among political establishment, as well as the absence of recognition of equal and common interest in ensuring the effective functioning of democratic institutions. One of the consequences of imperfect forms of control over the governmental activities is the strengthening of distrust and radicalization of protest movements [5]. For example, small and medium-sized businesses affected by quarantine restrictions may even resort to unconventional forms of protest.

The conditions for functioning of risk society determine the revision of fundamental principles of the normative model of society. If the normative ideal of previous epochs was equality, then in risk society the normative ideal is security. «Social project of society acquires a distinctly negative and protective character – it is not the achievement of "good", as it used to be, but the prevention of "the worst". In other words, the value system of "unequal society" is replaced by the value system of "dangerous society", and the focus on meeting new needs is replaced by the focus on their self-restraint». According to O. Yanitsky, the emergence of risk society is accompanied by changes in the perception of the normative social ideal, which leads to the rejection of progressivism and the reduction of human capital as well as mobilization of social potential [6].

Among the effective means of avoiding and overcoming the production of risk can be security as the embodiment of the unity of values, social space and system of measures. A. Maslow claimed that if the need for security is met a person can feel comfortably, but only until a new threat arises. The need for security itself, according to A. Maslow, is universal and involves not only physical security, but also achieving a sense of security from physical and emotional threats [7].

In the process of forming the ideology and policy of industrial society, science as the production of knowledge took a leading role. In risk society, the role of science in public life and politics is changing significantly. As already mentioned, the most dangerous risks produced by the results of scientific and technological modernization are not perceived directly by human senses, but exist in the form of knowledge about

them. Therefore, experts who determine the degree of risk-taking of new technologies and technical systems, as well as the media, which disseminate knowledge about them, acquire defining social and political positions. Adequate interpretation of natural science and technical knowledge into a form that will be easily accessible to the public is extremely important.

In Ukraine, this situation is further complicated by the high level of public distrust of the government, which leads to skepticism about the reality of the risks announced by the authorities, and predictions about their negative consequences. This significantly reduces the opportunities for effective forecasting and reducing the negative impacts of today's global risks. Therefore, public dialogue is necessary in order to achieve consensus positions in society on the best options for dealing with critical situations. At the same time, all parties should be aware that in risk society, the criterion of a positive result is not the maximization of benefits, or even the preservation of the existing situation, but the minimization of risks and their negative consequences.

Conclusions and suggestions. The results of globalization are the development of international alliances, organizations and trade, along with the spread of mass culture, global inequality and environmental problems, which significantly change the socio-natural space. Industrial society was characterized by a positive logic of wealth distribution, while the defining feature of risk society is a negative logic of the spreading of dangers. Challenges, risks and dangers (beginning with unemployment of certain citizens and ending with global environmental hazards) are an integral part of the modern international economy.

The expansion of the sphere of risk gives rise to new contradictions and conflicts, first between developed and developing countries, and then between developed ones. Under such conditions, some countries or social groups are given the opportunity to accumulate wealth with maximum access to the benefits of civilization, while others are exposed to mostly negative risks. However, the causes of risks that are not limited to place and time are global in modern world. The comprehensive and imminent risk is ultimately affected by those who produce it.

In modern society, "emergency conditions" often become the norm in everyday life, when individuals cease to perceive them as dangers, especially if they are not perceived directly by human senses. Opinion leaders, the media, and social movements have pushed the monopoly of natural sciences to determine the degree of risk hazards, which in many cases leads to instability and variability of public sentiment from a state of alienation to hysteria, and vice versa.

REFERENCES

1. Beck U. Risk Society: Towards Another Art Nouveau. Moscow: Progress-Tradition, 2000. 384 p.
2. Giddens A. The structure of society: An essay on the theory of structuring. Moscow: Akadem.proekt, 2003. 302 p.
3. Luhmann N. The concept of risk. TNESIS. 1994. Issue 5. P.135–160.
4. Bechmann G. Modern society: risk society, information society, knowledge society. Moscow: Logos, 2010. 248 p.
5. Mykhailych O. Signs of expanding risk society in Ukraine. Actual problems of society in the mirror of sociology / Proceedings of the second all-Ukrainian scientific-practical conference on sociology. Kyiv, March 19, 2014. Kyiv: Millennium. 2014. P.37-40.
6. Yanitsky O. "Stepchildren" of sociology: natural anomalies and catastrophes. Socis. 2012. № 1. pp. 67–76.
7. Maslow A. Motivation and personality. - Saint-Petersburg: Peter, 2008. 352 p.

ART

СВІТЛОВА КОМПОЗИЦІЯ В АРХІТЕКТУРНІЙ ФОРМІ

Манохін Володимир Петрович
доцент
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова

Вступ. Головним змістом образно-художнього вияву освітлення є зорове виявлення і творча інтерпретація виразних рис і характерних ознак архітектурної форми будівель, споруд монументів, ландшафтних об'єктів і створення їх оригінальних світлових образів. Отже, мета даного дослідження пов'язана з багатоаспектним вивченням світлової композиції в архітектурній формі.

Матеріали і методи дослідження. Методологічну базу дослідження утворили наукові методи спостереження, аналізу і синтезу, використання яких дозволили узагальнити інформацію про предмет дослідження в мистецтвознавчому контексті.

Результати і обговорення. При «конструюванні» світлового образу об'єкту маємо два принципових способи: асоціативну подібність денного образу як архетипу чи створення нового специфічно нічного «альтернативного» образу («контробразу»), для якого архетип не існує.

Перший спосіб найбільш прийнятний для існуючих пам'ятників архітектури і монументального мистецтва, художній (денний) образ котрих склався у суспільній свідомості і його недоцільно радикально змінювати. Другий в цілому базується на виразних можливостях сучасних засобів освітлення і на вищевказаних особливостях сприйняття в умовах нічного міста. Він природний для просторових композицій з темним небом і кращий для

більшості сучасних об’ємно-пластичних форм, на характер яких при їх створенні повинен впливати вибір системи освітлення.

Для придбання навичок і вміння створювати світлокольорові композиції на практиці застосовуються два способи одночасно.

Задачі створення світлового образу вирішуються на концептуальних і робочих стадіях ескізування, в основному приладами архітектурного освітлення об’єктів – від фонових до точечних.

«Ансамблевий» масштаб вечірнього середовища формується у вигляді самостійних концепцій освітлення існуючих ансамблів (фасадів), коли за допомогою прогнозуючих світлокомпозиційних параметрів організується система освітлення вибраних територій і фасадів обраних об’єктів.

Вирішувані задачі ідентичні «ландшафтному» масштабу, але з більш ієрархічною і детальною конкретикою образних рішень – світлопанорам, освітлення композиційно акцентних образних вузлів, дизайну елементів основних систем освітлення. В цьому масштабі можуть обиратися такі прийоми та засоби освітлення, які мають характеристики освітленого середовища, такі як:

- емоціонально-асоціативні («сонячність» – «похмурість», «мажорність» – «мінорність», «святковість – буденність»);

- художньо-композиційні (розкритість – замкнутість, моно- і поліхромність, сомасштабність і гіпермасштабність, цілісність і роздробленість, статичність і динамічність);

- соціально-функціональні (унікальність – типовість, моно- і поліфункціональність, історизм – і сучасність і т. д.).

«Камерний» масштаб формується у процесі одно- чи двохстадійного ескізного і робочого світлооб’ємного проектування освітлення архітектурних і ландшафтних об’єктів. В результаті на основі варіативного творчого пошуку методом графічного, комп’ютерного чи іншого способу світломоделювання створюється світловий образ об’єктів. Обираються конкретні прийоми та шляхи реалізації освітлення об’єкту.

Висновки. З’ясовано місто і роль світлової композиції в архітектурній формі – за результатами світломоделювання об’єктів аналізується яскравість композиції і визначається тектоніка фасаду, його головні елементи, – ордерної чи другої конструктивної структури, декоративні та інші складові композиції фасаду, об’єднані загальною світловою тональністю. Визначено основні прийоми та засоби освітлення, серед яких: емоціонально-асоціативні, художньо-композиційні, соціально-функціональні.

ПРИЙОМИ КИРИЛИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ РУКОТВОРНОГО ГРАФІЧНОГО НАПИСУ

Пандирєва Єлизавета Андріївна,
аспірантка кафедри: Теорії та історії мистецтв
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
м. Харків, Україна

Вступ. Кириличний шрифт — ця назва умовна і позначає використання тих алфавітів, які історично відносяться до протокикириличних шрифтів. Кириличними шрифтами користуються ті народи чиї алфавіти походять з кириличної мовної сім'ї: українці, білоруси, болгари, серби тощо.

Латиниця давно й усебічно досліджена у галузі теорії шрифту. Удосконалення цієї системи письма триває й досі. Кількість сучасних латинських шрифтів у багато разів перевищує кількість кириличних. Іноді, більшість останніх є механічною невдалою адаптацією латиниці.

Причиною цього є указ Петра І від 1710 року, коли цар перевів накреслення друкованих шрифтів з кириличної основи на латинську. Тому, розвиток історично складених кириличних шрифтів зійшов нанівець. Середина та друга половина XIX століття були часом панування друкованих шрифтів, накреслення яких ставало дедалі різноманітнішими. Перші вдалі інтерпретації кириличного шрифту відносять до початку XX століття з поширенням стилю «модерн» на українських землях (Мітченко 1:42).

Деякі фахівці зі шрифтового мистецтва не можуть правильно оцінити якість кириличної адаптації латинського шрифту, оскільки не знають особливостей кириличних літер. Для цього потрібно мати достатній практичний та теоретичний досвід в написанні історичних шрифтів.

Мета: описати прийоми кириличної адаптації латинського шрифту у рукотворних графічних написах. Прийоми описано на прикладах рисованого шрифту, графіті та каліграфіті.

Матеріали та методи: Тези побудовано на основі системно-аналітичного

підходу. У дослідженні застосовано загальнонаукові (теоретичні та емпіричні) і спеціальні мистецтвознавчі методи наукового пізнання. Комплексне використання загальнонаукових теоретичних та емпіричних методів наукового пізнання дало змогу проаналізувати позитивні та негативні приклади кирилизації латинського шрифту.

Результати та обговорення. Один з відомих фахівців шрифтового мистецтва на запитання, що для нього є кирилиця, відповів: «Кирилиця — це шрифт який недоеволюціонував» — але додав, — «коли уважно придивитись до давньоруських рукописів, то не можна не погодитися з тим, що кирилицею можна писати гарно». (Мітченко, 1:7) Така відповідь є дуже влучною і передає невизначене ставлення до кирилиці, що нині здебільшого панує серед фахівців зі шрифтового мистецтва як вітчизняних, так і зарубіжних.

Прийоми кирилізації латинського шрифту.

1. Спочатку обирається шрифт з латинської мовної сім'ї. Оскільки для створення рукотворного графічного напису потрібні тільки певні літери, то вибираємо тільки ті літери, які будуть виглядати однаково і в кириличному алфавіті. Швидше за все це будуть літери *A, B, C, E, H, O, P, T, X, M, K, a, з, e, o, p, x, y*. Є група знаків відповідних для мінімальної переробки: *B* та *Б*, а також, *И, Ь; F* в *Г*.

Всі інші літери малюються самостійно, робота проводитися точно так, якби шрифт придумувався цілком, за одним дуже важливим винятком: готовий латинський шрифт вже має власний вивірений ритм і характерні деталі, їх потрібно зберегти при кирилизації.

2. Кожен автор, який збирається адаптувати латинський шрифт до кириличного починає зі схоплення «шрифтової ідеї» обраного латинського шрифту. Це графічна знахідка, яка знайдена для всіх літер у алфавіті. Перші начерки шрифту, як правило, робляться від руки на папері, навіть якщо шрифт є геометрично побудованим. Створюючи шрифт, відразу можна побачити характерні особливості майбутнього шрифту. Потрібно намагатися відразу втілити ідею існуючого шрифту.

Важливо сказати про літери-лідери. Це латинські *a, g, e, Ss, Cc, A, B, R, p, f* і кириличні *Кк, Лл, Дд, Уу, б*. Ці літери визначають не стільки гарні пропорції шрифту, а яку «шрифтову ідею» вони несуть. У них сконцентровані майже всі шрифтові оздоблення: краплі, виносні елементи, хвости, дуги тощо. Звичайно, набір знаків може значно змінюватись в залежності від задуму майбутнього шрифту. Наприклад, літера *а* — це головна стилеутворююча літера, найбільш стильна та цікава, саме вона завдає характер всьому алфавіту. Схожу роль в латиниці відіграє літера *g*. Зазвичай, робота починається з латиниці, в якій чітко простежується шрифтова матриця. Для кирилиці спершу потрібно перевірити як спрацює ідея на літерах *Кк, Лл, Дд*. Взагалі, попереднє малювання від руки — це найкращий спосіб довести самому собі спроможність заданої ідеї. Може статися так, що до обраної стилістики не підходять літери *к* і *я*, коли вже кирилично адаптований весь латинський алфавіт.

3. На першому етапі роботи не потрібно соромитися графічних рим. Під час кирилізації важливо час від часу дивитися як поєднуються літери і, як вони римуються, оскільки надлишкові рими завжди можна прибрати. Далі сконцентруватися на відпрацюванні важливих деталей, перемальовуючи ключові літери до тих пір, поки вони не придбають бажаний вид. Будуються в першу чергу округлі та квадратні літери.

4. Другий етап — визначення пропорцій. Їх в шрифті тримають найбільш «нудні» літери: *Нн, Оо*, а також трикутна літера *А* і самі найбільш насичені перетинами літери *Мм* та *Вв* є найважливішими для адаптації майбутнього шрифту. В поле уваги ще потрапляють знаки з виносними елементами та діакритикою: b, i, k, y, Йй, ф. Відкидаються співвідношення висоти рукописних і рядкових знаків, ріст верхніх виносних елементів у порівнянні з заголовними літерами. Під час побудови уточнюються пропорції літер, щільність і контрастність, відбувається відбір необхідних мінімальних ефектів.

5. Якщо малювання ідеї шрифту — це етап переважно інтуїтивний, то процес побудови шрифту — критичний. Адаптуючи латинський шрифт,

фахівець має на меті створити гармонійне поєднання всіх літер і не тільки в алфавіті, а й тоді коли ці літери будуть поєднуватися в склади та слова. Для цього іноді доводиться жертвувати «ефектними» прийомами поєднання через те, що вони погано поєднуються з більшістю інших літер цього ж алфавіту.

Коли знаки зведені до одного масштабу, починається процес порівняння та зведення найбільш схожих одна на одну літер. Будуються літери Н та О — літери, що визначають пропорції обраного алфавіту. Відбувається перевірка запланованої ідеї майбутнього шрифту.

6. Як тільки всі основні елементи знайдені, з’являється весь ритм майбутнього шрифту. З окремих літер складаються склади, слова і з'ясовується, що між ідеєю і закінченим шрифтом — величезна різниця. Окремо літери працюють не так, як в написі.

Ритм шрифту — взаємодія знаків між собою. Це найважливіший динамічний параметр. Саме ритм, а не окремі шрифтові знахідки будуть в кінцевому результаті «обличчям напису». Ритм треба відчути і вивірити до того, як весь алфавіт буде побудовано, але це далеко не завжди вдається. Зазвичай, доводиться завершувати окремі літери, кожен раз ризикуючи «натрапити» на ланцюгову реакцію, коли виправлення одного елемента в літері веде до переробки іншої літери, схожою на неї за начертанням.

Єдиний спосіб контролювати ритм — постійно переглядати, як щойно створені літери виглядають у написі в цілому. Під час порівняння літер одна з одною змінюється їх форма, вони адаптуються, позбавляючись від випадкових деталей. При відпрацюванні ритму, автор може акцентувати увагу на ефектні знахідки, прибравши всі випадковості та надавши особливої уваги унікальним трюкам, які дозволять написам запам'ятовуватися.

7. Між літерний простір. Потрібно уважно порівняти всі літери між собою. Якщо всі літери стоячи в рядку в не залежності від того, яка літера в комбінації з якою, створює рівний тоновий малюнок, тоді літери вдало складені. Також бажано порівняти трикутні літери: *АТА*, *ННН*, а також заголовні літери з рядковими: *F, Г* и *Т*.

8. Латинський алфавіт кирилично адаптується в ескізному варіанті на папері, а вже потім переноситься на площину у середовище міста. На відтворення вже адаптовано шрифту впливає вибір інструментів та матеріалів. Коли автор створює кирилично адаптований шрифт, він має на меті створити читабельний напис, тому, переважна більшість написів це або рисований рукотворний напис, або напис каліграфіті. В (табл. 1) наведено приклад рисованого рукотворного напису.

Табл. 1

Пандирєва Єлизавета. Любовь никогда не перестаёт. вул. Фрова 2, м. Харків, Україна. 2015

Латинський алфавіт Bastard Capitals			Напис з використанням кирилично адаптованого шрифту
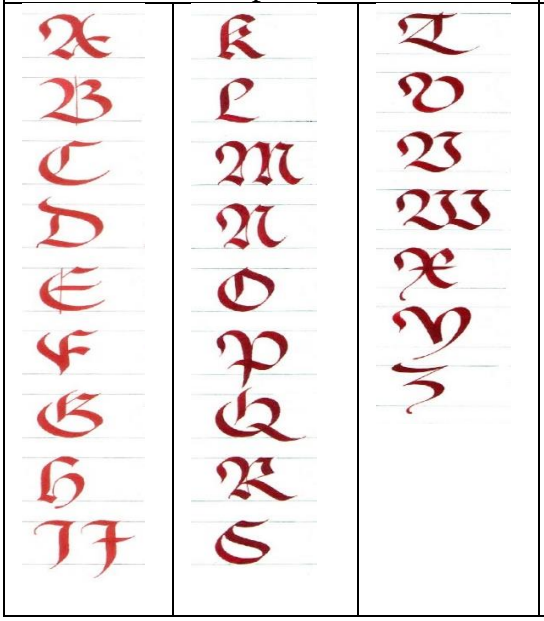			

Висновки. Поетапно описано прийоми кириличної адаптації рукотворних графічних написів. Детально описується процес від схоплення «шрифтової ідеї» алфавіту до практичних порад графічних рим, визначення пропорцій, ритму, міжлітерного простору та обрання інструментів та матеріалів для втілення задуму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мітченко В. Естетика українського рукописного шрифту. Київ: Грамота. 2007. 208 с.

HISTORICAL SCIENCES

УДК 908(477)[903.22+903.24+903.5]

ФОНДИ ВОЄННО-ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ 58 БУДИНКУ ОФІЦЕРІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ВОЄННОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Антонов Григорій Альбертович
Марцінко Наталя Миколаївна,
к.іст.н,
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна
Заболотнюк Ірина Володимирівна
студентка факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету
імені Івана Франка, м. Львів

Анотація: Воєнно-історичний музей 58 будинку офіцерів є науково-дослідним та культурно-освітнім закладом Збройних Сил України. Діяльність музею здійснюється на основі історичної науки і музеєзнавства, та пов'язана із збором музейних предметів, дослідженням пам'яток воєнної історії, бойової діяльності військ, процесу створення й розвитку Збройних Сил України [1].

Основними завданнями музею є комплектування музейних колекцій, їх документування та подальше збереження, а також, створення цікавих експозицій, тимчасових та постійних виставок, що об'єктивно відображають військово-історичні події та соціальні процеси, які відбувалися на теренах України. Музей не лише подає зміст колекцій, а виступає потужним виховним чинником у формуванні ціннісних орієнтирів особистості і її громадянської самосвідомості.

Фондові колекції воєнно-історичного музею 58 будинку офіцерів, постійно доповнюються новими цікавими експонатами. Це особисті речі та

документи, пов'язані з історією бойових дій на Сході, фотографії, відео, амуніція, зброя, прапори підрозділів, а також й документальні свідчення участі у війні кадрових російських військ.

Змінюється і сам музей, нові виставки, що були підготовлені до 30-ї річниці незалежності України створені із застосуванням нових підходів та сучасних прийомів подання інформації. Впроваджено систему відкритого збереження музейних експонатів, завдяки чому виставки музею стали більш живими та інтерактивними, що в свою чергу викликає більший інтерес до об'єктів експонування, спонукає отримувати більші переживання та емоції. Нові виставки «Захист Луганського аеропорту» та «Герої Львівщини» розповідають про війну через артефакти та експонати зібрані працівниками музею за допомогою військовослужбовців, волонтерів, воєнних медиків та родин загиблих. Унікальне оформлення виставкових залів у один монументальний комплекс присвячений уславленню подвигу захисників України а, також, нагадуванню про те, що війна триває і майже щодня в зоні бойових дій гинуть люди.

Ключові слова: музей, музеєзнавство, музейна справа, музейні предмети, експозиція, експонат, пам'ятка, воєнна історія.

Ціллю роботи є загальний огляд речових, писемних та зображальних джерел які зберігаються у фондах музею 58 будинку офіцерів, ознайомлення читача з колекцією пам'яток воєнної історії та популяризація наукової діяльності музею у засобах масової інформації.

Матеріали і методи. Головними практичними напрямками діяльності музею 58 будинку офіцерів є науково-дослідна та науково-фондова роботи які, власне, й забезпечують формування музейного зібрання.

Науково-дослідна робота музею - це пошук, відбір, вивчення та інтерпретація (атрибуція) предметів музейного значення. Науково-фондова робота – це опис, облік, збереження і використання музейних предметів.

Формування музейного фонду здійснюється шляхом:

-придбання музейних предметів у встановленому порядку;

-безоплатної передачі предметів музейного значення підприємствами, організаціями або громадянами;

-передачі предметів музейного значення, виявлених під час наукових та ін. експедицій, будівельних або реставраційних робіт та скарбів;

-передачі конфіскованих музейних пам'яток;

-повернення музейних предметів в Україну, що були вивезені незаконно;

-передачі предметів, вилучених на митниці;

- та в інший спосіб, що не суперечить чинному законодавству.

Важливу роль у дослідженні особливостей формування музейного зібрання воєнно-історичного музею 58 будинку офіцерів відіграє його історичне походження.

Результати і обговорення. Музей був створений у відповідності до директиви Міністра оборони СРСР і начальника Головного політичного управління Радянської армії та Військово-Морського флоту СРСР, як музей історії військ Прикарпатського військового округу. Урочисте відкриття музею відбулося 7 травня 1965 року – напередодні 20 річниці перемоги у Радянсько-німецької війні в будівлі за номером 22 на вулиці Леніна (нині вулиця Личаківська). З 12 липня 1974 року, музей отримав спеціально спроектовану та побудовану будівлю по вулиці Стрийській, 48а, яка розташовувалась в парку культури та відпочинку імені Богдана Хмельницького, неподалік монументу бойової Слави Радянських Збройних Сил, що на даний час демонтована [2]. З травня 1995 року, рішенням командувача військ Прикарпатського військового округу, музей було перенесено на територію військової частини на вулиці Стрийська, б. 88, де він зараз і знаходиться. Стара будівля музею, в зв'язку з відсутністю фінансування, була продана ВТГО «Сімекс».

Тодішня експозиція музею розповідала про історію Української Держави, її війська, Прикарпатського військового округу, бойових здобутків воїнів Західного оперативного командування. Перед будівлею музею була створена

вулична експозиція. Вздовж алеї встановлено гранітні обеліски зі списками усіх об'єднань, з'єднань та частин, які приймали участь у визволенні міста Львова від нацистських загарбників. На оглядових майданчиках розміщені взірці артилерійського озброєння та бойової техніки.

На виконання Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9.04.2015р. № 317-VIII в музеї триває переобладнання та створення нової експозиції згідно Інструкції Генерального штабу Збройних Сил України від 10.07.2019р. № 374 та Методичних рекомендацій Департаменту військової освіти, науки, соціальної та гуманітарної політики Міністерства оборони України 2018 року [3].

Враховуючи нові соціально-політичні реалії в Україні після Революції Гідності реекспозиція музею створюється використовуючи наявні музейні фонди за новим експозиційним планом, що відображає історичні процеси державотворення, героїчну боротьбу українського народу за свою незалежність, еволюцію розвитку військової справи та озброєння війська, історію створення Збройних Сил України та військових формувань за різних часів, новітню історію українського війська в його боротьбі за територіальну цілісність нашої держави.

Також, у приміщенні будинку офіцерів за адресою вул. Театральна, 22 знаходиться відділ музею, що присвячений сучасній Україно-російській війні. На даний час там демонструються: тимчасова виставка «Історія України у військових одностроях», до Дня державного прапору та 30-ї річниці Незалежності України відкрилися два нових зали. Перший, присвячений вшануванню полеглих Героїв України Львівщини і другий, присвячений захисникам Луганського аеропорту.

Музейний фонд – це повне зібрання матеріальних предметів, зосереджене в експозиційних залах та сховищах музею. Фонд музею 58 будинку офіцерів складається з основного та науково-допоміжного фондів.

Усі предмети основного фонду підлягають науковій інвентаризації, тобто

систематизації у відповідності з класифікацією за найбільш суттєвими ознаками, що в свою чергу формують фондові групи.

Загальна кількість фондів воєнно-історичного музею 58 будинку офіцерів складає близько 12 тисяч музейних предметів.

Найбільшу групу музейних предметів становить фондове зібрання, що відображає історію XX століття. Цей унікальний пласт історичних джерел складають артефакти періоду Другої світової війни, а також передвоєнної та повоєнної доби [4]. Для висвітлення воєнної історії доби Київської Русі, а також, доби визвольних змагань XVII ст. музей створив ряд реконструкцій, копій, макетів та карт, що освітлюють тогочасний історичний процес, розкривають порядок побудови військ, їх тактику, перебіг бойових дій, озброєння та військове спорядження.

Для удосконалення експозиції історичних періодів початку Нового часу й до XX ст. музей співпрацює з іншими музеями України. При створенні нових виставок відповідної тематики з метою збагачення їх рідкісними експонатами, Львівські музеї передають один одному на тимчасове зберігання музейні предмети обмінного фонду відповідно до вимог чинного законодавства.

Для висвітлення періоду визвольних змагань XX ст. було створено образи Січового Стрільця та полковника Директорії, які були доповненні справжніми музейними предметами. Так, образ Січового Стрільця має високоякісну реконструкцію однострою з такими автентичними речами як ремінь з пряжкою, кокарда, гвинтівка Маузер взірця 1898 року, багнет взірця 1906 року, підсумки для набоїв. Полковник Директорії має максимально правдиву реконструкцію однострою та автентичні речі: армійський ремінь, револьвер системи Наган з кобурою та ремінцем, шашка кавалерійська взірця 1881 року з темляком і піхвами, бінокль французький часів Першої світової війни.

Як вже вище згадувалося, фонди воєнно-історичного музею налічують чисельні унікальні музейні предмети, що мають виняткове історичне і наукове значення, дозволяють зазирнути у минуле, досліджувати військові події, вивчати історію розвитку воєнної справи та об’єктивно висвітлювати історичні

процеси становлення та захисту нашої державності.

Музейний предмет несе й свою індивідуальну інформацію й групову, як частина музейної колекції, що дає можливість простежити еволюцію розвитку предмету дослідження за певний період в рамках даної музейної колекції. І це є дуже цінна перевага музейного предмету для воєнно-історичної науки.

Таким чином, музейний предмет, як складова частина основного фонду музею 58 будинку офіцерів, є носієм історичної інформації і відповідно носієм історичного джерела. Вивченням, дослідженням та використанням історичного джерела із застосуванням наукової методології займається спеціальна історична дисципліна – джерелознавство, яке тісно пов’язане з іншими гуманітарними дисциплінами, в тому числі з історією та музеєзнавством.

Музейне джерелознавство та історичне джерелознавство близькі між собою, перетинаються у багатьох своїх завданнях, об’єктах, методах дослідження. Однак музейне джерелознавство вивчає в першу чергу речові та зображальні типи джерел, що складають переважну частину музейних колекцій [5].

«Речові джерела» ще називають пам’ятками матеріальної культури та складають найчисельнішу джерельну базу музею. Джерела цієї групи надзвичайно різноманітні. Речові джерела воєнно-історичного музею дуже важливі для такої історичної дисципліни, як зброєзнавство, що вивчає історію розвитку зброї, військової техніки, їхнього виробництва та застосування, а також історію збройного мистецтва. Зразки зброї та військової техніки розглядаються як історичні джерела для вивчення рівня розвитку суспільства та його матеріальної культури. Чільне місце у джерельній базі фондів музею займають «писемні джерела», які за значимістю інформації можна віднести до групи «документальні джерела». Також, фонди музею багаті й на величезний масив зображальної інформації. «Зображальні джерела» містять твори образотворчого мистецтва, що фіксують історичну інформацію в певних зорових образах, а також фото- та кінодокументи, відеоматеріали.

Музейні предмети і колекції основного фонду воєнно-історичного музею

58 будинку офіцерів є невичерпним джерелом для науково-дослідної роботи, метою якої є вивчення і збереження воєнно-історичної спадщини українського народу [6].

У фондову групу «Зброя та озброєння» входять близько трьохсот предметів. Це довгоствольна, короткоствольна вогнепальна зброя, холодна зброя, артилерійське озброєння, інженерні боєприпаси, засоби зв'язку, РХБЗ майно та автобронетанкове майно. В свою чергу, вони створюють колекції взірців зброї Першої світової війни та визвольних змагань 1917-21 рр.; взірців зброї Другої світової війни, трофейної зброї нацистської Німеччини; взірців зброї радянської армії та сучасної української армії. Такі колекції є гордістю будь якого музею, не виключенням є й колекції музею 58 будинку офіцерів, вони налічують рідкісні експонати, що власне й являє собою наочні джерела у справі вивчення історії розвитку військового озброєння.

Фондова група «Зброя і озброєння» надзвичайно цікава. Неможливо досліджувати закономірності розвитку суспільства без вивчення такого історичного джерела, як зброя, предмети озброєння та їх археологічні залишки, тому що зброя є продуктом суспільного виробництва і втілює останні технічні досягнення цього суспільства. Але, в першу чергу, предмети озброєння є цінним джерелом для визначення військових аспектів становлення і розвитку нашої державності.

Інформаційна поширеність, археологічні знахідки, велика кількість різноманітних речових та писемних джерел роблять зброєзнавство більш дослідженими воєнними істориками, музейниками й колекціонерами. І все ж, музейні предмети фондової групи «Зброя і озброєння» можуть розкрити ще багато невивченого матеріалу, підтвердити або спростувати історичні факти або міфи [7]. Фондова група «Речові предмети» містить унікальну колекцію взірців одностроїв різних історичних періодів XX ст., колекцію бойових та демонстративних прапорів, а також різноманітні взірці військового спорядження. Група налічує близько двохсот предметів [8].

Фонди музею налічують більше трьохсот предметів нумізматики. Серед

них велика колекція пам’ятних і ювілейних настільних медалей (зберігаються у фондосховищі), колекція автентичних орденів і медалей радянського періоду, сучасні українські нагороди [9].

В архіві музею зберігається великий корпус наукових матеріалів, зібраних працівниками музею [10]. В сховищі музею, також, знаходиться добірка бойових і розпорядчих документів РСЧА [11].

Фондова група «Фотоматеріали» містить шість тисяч фотодокументів, кожна фотографія це – унікальне джерело по достовірності та автентичності представленої інформації.

Висновки. Фонди воєнно-історичного музею 58 будинку офіцерів є невід’ємною частиною джерельної бази історичних досліджень, так як фондові колекції даного музею являють цілісну, унікальну по своєму складу і змісту збірку джерел, що відображають відповідний напрямок національної історії. А музейні предмети даної колекції - це достовірне, інформаційне джерело у справі вивчення воєнної історії України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про музеї та музейну справу» від 29.06.1995 з доповненнями та уточненнями (останнє від 02.09.2020 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text [Дата звернення 22 Липень 2021] .

2. Наказ Міністерства оборони України від 10.07.2019 № 374 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у Збройних Силах України». URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_374.pdf [Дата звернення 20 Липень 2021].

3. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 № 317. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text [Дата звернення 28 Липень

2021].

4. Калакура Я.С. та ін. (2002). Історичне джерелознавство: Підручник,Київ, Либідь, 488 с.

5. Історичне джерелознавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів (2017), Київ, Либідь, 512 с.

6. Міронова І.С. (2017) Історичне джерелознавство та українська археографія: спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії : навч. Посіб, Миколаїв, Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 208с.

7. Джерелознавство історії України: Довідник (1998), *Київ, 212 с.*

8. Довжик І. В. (2008) Основи музеєзнавства : Навчальний посібник, Луганськ, Вид-во СНУ ім. В. Даля, 164 с.

9. Джерела та процес комплектування музейних фондів. URL: https://infopedia.su/7x5ad2.html [Дата звернення 20 Липень 2021].

10. Кепін Д.В. Музейне джерелознавство. Центр пам’яткознавства НАН України та Українського товариства охорони пам’яток історії та культури (Київ, Україна). URL: https://museumkiev.org/public/visnyk/11_2013/VNM11-11-kepin/VNM11-11-kepin.pdf [Дата звернення 20 Липень 2021].

11. Салата О.О. (2015) Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник, Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 164 с.

CULTUROLOGY

УДК 008.001.8

МИФОЛОГЕМА: СТЕПЕНЬ НАУЧНОЙ РАЗРАБОТАННОСТИ В ДИССЕРТАЦИОННЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ 2001-2021 ГГ.

Гоц Людмила Сергеевна,
кандидат культурологии, доцент
Кафедры культурологии и межкультурных коммуникаций
Национальной академии
руководящих кадров культуры и искусств,
г. Киев, Украина

Введение. Разностороннее развитие исследований культуры обусловливает потребность в периодическом подведении итогов существующих научных наработок и обнаружении теоретических лакун в определенных сферах знания. Это должно установить ориентиры для направлений будущих исследований. Вместе с тем критическая нехватка статей, посвященных историографии исследований мифологемы обуславливает научную новизну нашей статьи. Статей, посвященных историографии исследований мифологемы в культурологии нами не обнаружено. В то же время наиболее ценные научные экскурсы в эту проблематику содержатся в иностранных диссертационных работах – немногочисленных культурологических (Булычева Е. И., 2001; Едошина И. А., 2002 ; Рыльская Т.П., 2010.) и философских (Хазов В.К., 2009).

Целью этой обзорно-аналитической статьи является выявление тенденций и пробелов в исследованиях мифологемы в социогуманитарных науках и культурологии. В наши задачи входит а) анализ наличия / отсутствия диссертаций в рамках различных дисциплин, а также б) обзор тем существующих исследований.

Материалы и методы. Хронотоп исследования сфокусирован преимущественно на ближнем зарубежье и Украине последних 20-ти лет. Критерием отбора источников является наличие понятия «мифологема» в названии, что достигается методом контент-анализа. Автор не претендует на исчерпывающий охват научных диссертаций, так как мифологемы часто исследуются имплицитно, без экспликации термина «мифологема» – сквозь оптику анализа различных форм мифологического сознания (символы, архетипы, «вечные сюжеты», мифы и т.п.). Также ввиду ограниченного объема, вне фокуса этой публикации остались многочисленные статьи по проблематике мифологемы в различных областях гуманитаристики. Главный и*сследовательский вопрос этой статьи* – какие тенденции и пробелы в изучении мифологемы характерны для культурологии?

Результаты и обсуждение. В таблицах ниже приведены тематически и хронологически сгруппированные данные относительно существующих диссертационных исследований мифологемы ближнего зарубежья и Украины за последние 20 лет. Названия подаются на языке публикации, в авторской орфографии, некоторые – в сокращении.

Таблица 1

Исследования мифологемы в диссертационных работах по филологии 2001-2021 гг.

год	мифологема	автор	укр.
	дуалистические мифологемы		
2008	Мифологема добра и зла в индоевропейских языках	А.А. Батуева	
2011	Мифологема болезни и исцеления в армянских сказках	Е.Л. Закарян	
	пространственные мифологемы		
2001	Мифологема неба и земли (верха и низа) в германских языках	Т.Е. Жакова	
2004	Пространственные мифологемы в творчестве У.Голдинга	А.И. Кузнецова	
2007	Мифологемы воды и воздуха в творчестве Иосифа Бродского	А.А. Александрова	
2007	Мифологема "дом" и ее художественное воплощение в автобиографической прозе первой волны русской эмиграции	М.С. Анисимова	

2012	Мифологема острова в русской литературе	Л.И. Горницкая	
мифологемы пути			
2002	Мифологемы *пути* в современной англоязычной литературе	Ю.Л. Шишова	
2013	мифологемы "*Путь*" в индивидуально-авторской картине мира У.Б. Йейтса	Д.А. Холина	
2016	Міфологема "*дорога*" в українському літературному дискурсі	Н.А. Кобилко	укр.
мифологемы личности			
2003	Мифологема Мазепы в западноевропейской литературе	Н.Г. Дементьева	
2007	Міфологема Каїна в українській літературі XIX-XX століть	С.І. Вардеванян	укр.
2008	Мифологема героя в поэтическом творчестве Н.С. Гумилева	Т.В. Тадевосян	
2009	Мифологема "Поэт" в русском поэтическом дискурсе XIX-XX вв.	М.В. Димитренко	
2011	Мифологема рождения и смерти художника в русской постсимволистской прозе	Е.А. Бучкина	
другие темы			
2001	Мифологема бала в русской литературе 20 - 40-х гг. XIX в	Т.Н. Юрченко	
2006	Вербализация мифологем crime, punishment, freedom, justice, law в американской лингвокультуре	Е.В. Щепотина	
2010	Міфологема східноєвропейської культури у творчості Ґреґора фон Реццорі	Т.А. Басняк	укр.
2010	Міфологема в українській поетичній моделі світу першої третини XX століття	С.О. Белевцова	укр.
2011	Мифологема детства в русской прозе 20-40-х гг. XIX века	Т.В. Пустошкина	
2014	Міфологема дитинства в ліриці Ф. ґарсіа Лорки	О.О. Москаленко	укр.
2018	Міфологема Еросу в античних та середньовічно-ренесансних вимірах	М.І.Майстренко	укр.
2018	Міфологема місяця в українській поезії XX ст	Т.О. Цепкало	укр.
2019	Этапы художественного осмысления мифологемы "Святой Грааль" в американской литературе XX - XXI веков	О.И. Нефедова	

Следует отметить, что с 2010-х годов в Украине резко возросла численность филологических исследований мифологемы (до этого такие исследования были одиночными).

Таблица 2

Исследования мифологемы в диссертационных работах по философии 2001-2021 гг.

год	мифологема	автор	укр.
	мифологемы личности		
2001	Мифологема *героя* и массовое сознание	В.Г. Туркина	
	мифологемы пути		
2005	Трансформация библейской мифологемы *пути* человека в культурфилософии экзистенциализма	Е.М. Бетенькова	
	мифологемы массового сознания		
2006	Мифологема в структуре массового политического сознания	Н.В. Шульга	
2012	Глобализация как мифологема общественного сознания	Д.В.Чернышков	
2012	Богатство как мифологема общества постмодерна	Э.А. Коблева	
	мифологемы российской культуры		
2005	Мифологема и идея империи в русской культуре XV-XXI вв.	Л.А. Клюкина	
2009	Мифологемы российской культуры постсоветского периода (1990-е годы)	В.К. Хазов	
	мифологемы Серебряного века		
2007	Мифологема женственности в культуре Серебряного века	Л.А. Гулюк	
2018	Мифологема "Восток" в философско-эзотерическом контексте культуры Серебряного века	Е.В. Шахматова	

Среди философских работ нами не обнаружено украинских.

Таблица 3

Исследования мифологемы в диссертационных работах по культурологии 2001-2021 гг.

год	мифологема	автор	укр.
	мифологемы в художественном сознании		
2001	Культурологический анализ мифологем в авангардном искусстве России	Е.И. Булычева	
2002	Художественное сознание модернизма (истоки и мифологемы).	И.А. Едошина	
	другие темы		
2010	Мифологема смерти в проблемном поле визуальной культуры	Т.П. Рыльская	
2008	Міфологема трикстеріади та її транформація в постклассичній культурі	Р.М. Кулєшов	укр.
2018	Міфологема світла і темряви в православній культурній традиції	М.О.Чумаченко	укр.

Культурологические диссертации самые немногочисленные, однако среди них есть и украинские работы. Также встречаются одиночные работы в области истории, педагогики, искусствоведения и т.п.

Вывод. Контент-анализ диссертационных исследований Украины и ближнего зарубежья за последние 20 лет в целом показал значительное количество работ, посвященных мифологеме. Безусловное лидерство по численности принадлежит 1) *филологическим* наукам (с 2010-х годов различные мифологемы активно исследуются и в Украине), за ними следуют 2) *философские* труды (среди которых не обнаружены украинские) и малочисленные 3) *культурологические* (в том числе и украинские). Обзор тем существующих исследований показал высокий интерес к и востребованность категории «мифологема» в качестве гносеологического инструментария. Подробнее с результатами исследования можно будет ознакомиться в статье «Поняття «міфологема»: ступінь наукової розробленості та проблема концептуалізації в культурології» (2021, Гоц Л.С.).

С целью развития культурологической мысли наиболее полезно осваивать наработки философски ориентированных работ, которым свойственна высокая степень теоретического обобщения и понимания мифологемы как константы и составного элемента не только мифического сознания, но и культуры в целом. Филологические работы осуществили значительный вклад в изучение отдельных мифологем, однако их трактовка термина «мифологема» очень неоднозначна и зачастую синонимична образу, символу или архетипу. Также для филологии в общем закономерно характерен узкоспециализированный взгляд на мифологему как на феномен языка.

В ходе нашей работы обнаружена высокая потребность в теоретической разработке и концептуализации понятия «мифологема» в рамках культурологии, что и составляет перспективу дальнейшего изучения темы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Булычева, Е.И., 2001. *Культурологический анализ мифологем в авангардном искусстве России* : дис. кандидата философских наук, Нижегородский гос. архитектурно-строительный ун-т, Нижний Новгород.

2. Едошина, И.А., 2002. *Художественное сознание модернизма (Истоки и мифологемы)* : дис. доктора культурологии. Костромской. гос. ун-т им. Н.А. Некрасова, Кострома.

3. Рыльская, Т.П., 2010. *Мифологема смерти в проблемном поле визуальной культуры* : дис. канд. культурологии. Краснодарский гос. ун-*т. культуры и искусств*, Краснодар.

4. Хазов, В.К., 2009. *Мифологемы российской культуры постсоветского периода (1990-е годы) философский анализ*. дис. канд. филос. наук., Астрахань.

ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КИТАЮ

Ткаченко Катерина Валеріївна,
к.філос.н.
Аньхойський університет фінансів та економіки
м. Бенгбу, Китай
Петінова Оксана Борисівна,
д.філос.н., професор
Університет Ушинського
м. Одеса, Україна

Вступ. Менеджмент соціокультурної діяльності – це в першу чергу управління соціально-економічними умовами культурної діяльності, умовами створення та споживання культурних цінностей тієї чи іншої країни. Говорячи про менеджмент СКД Китаю, сміливо можна стверджувати, що вище зазначене ствердження і є основою у створенні та керуванні культурною спадщиною КНР. Заборона на Європейське, збереження традиційних здобутків, впровадження класичної культури в сучасному житті Китаю, в більшості, є сутністю сучасних культурних заходів у Піднебесній.

Власне сам термін «керування» (менеджмент), у нашому розумінні, не досить гармонійно корелює з поняттями духовність, ідеали, культурні цінності, норми, тобто, саме з тими категоріями, які і створюють поняття сутності культури. Але у контексті даної теми, беручи до уваги чисельність населення Китаю, єдиний вихід тримати країну у дисципліні це суворий контроль, керування, пильний нагляд та строгість. Соціокультурна діяльність не є винятком.

Ціль роботи. Виявити основні особливості менеджменту соціокультурної діяльності КНР, проаналізувати різницю між культурною спадщиною Сходу та Заходу і навести власні спостереження базуючись на різності культур та особливостей управління, навести приклади соціокультурних заходів та відмінностей у керуванні в організації, зробити висновки стосовно шляхів

розвитку соціокультурного менеджменту КНР.

Матеріали та методи. Огляд базується на результатах соціологічних досліджень та власних спостереженнях стосовно культурних відмінностей. Те, що являється нормою в культурному плані для однієї країни, може здаватися культурним шоком для іншої. Тому, з точки зору різності культурних традицій, розглядаючи соціокультурну діяльність азійської країни, у представників Європейських країн виникає низка питань.

Результати та обговорення. Останнім часом, політика КНР у сфері культури направлена на підвищення конкурентоспроможності та впливу серед інших країн світу. Поступово Китай почав використовувати стратегію «м'якої сили». Вона припускає відведенню рекламі, біл-бордами з лозунгами про підвищення та розвиток культурних цінностей, архітектурі, кіно, музиці та іншим аспектам культурної діяльності та їх поширенню, панівну роль у суспільстві та державі загалом.

Ми вважаємо, що причини, через які у Китаї приділяється особлива увага проблемам культури, знаходять відгук та є доречними по відношенню до інших країн. Наразі, ми виокремили та адаптували основні проблеми соціокультурної діяльності країни, з точки зору КНР. Основними є:

1) Відсутність розуміння народу в наданні культурі особливої ролі з метою розвитку китайської нації.

2) Помилкове уявлення про норми моралі, щирості, гуманності і ціннісних нормах серед усіх жителів країни, що руйнує єдність загальної ідеології КНР.

3) Дрібномасштабний розвиток культурної продукції та виробничих сил у даній сфері.

Ми також додатково особисто виокремили деякі недоліки, які на наш погляд, можуть впливати на рівень розвитку СКД КНР:

1) Слабкий вплив китайської культури на міжнародному рівні.

2) Недостатньо якісна система обслуговування народу в галузі

культури.

3) Відсутність сучасних проявів культурно-масових заходів, таких як музичні концерти, виступи музичних гуртів, виставки сучасних художників, сучасна діяльність театрів (за виключенням класичної Пекінської опери), гумористичних активностей (стендапи, вечори гумору, тощо).

4) Нерівномірний розвиток культурної сфери в містах і сільській місцевості.

Більшість міських заходів направлені на відпочинок, видовища та шоу. Для прикладу можна навести регулярну організацію циркових виступів, присвячених новорічним святам Китаю. Хотілося б зазначити, що всі вони спонсуються державою. Це урегульовані щорічні заходи, що направлені на розвагу жителів малорозвинених міст та селищ Китаю.

Стосовно студентських заходів, вони також усі підтримуються державними керівниками, виділяються кошти на реалізацію різного виду заходів. Існує величезна кількість студентських спільнот, починаючи від звичних для нас гуртків танців, або вокалу, і закінчуючи спільнотами любителів англійської мови, фокусників, кравчинь, тощо. Усі вони знаходять місце на реалізацію та організацію власних івентів, вечірок, конкурсів.

В продовження теми студенської організації соціокультурної діяльності не можна не відмітити дисціплінованість студентів, чіткі графіки репетицій та пунктуальність. Наприклад, кожен концерт, або виступ за останні три дні супроводжується репетиціями на сцені, з апаратурою, за жорстким графіком, нерідко з 7ої години ранку і до 22:00.

Заходи для наймолодших жителів Піднебесної направлені на вивчення культури країни, більшість з них, це змагання з написання та розуміння ієрогліфів.

Спеціалісти, що займаються дослідженнями процесів розвитку культурної платформи, зазначають, що однією з проблем поширення китайської культури поза межами країни є своєрідний «культурний дисбаланс», адже в усьому світі Китай асоціюється зі стародавніми видами мистецтв, традиційною

писемністю, чайними церемоніями, які є великим пластом саме традиційної культури, що має свої традиційні особливості.

Структура культурної діяльності Китаю включає ціннісний компонент, через це реформування і збільшення культурної політики «м'якої сили» продукти культурної індустрії за допомогою ціннісного елемента повинні більш акцентовано відображувати привабливість ідей і концепцій традиційної культури Китаю. Саме це слугуватиме механізмом захисту країни від впливу західних цінностей та ідеологій на Китай.

На сьогоднішній день традиційна китайська культура має наступні цілі у сфері розвитку соціально культурної діяльності:

- Захистити культурну спадщину країни від проникнення небажаних наслідків глобалізації;
- Мирний розвиток Китаю у рамках власних культурно-цивілізаційних цінностей.

Можливість реалізувати поставлену мету надає саме «м'яка сила» . Саме вона надає можливість зберегти культурну спадщину Китаю та посилити її вплив на міжнародній культурній арені. Політика розвитку культурної діяльності Китаю складається з внутрішніх та зовнішніх сфер впливу. Однією з внутрішніх сфер впливу є негативний вплив глобальної мережі інтернет на формування цінностей молодого покоління. Саме через це, усі зарубіжні інтернет платформи, такі як: Instagram, YouTube, Twitter, Facebook, тощо, заборонені для використання у країні. Натомість Китай має власні відповідники соціальних мереж зі збереженням цензури, які транслюють те, що з погляду влади є прийнятним для суспільства.

Серед зовнішніх сфер можна виділити:

- зростання ролі культури та цінностей в ракурсі національної безпеки;
- погляд країн заходу, для яких Китай став головним конкурентом.

Висновки. Основна мета Китаю в контексті соціокультурної діяльності це- захистити власний народ від негативного, на їх погляд, впливу західних

принципів, зберегти національну спадщину, збільшити вплив китайської культури на міжнародному рівні. Соціокультурна діяльність будь якої країни впливає на формування міжнародних відносин не лише на рівні духовності, але і на політичному та економічному рівнях. Ці компоненти достатньо гармонійно взаємодіють з традиційною китайською культурою. Особливостями китайської культури є: спадкоємність і тривалість, а також поєднання традиції та інновацій. Окрім комерційної складової культурної діяльності не слід забувати і про виховну та формуючу цінності функції. Для особливостей форми управління КНР, лише завдяки поєднанню цих підходів можливо досягти гармонійного існування китайського суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кастельс, М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: пер. с англ. / М. Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

2. Виханский, О. С. Менеджмент: учебник / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – 3-е изд. – М.: Гардарика, 2012. – 258 с

3.Суховская Д. Н. Философские проблемы функционирования поселений и их креативных пространств в условиях урбанизированного социума в XXI веке // Молодой ученый. – 2015. – № 7. – С. 713–719.

POLITICAL SCIENCES

УДК 378.6:37.016:[327:001.891]:005745

ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ» ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Булах Ірина Сергіївна
доктор психологічних наук, професор
Ковчина Ірина Михайлівна
доктор педагогічних наук, професор
Панченко Маргарита Валеріївна
кандидат історичних наук, доцент
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

Анотація: В статті розкриваються особливості та специфіка викладання дисципліни «Основи наукових досліджень» для студентів вищих навчальних закладів освіти, вказуються важливі та першочергові кроки в науковій роботі молодого покоління, виділяються та коментуються необхідні навички, які набувають студенти в процесі вивчення дисципліни.

Ключові слова: наукові дослідження, компетентності, професійна підготовка, освіта, міжнародні відносини.

Викладання педагогами у вищих закладах освіти основ наукових досліджень як предмета є важливим етапом у професійній підготовці студента будь-якої спеціальності. Ми коротко зупинимось на основах викладання наукових досліджень для студентів-міжнародників, хоча наші технології можливо застосовувати для формування компетентностей у студентів гуманітарних спеціальностей будь-якого вищого закладу освіти.

По-перше, автори мають достатньо великий стаж викладання даного

курсу, підготовлених та захищених кандидатів та докторів наук. І ця умова додає викладанню студентам основ наукових досліджень більшої вагомості. Тому що, відомо, захистити ученого є важкою працею і науковий консультант вкладає у здобувача багато знань, умінь, навчає навичкам підготовки наукових робіт, а також витрачає власні сили, енергію та емоції.

По-друге, ми мотивуємо наших студентів до наукових дописів з першого курсу. Вони, після закінчення другого семестру, мають опубліковані праці або в паперовому варіанті, або в електронному. Тим більш, що сучасній студентській молоді більш доступний електронний варіант, який їм зрозуміліший, ніж паперовий. Наші студенти люблять читати книжки. Опитування довело, до більше 70 відсотків студентів читають книжки саме у паперовому варіанті, а екскурсія бібліотекою в НПУ імені М.П.Драгоманова приводить їх у захват від побаченого, особливо у так званих запасниках бібліотеки. Студенти, як правило, хочуть не тільки потримати у руках раритетні видання, але й їх прочитати. Студенти-міжнародники з вдячністю згадують екскурсію директорки бібліотеки, Заслуженого працівника культури України, кандидата педагогічних наук, доцента Савенкової Л.В., яка на високому професійно-педагогічному рівні ознайомлює з історією свого структурного підрозділу.

Предметом даного курсу є вивчення наукових досліджень національних та зарубіжних міжнародних відносин не тільки як предмета, але й як процесу сучасного суспільного явища, формування загальних принципів формування науки та окреслення наукового розвитку міжнародних відносин у світовій політиці, вже здійснених, оброблених статистично особливостей системи міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій.

Проводячи перше заняття з курсу «Основи наукових досліджень», ми спираємось на попередні знання студентів, які в деякій мірі оволодівали нелегкою працею дослідника у загальному середньому закладі освіти. Ми підкреслюємо, що перекази не є науковою роботою, вони розвивають пам’ять, мислення, розширяють кругозір і вчать премудростям праці з літературним матеріалом, у тому числі й науковим.

На цьому ж занятті, відкриваючи певні сторінки в Internet-мережі, студенти-міжнародники знаходять Національну наукову бібліотеку імені В.В.Вернадського, велике сховище «мозкових надбань» української та зарубіжної науки, меню бібліотеки Конгресу США та інші цікаві заклади, насамперед віртуального наповнення, з літературними джерелами яких студенти будуть працювати у найближчі 4-6 років. Вони знають, що протягом навчання потрібно буде здати курсові, бакалаврські, а окремим, найбільш талановитим, й магістерські дослідження.

Підкреслимо, у деяких студентів існує думка, що можна все списати із інтернет-джерел, записати під своїм ім'ям й опублікувати. Ми розчаровуємо цих індивідуумів тим, що всі дописи перевіряються системою плагіатного забезпечення, достатньо важко ошукати програму, і чи принесе це користь психологічному здоров'ю особи від здійсненної маніпуляції. До речі, саме психологічні знання педагогів допомагають у нелегкому процесі вихованні майбутнього фахівця.

Таким чином, ми підводимо студентів до необхідності обрання теми дослідницької роботи, яку потрібно описати на 5-7 сторінок. Теми не даємо, але коригуємо згідно дисертабельності. Ми просимо майбутніх дослідників відкрити сайт бібліотеки В.В.Вернадського, меню «автореферати» і передивитись теми досліджень у рубрикаторі. Звісно, величезна кількість досліджуваного матеріалу відкривається шукачам, що й призводить до роботи думок студентів-міжнародників. Вони не очікували побачити такий величезний масив досліджень. Відомо, що всі генії так звані «тугодуми». Тому що потрібно певний час на роздуми про тему дослідження, хочеться про все написати і все описати. Здається це легким завданням.

Нашими завданнями у даному курсі є формування компетентностей як здатності студентів аналізувати не тільки теорію міжнародних відносин, але й характеризувати сучасні досягнення світової політики. Це означає, що студент буде здатний здійснювати аналіз джерельної бази сфери дипломатичних відносин у світовій політиці, характеризувати архаїчні та нові наукові

концепції, пов’язані з майбутньою професією, опанувати, удосконалювати та уточнювати термінологічний апарат, вчитися поважати думки учених різних галузей сфери наукових досліджень, сприймати ідеї гуманізму, демократії та патріотизму, розвивати власний потенціал, розширювати кругозір, мати активну життєву позицію на основі засвоєних знань та умінь, удосконалених навичок професійної діяльності. Саме такі вимоги Стандарту спеціальності.

Повертаючись до вище викладеного, підкреслимо, що, обираючи тему, студент через 5-6 занять може її змінити, оскільки не кожний дослуховується до порад досвідченого науковця. І все студент починає заново, але час втрачено. Це також життєво-професійно-науковий досвід, який потрібно пережити, пережити з позитивним відношенням, що дана ситуація не поразка, а саме досвід.

АДАПТАЦІЇ ЗАРУБІЖНИХ ПРАКТИК УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ САМОБУТНОСТІ: ДОСВІД ЯПОНІЇ

Кернова Марія Петрівна
Аспірантка кафедри
публічного управління та регіоналістики ОРІДУ НАДУ
при Президентові України
Науковий керівник
Піроженко Наталія Вікторівна,
к.держ.упр., доцент

Анотація.У данних тезах аналізується деякі єтапи історичного досвіду та механізми управління в Японії. Звертається увага на бажання країни зберегти самобутность, традиції та адаптувати зарубіжні практики управління людськими ресурсами.

Ключові слова: японське суспільство, правляча каста, дзоку, традиції,управління людськими ресурсами.

Японське суспільство, незважаючи на проникнення західних методів управління людськими ресурсами, залишається досить традиційним і функціонує на інших засадах. Усі члени суспільства сильно взаємопов'язані і між ними існує досить добре виражена ієрархія моральних і соціальних зобов'язань, як по вертикалі, так і по горизонталі. В державі існує певна культурна спадщина, що об'єднує у собі етнічну, кланову, кастову, релігійну, мовну особливість. Глибоке усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної спільноти призводить до чіткого єднання всього народу.

Маючи відмінності від західного бачення, що має на меті повну інтеграцію всіх спільнот, японський підхід визнає самобутність кожної спільности, зберігає все різноманіття культур, звичаїв, стилів життя, смаків, заданих різними ментальними кодами[2].

Японський механізм публічного управління на союзі урядової бюрократії

і промисловців, наочно показує зростання політики і економіки. Проте у Японському управлінні відсутнє пряме втручання держави в економіку, і не в якому разі не противопоставляется приватному підприємству. Чиновники притримуються стратегії здійснювати лише функції координатора і підтримують при просуванні на зовнішній ринок. Бізнесмени, що прагнуть знайти нові можливості для свого бізнесу стають «навігаторами» розвитку національної економіки, оскільки їх робота вказує ці навпрямки. В Японії держава - синонім бюрократії. Так, при прийнятті рішень з поточних питань державного управління вищі чиновники з міністерств фінансів, міжнародної торгівлі та промисловості, будівництва, пошти і телекомунікацій Японії володіють більш вищою владою, ніж та, якою вони формально наділені.

Саме використання традицій, в основі яких лежить ідея ієрархічного порядку, управлінська каста Японії впровадила систему координатора в політику для зміцнення монополії на владу. Специфічний контроль, що йде коріннями в традиції і ритуали, має фінансові, політичні і адміністративні аспекти і саме вони забезпечували панування еліти. Саме такий підхід і монопольне право правлячої касти на прийняття політичних рішень дає змогу контролювати освіту, культуру і ЗМІ. Контроль над громадською думкою є новим викликом.

Так, в період Сакоку - ізоляції(1641-1853) військові правителі (сегуни) з роду Токугава закрили країну для іноземців, була введена заборона на морську торгівлю, що призвела до майнового розшарування і піднесенню торгової буржуазії. Саме в цей період ізоляції були створені базові принципи консервативно-пасивної політичної поведінки, що стала базою політичної культури. В період революції Мейдзі у 1868 році правляча каста вже не обмежувала проникнення іноземної культури, але вона вибирала із неї ті методи і прийоми управління суспільством суспільства, які зміцнювали її панування. Після поразки у Другій світовій війні (1939-1945), країна переживала культурний шок, політичний клас (під впливом окупаційних сил США) запропонував стратегію модернізації, головним вектором якої було

економічне зростання, підвищення матеріального добробуту громадян при збереженні пріоритету громадських зобов'язань [3].

На теперішній час основним неформальним каналом просування інтересів функціональних груп є дзоку - група депутатів парламенту, що мають сильний вплив і користуються непорушним авторитетом у межах сфери державного управління. Дзоку лобіюють інтереси функціональних груп в парламенті [1].

Іншим прихованим каналом каналом просування інтересів є кейрецу - неформальні угруповання, що утворюють нову систему представництва інтересів, побудовану на особистих зв'язках і тіньовій співпраці[1].

Конструкція інститутів публічного управління в Японії аналогічна парламентським моделям, що поширені на Заході, але адаптована до місцевої культури та традицій. З цієї причини сучасна система управління людськими ресурсами Японії являє собою синтез традиційних начал і інституційних інновацій. Завдяки культурним традиціям і орієнтації еліт на реалізацію національних інтересів система публічного управління Японії надзвичайно сприйнятлива до трансформування. З метою кращого сприйняття і адаптації до нових методів управління новації були одягнені в національно-культурній форми і переслідували - процвітання нації і досягнення її могутності. Запроваджений елітою механізм адаптації західних політичних інститутів і практик дало змогу зберегти звички, вірування, духовні основи життя, при цьому за допомогою новацій успішно відповідати на виклики часу.

Висновки.Західна демократія заснована на тезі про рівні можливості усіх громадян в вираженні своєї думки за допомогою інститутів ЗМІ, виборів, зацікавлених груп. На противагу західній моделі в Японії створена власна версія «демократії», яку умовно можна назвати «вертикальної демократією». Вертикальне управління влади і суспільства, що задається правлячим класом і спирається на культурну традицію «сільського суспільства», дозволяє включити індивідуальні інтереси в чітко визначені спільні цілі. Японська система публічного управління, що пройшла певні механізми адаптації зарубіжних практик, може стати гарним прикладом для ефективної модернізації

українських моделей управління людськими ресурсами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1.Леонтьева Е.Л. Японские корпорации и корпоративные группы.Эволюция институтов.-М. : ИМЭМО РАН, 2009.-78с.

2.Политическая система современной Японии: Учеб. пособие для студентов вузов / Под ред. Д. В. Стрельцова. — М.: Аспект Пресс, 2013. — 384 с.

3.Wolferen, K. Van. (2008) The Enigma of Japanese Power: People and Politics in a Stateless Nation. L. : Macmillan London ltd. 412 p.

ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ДИСКУРСУ ЗА ДОПОМОГОЮ МЕДІА-СКАНДАЛІВ (НА ОСНОВІ ПРАЦЬ НІКЛАСА ЛУМАНА)

Походєєва Віолета Євгенівна,
аспірантка
кафедри політичних теорій
Національний університет
Одеська юридична академія
м. Одеса, Україна

Вступ. Вивчення ролі та місця медіа-ресурсів, у процесі становлення політичного дискурсу щодо запобігання корупції в Україні виступає однією з актуальних задач сучасного політичного дослідження. Сучасний світ, заполонили комунікаційні процеси, він трансформується під їхнім впливом. Безперечно мас-медіа являє собою ключову комунікаційну ланку у цій системі. Робота медіа – безсумнівно пов'язана з політичним життям та лежить у площині комунікаційних взаємодій. Політичний дискурс сьогодні є важливим важелем у запобіганні корупції в Україні. Адже, запобігання корупції одна з ключових умов діяльності правової держави. Цей процес включає забезпечення прозорості та відкритості діяльності органів державної влади, масових комунікацій, впровадження системного підходу та попереджувальних заходів щодо запобігання і виявлення корупції, та удосконалення механізму протидії корупції.

Мета дослідження полягає у визначенні впливу медіа-скандалів на формування політичного дискурсу щодо запобігання корупції в Україні, та висвітлити важливість створення антикорупційного дискурсу для покращення роботи держави в антикорупційній сфері.

Антикорупційний дискурс, робить можливим сформулювати рекомендації щодо покращення політики запобігання корупції, імплементуючи його в політичну практику. Реалізація цієї мети потребує розв'язання широкого спектру завдань, що вимагають дослідження класичних праць політологів, зокрема Н. Лумана, перенесення політичного дискурсу його досліджень на

національні реалії.

Матеріали та методи. Питанням формування дискурсу у політиці за допомогою медіа займались такі дослідники, як: Н. Луман, Г. Маклюен, А. Русиняк, тощо.

У наданому дослідженні були використані філософські, загальні та спеціальні політологічні методи дослідження. Зокрема наступні:

- аналіз текстів – для вивчення політичного дискурсу праць Н. Лумана, та зіставлення його з політичними реаліями у запобіганні корупції.

- системний – для аналізу впливу мас-медіа на владу та навпаки, як відкритих систем.

- біхевіористичний – для аналізу поведінки людей на певні новини репрезентовані у вигляді скандалів.

Результати і обговорення. На сьогоднішній день мас-медіа є однією із ключових складових політичного життя, вони інформують, впливають та розвивають. «Не існує жодних фактів, які б за своєю суттю не були придатні для обговорення в мас-медіа» [2]. Вони здатні сконструювати певне уявлення політичної культури, формують політичне сприйняття та поведінку, допомагають у формують політичного дискурс. «Те, що нам відомо про наше суспільство і навіть про світ, в якому ми живемо, ми знаємо завдяки мас-медіа. Це стосується не тільки наших знань про суспільство та історію, але й наших знань про природу». [4].

Варто розглянути критерії відбору новин за Н. Луманом, який зазначав, що «…інформація має бути новою і, бажано, несподіваною; перевага надається конфліктній інформації, яка породжує напруженість; увагу привертає порушення норм (правових, етичних), які медіа репрезентують у вигляді скандалів; до цього додаються моральні оцінки, за допомогою яких медіа виконують функцію зі збереження та відтворення моралі; водночас увага приділяється діям (та чинним персонам), а не мотивам і причинам вчинків»[3].

Корупційні скандали в останні роки посідають топ позиції світових рейтингів мас-медіа. Не виключенням тут є і Україна. Реалізація ефективних

механізмів запобігання корупції у сучасних умовах потребує урахування одного важливого чинника – процесу медіатизації політики. Такі скандали демонструючись серед політичних новин у світі – зменшують довіру до влади, та породжують у суспільстві атмосферу скептицизму до уряду. Найбільш резонансними вважаються президентські та урядові скандали.

Варто погодиться з Ніколасом Луманом, який у своїй роботі «Реальність мас-медіа» зазначає «…основу медійних скандалів, становлять порушення моральних норм. Реальна реальність мас-медіа полягає в їх власних операціях, передусім, в їх комунікаціях. Інший сенс реальності мас-медіа філософ вбачає у тому, що для мас-медіа і завдяки ним вона виглядає як реальність. Тобто мас-медіа виробляють трансцедентну ілюзію». [1].

З однієї сторони скандали можуть допомогти розмежувати винного та невинного, запобігти неправомірній поведінці та забезпечити покарання тих, хто порушує норми перетворюючи новину на публічний скандал. З іншої завдяки повідомленнями про нормативні гріхах і скандалах мас-медіа можуть породжувати почуття загальної розгубленості і обурення, сильніше в порівнянні з іншими способами. З цього випливає маніпулятивна природа мас-медіа.

Висновки. Таким чином можна констатувати, що розвиток дискурсу щодо запобігання корупції пройшов складний шлях зупинившись на сучасних медіа скандалах. Запобігання корупції це одна з ключових позицій у програмі діяльності інститутів правової держави. Безперечно, медіа скандали - це можливості для утвердження соціальних норм.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження можна зробити загальний висновок про те, що запобігання корупції — тривалий процес, проте основне й найголовніше в ньому — формування антикорупційного дискурсу та підтримка громадськості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Луман Н. Реальність мас-медіа [Електронний ресурс] / Н. Луман // академія укр. преси. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Luman_Niklas/Realnist_mas-media.pdf?

2. Луман Н. Что такое коммуникация? [Електронний ресурс] / Н. Луман // Гуманитарная библиотека. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: https://gtmarket.ru/library/articles/2954.

3. Русиняк А. Регіональні ЗМІ в політичній системі України: політологічний аналіз [Електронний ресурс] / А. Русиняк. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/dis_rusynyak.pdf.

4. Luhmann N. Globalization or World society: How to conceive of modern society? / N. Luhmann. // International review of Sociology. – 1997. – №7. – С. 67.

PHILOLOGICAL SCIENCES

DIALOGIC SPEECH – THE DEVELOPMENT OF AN INDIVIDUAL

Kuzyk Olena
teacher of English I category
Separate structural subdivision
Applied College
Chernivtsi National University
named after Yuri Fedkovych,
Ukraine

Introductions. As we live in the world of digitalization and the Internet has influenced all parts of our lives, people, especially children, become more and more dependent on the computers and not on each other. Communication recedes into the background. The role of all teachers is to develop their own skills in using dialogues for teaching and learning, incorporating the use of digital tools, and helping their students to become better at using talk to work collaboratively to learn and solve problems. Classroom dialogues must be supported by teachers and learners together creating and manipulating digital knowledge artefacts that constitute records of their collective activity [3].

Aims. Dialogic speech is the process of interaction between two or more participants in communication. Therefore, within the speech act, each of the participants in turn acts as a listener and as a speaker.

To teach dialogic communication, it should be noted the peculiarities of the communicative approach to teaching foreign language communication.

Dialogic speech is characterized by reversal. Communication, as a rule, takes place in direct contact with participants who are well acquainted with the conditions in which communication takes place. Dialogue involves the visual perception of the interlocutor and a certain incompleteness of statements, supplemented by non-verbal

means of communication (facial expressions, gestures, eye contact, postures of interlocutors).

One of the most important psychological features of dialogic speech is its situationality. Situational dialogic speech is because often its content can be understood only in the light of the situation in which it is carried out.

A characteristic feature of dialogic speech is its emotional coloration. The dialogue contains remarks of surprise, admiration, appreciation, disappointment, dissatisfaction and more. Another defining feature of speech is its spontaneity. Dialogic speech cannot be planned in advance.

Any dialogue consists of separate interconnected statements. Such statements, the limit of which is the change of the interlocutor, are called remarks. The cue is the first element of the dialogue. *Dialogue as a process of speech interaction involves the exchange of cues* [5].

The set of cues characterized by structural, intonation and semantic completeness is called dialogic unity (DU). Dialogic unity is a unit of learning dialogic speech. The first remark of dialogic unity is always initiative (it is also called a remark - motivation or control). The second cue can be either completely reactive (or cue - reaction), or reactive-initiative, i.e. include a reaction to the previous statement and motivation for the next.

Materials and Methods. Depending on the leading communicative function performed by a particular dialogue, there are functional types of dialogues. There are four main types: dialogue-questioning, dialogue-agreement, dialogue-exchange of impressions (thoughts), dialogue-discussion (discussion).

Dialogue-interrogation can be unilateral or bilateral. (In the first case, the initiative to request information belongs to only one partner, in the second - to each of them.) Bilateral dialogue-questioning develops the initiative of both partners, characteristic of natural communication. Dialogue-agreement is used when the interlocutors decide on plans and intentions. After mastering the dialogue-agreement, a mixed type of dialogue is taught: questioning-agreement.

Next in complexity is a dialogue-exchange of impressions (thoughts), the

purpose of which is to present their own vision of an object, event, phenomenon, when the interlocutors express their opinion, give arguments for proof, agree with the point of view of the partner or refute it. At the same time, the initiative to hold a conversation is bilateral. The most difficult to master is a dialogue-discussion (discussion), when the interlocutors seek to make a decision, to reach certain conclusions, to convince each other of something.

The main qualitative indicators of the formation of the general ability to conduct a dialogue in a foreign language are the following special skills:

1) the ability to start a dialogue, using the appropriate initiative cue (messages, promptings, questions);

2) the ability to respond quickly to the interlocutor's remark, using remarks that have different communicative functions;

3) the ability to maintain a conversation, adding to the response cue his initiative cue;

4) the ability to stimulate the interlocutor to speak, expressing their interest through remarks of an evaluative nature;

5) the ability to produce dialogic units of different types.

A very important place in the process of learning dialogic speech should be given to role-playing, for example, in the form of information exchange, based on script development, in the form of establishing, maintaining and developing interpersonal relationships, as well as various game techniques (action with objects, pantomime, use photos and drawings, texts, newspaper publications).

The system of exercises for teaching dialogic speech consists of three main stages:

1) the initial, which is the presentation of the material;

2) average, where the practice of the formed skills and abilities of dialogic speech takes place;

3) the last, creative – at this stage is the creative, independent work of students in the process of dialogic speech.

The exercises of the first stage are conditional-speech, receptive-reproductive.

All exercises at this stage are performed sequentially in the following modes: "teacher - student", "student - teacher", "phonogram - student", "student - phonogram", "student - student".

The exercises of the second stage are aimed at developing the ability to compose microdialogues and in parallel to improve the skills of mastering dialogic units. Using previously learned dialogic units, dialogues consist of two-three dialogic units.

The exercises of the third stage are aimed at teaching students to compose and conduct their own dialogues. The exercises of the third stage are productive. All supports are removed, the exercises are independent.

Results and discussion. There are different ways of teaching dialogic speech: teaching dialogic unity, teaching microdialogue and macrodialogue. You can also separate other ways of teaching dialogic speech with the help of text – a sample, based on the composition of the dialogue "Step by Step", creating a certain communication situation and using a role play.

Working with a sample dialogue can be suggested in the following exercises:

1. Listen to a dialogue without text with previous guidelines (questions on the content, true and false statements, keywords).

2. Listen to the dialogue using visual support.

3. Listen to individual cues to practice the correct pronunciation and intonation and read the dialogue.

4. Read the dialogue by roles.

5. Fill in the blanks in the dialogue lines.

6. Open the brackets in the lines of the dialogue.

7. Play the dialogue in the roles.

8. Expand the cues in the dialogue according to the context.

9. Compose a dialogue, placing the tangled lines in the appropriate order (a jumbled dial).

10. Compose a dialogue based on the topic, situation, keywords and taking into

account a certain communicative task.

Composing a step-by-step dialogue can be suggested in the following exercises:

1. Describe the situation and name the remarks that are adequate to this situation.

2. Expand the response cue (for example, indicate the reason for the refusal).

3. Use other forms of response (promise to do so later, express reluctance to do so).

4. Divide the dialogue into microdialogic units.

5. Expand the dialogue.

Situationally conditioned learning of dialogic speech can be offered in the following exercises:

1. Compose a dialogue to a series of pictures using keywords.

2. Compose a dialogue on the content of the picture or photo.

3. Compose a dialogue using the available information about the situation, the beginning and the end of the dialogue.

4. Compose a dialogue based on keywords.

5. Compose a dialogue based on the read text.

Work on dialogue with elements of role-playing can be offered in the following exercises:.

1. Conduct an interview with a representative of a certain profession, using cues or keywords on the cards.

2. According to the given role on the card, hold a discussion or debate.

3. Create a dialogue based on the topic and situation in which you express your opinion or attitude to a particular subject or object.

4. Have a telephone conversation, taking into account the distance, time difference and lack of knowledge of English.

Conclusions. Teachers must encourage students to collaborative work, communication, listening to each other's ideas, thinking with others. Without developing a 'dialogic classroom', dialogic intentions for a task can fall very flat [1].

Although the uses of digital technology that support a dialogic pedagogy need more exploration, many schools are now introducing tablets and other similar mobile devices to support teaching and learning, the use of the micro-blogging tool is supported by web-based materials that link its use to classroom dialogue.

Using dialogic speech during the classes helps students to be more confident in different life situations, it prepares them not to be afraid of expression of their own opinions and be ready for any interview questions.

REFERENCES

1. Barron B. When smart groups fail Journal of the Learning Sciences, 12 (3) (2003), pp. 307-359
2. Barnes D., Mercer N., Hodgkinson S. (Eds.) Exploratory talk for learning, Exploring talk in school, Sage, London (2008), pp. 1-15
3. Broeckman B.F. (2004). What Is the Collaborative Classroom? NCREL, Oak Brook.
4. Hennessy S. The role of digital artefacts on the interactive whiteboard in supporting classroom dialogue Journal of Computer Assisted Learning, 27 (6) (2011), pp. 463-489
5. International Journal of Educational Research Volume 97, 2019, Pages 187-199
6. Wells, Gordon, and RebecaMejiaArauz.(2006). «Dialogue in the classroom». The journal of the learning sciences 15, no. 3 (2006)
7. Акбарова, Рашида. One of the main forms of speech communication is dialogic speech / Рашида Акбарова. – Молодой ученый. – 2019. – № 5 (243). – С. 156-158.
8. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи (на материале английского языка) Пособие для учителей. – К.: Радянська школа, 1989. – 158 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ В НАВЧАЛЬНОМУ КУРСІ «ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ»

Байтерякова Наталія Юріївна
Старший викладач кафедри германської філології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
м. Мелітополь, Україна

Вступ. Навчальний курс «Практика перекладу з англійської мови» можна вважати одним з основних професійно-орієнтованих освітніх компонентів освітньої програми «Філологія. Германські мови та літератури (переклад включно), перша - англійська». Саме він сприяє формуванню в майбутніх фахівців таких фахових компетентностей, як:

- здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні;
- здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати мови, що вивчаються, в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв’язання комунікативних завдань у різних сферах життя;
- здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних, літературних, фольклорних фактів, інтерпретації та перекладу тексту;
- усвідомлення засад і технологій створення текстів різних жанрів і стилів державною та іноземними мовами;
- здатність до організації ділової комунікації [1].

Мета роботи полягає у визначенні місця та методики застосування тренувальних навчальних завдань під час проведення пратичних занять з освітнього компонента «Практика перекладу з англійської мови» освітньої програми «Філологія. Германські мови та літератури (переклад включно), перша - англійська».

Материали і методи. Дослідження побудовано на аналізі досвіду

викладання освітнього компонента «Практика перекладу з англійської мови».

Результати і обговорення. Опанування навчальним курсом «Практика перекладу з англійської мови» передбачає застосування під час занять різноманітних навчальних, тренувальних та творчих завдань і вправ. Кожен із зазначених видів завдань має власне місце в навчальному процесі, відповідний зміст і методику застосування.

Тренувальні завдання доцільно застосовувати на початку аудиторних практичних занять. З одного боку, такі завдання спрямовані на активізацію навчальної діяльності студентів, з іншого – на повторення лексикологічних та синтаксичних основ мови, що вивчається. Вони дозволяють студентам розвивати навички швидкого розуміння змісту англомовних лексичних оборотів та текстів, їх інтерпретації і стилістично доцільного перекладу.

Одним з ефективних видів тренувальних завдань для курсу «Практика перекладу з англійської мови» можна вважати структурно-мовленнєвий тренажер, що містить вправи на структурну конверсію. Такі вправи передбачають відпрацювання різноманітних мовленнєвих моделей для передавання певної думки, фрази або речення.

Під час застосування структурно-мовленнєвого тренажеру студентам пропонуються певні речення англійською, які необхідно перефразувати з використанням відповідних Speech Patterns (мовленнєвих моделей) зі збереженням змісту. Значення виконання таких завдань полягає у наступному:

- відбувається систематизація знань про мовленнєві моделі;
- формуються навички гнучкого підходу до розуміння сенсу окремих речень, текстів та вербальної інформації в цілому;
- з’являється можливість застосовувати зручну відповідну мовленнєву конструкцію для більш точного та стилістично зваженого перекладу.

Окреме значення мають завдання на використання мовленнєвих моделей для повторення граматики англійської мови. За таких умов, неможливо підібрати потрібну мовленнєву конструкцію і при цьому не задіяти увесь пласт

вивченої граматики. Зокрема, більша частина цих конструкцій розглядається при вивченні таких тем, як «герундій», «інфінітив», «дієприкметники», «модальні дієслова» та ін.

Іншим видом тренувальних вправ, що сприяють кращому розумінню мови і формуванню навичок вільного її застосування під час перекладу, можна вважати вправи на словотвір. Такі вправи найбільш доцільні для формування навичок перекладу з рідної мови на англійську.

Для відпрацювання тренувальних вправ на словотвір студентам подаються речення, в які потрібно вставити відповідні слова з окремо поданого переліку однокореневих слів, що відносяться до різних частин мови. Наприклад:

1. *The twentieth century has greatly … educational methods.*
2. *The police are doing everything … possible to find the lost children.*
3. *Cruel as he was to people, he treated his dogs in a … way.*
4. *"Homo sum et nil humanum no me alienum esse puto" is the motto of the belief system called …*
5. *The monuments belong to the heritage of the whole of …*
6. *The situation in Uganda has become so bad that … aid is being sent there.*
7. *She is a student of the …*
8. *The inmates in the concentration camps were … by the Nazi oppressors.*
9. *He is a fighter for … rights*
10. *I was accused of … treatment of my staff.*

Prompts:

DEHUMANISE	*HUMAN*	*HUMANE*
HUMANISEDHUMANISM	*HUMANITARIAN*	*HUMANITIES*
HUMANITY	*HUMANLY*	*INHUMAN* [2]

Під час виконання тренувальних вправ на словотвір відбувається встановлення міжпредметних зав'язків з граматикою і лексикологією. Завдяки цим вправам у студентів формуються чіткі уявлення про використання певних

морфологічних частин слова (афіксів, суфіксів, префіксів і т.д.) для використання відповідних форм слів з урахуванням правил словотворення. Зокрема, знання префіксів і суфіксів допомагає вгадувати значення абсолютно нових, незнайомих слів. Після опанування вмінням словотвору студенти можуть створити з одного кореневого слова сімейство, іноді більш ніж з двадцяти лексичних одиниць, що сприятиме врахуванню контекстуального аспекту тексту та буде у пригоді для створення більш благозвучного перекладу.

Окремо слід згадати тренувальні вправи на побудову складних слів англійською, що допоможе не лише кращому розумінню змісту інформації, але й сприятиме розвитку навичок роботи зі словниками та довідковою літературою. Для таких вправ можна запропонувати студентам окремі блоки, що містять елементи складних слів з яких потрібно скласти належні за формою складні слова. Наприклад:

e.g. watch + dog = watchdog

A.

Cut	*dare*	*drift*	*flash*	*glow*
Hang	*pick*	*play*	*pop*	*rattle*
Scare	*tug*	*turn*		

B.

Boat	*boy*	*corn*	*crow*	*devil*
Light	*man*	*pocket*	*snake*	*table*
Throat	*weed*	*worm*		

Висновки. Таким чином застосування тренувальних вправ на початку практичних занять з курсу «Практика перекладу з англійської мови» актуалізує наявні у студентів знання з лексикології, граматики та стилістики англійської мови, сприяє формуванню відповідних фахових компетентностей та підготовлює їх до виконання основних вправ заняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Освітня програма «Філологія. Германські мови та літератури (переклад включно), перша - англійська». Перши (бакалаврський) рівень. Мелітополь, 2021. URL: https://filolog.mdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/10/OPP-Bakalavr-Filologiya.-Germanski-movy-ta-literatury-pereklad-vklyuchno-persha-anglijska-1.pdf (дата звернення: 06.10.2021).

2. Misztal Mariusz. Tests in English: Word-Formation. K.: Znannia, 2019. 229 p.

ВОЛОДІННЯ ЛІТЕРАТУРНОЮ МОВОЮ ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЧИННИК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Колесникова Лариса Леонідівна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри
української філології та загального мовознавства
ДЗ Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

Вступ. Більшість дослідників різних галузей знань розглядають людську комунікацію як узаємодію, інтеракцію, наголошуючи на її соціальному характері. Безперечно, комунікація – це обов'язкова умова соціальних відносин між усіма, хто прагне спілкування. У лінгвістичній думці людську комунікацію потрактовують як процес узаємодії двох і більше мовних особистостей з метою передавання або отримання інформації, також з метою обміну інформацією. Цей процес зорієнтований на будь-який вплив на співрозмовника, необхідний для здійснення спільної діяльності. Комунікація, як і будь-яка подія, що розгортається в часі та просторі, підлягає структуризації й підпорядковується конкретним мовним законам і принципам, що їх дотримуються комуніканти. Сучасний рівень комунікативних відносин передбачає, що комунікативна культура особистості першочергово спрямована на опанування мови та мовної культури. Це пов'язано із набуванням і розвитком навичок правильно говорити й писати, умінням точно формулювати й висловлювати свої думки та грамотно оформлювати їх, активно використовувати знання мови у спілкуванні.

Мета роботи передбачає дослідження поняття «літературна мова» та визначення її ролі у формуванні комунікативної культури особистості.

Матеріали і методи. Для досягнення поставленої мети було використано методи теоретичного дослідження, описовий метод і метод узагальнення, також аналіз наукових дефініцій, що, у свою чергу, дозволяє структурувати й систематизувати різноманітні наукові погляди на аналізовану проблему й

обґрунтувати найбільш актуальні з них.

Результати та обговорення. За класичним визначенням, літературна мова – це оброблена і зразкова форма мови етнічного колективу, якій належить центральне місце серед усіх форм існування й функціонування мови, її називають головною нормою. Л. Масенко літературну мову визначає як «наддіалектний, унормований різновид національної мови, що є основним засобом спілкування в більшості соціальних сфер. У такому ж значенні використовують поняття *загальнонародна мова*» [1].

Оскільки найвищою ознакою літературної мови є унормованість, то учасники комунікативного процесу повинні дотримуватися цих норм. За умови їх порушення виникають проблеми й непорозуміння під час комунікації. Отже, постає завдання розглянути мовні норми української літературної мови, їх значимість у формуванні комунікативної культури особистості.

Культура комунікації безпосередньо пов’язана із станом нормування літературної мови, який зафіксовано у словниках, граматиках тощо. Як стверджує О. Козієвська, в основі мовленнєвої майстерності лежать комунікативні якості мовлення, а саме:

1) правильність – одна з основних ознак культури мовлення, полягає у відповідності його літературним нормам;

2) змістовність передбачає розуміння теми і висловлюваної думки, повне розкриття теми, уникаючи зайвого;

3) логічність передбачає послідовний виклад думок; запобігання вживання у мовленні тавтології, логічно несумісних слів тощо;

4) точність залежить від глибини знань та ерудиції особистості, а також від активного словникового запасу. Вона передбачає правильне вживання слова, синонімів, фразеологізмів, крилатих висловів, чіткість синтаксично-смислових зв’язків між членами речень;

5) багатство мовлення передбачає використання різних мовних засобів для висловлення думки в межах відповідного стилю;

6) виразність мовлення передбачає правильне використання логічного

наголосу, пауз, дикції; дихання, темпу, міміки, жестів;

7) доречність передбачає глибоке усвідомлення ситуації спілкування, інтересів, стану, настрою співрозмовника. Усі названі комунікативні якості культури мовлення будь-якої особистості тісно пов'язані між собою, і засвоювати їх треба, на думку О. Козієвської, в цілому [2].

З огляду на необхідність використання літературної мови як інструменту й показника комунікативної культури, вважаємо доцільним акцентувати увагу на понятті «літературні норми», що потрактовуємо як загальноприйняті правила вимови, вживання слова, граматичної форми, побудови словосполучення, речення; сукупність загальноприйнятих, усталених правил, хоча в лінгвістичній науці існують різні класифікації норм літературної мови. Взірцем унормованості може бути звук, сполука звуків, морфема, значення слова, форма слова, словосполучення й речення. Оскільки головними ознаками літературної мови вважаємо системність (наявні на всіх рівнях мовної системи), історичну й соціальну зумовленість та стабільність, то мовні норми є основою і визначальним чинником, що формують культуру комунікативної поведінки.

Не викликає сумніву той факт, що з поняттям «мовна норма» пов'язане поняття «культура мови». Як зауважує Л. Артюшкіна, для формування комунікативної культури особистості володіння українською літературною мовою є необхідною умовою, особливо, задля успішної професійної діяльності, під час якої комунікант презентує різні комунікативні ролі [3].

Культурна комунікація – це явище поліфункціональне, яке забезпечує обмін інформацією, продуктивну організацію взаємодії, пізнання особистості та самоутвердження. Кожна комунікативна особистість обов'язково має знати закони мови, тобто її норми. Услід за засвоєнням літературних норм прийде вільне володіння мовою. За умови дотримання норм, мовлення збагатиться іншими комунікативними якостями.

Вважаємо, що важливою ознакою мовної комунікації є чистота мовлення, що полягає в дотриманні лексичних норм. Актуальним на сьогодні є уникнення використання суржику, який помітно існує в українській мові на різних її

рівнях; безпідставне калькування; необґрунтоване, надмірне або неправильне використання слів іншомовного походження; недоречне вживання діалектизмів, просторічної лексики, канцеляризмів та запозичень. Усе це є порушенням норм української літературної мови і показником низької мовної культури комуніканта. Крім цього, у процесі комунікації ми можемо спостерігати своєрідну моду на вживання окремих слів або словосполучень, що не відповідає лексичним нормам. О. Тараненко під модою в мові розуміє «наявність у суспільстві, переважно серед окремих категорій мовців, у межах якогось часового проміжку певних смаків в уживанні тих чи інших мовних одиниць, творенні мовних моделей, у користуванні певним різновидом мови» [4, с. 366]. Це явище виявляє себе на лексичному рівні й може мати ненормативних характер або суб'єктивну маркованість.

Уміння користуватися словом, влучно й точно формулювати й висловлювати свої думки – важливий аспект комунікативного процесу. У писемній комунікації важливим є поняття правильності, тобто використання графічних, орфоргафічних і пунктуаційних норм. Оскільки мова – це засіб, що реалізує суспільні й особистісні психологічні відносини, то в інтересах комунікантів дбати про здоровий та результативний процес обміну інформацією з метою збереження власного позитивного іміджу як культурної особистості, так і висококваліфікованого професіонала.

Необхідною умовою для підвищення фахової культури мовлення є звернення до словників, які допомагають оволодіти літературними нормами. Не менш важливим є використання літературної скарбниці, що означає вивчення художніх творів вітчизняних митців, які є показником зразкової української літературної мови. Це суттєво підвищує рівень володіння мовою, робить її живою, насиченою та унормованою. Таким чином, для становлення комунікативної культури особистості є ефективним синтез офіційного і літературного, усного і писемного мовлення.

Висновки. Мовна комунікативна культура характеризується відповідальністю за правильну і чисту українську мову, а також за рівень

загальної культури окремого комуніканта та всього суспільства.

Високу культуру комунікативного процесу визначає досконале володіння комунікантами літературною мовою, уміння використовувати її норми в процесі мовленнєвої діяльності. Особливо необхідна для вдосконалення культури мовлення систематична й цілеспрямована робота над мовленням – спілкування літературною мовою із співробітниками, діловими партнерами, однодумцями, опонентами, оскільки вміння й навички виробляються й удосконалюються лише в процесі практичної мовленнєвої діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Масенко Л. Літературна мова // Енциклопедія сучасної України. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2016. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=55775

2. Козієвська О. І. Особливості формування культури мовлення у професійній діяльності державних службовців. – Дис. кандидата наук з державного управління / О. І. Козієвська. – К., 2003. URL: http://academy.gov.ua//NMKD/library_nadu/Avtoreferat/640ab94f-f9fb-4f4e-b636-2edae773d7ae.pdf

3. Артюшкіна Л. М. Мовленнєва компетентність як складова комунікативного процесу державних службовців / Л. М. Артюшкіна, О. М. Рудь. URL: http://compi.com.ua/movleneva-kompetentniste-yak-skladova-komunikativnogo-procesu.html

4. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 2004. 824 с.

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «EUROPA» У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ПРЕСІ

Лисецька Наталія Григорівна,
к.філол.н., доцент,
доцент кафедри німецької філології
Волинський національний університет
імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Вступ. Одним із найважливіших концептів на сучасному етапі розвитку суспільства є концепт «Європа». Він викликає інтерес не тільки у німців, які проживають в одній із найрозвинутіших країн Євросоюзу, але й насамперед у тих, хто прагне туди попасти в пошуках кращого життя чи правового захисту. Інтерес до досліджуваної проблеми бачимо у працях ряду науковців, зокрема, концепт об'єднаної Європи досліджували М. Гнатюк, Я. Чорногор, R. Barkowski, Європи як політичної ідеї – Г. Мюнклер, когнітивно-лінгвістичні аспекти концепту «Європа» в українській публіцистиці – Я. Прихода [2] та ін.

Мета роботи. Мета пошуку – розкриття змісту концепту «Європа» на основі стилістичних засобів німецької мови, що використовуються у сучасній пресі Німеччини.

Матеріали і методи. Дослідження проводилося на матеріалі сучасної німецькомовної преси «Westfalen Blatt» (WB), «Die Zeit», «Die Welt», «Frankfurter Allgemeine», «Berliner Zeitung» та інших ЗМІ за 2009–2020 рр. У науковій розвідці використані методи аналізу словникових дефініцій, компонентний аналіз, контекстуального та дискурсивного аналізу, когнітивної інтерпретації мовного матеріалу.

Результати і обговорення. Поняття «Європа» є неоднозначним, яке тлумачилося по-різному впродовж багатьох історичних епох. У давнину не існувало Європи у сучасному значенні.

Своє бачення сучасної Європи виклав у своїй книзі *«Die Deutschen und ihre Nachbarn. Menschen und Mächte II.»* колишній федеральний канцлер

Німеччина Гельмут Шмідт [3, S. 444–447]. На його думку, Європа – це «культурно-політична ідея», яка набуває свій новий зміст у процесі історичного розвитку. Нинішня Європа базується на варіативності і різноманітності й нагадує калейдоскоп (*Europa ähnelt dem Kaleidoskop mit vielen miteinander friedlich lebenden Nationen).* Концептуальна метафора «Європа – це калейдоскоп» підкреслює, що характерною рисою нинішньої Європи є співіснування різних націй та національностей із усіма його позитивними чи негативними проявами [1]. Але здоровий глузд повинен взяти верх, щоб усунути негатив.

Починаючи з 90-х років XX століття, Європа сприймається як «*eine geistige Einheit mit Christentum als europäischer Religion und eine multikulturelle Ganzheit mit europäischen Sprachen, die europäische Werte auf vielen nicht europäischen Kontinenten verbreiten*» [3, S. 444–447]. Епітети «*духовна єдність*» і «*багатокультурна цілісність*» характеризують позитивний розвиток демократичних держав в Європі з високим рівнем життя та верховенством права (*demokratische Staatsform* und *hoher Lebensstandard).*

Одне із найновіших значень поняття Європи передає порівняння її з фортецею (*Europa-Festung),* яка надає притулок мільйонам біженців з арабського світу (Сирії, Іраку, Єгипту) та інших компонентів, які змушені ховатися від війни, розрухи, терору. Проте його можна тлумачити як таке, шо має негативний відтінок «відгороджувати», «закрити», «перешкодити»: «*Seit Mitte September gibt es Grenzkontrollen zwischen Bayern und Österreich, wo zu Tausende Flüchtlinge in die Republik kommen*. *Österreich spricht von einer «Festung Europa.»»* [Westfalen-Blatt, 30.10.2015].

Колишній міністр фінансів В. Шойбле порівнює потік біженців із лавиною, яка спричинила «тріщини» в Європі й може загрожувати її існуванню: *«Ob wir schon in dem Stadium sind, wo die Lawine im Tal unten angekommen ist, oder ob wir in dem Stadium im oberen Drittel des Hanges sind, weiß ich nicht…. Wenn wir im oberen Drittel des Hanges sind, ist das Bild von der Lawine eine ziemliche Herausforderung.»* [BZ, 13.11.2015]. Перед очима постає образ

«дезорієнтованої» Європи: «*... tote Flüchtlinge im Mittelmeer, Chaos auf der Balkanroute, ... Es ist eine wahre Schande! ... Die neue Völkerwanderung lässt sich nicht aufhalten.»* [WB, 17.09.2015].

Екстремістські та радикальні настрої всередині Євросоюзу «розколюють» Європу, ставлять цінності під загрозу. Метафори «*Europa in Gefahr», «Die Krise… spielt den Rechtspopulisten und Rechtsextremen überall in Europa in die Karten»* (Криза підіграє в Європі правим популістам та екстремістам) [FA, 24.10.2015], *«…man kann sich nicht nur die Rosinen im Kuchen herauspicken...»* (не можна вибирати із тістечка лише родзинки) та перифраз *«Europa der zwei Geschwindigkeiten...»* (Європа двох швидкостей) підкреслюють, що не всі країни-члени ЄС виявляють готовність надавати допомогу біженцям, а переслідують лише власні інтереси [Deutschlandfunk, 30.01.2016]. Егоїзм окремих країн членів Євросоюзу проявляється і під час прийняття спільних рішень у боротьбі із пандемією у 2019–2020 рр. *Der Corona-Stresstest offenbart den Egoismus der EU-Länder* [Die Welt, 23.03.2020].

Привертає увагу протиставлення Європи (Europa) цілісній Європі (Gesamteuropa). Цією антитезою підкреслюється, що країни ЄС є Європою, а всі інші країни разом з ЄС – це вся Європа: *«Das deutsche Maßnahmenpaket könne sich in Europa nicht nur sehen lassen, sondern helfe auch Gesamteuropa, die Krise zu überwinden.»* [Die Zeit, 13.01.2009].

Політики намагаються сформувати та закріпити у свідомості німців позитивне ставлення до тих процесів, що відбуваються у Німеччині та Європі й говорять про «Європу, орієнтовану на майбутнє» (*zukunftsorientiertes Europa*), про «нове економічне диво». Біженці можуть зробити Європу сильнішою, оскільки більшість із них є мотивованими, розумними, освіченими й поповнять ринок праці: *«Einige hoffen auf ein neues Wirtschaftswunder…»* [Die Welt, 19.09.2015]; «… *aus den Migranten … können motivierte, intelligente, gebildete und einsatzbereite Arbeitskräfte werden, welche die alternden deutschen Arbeitnehmer ersetzen…»* [Die Welt, 20.09.2015]; *«Flüchtlinge können Deutschland stärken…»* [WB, 24.09.2015]. Провідні політики Євросоюзу ведуть мову про єдину Європу

(*Macron wirbt für einiges Europa)* (Tagesschau: 09.05.2018), намагаються сформулювати цінності Європи (*Sie* (Angela Merkel) *beschwört den Geist Europas, aber sie schweigt zu ihren Reformideen*) [Tagesschau, 2018].

Висновки. Як показує аналіз фактологічного матеріалу, поняття «Європа» є неоднозначним у німецькій мовній культурі. Він набував нові відтінки значення і змісту впродовж різних історичних епох. Дослідження концепту «Європа» на основі стилістичних засобів допоміг виокремити у смисловій структурі обраного для пошуку концепту такі його відтінки значення: «Європа-калейдоскоп»; «Європа-фортеця»; «розколота Європа»; «Європа, яка орієнтована на майбутнє»; «Європа із демократичними формами управління, правовою системою»; «Європа – духовна єдність і багатокультурна цілісність».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лисецька Н. Топос-аналіз концепту «Flüchtlinge» в сучасному німецькомовному дискурсі. *Актуальні питання іноземної філології:* наук. журн. / (редкол.: І. П. Біскуб (голов. ред.) та ін.). Луцьк, 2018. № 8. С. 191–197.

2. Прихода Я. Концепт Європа в українській публіцистиці: когнітивно-лінгвістичні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 – «журналістика». Львів, 2005. 16 с.

3. Schmidt H. Die Deutschen und ihre Nachbarn. Menschen und Mächte II. Berlin: Siedler Verlag, 1990. 571 S.

МЕТАФОРИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДІЙСНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГАСТРОНОМІЧНИХ ОБРАЗІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ)

Патен Ірина
к.філол.наук, доцент,
Тиновець Андрій
магістр,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна

Вступ. Харчова традиція будь-якої нації виформовується залежно від природних, географічних та історичних умов і пов'язана з добуванням, приготуванням, прийомом їжі у сукупності зі знаннями людей про елементи культури харчування, досвідом зберігання і передачі цих знань з покоління в покоління. Соціум впродовж життя формує в людини харчові переваги, і дуже часто вони є яскравим етнічним маркером. Маркуючи представників «свого» і «чужого» світів, харчова традиція стає могутнім засобом консолідації етносу [10]. Кулінарні традиції, що формувалися впродовж тривалого часу, надають цікавий і багатий матеріал для аналізу міфологічних, релігійних уявлень етносу, побуту, духовного, соціального, історичного досвіду народу [цит. за 4, с. 57].

Мета роботи – дослідити реалізацію гастрономічного коду культури у фразеології української та польської мов.

Матеріал і методи. Дослідження виконано на матеріалі українських та польських фразеологічних словників: *Українські приказки, прислів'я і таке інше* / Уклав М. Номис; *Словник фразеологізмів української мови* / Уклад.: В. Білоноженко та ін.; *Фразеологічний словник української мови* / Уклад.: В. Ужченко, Д. Ужченко; Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny / Bąba S., Liberek J.; Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego / Müldner-Nieckowski P.; Słownik frazeologiczny języka polskiego / Skorupka St.

У роботі ми використовували наступні методи: метод суцільної вибірки,

спостереження, класифікації, систематизації, інтерпретації, метод етимологічного аналізу, а також прийом лінгвокультурологічного коментування з метою інтегративного вивчення фразеології української та польської мов на фоні фактів культури та історії етносів.

Результати та обговорення. Фразеологічні одиниці на позначення їжі – це особливий мікросвіт мови, який розкриває характерні особливості відображення картини світу [1, с. 91]. Найменування їжі, страви, фрукти, овочі використовують у фраземах для того, щоб підкреслити емоційне забарвлення думок, значущість та інформативність. «Їжа супроводжує всі важливі, значущі події в житті людини: народження, свята, проводи, зустрічі, весілля, входини тощо» [3].

На думку багатьох дослідників (О. Плюта, О. Галинська, А. Боровкова, Дж. Віко, Н. Головницька, С. Дмитрієв, П. Катишев, В. Красних, Ю. Щербініна, В. Бурлачука, І. Набруско, Ю. Винничука, В. Панченка, В. Супруненка, О. Фурдик, Н. Толстих, П. Штомпки) гастрономічний код культури є одним з базових, а концептуальна сфера «їда» слугує багатим джерелом метафоричної інтерпретації різних сфер дійсності, засобом метафоричної характеристики людини і її властивостей. «Гастрономія є тією мовою, на якій суспільство, можливо, несвідомо розкриває секрети власного улаштування, наявних протиріч повсякденної дійсності» (К. Леві-Стросс).

Метафора – «найблискучіший найнеобхідніший і найуживаніший» троп, без якого мислення було б більш «грубим», а пізнання менш олюдненим» [2, с. 146–147].

«Гастрономічна метафора – це вербалізована когнітивна модель, сферою-донором для продукування якої є поняттєва галузь їжа/харчування, а сферою-реципієнтом – будь-яка інша предметна галузь, що підлягає образному означуванню, номінуванню, оцінці; свідомо/несвідомо формується й осмислюється в контексті філософських, соціологічних, політологічних, антропологічних, інших гуманітарних знань та є формою ретрансляції культурного досвіду, інструментом артикуляції змістів сучасності» [7, с. 108].

Фразеологізми реалізують у своїй семантиці уподібнення різних об'єктів довкілля за принципом аналогії. Основою образної характеризації виступають зазвичай об'єкти матеріальної сфери, які найдоступніші до чуттєвого сприйняття. Їжа одна із найдавніших та найважливіших компонентів матеріальної культури і водночас необхідна умова існування людини. Кулінарні традиції, які виформовуються упродовж тривалого часу, дають багатий матеріал для аналізу міфологічних, релігійних уявлень нації, соціально-історичного, духовного, життєвого досвіду народу.

Більша частина кулінарних образів створюють уявлення про об'єкти антропосфери. Носії української та польської мов використовують гастрономічні фраземи, для характеристики:

1) фізіологічної сфери: в якості еталонів опису тілобудови, форми і розміру окремих частин тіла, росту, кольору шкіри використовують образи продуктів і страв, а також кухонні предмети: *солоденька цукерочка; апетитна жінка; апельсинова шкірка; персикова шкіра, вобла сушена; масний погляд; поки обійдеш; не першої свіжості; як молоко білий; як кров з молоком; зуби білі як ріпа; кіндер-сюрприз* (лисий чоловік); *ніс картоплею*; *мигдальні очі* (форма); *м'ясисте підборіддя*; *голодні очі; сите обличчя* // *maślane oczy; czerwony jak burak*; *biały jak śmietana; wyglądać jak pampuch*; *wyglądać jak śledź.*

Предмети гастрономічної сфери задіяні в образній номінації особливостей розумової діяльності. Інтелектуальну роботу суб'єкт осмислює, інтерпретує і отриману інформацію уподібнює процесам приготування їжі: *голова варить*; *голова як чайник; голова як решето* (образ решета – ємкості для просіювання борошна, який не може надовго затримувати речовини всередині асоціюється з людиною, яка не здатна утримувати інформацію в голові, має погану пам'ять) // *kapuściana głowa*.

Для характеристики фізіологічного стану використовуються процесуальні образи приготування і вживання їжі: *як вичавлений лимон; як квашня; як холодець; киснути; як огірок // (kwaśny jak) ocet siedmiu złodziei; dziewczyna, chłopak jak rzepa; jędrny, zdrów jak rzepa.*

2) емоційної сфери: емоційно-психологічну характеристику людини виражають через динамічні образи приготування і вживання їжі: *кипить душа / серце* ‘хто-небудь перебуває у стані сильного нервового збудження’; *впиватися очима; впиватися поглядом // robić do kogoś słodkie oczka; słodkie życie* ‘bardzo wygodne, beztroskie, przyjemne warunki egzystencji’; *wyciskać coś (kogoś) jak cytrynę; nie dać (nie pozwolić) sobie w kaszę dmuchać*, використовуються також образи, які відображають стан суб’єкта поглинання їжі: *ситий і вкритий* ‘забезпечений усім необхідним для існуванням’;

3) ментально-мовної сфери: інтелектуальні здібності людини переосмислюються в процесуальних образах приготування та поглинання їжі: *голова варить; розкусити когось; лобом горіхи розбивати; розкусити горішок, як горіхи лускати // twardy orzech do zgryzienia*; для характеристики мовної діяльності використовують процеси поглинання їжі: *ковтати слова // połykać słowa* ‘mówić bardzo szybko, opuszczając jakieś wyrazy, nie dopowiadając ich’;

4) гедоністичної сфери (сенсорно-смакова): *медовий голос; апетитна жінка; кислиця; ласий шматочок; родзинка; тухлі стосунки; гіркі спогади; як маслом по душі (по серцю); як медом по губах; солоні жарти // miodowy miesiąc; słodki jak miód; słodka idiotka; to moja (nasza itp.) słodka tajemnica* ‘powiedzenie wskazujące na intymny charakter sekretu’;

5) соціальної сфери: міжособистісні відношення (родинні та соціальні) асоціативно пов’язують із процесом приготування їжі: *давати перцю; голову гризти; з’їсти з потрохами; десята вода на киселі* ‘дуже далека родина’ // *dziesiąta woda po kisielu; każdy sobie rzepkę skrobie* ‘każdy dba o swoje interesy’, а також з процесом годування: *годувати обіцянками*.

Образні слова, які описуються міжособистісні відношення, фіксують і такі особливості поведінки людини, як брехня: *вішати локшину на вуха*; необов’язковість: *годувати обіцянками*; підлабузництво: *як мазаний пиріг;* нерішучість: *тепле масло; з м’якого тіста // ciepłe kluski, kluchy* ‘o człowieku powolnym, mało energicznym, niezdecydowanym’; пихатість: *надутися, як тісто на опарі;* необов’язковість: *годувати обіцянками;* чванливість*: виламується як*

житній (здобний, ячний) пряник; занудність: *nudny jak flaki z olejem.*

Значна частина гастрономічних фразеологізмів за аналогією з явищами кулінарної сфери називають різні явища із сфери «соціум»: політики та економіки [6, с. 213]: *кришити батон; пристрасті киплять; годувати гаслами / обіцянками; іскристий смак незалежності*; *кухня геополітики; парламентський котел; смажені факти; гарячі новини; свіжоспечена інформація; заковтнути дезінформацію; жага помсти; гарматне м'ясо; присмак брехні*; *інфляція зжерла кошти; фірма проковтнула конкурента; сіль сучасної економіки; пожована купюра:* «Шлях до серця кожного (справжнього) сепаратиста лежить через шлунок, і кожен європейський регіон, що прагне незалежності від столиці, мусить мати свій, особливий спосіб копчення м'яса і своє пиво» [6, с. 59], «Духовність важко намазати на бутерброд» [9, с. 58], «Заточений під вареник світогляд не переробиш» [6, с. 115] *// kiełbasa wyborcza*.

«Метафоричне осмислення світу відбувається й за рахунок використання лексичних одиниць нехарчової семантики (сфери музики, театру, мистецтва, моди, магії, людських настроїв, родинних стосунків тощо) для характеристики гастрономічних образів. Часто їх використовують у новотворах: *цнотлива олія* 'олія першого холодного тиснення'; *український наркотик* 'сало', *єврейський пеніцилін* 'курячий бульйон'; *страва моєї мрії; кулінарний сценарій; смакова гама*; *кислий тон, гострий смак, ударна порція, харчова сцена*; *їстівні витребеньки; додайте солі; пластмасовий післясмак бургерів; коровай народився* тощо» [7, с. 111].

Окремі фразеологічні одиниці мають «стерту», «приховану» метафору: *плитка шоколаду; кондитерська помадка; цукрова пудра; бордюр із тіста; постамент для торта; тісто підходить; м'ясо, цибуля – підрум'янилися* тощо.

Досліджуючи кулінарну метафору, П. Катишев писав: «Метафори – це приправи, що розкривають смак тих «продуктів», які вони доповнюють. Якими б метафори не були, їхній ефект, що облагороджує смак, гідні того, щоб бути пізнаними в національних лінгвокультурах» [5, с. 198], що вкотре наголошує на потужності гастрономічної метафори та актуальності її дослідження.

Погляд на людину крізь призму гастрономічного коду культури дає можливість представити цілісний мовний образ людини, який проявляється у використанні кулінарних образів для моделювання різноманітних сфер життєдіяльності людини: фізіологічної, емоційної, моральної, соціальної.

Висновок. Активність залучення кулінарної фразеології в процеси метафоричного моделювання антропосфери демонструє ціннісну значущість гастрономічної сфери в повсякденному житті людей, а також високу культурологічну значущість гастрономічного коду культури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Багана Ж. Понятие «еда» как отражение национально-культурной специфики (на материале группы «домашняя птица» в немецком и русском языках). Режим доступу: https://cyberleninka.ru › article
2. Вико Дж. Основания новой науки об общей природе наций. REFL-book; М.: Ирис, 1994. 637 с.
3. Муратова А. С. Едение как выражение культуры. Режим доступу: http://www.prakultura.ru/school/ culture/meal/cultural/
4. Галинська О. М. Українська та англійська харчова традиція у дзеркалі фразеології: лінгвокультурологічний та етнокультурний аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 55. С. 57–60.
5. Катышев П. А. Облагораживающий вкус метафор. Рецензия на книгу: Юрина Е. А. Вкусные метафоры: пищевая традиція в зеркале языковых образов. Кокчетав: Келешек, 2013. 238 с. *Вестник Томского государственного университета. Филология*. 2015. № 4. С. 190–198.
6. Пиркало С. Кухня егоїста: есе. К.: Факт, 2007. 224 с.
7. Руденко С.М. Функціональне поле української глютонічної метафори / *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* Вип. 64. С. 108–111.
8. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко

та ін. К.: Наукова думка, 2003. 1104 с.

9. Українські приказки, прислів’я і таке інше / Уклав М. Номис. К.: Либідь, 1993. 768 с.

10. Устинова Н. А. Пищевой код как символизация пищевой традиции (на материале говоров Среднего Приобья) Режим доступу: http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/333/image/333-028.pdf.

11. Фразеологічний словник української мови / В. Ужченко, Д. Ужченко. К.: Освіта, 1998. 423 с.

12. Bąba S., Liberek J. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny. Warszawa: PWN, 2001. 1096 s.

13. Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa: Świat Książki, 2003. 1088 s.

14. Skorupka St. Słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza powszechna, 1985. T. 1. S. 788; T. 2. S. 905.

УДК 81’225.4

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ В ЕСТЕТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ

Сушко Зоріана
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри
іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна

Анотація. У статті розглянуті основні проблеми українського перекладного суспільно-естетичного простору та розвиток українського художнього перекладу в естетичній та політичній парадигмах.

Ключові слова: естетичний простір, художній переклад, дискурс.

Художній переклад вважався важливим фактором взаємодії літератур і культур і є посутнім складником розвитку суспільно-естетичної свідомості. Переклад помітно впливає на духовне буття соціуму, виступає одним із найпоказовіших чинників літературного взаємопізнання, важливою формою культурних зв’язків у сучасному світі.

Метою написання статті стало дослідження розвитку естетичного виміру українського художнього перекладу та поглядів видатного українського перекладознавця Миколи Лукаша, щодо засад його розвитку.

Історія українського перекладу, як показали науковці, налічує понад тисячу років, протягом яких його функції не завжди мали адекватний для інших літератур характер. Українську націю упродовж її складної історії виформовували непрості обставини та жорстокі політичні порядки. Під негласною забороною перебував український художній переклад упродовж майже всього XX століття. Малося на увазі «законсервувати статус української мови як «наріччя для хатнього вжитку», щоб зупинити процес формування української нації. Специфічна роль українського художнього перекладу в цьому

процесі полягала в пошуках нового матеріалу на базі живої української мови як інструменту реалізації національної ідеї, і, в ширшому плані, української культури загалом, як унікальний спосіб бачити націю в колі культури світових спільнот.

Наголос на естетичному вимірі художнього перекладу ставив нові вимоги до рівня українського письменства: лише поєднання художньої майстерності, ерудиції, натхнення, творчої інтуїції та особливого перекладацького дару могло забезпечити появу текстів, здатних стати врівень із сформованими в більш сприятливих умовах світовими культурами. Відбудова національної культури передбачає необхідність розгортання власної духовної та культурної реальності, зокрема через її зіставлення, по-перше – зі світовим каноном сакральних текстів, по-друге – зі світовою літературною класикою (письменством античної доби та наступних культурних епох).

Саме тому поняття художнього перекладу носить багатоаспектний характер і зміст: це не лише засіб ознайомлення читачів із здобутками світової літератури, але й засіб утвердження української національної культури, свідчення її повноцінності поміж іншими культурами світу. У плині сучасної історії України перекладне письменство постає своєрідною компенсацією трагічно винищувальної рідної літератури, збагачуючи невичерпні образні засоби, передаючи лексичну багатогранність, стилістичний і ритміко-мелодійний потенціал.

Плідна перекладацька діяльність видатних письменників переконує, що слід шукати не еквівалент слова, а «перекладати» думку, почуття автора оригіналу, душевний настрій ліричного героя, проникаючи у глибину поетики іншомовного твору. Для цього перекладач повинен бездоганно володіти як рідною мовою, так і мовою оригіналу. Перекладати не з першотвору, а з інтерпретації на іншу мову чи з дослівного перекладу не бажано, оскільки це часто призводить до грубих помилок і спотворень. Це відзначають усі теоретики перекладу, що для них наукові основи й художню практику в українській літературі творив Іван Франко, який в українській компаративістиці

не тільки заклав теоретичні основи, але й дав творчі зразки мистецької практики, перекладаючи з англійських першоджерел, за незначними винятками, якими були староанглійські та старошотландські балади. Не випадковий і сучасний великий інтерес зарубіжних перекладачів до творчості Івана Франка. Зокрема англійською мовою перекладена не тільки значна кількість поетичних ліричних творів, але й такі великі та складні для сприймання поеми, як «Смерть Каїна».

У дискурсі новітніх теоретичних осягів особливої акцентації набуває поняття співтворчості перекладача і автора першотвору, акцентація творчої енергії перекладача, її неосяжні виміри. Перекладач мусить підкорити свою волю авторові, вміти осягнути філософську та естетичну глибину оригінального твору, максимально наблизити її до рідномовного, а отже іншомовного читача. Важливе значення має думка остапа Тарнавського про те, що, вибираючи твір для перекладу, автор зупинить свою увагу лише на тому, чому в рідній культурі бачить співзвучність думки та художнього виразу. Адже кожен автор відзначається своєю місткістю образів, значна кількість яких у особливо оригінальних творах має характер архетипів, які зокрема в фразеології часто набувають ірраціонального характеру. Більше того, саме ірраціональність мови створює для художників слова умови справді невичерпного творчого потенціалу.

Виняткове багатство мови української класичної літератури, створеної в умовах більш як трьохсотлітньої заборони, підкреслював Микола Лукаш, один із тих які мали великий ферментуючий вплив на життя українського слова, на своє оточення, і, без сумніву, на майбутнє. Він усвідомлював місце і роль української мови в загальнослов’янському та світовому контексті. Тому зважився на безпрецедентний крок: у 1959 році, розуміючи і творчо відчуваючи катастрофічне звуження ареалу суспільного побутування української мови, написав звернення до тогочасного уряду з вимогою запровадити українську мову в усіх сферах життя нашого народу.

Методологічною засадою в творчості перекладу Миколи Лукаша було

переконання, що в кожній національній мові, в кожній літературі є все, що накопичили, напрацювали, відшліфували й чим законно пишаються інші, найвишуканіші й найблагополучніші національні письменства. Тільки в літературах із гіркою долею (мовлячи по-дантівському й по-шевченківському), з обкраденою й обкраяною національною історією, це все присутнє у вигляді «тонких шарів». Чим гіркіша доля, тим тонші шари. Наче кільця в дерев – у роки нестачі й негоди.

Микола Лукаш довів, що в українській мові є приховані поклади всіх великих стилів великої європейської літератури. Він істотно розширює існуючі синонімічні ряди за допомогою контекстуальних синонімів, авторських новотворів, розмовно-просторічних форм. Для прикладу можна навести його синоніми до слів *таємниця* та *сумний* відповідно*: тайна, таїна, тайність, таємнощі, тайнощі; невеселий сумовитий, тихосумний, скорботний, печальний, печаловитий, хмурний, жалібний, журботний.* Мова перекладів Лукаша яскрава, природна, соковита, в ній відсутня штучність, коли слова ніби й українські, а самої мови немає.

У зв’язку із відновленням питомих шарів багатого українського мовного простору, усвідомленням його оригінальності виникає новий дискурс асиметрії, дослідження якого, мабуть, на часі, як багато інших дискурсів, пов’язаних із стрімким проникненням в україномовний естетичний простір досягнень модерних теорій та постмодернізму.

КОРОТКИЙ ОГЛЯД «ГАСТРОНОМІЧНОГО ДИСКУРСУ» В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ РОСІЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Терзі Ганна Анатоліївна
аспірантка
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
м. Ізмаїл, Україна

Вступ. Протягом останніх десятиліть активізувалася робота з вивчення лексики на позначення продуктів харчування, напоїв та страв. Образ їжі заслуговує того, щоб розглядатися не тільки в контексті «базових потреб», а й як інструмент для створення характеру героя і збагачення сюжету. Люди століттями передавали майбутнім поколінням технології приготування їжі, рецепти, особливості та способи обробки продуктів, артефакти для приготування. Але лише в 19 ст. зріс інтерес вчених до кулінарії як до науки, що і підштовхнуло до роздумів про гастрономічний дискурс. Вчених цікавили кулінарні традиції народів світу, а також вплив гастрономії на мову. Літературознавці досліджують «образ їжі», його сюжетотворчу роль [5], мотив їжі [3].

Актуальність обраної теми визначається важливістю освітлення класичних художніх творів, пов’язаних з такою областю людського життя, як гастрономія, вивчення яких дає уявлення про російську культуру. Слова зі значенням «їжа» у творчості російських письменників є показниками однією з рис російського національного характеру і засобом посилення ступеня «реалістичності» тексту, що допомагають автору при створенні неповторного російського украду життя. Саме проблема дослідження і визначення «гастрономічного дискурсу» в художніх творах російських письменників викликає підвищений інтерес лінгвістів та лінгвокультурологів. Гастрономічна культура є значущою для характеристики національного російського менталітету. Дане дослідження необхідно для розуміння того, як відображена їжа в свідомості представників російської лінгвокультурної спільності.

Дослідження показує, що в художній літературі певні образи (концепти) як частина мовної картини світу відіграватимуть значну роль. Феномен гастрономічного у художніх творах формує окрему естетичну категорію, де письменники вдало експериментують із різними жанрами та пропонують читачеві насолодитися поєднанням літературного чи кулінарного контекстів.

Мета дослідження – виявлення специфіки гастрономічних найменувань у літературно-художніх творах російських письменників.

Предметом дослідження є гастрономічний дискурс в літературних творах.

Об'єкт дослідження: художні твори російських письменників.

Результати і обговорення. Вперше поняття «гастрономічний дискурс» введено в 2003 році А.В. Огляничем в роботі «Презентаційна теорія дискурсу», в якій автор дає наступне визначення: гастрономічний дискурс – це «особливий вид комунікації, пов'язаний зі станом харчових ресурсів і процесами їх обробки споживання» [4, с. 426]. Однак автор віддає перевагу терміну «глютонічний дискурс», оскільки він об'єднує в одне ціле лінгвокультуру, етнокультуру і всі аспекти, що пов'язані з приготуванням їжі.

Дослідниця Н.П. Головницька зазначає, що «гастрономічний дискурс – це змішаний тип комунікації, особистісно-орієнтований, який виражається в повсякденній сфері спілкування, і статусно-орієнтований, що носить інституційний характер» [2, с. 15].

Як зазначає І.В. Сохань: «Гастрономічна культура, як і будь-яка інша форма культури, володіє структурно-дисциплінуючим і раціоналізуючим характером, реєструючи первинну біологічну потребу в полі культурних значень. Їжа є базовою практикою існування і первинною потребою» [7, с. 100].

Оскільки їжа є важливою складовою життя будь-якого народу, вона відображає його національні особливості. «Національна своєрідність світосприйняття тієї чи іншої етнокультурної спільності зберігається у способі життя і психіки народу, відображених у мові семантичної структури мовних знаків», - пише В.Є. Копилова [8, с. 90]. Основою традиційної національної

культури є обряди і ритуали, які передають оригінальний і неповторний дух своєрідності, що безпосередньо пов'язано з приготуванням та споживанням їжі. Продукти, що використовуються для приготування їжі, ростуть в безпосередньому місці проживання певного народу, а народні рецепти є предметом гордості.

Вивчення функцій образів їжі і напоїв, принципів їх зображення в художніх творах - перспективне і актуальне явище як в літературознавстві, так і в фольклористиці. Про це свідчать вже опубліковані праці: стаття В.В. Похльобкіна про види страв та їх ролі в творах російських письменників [6], роботи з традиційної культури А.К. Байбуріна [1]. У творах російської літератури можна знайти все: і опис природи, і сюжети з життя людей, і розповідь про побут. Читаючи твори класиків, можна дізнатися, які справи були на столі у предків, а які – у сучасників. У своїх творах Л.М. Толстой, М.В. Гоголь, М.А. Булгаков, О.С. Пушкін, А.П. Чехов та багато інших авторів, докладно, яскраво і виразно описували всякі їстівні речі, процеси приготування та вживання їжі.

Микола Гоголь в своїх творах досить часто звертається до теми їжі, детально описуючи кулінарні пристрасті головних героїв. П'єса «Ревізор» зробила своєрідну революцію в російській драматургії. Конкретно з їжею у «Ревізорі» ми зустрічаємося вже при ознайомленні зі списком дійових осіб. У творах М.В. Гоголя взагалі багато імен і прізвищ, пов'язаних з їжею (Плюшкін, Бульба, Пирогов), так і в «Ревізорі» відзначаються прізвища та імена, котрі виокремлюються «їстівною» природою (Лукич, Лука, Суниця). У п'єсі «Ревізор» простежується мотив «їжі-покарання», що яскраво виражено в зворотній мові купців до городничого: *«Я тебя не буду, говорит, подвергать телесному наказанию или пыткой пытать — это, говорит, запрещено законом, а вот ты у меня, любезный, поешь селёдки!».* У творі «Старосвітські поміщики» М.В. Гоголь детально описує кулінарні пристрасті головних героїв: *Чего же бы теперь, Афанасий Иванович, закусить? Разве коржиков с салом, или пирожков с маком, или, может быть, рыжиков соленых?».* У передмові до

книги «Вечори на хуторі біля Диканьки» М.В. Гоголь готує читачів до «солодкого» розуміння змісту твору: *«А какими пирогами накормит моя старуха! Что за пироги, если б вы только знали: сахар, совершенный сахар! А масло так вот и течет по губам, когда начнешь есть».*

М.А. Булгаков поетично описував навіть такі дрібниці, як опис борщу або прийом їжі в квартирі у професора Преображенського в «Собачому серці»: *«А яйца-кокот с шампиньоновым пюре в чашечках? А филейчики из дроздов вам не нравились? С трюфелями? Перепела по-генуэзски? Десять с половиной!».*

А ось як обідав головний персонаж російської словесності Євгеній Онєгін: «*Вошел: и пробка в потолок, / Вина кометы брызнул ток; / Пред ним roast-beef окровавленный, / И трюфли, роскошь юных лет, / Французской кухни лучший цвет, / И Страсбурга пирог нетленный / Меж сыром лимбургским живым / И ананасом золотым».* Можна говорити про те, що російські аристократи не любили вітчизняної кухні, як, втім, і вся аристократія світу. Їм неодмінно подавай щось особливе та заморське.

Тема обжерливості дуже яскраво зустрічається в літературних творах. Оскільки обжерливість завжди вважалася смертним гріхом, то створені в них образи «ненажер» часто представляються в сатиричному плані. Опис пристрастей до їжі вдало використовується авторами для характеристики окремих персонажів, а також для опису культури, традицій і побуту того часу. У вторах концепт «їжа» не тільки супроводжує важливим значним подіям життя людини: зустрічам, весіль, свят, а й є важливою характеристикою, засобом розкриття характерів, служить засобом символізації їх образів.

Чехов присвятив ненажерам безліч творів. В оповіданні «Сирена» секретар світового з’їзду Жилін каже про їжу, як поет: «*Благодетель мой, пока еще чувствуете в животе искры, кушайте икру саму по себе или, ежели желаете, с лимончиком, потом простой редьки с солью, потом опять селедки, но всего лучше, благодетель, рыжики соленые, ежели их изрезать мелко, как икру, и, понимаете ли, с луком, с прованским маслом... объедение!».* І все закінчується тим, що спокушені цими розмовами чиновники кидають справи і

відправляються в ресторан. В оповіданні «Про тлінність» детально описувався шлунковий екстаз гурмана, який готувався проковтнути млинець з різними закусками: *« ... сел за стол, покрыл свою грудь салфеткой и, сгорая нетерпением, стал ожидать того момента, когда начнут подавать блины ... Вокруг напитков в художественном беспорядке теснились сельди с горчичным соусом, кильки, сметана, зернистая икра ... ».*

Висновки. Незважаючи на те, що їжа, на перший погляд явище буденне і повсякденне, але саме, поети і письменники допомагають занурюватися читачам в світ побуту і культури російського народу. Герої літературних творів раз за раз сідають за стіл, встають з-за столу, зі смаком випивають, дзвенять столовими приборами, передають один одному страви з апетитними начинками. Короткий огляд гастрономії в художній літературі російських письменників показує наскільки кулінарна поетика може бути різноманітною в ракурсі художнього твору. Тема їжі невичерпна, що завжди дає автору можливість збагатити текст, а читачеві – краще його зрозуміти. Саме уживання автором у вторах кулінарної лексики для характеристики персонажів засвідчує їхню належність до відповідної соціальної чи етнічної групи. Таким чином, можна прийти до висновку, що висвітлення гастрономічного займає провідне місце в творах російських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байбурін А.К. Ритуал в традиційній культурі : структурно-семантичний аналіз східнослов'янських обрядів / А.К. Байбурін. – Санкт-Петербург : Наука, 1993. – 240 с.
2. Головницька Н.П. Лінгвокультурні концепти «їжа» та «das Essen» в порівняльному висвітленні (семантика російських і німецьких глютонічних номінацій) / Н.П. Головницька // Вісник ВГПУ. – Волгоград : Зміна, 2007. - № 2 (20). – С. 14-18.
3. Когут К.К. Мотив їжі в п'єсі А.А. Платонова «Чарівна істота» / К.К. Когут // Філологічний клас, 2013. – № 1. – С. 111-115.

4. Оглянич А.В. Потреби - дискурс – комунікація : [монографія] / А.В. Оглянич. – Волгоград : Парадигма, 2004. – 507 с.

5. Павлов А.М. Образ їжі і пиття в романі Ф.М. Достоєвського «Злочин і покарання» / А.М. Павлов, М.О. Ладога // Критика та семіотика, 2006. – Вип. 9. – С. 78-91.

6. Похльобкін В.В. З історії російської кулінарної культури / В.В. Похльобкін. – Москва : Центрополіграф, 2009. – 451 с.

7. Сохань І.В. Як досліджувати гастрономічне? До питання про дефініції та підходи – Вісник Томського державного університету. Культурологія та мистецтвознавство, 2019. - № 1 (9). – С. 99-109.

8. Фразеологія російської мови як відображення мовної картини світу. – Росія (Єкатеринбург), 2019. – С. 89-93.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

UDC 13.159.9:27

THE HISTORY OF THE CHRISTIAN CHURCH FOUNDATION

Siniy Sergey
a teacher of history, a pastor of the church of
Christ the Savior, an author of many articles
in Ukrainian and foreign scientific
and theological journals,
Kherson, Ukraine
Shevelova-Harkusha Natalia
Ph.D. Phil. Sc., an associate professor
of the department of APMS
Kherson State Maritime Academy
Kherson, Ukraine

Annotation. The article is devoted to the history of creation of Jesus Christ's Church on the earth. At the beginning of the article, facts that preceded the emergence of the Church, were submitted, namely: choice and call of Jesus' disciples, learning of Christianity foundations about importance of God's Law fulfillment, about love and mercy of God to all who loved Him, about salvation of the human soul through repentance for gaining the eternal life. The foundation for the birth of the Church was Jesus' promise in Caesarea Philippi, in one of the Roman colonies, in which Jews and pilgrims honored pagan deities. Using as example the story from the Bible, the author shows what kind of "stone" God lays in the foundation of His Church. And the strong faith of Simon-Peter, who received his new name Cephas (Peter) for this, becomes such a "stone"". At the end the author concludes that Christ's promise of the inviolability of His Church remains relevant nowadays, because God, as it was before, keeps seeking His disciples and calls people for Him to serve in His universal and unique Church.

Key words. Apostles, the promise of God, Caesarea Philippi, occultism, Christ Anointed by God, the Church of Jesus Christ, “a stone of firm faith”.

Introduction. The Beginning of the Early Apostolic Church The foundation of Christianity is laid on the personality of Jesus Christ, the Young Teacher, who lived in Palestine in the first century. At the age of 30, Jesus Christ chose 12 people to be His disciples, who were named Apostles in the Scriptures. The word ***apostle*** (gr. Ἀπόστολος) is translated from ancient Greek as “*ambassador, messenger*” (from the Greek word ἀποστέλλω – “*to send*”) and indicates the closest disciples and followers of Jesus Christ, preaching the Gospel and building the Church on the earth [3, p. 136; 6, p. 225].

Jesus taught and instructed His disciples for three and a half years, preparing them for a very important and great mission. From day to day, Jesus went with his disciples to different cities, preaching about God the Father and about His Heavenly Kingdom [2, p. 40]. The Lord Jesus spoke about the importance of God's Law fulfillment, about love and mercy of God to all who loved Him, about salvation of the human soul through repentance in order to gain the eternal life. All this time, the disciples listened attentively to Christ, learned from Him and asked His Rabbi about what the Heavenly Kingdom of His Father really looked like [7, p. 162].

When the time of Jesus, which He had to live with the disciples on the earth, came to an end, He began to reveal to them the special secret of His Divine Mission as Savior and High Priest. Jesus knew that the time was coming, and they had to go quickly to Jerusalem, to the south of Israel, to the place where Christ had to suffer and pay for the sins of all people.

But before that an important and significant event had to take place in the northern part of the state, which was called ***Caesarea Philippi***. The Evangelist Matthew tells us about this event in chapter 16. There is not much information on this episode from historical sources. This city is not on the world map today. And the readers may think that this is not a particularly bright event, and it does not really matter. But in reality it is not so [8].

The Lord Jesus Christ had to bring His disciples to Caesarea Philippi in order to leave them a very important promise about the Church. It was a turning point in the history of mankind.

The aim of the work is to define the church in the Biblical and Christian understanding and trace the history from the beginning of the birth and existence of the Church of Jesus Christ on the earth. The word "***Church***" (from Old Greek ἐκκλησία – "*ecclesia*", derived from "*ecclesis*", which means "*call up, summon*") is translated as a collection of saints, whom God separated from the "sons of darkness" for Him as a special sacred army that He calls to Him for service. The word "*kadosh*" (Hebrew קדיש) is translated into Russian as "*separated, intended*" for God (from the word "*lehakdish*" – "*to prescribe*") [6, p. 225]. Thus, the Church was intended by God in order to reveal God's glory on the earth and to call the chosen people to serve for the salvation of other unsaved souls [3, p. 436].

Materials and methods. Based on historical data, the historical and systemic method, contextual and comparative methods of analysis, it becomes obvious that Caesarea Filippi at the time of Jesus was in the northern part of Judea and was its administrative and cultural center. Judea, like the rest of the Kingdom of Israel, was a province of the Roman Empire. Roman power ruled and controlled everything in Judea, as well as in many other colonies captured by Rome. The king and the governor of Rome was Herod Philip II. Herod wanted to please the Roman authorities, headed by Caesar Tiberius Claudius Nero, in every possible way. So, Herod decided to call the city Caesarea, as a derivative of the Greek word "Caesar" (Greek Καίσαρας, Latin Caesar – the title of Roman emperors). The second part of the name of the city Filippi bore the name of the Roman tsar Philip, which amused the pride of the ruler noticeably [5, p. 85-92].

Judea was submitted to the power of Rome, which conquered not only vast lands of neighboring states, but also borrowed their *mythical deities* to worship them. Caesarea Filippi became a real concentration of paganism, mysticism and occultism. Thus, the mythical *god of wildlife and fertility Pan* became one of the most revered deities in that area. When Christ and the disciples came to this city, they saw that it

had magnificent architecture, beautiful buildings, temples, streets and wealthy houses of Roman citizens and Jewish nobility. But when Jesus and His Apostles came to that place by the rock, they saw crowds of people there, who were heading straight to the cult temple. It was the altar and temple of the god Pan.

Prior to this, Jesus did not speak openly to His disciples about Himself as the Messiah. But it was precisely this place in Caesarea Philippi that the Lord Jesus chose in order to reveal His secret prophecy about Him and God's Church on the earth to the disciples [7, p. 174]. Then Jesus asked his disciples: "*Who do people say that the Son of Man is*?" (Matthew 16:13) [9]. After a little reflection, the disciples said: "*Some say John the Baptist, others say Elijah, and others Jeremiah or one of the prophets*" (Matt. 16:14) [9]. Indeed, many people knew Jesus as the Son of Joseph the carpenter and his wife Mary. They could not believe that Jesus of Galilee was the Son of God. Others believed that the Old Testament prophet Elijah or Jeremiah was embodied in the body of Jesus Christ. Someone mistook Jesus for John the Baptist.

Jesus knew that many Jews did not understand His teaching and words. He was a real reformer, Who often said unusual and even radical things. But when Jesus heard this answer from the disciples, He turned to them, saying: "*But who do you say that I am?*" (Matthew 16:15) [9].

This question was a kind of examination and test for the disciples of Christ. At that moment, their Teacher stood in silence and waited for the correct answer from His disciples. He often revealed to them the secrets of His Heavenly Father, talking about Him and about His unity with God the Father. They often heard Him say: "*I and the Father are one. I am the Son of God. Believe My works, so that you may know and and understand that the Father is in me and I am in the Father*"(John 10:30, 36, 38) [9]. Then it was Peter who gave his answer quickly with complete confidence in the correctness of his words: "*You are the Christ, the Son of the living God*" (Matt. 16:16) [9]. In other words, he said, "*I know who You are, Jesus! You are the Messiah! Son of the Living God! You are Christ, the Anointed One of God, sent to us to the earth from heaven by His Heavenly Father*".

And Christ answered the Apostle Peter, who was called Simon at that time:

"*Blessed are you, Simon Bar-Jonah! For flesh and blood has not revealed this to you, but my Father who is in heaven*" (Matt. 16:17) [9]. It was the Spirit of God that revealed the truth to Peter and prompted him to speak these words.

It was the moment of truth. Then Christ made an important promise, which He left to mankind for all ages [4, p. 12]. Jesus said to Peter: "*And I tell you, you are Peter, and on this rock I will build my church, and the gates of hell shall not prevail against it. I will give you the keys of the kingdom of heaven, and whatever you bind on earth shall be bound in heaven, and whatever you loose on earth shall be loosed*" (Matt. 16:18-19) [9]. Thus, it was a place in Caesarea Philippi where Jesus gave His disciple Simon a new name, which in Aramaic sounded like Cephas or Peter (Petros) in Greek, which means "stone, rock". It was so because of his firm faith and recognition of Christ as the Messiah.

The new name of the Apostle became a symbol of a solid foundation for the Church of Christ for all ages. In other words, Jesus told his disciples: "*Do you see this rock, this stronghold of paganism? They began to worship Satan through idols and forgot about the Lord God completely. But evil will not triumph on the earth! I will create MY CHURCH, and God's faithful people will serve God and fight for those who have gone the wrong way on their way to hell. But this GATE OF HELL will never prevail against the Church of the Lord God! No one can destroy it, because the Church of Christ is indestructible and unshakable*" [7, p. 163].

Results and Discussion. Jesus was jealous of the work of heaven and of His Mission. Seeing the atrocities of people, the heavenly plan simply "burned" within Him. Now it was no longer a secret. This was the truth that Christ revealed to His disciples.

When Jesus spoke these words, He spoke not as the Son of the carpenter, but as the Messiah, as the Anointed One of God the Father, the full Lord and Sovereign of everything that existed in the world. This promise of Christ resounds today with the same resounding power as it did two thousand years ago.

So it is and so it will be, because there is no longer a power in the whole universe that could overcome the Lord God Himself, Our Creator and Almighty. And

it was a prophecy from the Lord. It was a powerful promise, an incredible statement and plan of God, of which we as Christians, followers and disciples of Christ are also a part.

Thus, the Apostles witnessed the promise that Christ gave to all His disciples for the ages in Caesarea Philippi. This was the beginning of the foundation of Christ's Church on the earth.

Conclusions.

1. Christianity lays on the teachings of Jesus Christ, the Son of God, who came to the earth with a messianic purpose, not only to save the souls of people and redeem them with His sacrifice from the slavery of sin and death. One of the main goals in the Mission of Christ was the founding of God's Church on the earth.

2. To achieve His goal of creating the Church, at the age of 30, the Lord Jesus Christ began to call to his ministry disciples who were called the Apostles of Christ, literally "*messengers*" of God (from the Greek word ἀποστέλλω – "*to send*"). This means that Christ's purpose was to teach disciples and make them aware in the truths of God in order to send them into the ministry of preaching the Gospel.

3. The Lord Jesus spoke about the importance of God's Law fulfillment, about love and mercy of God to all who loved Him, about salvation of the human soul through repentance for gaining the eternal life.

Jesus taught and instructed His disciples for three and a half years, preparing them for a very important and great mission. Day after day, Jesus went with his disciples to different cities, preaching about God the Father and about His Heavenly Kingdom.

4. In the city of Caesarea Filippi, which was a Roman province in the first century, the local Jewish people, professing the pagan gods, worshiped the mythical god of fertility Pan. When Christ and his disciples arrived at this place, Jesus, who saw the whole picture of what was happening, established there His Law on the creation of God's Church on the earth.

5. In contrast to the "gates of hell", an example of which was the pagan temple in Caesarea Philippi, Jesus Christ established His Church on the "stone of firm faith",

which was originally the Apostle Peter. Peter, who was once a simple fisherman, became “the foundation stone” of the Church.

6. The promise of Christ that no one and nothing will destroy His Church sounds today with the same thunderous power as it did two thousand years ago. It was a powerful promise, an incredible statement and a plan from God, of which we as Christians, followers and disciples of Christ are also a part.

7. God calls every person today to come to Him and become a part of His Church, which is eternal and unique, because it belongs to His Heavenly Kingdom and is its embodiment here on the earth.

REFERENCES

1. Belyaev L.A. Christian Antiquities: An Introduction to Comparative Studies. – SPb: Aleteya, 2000 . – 575 p.

2. Glasser A.F. Kingdom proclamation. The history of God's mission in the Bible / Trans. from English. – Kh.: TCI, 2017. – 448 p.

3. Cottrell J. Faith Conveyed to the Saints. – Simferopol: Teaching Ministries International, 2006. – 640 p.

4. Neibor R.W. Pastoral vocation. – K.: Emanuel, 1997. – 248 p.

5. Sannikov S. Popular history of Christianity. 20 centuries on the way. – O.: Bogomyslie, 2002 . – 668 p.

6. Searle J.T. Theologian in the post-Christian society / Trans. from Eng. O.Panich. – K.: Dukh i litera, 2020. – 272 p.

7. Siniy S., Sheveleva-Garkusha N. Reflections on the eternal. – 2 volume. – Kharkov: JV “Ozyorov”, 2021. – 354 p.

8. Siniy S. Sermon on the mysteries of the Kingdom of Heaven [Electronic resource] // Record of the ministry from 11.10.20. URL: https://www.youtube.com/watch?v=cT6AIyciJpE&t=4848s (date accessed: 17.12.2020).

9. Bible. Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments. Canonical / Synodal translation. – K.: Ukrainian Bible Society, 2017. – 292 p.

378.014.6

ФЕНОМЕН АКАДЕМІЧНОЇ НЕЧЕСНОСТІ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ

Левченко Леся Юріївна
кандидат філософських наук, доцент
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
Україна

Анотація. У статті розглядаються теоретичні основи розуміння поняття «академічна нечесність». Розглянуто різновиди академічної нечесності на підставі чинного законодавства (зокрема Закону України від 05.09.2017 року «Про освіту»). Показано, що неможливий розвиток освіти та науки без дотримання стандартів та принципів академічної доброчесності, саме вона є показником розвитку суспільства.

Ключові слова: академічна доброчесність, академічна нечесність, академічний плагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, освіта.

Однією із складових якості вищої освіти, підвищення конкурентної спроможності фахівця є відповідальність студента за результати освітньої діяльності. У цьому контексті академічна чесність є системоутворювальною характеристикою, яка впливає на формування етичних якостей майбутніх професіоналів, зокрема: відповідальності, сумління, порядності, довіри, справедливості, поваги. Можна констатувати, що масштаби поширення нечесної поведінки серед студентства, безвідповідальне ставлення до результатів освітньої діяльності знижують якість навчання та приводять до підготовки некомпетентних фахівців [1].

Однією з головних причин існування та поширення проявів феномену академічної нечесності є розповсюдження та узвичаєння імітації освітньо-наукової діяльності як особливого виду соціальної псевдоактивності, коли співпраця науково-педагогічних працівників зі студентами здійснюється за

принципом «одні роблять вигляд, що навчають, а інші – що навчаються». Варто відзначити, що впродовж достатньо тривалого часу більшість провідних університетів світу активно борються з проявами академічної нечесності з боку студентів, викладачів та дослідників. Проте ефективність такої боротьби не завжди є високою [2].

Варто зазначити, що академічна доброчесність стосується не лише якості освіти, а й зокрема, вона прямо впливає на те, яких громадян виховує система вищої освіти в державі, які цінності закладаються під час навчання в університетах країни. В перш за все, варто зауважити, що доброчесність являє собою довіру, в свою чергу недоброчесність проявляється через ментальність нашого суспільства, характеризуючись тим, що так набагато простіше жити всім сторонам академічної спільноти.

Неможливий розвиток освіти та науки без дотримання стандартів та принципів академічної доброчесності, саме вона є показником розвитку суспільства. Академічна доброчесність є моральним ядром академічної культури. Ось чому пояснення основних засад академічної доброчесності студентам та молодим науковцям в процесі навчальної, виховної та наукової діяльності стає одним із найбільш важливих завдань. Саме на молодь покладають великі надії щодо утвердження і поширення високих етичних і моральних ідеалів та належних стандартів доброчесності у процесі навчання та наукової діяльності [3].

Для забезпечення академічної доброчесності необхідно дотримуватися наступних принципів: демократизму, законності, справедливості, науковості, професіоналізму та компетентності, партнерства і взаємодопомоги, поваги і взаємної довіри, відкритості і прозорості, відповідальності за порушення академічної доброчесності.

У новому законі України «Про освіту» одним з аспектів державної політики є «академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої)

діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень». А також окреслено види порушень академічної доброчесності:

академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

фабрикація – вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

фальсифікація – свідома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

обман – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;

хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

необ’єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти [4].

За порушення академічної доброчесності педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

-відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання;

-позбавлення присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи присвоєного вченого звання;

-відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;

-позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади.

За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

-повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);

-повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;

-відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);

-позбавлення академічної стипендії;

-позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання [4].

Види академічної відповідальності (у тому числі додаткові та/або деталізовані) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності визначаються спеціальними законами та/або внутрішніми положеннями закладу освіти, що мають бути затверджені (погоджені) основним колегіальним органом управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їхньої відповідальності.

Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності визначається уповноваженим колегіальним органом управління закладу освіти з урахуванням вимог цього Закону та спеціальних законів.

Кожна особа, стосовно якої порушено питання про порушення нею академічної доброчесності, має такі права:

-ознайомлюватися з усіма матеріалами перевірки щодо встановлення факту порушення академічної доброчесності, подавати до них зауваження;

-особисто або через представника надавати усні та письмові пояснення

або відмовитися від надання будь-яких пояснень, брати участь у дослідженні доказів порушення академічної доброчесності;

-знати про дату, час і місце та бути присутньою під час розгляду питання про встановлення факту порушення академічної доброчесності та притягнення її до академічної відповідальності;

-оскаржити рішення про притягнення до академічної відповідальності до органу, уповноваженого розглядати апеляції, або до суду [4].

Відповідальність за дотримання принципів доброчесності є як особистим обов'язком, так і спільною справою. Кожен член академічної спільноти – кожен студент, член професорсько-викладацького складу, представник адміністрації, несуть відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності під час навчання, викладання та здійснення наукових досліджень [5].

Вища освіта повинна створити фундамент академічної доброчесності, яка базується на інтелектуальній гідності і повазі до думок та ідей інших.

Основним інструментом дотримання академічної доброчесності є Кодекси честі. В кожному ВНЗ повинні існувати подібні документи, що містять окрім переліку етичних норм, яких повинна дотримуватись академічна спільнота, ще й санкції за їх порушення. Правила поведінки повинні поширюватися на всіх студентів та викладачів, причому, як правило, вони прописані в окремих документах. Важливим є те, що викладачі та студенти беруть участь у розробці та встановленні норм Кодексу, а також слідкують за їх виконанням.

З огляду на це головне завдання суспільства – формування спільноти, яка сповідує принципи академічної доброчесності. Особлива увага, звісно, повинна бути приділена формуванню професійних спільнот, для яких принципи доброчесності є базовими, життєво необхідними моральними чеснотами.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Сопова Д. Поняття академічної чесності: науковий дискурс / Неперервна професійна освіта: теорія і практика (Серія: педагогічні науки)

випуск N 3-4 *(*52-53), 2017 *С.*26-31.

2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. – К.: Таксон, 2016. – 234 с.

3. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: кол. моногр. / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. – Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. – 169 с.

4. Закон України «Про освіту»: станом на 22 вересня 2017 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2017. – 122 с.

5. Фундаментальні цінності академічної доброчесності. Перекладено за виданням «The Fundamental Values of Academic Integrity», видання друге. Міжнародний центр академічної доброчесності. Ред. Тедді Фішман. Університет Клемсон. 1999. -36с.

ECONOMIC SCIENCES

УДК 338.001.36

INDEX METHOD OF ANALYSIS: VALUES AND PROSPECTS OF APPLICATION

Vitrenko Olena
PhD in Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of Tourism,
Hotel and Restaurant Business,
Dnipro Humanitarian University,
Dnipro, Ukraine

Annotation. The index method of analysis is one of the most common in analytical practice. Along with the opportunities provided by this method, there are a number of shortcomings that cause significant errors in calculations in regulatory calculations and in general in the planned work. The article considers theses on the negative impact of the elimination method and the application of the base-index model in the estimated rationing.

Key words. Price index; model; elimination; resource approach; resource index model; synergy effect.

Introductions. The modern world is based on the widespread use of information technology, which provides new opportunities for management decisions based on the use of innovative methods of economic and statistical analysis. At the same time, the analysis of economic activity as a science offers almost no new solutions. The method of chain substitutions is based on the method of elimination, which was appropriate in times of low automation of analytical activities. The changing times for global informatization and the latest technologies are forcing the search for innovative analysis technologies. The index method in analysis is the most

common form of interpretation of data and practical activities of economists. That is why the problem is considered relevant.

Aim. The purpose of the article is to pose the problem of the influence of the elimination method in a wide range of issues of practical application of the index method in economic analysis: as a methodological problem and as a problem of practical application of basic indices by economic entities.

Materials and methods. One of the most important issues of the methodology of economic analysis, of course, is the systematization of methods for assessing the impact of factors on performance. Determination and selection of factors for the analysis of a performance indicator is carried out on the basis of theoretical and practical knowledge acquired in a particular field. This is usually based on the fact that the study of a larger set of factors provides more accurate results of the analysis.

In terms of functional dependence, the corresponding value of an individual factor corresponds to a strictly defined value of the performance indicator. With stochastic dependence, the change in the factor feature gives several values of the function. The index method is one of the most common methods of analysis, used as a tool to calculate the relative values of structure, intensity, coordination and efficiency.

Kupalova G.I. [1] indicates that the main tasks of the index method include:

- assessment of changes in the level of indicators of the studied phenomenon;
- identifying the role of individual factors in changing the performance trait4
- assessment of the impact of changes in the structure of the population on the dynamics.

The choice of factor analysis techniques depends on the nature of the relationship between the phenomena, which can be functional or stochastic. If the relationship between the factors and the performance indicator is functional, then in analytical practice, elimination techniques are used.

Elimination is the elimination, exclusion of the influence of all but one factor on the value of the performance indicator. This technique is based on the conditional

recognition that all factors change independently of each other: first one changes, and all others remain unchanged; then two change; then three, etc. for constant others. This makes it possible to determine the influence of each factor on the value of the studied indicator separately [2, p.84].

Because the essence of elimination is the assumption that the factors act independently of each other, there is an error in estimating one of the factors of influence. Moreover, the practice of analysis has shown that such an error refers to the last of the indicators in a series of chain substitutions. Thus, the result of any analysis depends on the established priorities of the features or simply on the random distribution of factors in the sequence of analytical procedures. The results of factor analysis based on the method of elimination are considered by many experts to be far from reliable values [3; 4].

Results and discussion. Some economic activities of economic entities become the most sensitive to the application of imperfect methods of index method of analysis, which is based on the method of elimination for basic indicators. Thus, in the field of construction, estimated rationing is used, where the basic price indices do not fully correspond to the resource potential used at different construction sites. However, it is the basic-index approach laid down in the methodology of budget planning and regulatory pricing in the construction industry in accordance with the approved standards. Thus, the Standard for construction and installation works approved the price index – 8, which does not correspond to the current state. Of course, this index is used for objects of the same type. However, in practice, construction objects have different ratios by groups of resources: the cost of mechanisms; cost of materials; qualifications of construction workers and, consequently, the payroll. That is why the application of the base-index planning model leads to inefficient use of resources and reduced quality of construction and installation work, as well as to the irrational use of budget funds.

Based on the results of analytical practice, experts recognize the absolute imperfection of the base-index model. We consider the resource-index model to be a promising area of application of the index method in the analysis.

Therefore, an important provision of modern analysis should be the assertion of the existence of a relationship and, most importantly, the simultaneous change of factor indicators under the influence of changes in each of them.The index method of analysis is one of the methods that are developed on the basis of the basic method - elimination. Unlike others, the index method predominates in the practical application of analysts. That is why it needs additional research in modern conditions.

Conclusions. Modern economic analysis requires the latest approaches to determine the impact of factors on the resulting indicators. The results of factor analysis based on the method of elimination are considered by many experts to be far from reliable values. This opinion is based on the existence of mutual influences of factor features. Moreover, such interdependence creates synergy. It is to assess its impact to focus the attention of scientists in the field of information technology in economics. Thus, an important area of research in the development of economic analysis methodology is the assessment of the synergistic effect.

REFERENCES

1. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу [Електронний ресурс]. – Режимдоступу:http://pidruchniki.ws/13500826/ekonomika/metodi_determinovanogo_faktornogo_analizu.

2. Економічний аналіз: Навч. посібник / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток; За ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. – К.: КНЕУ, 2001. – 540 с.

3. Голиков А. Почему базисно-индексный метод изжил себя и какие перспективы у сметного ценообразования в России. [Електронний ресурс]. – https://vc./tech/157516-pochemu-bazisno-indeksnyy-metod-izzhil-sebya-i-kakie-perspektivy-u-smetnogo-cenoobrazovaniya-v-rossii.

4. Орлова С.Ю. Счетная палата следит за ходом реформирования системы ценообразования в строительстве. [Електронний ресурс]. – https://ach.gov.ru/checks/schetnaya-palata-sledit-za-khodom-reformirovaniya-v-stroitelstve.

BASIC REQUIREMENTS FOR THE ORGANIZATION MANAGEMENT SYSTEM IN MARKET CONDITIONS

Garmatiuk Oksana Olehivna,
Ph.D. in Economics, Associate Professor
Matvieiev Vitalii Serhiiovych
Student
Ternopil Ivan Puluj National Technical University
Ternopil, Ukraine

Introduction. Any organization, regardless of its functional purpose, can be described with the help of basic parameters, among which the main ones are: the purpose of the organization, its organizational structure, external and internal environment, a set of resources, normative and legal base, specifics of the process of functioning, the system of social and economic relations, as well as organizational culture.

Purpose of the work. The purpose of the work is our own study of the management system of the organization and the allocation of requirements for this system, which can characterize the degree of its organization.

Materials and methods. To achieve the goal and solve the problems the following research methods were used: descriptive, which served to establish the types of system components; contextual analysis - to study the requirements affecting the management system of the organization as an object of study; discourse analysis - to study the strategies and tactics of the general concept of management systems research.

Results and discussion. The management system of any organization is a complex system designed to collect, analyze and process information in order to maximize the final result under the established requirements.

According to the conducted scientific research we can distinguish five types of system components: micro-level, functional, macro-level, hierarchical and process. Each of these components of the system forms a particular group of its characteristics.

The micro-level of the organizational system is based in the context of a variety of studied and inseparable quantities (elements). The structure of the system marks the arrangement of the selected elements and their interrelationships.

The functional component of the system is understood as a set of actions (functions) that must be performed to implement the objectives of the system [10, p. 25]. The macro level of the constituent organization characterizes the system as a whole, functioning in a "system environment. This means that the real system cannot exist outside of the system environment, and the environment is the system within which the selected objects of research.

Hierarchical system is based on the concept of "subsystem" and defines the whole system as a set of subsystems arranged hierarchically. The process component also characterizes the state of the system over time. When studying the management system of the organization as an object of study, it is necessary to identify the requirements for management systems, which can be used to characterize the degree of organization of systems. Such requirements include: determinism of system elements; system dynamics; the presence of a control parameter in the system; the presence of a control parameter in the system; the presence in the system of channels (at least one) feedback [9]. Compliance with these requirements should provide the conditions for an effective level of functioning of governing bodies. Let us consider these requirements in detail.

In management systems, determinism is manifested in the organization of interaction between units of management bodies, in which the activity of one element of management is marked on the other elements of the system. The second requirement of the organization management system is dynamism, i.e. the ability, under the influence of external and internal factors, to remain for some time in a certain unchanged qualitative state.The control parameter in the control system should be understood as a parameter (element), which can be used to control the activities of the whole system and its individual elements.

The next, fourth requirement presented to the control system should be called the presence in it of a control parameter, that is, such an element that would

constantly monitor the state of the control subject, without exposing it to controlling influence. The presence of direct and feedback relationships (the fifth requirement) in the system is provided by a clear regulation of the management apparatus to receive and transmit information in the preparation of management decisions.

The requirements to the management system as an object of research are considered. What gives us such a consideration?

1. When considering a particular organization as an object of study, we should always record and compare its system characteristics. This allows us to better understand that organization and determine what class of complexity it belongs to.

2. To improve the management system using computer technology, organizational design must be brought to a level that provides a clear division of responsibilities between managers and executors.

3. Personal responsibility of managers and executors is necessary. When designing a management system, it is necessary to record clearly who is doing what in the management system, who is responsible for what.

4. It is necessary to have information support for the system at the level of management decisions.

Conclusions. Therefore, the management system as an object of study has the following features: consists of several (at least two) elements arranged hierarchically; elements of systems (subsystems) are interconnected through direct and reciprocal relationships.

On the implementation of the proposed requirements, then they can be realized only based on the general concept of the study of management systems, as decision-making systems that the end result of management systems are managerial decisions.

REFERENCES

1. Herasymchuk V. H. Rozvytok pidpryiemstva: diahnostyka, stratehiia, efektyvnist. K.: Vyshcha shkola. 1995. 289 c.

2. Hoichuk O.I. Ekonomichni osnovy funktsionuvannia pidpryiemstva: navch. posibnyk. K.: IAE. 2010. 467c.

FOOD SECURITY THREATS IN ARMENIA

Gohar Vazgen Voskanyan
Ph.D. in economics,
Scientific researcher, assistant
M. Kotanyan Institute of Economics of the NAS RA,
Armenian National Agrarian University
Yerevan, Armenia

Introductions. The concept of "security" is closely related to the category of "national interests". Moreover, the first comes from the second. First of all, national security is called to ensure the guarantees of vital interests - national sovereignty, territorial integrity of the state, protection of its population, invulnerability. In other words, the interests for which the state will agree to go to war rather than enter into a dialogue. In other words, national security is a strategy aimed at securing the vital interests of the state and the nation [1].

Ensuring food security is one of the most important components of national security. According to the Rome Declaration on World Food Security and Plan of Action accepted at the World Food Summit in 1996 food security is achieved, if all people at all times, have physical, social and economic access to sufficient, safe and nutritious food which meets their dietary needs and food preferences for an active and healthy life. By contrast, food insecurity exists when people lack secure access to sufficient amount of safe and nutritious food for normal growth, development as well as for being active and healthy [2].

Aim. The purpose of this article is to study and identify the main obstacles to food security in Armenia and to present clear recommendations for their elimination.

Materials and methods. The research was based on the works of Armenian and foreign authors as well as research materials of international organizations. Comparative-analytical methods were used.

Results and discussion. The country's food security is mainly ensured through the development of agriculture, food production and food import systems. Food

security is important both at the international level and in the Republic of Armenia. Numerous legal acts have been adopted to ensure the food security system, from which it can be distinguished:

- Declaration of Human Rights
- UN Millennium Development Goals,
- RA Law on Ensuring Food Security,
- "National Security Strategy of the Republic of Armenia"
- "The concept of ensuring food security of the Republic of Armenia", etc.

The main indicator of the country's food security is the level of food self-sufficiency. The analysis of the data of the National Food Balance of the Republic of Armenia shows that, according to the data of 2019, the level of self-sufficiency of vitally important food products, calculated at energy value, was about 52.5%. A high level of self-sufficiency is ensured in the republic in the direction of potatoes, vegetables, fruits, grapes, mutton, eggs, fish. Adequate self-sufficiency level is provided for beef, pork, milk and dairy products, while the self-sufficiency level of wheat, legumes, vegetables, vegetable oil and poultry meat remains low [3].

In the current stage of internationalization of the world economy, if we exclude the internal and external threats of the given country, it is economically expedient to import certain food products from the countries where its production is more favorable. However, as the COVID-19 epidemic has shown, even under favorable conditions for agricultural production (in 2019-2020, the production of food and raw materials of plant and animal origin increased and the demand was relatively stable), world food prices can show a jumping behavior. In general, it should be noted that for the 12th month in a row, world prices for raw food products have risen, first of all, the price of sugar has risen. The latter is explained by the fact that part of the sugarcane is used as a raw material for biofuels. In 2021 world food prices reached their highest levels since 2014. As the food market of Armenia directly or indirectly depends on the prices of the foreign market, the price fluctuations of the latter inevitably affect the domestic market of Armenia. By the way, the markets of grain, vegetable-animal oils, poultry and pork, which meet most of the demand, especially

due to imports, are directly affected. The prices of sugar and potatoes are indirectly dependent, as the raw materials of the former are completely imported, and the demand for high-quality planting material of potatoes is mainly met at the expense of purchases from European countries. Suffice it to say that in 2021 the price of 1 ton of seedlings imported for sowing increased by about 100 thousand drams. The latter will inevitably affect the selling price of the crop. But the reality is that it directly hits the consumer's pocket and affects the producer's income. It is noteworthy that the villagers point to the fact that the price of 1 egg is higher than 1 kg of potatoes, and the price of 1 liter of bottled spring water exceeds the purchase price of milk. Rising food prices not only exacerbate the poverty of the population, but also force them to give up quality food and a balanced diet. Studies show that food costs have not changed much, especially in the face of rising poverty, especially in households close to the poverty line. It could not be otherwise, because in the conditions of low solvency, many are forced to change the range, increasing the consumption of relatively cheap, low-quality food. In such a situation, a lot of attention is paid to dishes made of pasta, potatoes, vegetable oil, flour and vegetables.

It is noteworthy that even in the case of rural families, the consumption of food of animal origin - eggs, butter, dairy products, especially meat - has become an expensive pleasure [4]. In 2018 the poverty incidence in Armenia was 23.5% and the poverty incidence in rural settlement was 21.3% [5].

The structure of the economy has a significant impact on the social, political and other activities of any country. This is especially true in countries that are in conflict. From this point of view, the study of the structural features of the economy of the Republic of Armenia, which has suffered the negative consequences of the Karabakh conflict throughout the post-Soviet period, is of great importance [6]. In particular, as a result of the 44-day war that started on September 27, 2020, quite large arable lands passed to Azerbaijan, due to which the demand for Armenian grain was satisfied. According to the land balance of 2018, the lands of agricultural significance make 2044.5 thousand hectares, of which arable lands - 445.6 thousand hectares. Studies show that in 2018, 242.8 thousand hectares of arable land or about

54.5% were used for the purpose. There are many reasons for non-cultivation of agricultural lands, such as the difficulty of conducting profitable activities on small fragmented plots of land, inaccessibility or insufficient supply of irrigation water, inaccessibility of agricultural machinery, low level of soil fertility and lack of necessary working capital [7].

According to the World Bank, Armenia is one of the most sensitive countries in Europe and Central Asia in terms of climate change. Rising temperatures and declining rainfall are accelerating desertification. They will have a negative impact on industries that depend on climate and natural resources [8]. One of such branches is, of course, agriculture, which provides part of the country's food security.

Food and Agriculture Organization of the United Nations has singled out major drivers and underlying factors challenging food security and nutrition in the world. They are conflict, climate variability and extremes, economic slowdowns and downturns, unaffordability of healthy diets, poverty and inequality [9].

Conclusions. Studies suggest that food security is a multifactorial concept and that comprehensive measures are needed to ensure it. In particular, in order to increase the level of food security in the Republic of Armenia, it is proposed to implement the following measures:

1. Increase land use efficiency by reducing the area of unused arable land. This will make it possible to alleviate to some extent the problem of food security caused by the arable lands lost as a result of the Artsakh war.
2. Conduct agriculture with the latest technologies and innovative methods, which will increase the efficiency of agriculture and the level of income of farmers.
3. To overcome poverty in rural communities, which is one of the obstacles to food security. Therefore, it is necessary to create conditions that will allow farmers to engage in non-agricultural activities in addition to agricultural activities.
4. Use high quality seeds and farm animals.

REFERENCES

1. Markosyan A., The problems of economic security. Methodology and results. – Yerevan, 2005. - 250 pages, page 25,http://ijevanlib.ysu.am/wp-content/uploads/2018/03/35_am.pdf
2. Food security and poverty, Statistical committee of the Republic of Armemia (Armstat), January-June 2021, Yerevan, 2021 , p. 8, https://armstat.am/file/article/f_sec_2_2021_00.pdf
3. https://www.mineconomy.am/page/1333
4. Avetisyan S., How did the COPVID-19 epidemic affect food prices, Amberd Bulletin, 2021/3 (10), Yerevan, ASUE "Economist" Publishing House, 2021, 131 p., p. 43-47
5. Food security and poverty, January-December 2019, Yerevan, 2020, 111 p., p. 96, https://armstat.am/file/article/f_sec_4_2019_5.pdf
6. Khachikyan S., Ktoyan A., The Impact of the Second Karabakh War on the RA Economy, Yerevan, 2021, 108 p., p. 8,
7. Decision of the Government of the Republic of Armenia, January 23, 2020 N 68-L, on approving the concept of increasing the efficiency of agricultural land use and action plan, http://www.irtek.am/views/act.aspx?aid=103616
8. EU / UNDP Program 00085981, Sustainable Management of Forests and Pastures in Armenia to Demonstrate the Benefits of Climate Change Reduction, Adaptation in Armenia, 34 p., p. 5-6
9. The state of food security and nutrition in the world, Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2021, 211p. ,p. 3-4

LABELING AND IMAGE OF THE BANKING MANAGER

Melnichenko Vladyslav
student 2nd year, gr. MgPS-20
Goncharenko Iryna
Ph.D., scientific adviser
Kyiv National University of Technologies and Design,
Kyiv, Ukraine

Introductions. Man is characterized by work as a purposeful activity and entrepreneurship. Its formation and improvement took place over many millennia along with the development of man and society. This process continues to this day.

Aim. The method of this work studies the main factors and elements of the process of forming the style and image of managers and develops the means of purposeful creation of a holistic positive image.

Results and discussion. The level of management etiquette in banks can be assessed not by system-wide indicators, but by using appropriate indicators for individual elements of the system. These include indicators that characterize compliance with the system and its components of moral, legal, economic, organizational, technological and aesthetic standards [2].

Moral norms regulate human behavior in the field of morality, all relations in society, including management. Adherence to moral norms in the management process in the bank is an important indicator of the level of its culture.

Legal norms of management are contained in state-legal and organizational-legal normative acts. The level of management culture largely depends on the degree of development of legal norms and their use in the management process.

Economic norms set the value of economic indicators that must be achieved in the course of economic activity. Organizational rules establish the structure of the organization, the composition and procedure of individual units and individuals, as well as their relationships and interactions, internal rules, sequence and frequency of various operations and various management activities.

Technical standards establish the proportions between living and non-living labor. Based on scientific recommendations, the management system applies the standards of equipment of departments of the enterprise that perform management functions, the relevant technical standards [1]. Aesthetic requirements and standards apply to both technical means and devices used in the management process, and the external environment. Moral norms are the result of a long process of formation of relations between people. Without compliance with these norms, economic relations are impossible, because it is impossible to exist without respect for each other, without imposing certain restrictions.

Business etiquette - the order of conduct in the field of management and entrepreneurship, which includes a system of detailed and regulated rules of conduct in various business situations, including hiring, contacting management, business correspondence and business communication [4].

The role of image in banking is huge. This is truly a magic wand of a business man. Image is a kind of trademark. The better it is represented, the higher a person's reputation. And it is the key to solving many life and business problems.

Under the personal image means the image of a person, usually an authoritative, social status of the manager, who is highly valued by others. Yes, if a manager is perceived by people as a respectable person, then he is said to have an "image".

Self-confidence is a consequence of the manager's self-esteem, ie the feeling of how we look in the eyes of others. Everyone wants to be loved and respected [3].

Everyone has a sense of self-worth. If we see that customers value us, we stay on our feet, we try to improve. If we feel that people are choosing other banks or another employee, we begin to doubt ourselves, and from this everything falls out of hand, nothing happens. It is unlikely that with such a level of self-esteem we will be able to succeed in the banking sector.One of the main principles of a modern manager is to maintain a normal relationship between client and manager, and the desire to avoid conflicts. In turn, respect and attention can be earned by being a polite and restrained manager. Therefore, nothing is valued as much as politeness and delicacy.

The main task of bank management is to ensure the efficient operation of the bank in the most rational ways. This includes the organization, management of the bank and its staff. The key role is played by the managing bank. He is not only a skilled worker, but also has the ability to integrate the work of the whole team. In essence - this is the general manager of the bank (senior). This follows from the fact that management is the science of a more rational system of government. The manager must have the ability to properly assess the client, to achieve high performance of his bank [5]. The manager must be aware that if he is striving for success, he cannot work in isolation when in contact with a third party in banking or in contact with society as a whole. In general, he must create an image that would perfectly infuse him into the working environment of the manager, without any differences and misunderstood.

Conclusions. Thus, the current situation in banking requires from the manager not only high professionalism, competence, but also deep knowledge of psychology. The manager must first understand himself, define personal goals and values. Only taking into account all the requirements and possible obstacles to success, the manager can achieve really high results.

REFERENCES

1. Organization of the manager. Reference syllabus of lectures for students of educational and qualification level "bachelor" in the direction of training "Management" / Compiled by: Ivanova IV, Kazmerchuk-Palashchyna NG - K .: Kyiv. nat. trade and economy University, 2006.

2. Secrets of a skilled leader. - M .: Economics, 1992.

3. Sibitskaya LI Record keeping: Textbook. - Kyiv: Center for Educational Literature, 2006.

5. Skibitska LI, Skibitsky OM Management: Textbook. - Kyiv: Center for Educational Literature, 2007.

6. Skibitsky OM Anti-crisis management: Textbook. - Kyiv: Center for Educational Literature, 2008.

PERSONNEL MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE

Tszypen Chen
Zhuntsze Chzhao
students 2nd year, gr. MgPS-20
Goncharenko Iryna
Ph.D., scientific adviser
Kyiv National University of Technologies and Design,
Kyiv, Ukraine

Introductions. Ensuring the efficiency of the enterprise is the main reference point for confidence in its ability to function in the market in the near future and in the long run. Making a profit as a positive absolute effect from the activities of the entity is a necessary but insufficient condition to ensure its growth and development.

Aim. The purpose of this work is to introduce a sequence of formation of a management system for the efficiency of personnel use in enterprises.

Results and discussion. Efficiency allows, regardless of the chosen approach to its definition, to assess the relative effect of achieving the goals by using the appropriate set of resources. Thus, this concept is a key tool for evaluation and management, because it is on the basis of quantitative values of efficiency, appropriate decisions must be made in virtually all areas of the enterprise. Understanding any enterprise as a complex system that operates under the constant influence of environmental factors, the definition and evaluation of efficiency should be considered as a complex system concept where the appropriate role should be assigned to all subsystems of its internal environment [4].

Given the relentless globalization and rapid development of the innovative component of the economy, an important place in modern conditions is occupied by issues of ensuring the effectiveness of personnel management in industrial enterprises. After all, the effective use and development of intellectual and creative potential of staff to create and implement innovations is a key success factor in ensuring the competitiveness not only of the enterprise in the long run, but also the region and the state as a whole [3].

To improve the organizational and economic support for the effectiveness of personnel management in the enterprise it is necessary to develop an appropriate mechanism. It includes the whole set of interconnected forms, methods, means of influencing the processes of the personnel management system in order to carry out support and regulatory activities by management, aimed at ensuring the effective functioning of the enterprise [2].

The formation of the mechanism of organizational and economic support for the effectiveness of personnel management must be represented in the form of consistent implementation of the following stages:

- substantiation of the purposes and tasks of personnel policy of the enterprise;
- formation of personnel management strategy, which should correlate with the existing general strategy of the enterprise;
- definition of the necessary tools of motivation and stimulation of the personnel providing components of the mechanism, formulation of system of powers of subjects of regulation and their functional distribution;
- development and selection of scenarios for the development of enterprise personnel [1].

In order to increase the stability of the enterprise, the improvement of organizational and economic support for the effectiveness of personnel management should be shown in the form of developing an appropriate mechanism as a tool for organizing personnel activities through the application of a system of principles, functions, levers, methods and measures. the ability to systematically and purposefully monitor and control the management process through the regulation of all personnel management processes.

To improve the information and methodological support for identifying reserves to improve the efficiency of personnel management in industrial enterprises, which will include the development of a system of regression models to find hidden patterns in the context of the proposed procedure for monitoring the formation, use and capitalization of synthesized capital. parties that can be taken into account when formulating recommendations for enhancing the implementation of management

functions in order to ensure the effectiveness of personnel management [5].

In order to improve the work of staff, ensure the coherence of their work, create conditions for the development of labor potential, regulate the process of employee management, increase productivity, it is advisable to use an improved mechanism for managing the efficiency of personnel of industrial enterprises. The practical use of the management mechanism in industrial enterprises will create opportunities to achieve the objectives, improve the use and management of personnel, the formation of labor potential, obtaining the desired indicators of production and economic activity.

Conclusions. To improve the consistency of the management system of efficiency of personnel use in enterprises, it is necessary to implement the work of enterprises that will not only improve the information, organizational support of the management system, but also take into account the impact of the market environment. labor potential, establish a management process, create conditions for staff and contribute to the successful operation of enterprises.

REFERENCES

1. Bolotova OO Conditions and principles of management of regional development in Ukraine / OO Bolotova // Materials All-Ukrainian. scientific-practical conf. doctoral students, young scientists and students "Development of the 208 European space through the eyes of young people: economic, social and legal aspects" (Kharkiv, April 28, 2017). - Kharkiv: FOP Panov AM, 2017. - P. 1601–1606.

2. Gavkalova NL Features of management of intellectual property in terms of the economy of knowledge: a monograph / NL Gavkalova, AV Chistyakova. - H.: Vid-vo KhNEU, 2013. - 191 s

3. Dovgan LE Formation of organizational and economic mechanism of effective enterprise management [Electronic resource] / LE Dovgan, OG Dudukalo // Economic Bulletin of NTUU "KPI". - 2012. - Access mode: http://economy.kpi.ua/uk/node/376

4. Kramarenko AV Diagnosis of the effectiveness of personnel management on the basis of an integrated indicator / AV Kramarenko // Economic Bulletin. - 2014. - №1. - P. 113-115

5. Lakiza VV Organizatsiino-ekonomich ne zabezpechennia funktsionuvannia pidpryiemstva / VV Lakiza, K. Ya. Kachmar // Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy: zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats. - 2011. - Vip. 21.8 - P. 224-229.

УДК 339.13.021

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ПОБУТОВИХ ХОЛОДИЛЬНИКІВ В УКРАЇНІ

Данило Світлана Іванівна
к.е.н., доцент
Ляхович Олександр Іванович
магістр,
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Київського національного-торговельно-економічного університету
м. Ужгород, Україна

Анотація: В роботі розглянуто стан ринку побутової техніки в Україні та перспективи його розвитку. Наведено етапи розвитку ринку побутових холодильників в Україні. Різноманітність товарного асортименту холодильників вимагає від споживача глибокого знання споживчих властивостей товарів, принципів роботи їх механізмів і правил експлуатації.

Ключові слова: електропобутові товари, побутові холодильники, ринок, торгівля.

Мета роботи Аналіз становлення ринку побутових холодильників в Україні.

Матеріали і методи. У процесі дослідження використано методи теоретичного узагальнення і порівняння, методи системного аналізу, синтезу; загальнонаукові методи.

Результати і обговорення. Якщо розглядати сьогоднішній ринок роздрібної торгівлі електропобутовою технікою в Україні з погляду конкурентної боротьби між окремими торговцями, то його можна характеризувати як олігополію.

Характерними рисами ринку електропобутових товарів є такі тенденції:

– наявність невеликої кількості продавців (незважаючи на значну частку роздрібних точок, більшість з них або об’єднана в мережі, тобто контролюється

з одного офісу, або роздрібні ціни в них контролюються якимось одним постачальником);

– стандартизованість продукції (пральна машина відомої марки, придбана на сусідньому ринку, нічим не відрізняється за своїми характеристиками від тієї, що пропонується в іншому торговельному центрі);

– олігополія: усі учасники ринку обов’язково враховують поведінку конкурентів, виробляючи власну стратегію поведінки [1].

Період набуття Україною незалежності з початку 1991 року характеризувався трансформацією всіх ринків, обумовленою економічними і соціальними процесами, що відбувалися в державі. Динаміка ринку холодильників в значній мірі визначалася динамікою економіки в цілому і пов'язаним з цією зміною рівня доходів населення.

Існують невідповідності між грошовим і натуральним обсягами ринку. На тлі значного зростання цін у натуральному обчисленні ринок скорочувався.

Причинами цього були:

- напружена військово-політична ситуація,;

- зниження основних макроекономічних показників

економіки України та знецінення гривні;

- зменшення оплати праці в середньому на 25%,;

- складнощі з отриманням споживчих кредитів на

покупку техніки через нові вимоги – офіційне працевлаштування і дохід.[2].

Ще однією характерною особливістю на ринку холодильників є покращення ефективності енергоспоживання. Хоча більшість проданих холодильників (59%) мають клас енергоефективності А, проте зафіксовано суттєве зміщення в класи з кращою енергоефективністю. За рік з 17% ринку холодильників до 19% збільшилась частка класу енергоефективності А+ за рахунок зменшення сегменту з ефективністю В. Помітними в останньому періоді стали продажі з класом енергоефективності А++, за яким закріпився 1%.[3]

Кардинальним кроком зміни існуючого становища на Україні стала поява Постанови Кабінету Міністрів України, де були визначені пріоритетні напрямки розвитку складнотехнічних побутових товарів. Продовженням цього стала розробка цільової комплексної науково-технічної програми «Удосконалення і розвиток виробництва складної побутової техніки, інших товарів громадського споживання і господарського вжитку (далі «Програма»), метою якої було створення в Україні виробничих потужностей з виробництва конкурентоспроможної побутової техніки, забезпеченості її виробництва вітчизняним технологічним устаткуванням, комплектуючими виробами і матеріалами, а також насичення внутрішнього ринку цими товарами і зменшення дисбалансу між потребою і виробництвом. [4]

Торгівля товарами тривалого користування в У країні є провідною сферою економічної діяльності. За даними компанії GfkUkraine [5], яка проводить регулярний моніторинг продажу товарів тривалого користування в рамках роздрібної панелі електротоварів у 45 містах України з населенням понад 100 тис жителів, роздрібний продаж значно скоротився.

Існують невідповідності між грошовим і натуральним обсягами ринку. На тлі значного зростання цін у натуральному обчисленні ринок скорочувався. Причинами цього були: напружена військово-політична ситуація, зниження основних макроекономічних показників економіки України та знецінення гривні, зменшення оплати праці в середньому на 25%, складнощі з отриманням споживчих кредитів на покупку техніки через нові вимоги – офіційне працевлаштування і дохід. Як наслідок – зниження купівельної спроможності громадян, зміни у споживчих перевагах. [5] Так, якщо до 2015 р. споживачі не економили на заміні застарілих моделей побутової техніки, то останнім часом воліють їх ремонтувати.

Український ринок холодильних агрегатів є імпортозалежним. Більше 80% продукції завозиться в Україну. Спостерігається також тенденція того, що в Україні поставляються окремі комплектуючі. Збірка агрегатів відбувається в Україні з можливим з'єднанням з комплектуючими українського виробництва.

Однак така інформація або не подається в статистичні служби, або вказується за іншими кодами номенклатури продукції промисловості, які не включені в межі дослідження.

Висока вартість деяких агрегатів призводить до того, що в Україні ввозилися агрегати і станції, які раніше вже були у використанні, і кількість такого обладнання на ринку буде продовжувати рости. [6, 7].

На сьогоднішній день компресійні холодильники займають 90% ринку холодильників. Ринковий асортимент побутових холодильних приладів включає моделі різних споживчих і економічних класів, що відповідають різноманітним вимогам покупців.

Сьогодні ринок холодильників характеризується високим рівнем конкуренції, так як на ринку присутні досить багато іноземних фірм, які перенесли виробництво своєї продукції в КНР. Серед таких виробників можна відзначити, таких як : LG, Vestel, Beko.

На українському ринку представлені холодильники від простих до найскладніших і дуже дорогих моделей. Холодильники середньої цінової категорії, представлені такими марками як: Lg; Indesit; Samsung; Gorenje; Beko; Prime Technics; Whirlpool; Siemens; Electrolux. Дорогі холодильники, марками: Liebherr; Bosch; Samsung; Hitachi; Lg; які відрізняються від своїх менш дорогих моделей розмірами, обсягами, сучасним дизайном і управлінням, а також наявністю різних додаткових функцій (вбудований диспенсер для напоїв і льоду, акумулятор холоду, окрема секція для зберігання вина, інноваційне покриття, на якому не залишаються відбитки пальців, для любителів смузі та прохолодних напоїв передбачений льодогенератор та ін.).

Дорогі холодильники «екстра-класу», наприклад, модель Side-by-Side LG GR - D 267DTU оснащена рідкокристалічним дисплеєм high-tech, з телебаченням, камерою і виходом в Інтернет, оповіщення про підвищення температури; оповіщення про незакриті дверцята; швидке заморожування; система охолодження; діспенсер для охолодженої води і льоду; льодогенератор; блокування кнопок для безпеки дітей.

Найбільший попит у покупців мають двокамерні холодильники, які займають до 80 % у загальній структурі продажу. На сьогоднішній день у нас представлені практично всі найбільш популярні у світі моделі. Є можливість придбати холодильник, як з країн СНД, так і з Європи, Азії, Америки. На ринку представлені моделі від найпростіших і невибагливих до самих складних і дорогих холодильників. Великі виробники оголошують про наміри запускати у виробництво переважно моделі середнього цінового класу, вважаючи цю категорію найбільш перспективною. У середньому, такі холодильники мають схожі параметри: підтримують температуру в морозильній камері до -18 і більше, внутрішній і зовнішній дизайн на хорошому рівні у всіх виробників, повсюдно поширений А клас енергоспоживання.

Помітною тенденцією ринку є стрімкий розвиток Інтернет-магазинів. За кілька років з'явилися компанії, швидко захопили великий сегмент ринку за рахунок Інтернет продажів. Відправними даними для цього є низькі витрати на створення Інтернет магазину порівняно з реальною торговельною точкою, більше проникнення Інтернету по Україні, повільно, але виникає довіра до Інтернет покупкам серед українського населення. Хоча, звичайно, це справедливо для великих міст з великим населенням і широким Інтернет-охопленням. Визначальним критерієм при виборі місця купівлі побутової техніки для 40% українців є низький рівень цін. Широкий асортимент товару важливий для 33% покупців. Для 32% покупців - якість товарів, зручність розташування - для 27%, наявність розпродажі, знижок - для 22%. [7]

Висновки. У ході проведеного дослідження стану ринку електропобутових товарів дійшли висновку, що для розвитку виробництва товарів необхідні засоби реалізації щодо покращення розвитку ринку побутової техніки в Україні. Створення нових виробництв щодо випуску продукції, яка не вироблялася в Україні. Розвиток існуючих виробництв побутових холодильників та залучення закордонних інвестицій у створення нових виробництв з метою випуску замінників імпортної продукції. Створення сучасного промислового комплексу, самостійної машинобудівної галузі

побутової техніки. Впровадження нових моделей конкурентоспроможної продукції, застосування матеріалів з новими властивостями холодильних виробів, які раніше не виготовлялися в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / С. Чистов, А. Никифоров, Т. Куценко [та ін.]. – 2-ге вид., доопрац. і доп. Київ: КНЕУ, 2005. 316 с.
2. Бодак Ю.В., Ерфан Є.А. Аналіз сучасного стану світового ринку побутової техніки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 28(1). С. 42-46.
3. Письменний О.А. Дослідження кон'юнктури ринку товарів тривалого користування на прикладі ринку холодильників. Вісник ДонНУЕТ. Серія: Економіка і право. Донецьк: ДонНУЕТ, 2013. Випуск 2. С. 205-210.
4. Кратік Є. О., Голодюк Г.І. Кон'юнктура ринку електропобутових приладів для переробки продуктів в Україні *Товарознавчий вісник*. 2018. Випуск 11. С.79-91
5. Пресреліз GfK Ukraine URL: ttps://apitu.files.wordpress.com/2020/06/20200601_pr_covid19_stages_ukraine.
6. KTD Group. URL: http://ktd-group.org/ru/news/
7. Осовська Г.В. Основи менеджменту / Г.В. Осовська, О.А. Осовський / Підручник. 3-є вид., пер. і доп. Київ: «Кондор», 2008. 664 с.

СПЕЦИФІКА ОБСЛУГОВУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГОСТИННОСТІ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ

Журавльова Світлана Миколаївна
к.е.н., доцент
Гурова Дар'я Дмитрівна,
к.геогр.н., доцент
Цвілий Сергій Миколайович,
к.е.н., доцент
Кукліна Тетяна Сергіївна
к.е.н., доцент
Мамотенко Дар'я Юріївна
к.е.н., доцент
Національний університет «Запорізька політехніка»
Запоріжжя, Україна

Вступ. Через поширення вірусу і карантинних заходів готелі залишилися без постояльців і без грошей, багато готуються до закриття або вже закрилися. Більше половини населення світу було обмежено в пересуванні і / або ізольовано. Це призвело до практично повної зупинки діяльності в сфері подорожей і розваг, ресторанного бізнесу, що робить сильний вплив на індустрію гостинності.

Раніше готельєри робили ставку на мілленіалов (людей, народжених у 80-90-і рр. XX ст.), І, на думку експертів, вони ж залишаться основними клієнтами після пандемії. Це покоління цінує автономність і передові технології, не дуже прив'язується до місця і веде здоровий спосіб життя. У той же час мілленіалам, які проводять багато часу в інтернеті, властива соціальна ізольованість.

Для них подорожі – спосіб вийти із зони комфорту, обзавестися новими знайомствами і корисними зв'язками, зануритися в місцеву культуру, оцінити локальну кухню, отримати унікальні знання і незвичайні переживання. Але, можливо, мандрівники стануть обережнішими у дослідженні локальної ідентичності, враховуючи джерело COVID-19.

Ціль роботи. Узагальнити та проаналізувати результати всіх відповідних

окремих досліджень, по темі специфічного обслуговування в індустрії гостинності в період пандемії, з'ясуванні поточного стану в світовій індустрії гостинності, а також ризиків, можливостей і наслідків кризи, викликаної COVID-19.

Матеріали та методи. Основою роботи послужили аналіз і порівняння даних актуальних досліджень провідних міжнародних консалтингових агентств, прогнозів компанії Interstate Hotels & Resorts, а також наукових праць провідних дослідників впливу пандемії COVID на сферу туризму і гостинності та розвиток світової економіки.

Результати та обговорення. Світова індустрія гостинності сильно постраждала від пандемії COVID-19. Багато готелів закрилися вперше за десятиліття. Виручка від реалізації номерів, продуктів харчування і напоїв, бенкетів, весіль і роздрібних продажів різко знизилася. Готельні компанії приступили до важкої задачі визначення того, як діяти в новій реальності, створеної пандемією.

Криза, викликана COVID-19, продемонструвала необхідність і здатність міжнародного готельного бізнесу адаптуватися для продовження роботи. **Головні питання, над якими розмірковують менеджери готельного бізнесу:**

- Які сервіси дозволяють гостям відчувати себе в безпеці в період поширення COVID-19?

- Які безконтактні форми обслуговування доступні для впровадження?

- Які туристські кластери і об'єкти є найбільш привабливими для внутрішнього туриста?

- Які об'єкти нерухомості можуть бути успішно реконструйовані?

- Які цінності має франшиза під час пандемії?

- Наскільки важливий історичний бренд готелю?

Провідні готельні бренди оперативно відреагували на вимоги ринку, створюючи нові стандарти роботи, альянси і бізнес-концепції. Світова індустрія гостинності продемонструвала, що готельні підприємства можуть швидко змінити свої стандартні операції та активності, щоб трансформувати готелі в

лікарні, карантинні центри, притулки для бездомних і офіси, як це видно на прикладах компаній Hilton, IHG Group, NH Hotel Group, Wyndham Hotels & Resorts, а також багатьох невеликих готелів у всьому світу [1].

Так, наприклад, в рамках бренду Marriott International розроблені додаткові стандарти чистоти і заходи забезпечення безпеки, введено понад 3200 безконтактних послуг. Наприклад, в Accor планують перегляд інвестицій на 2021 р оптимізацію витрат і виділення 25% від запланованих виплат по дивідендах (70 млн. євро) на запуск фонду, спрямованого на боротьбу з COVID-19. Наслідки такої глибокої кризи позначаться і на технологіях готельного бізнесу, які останніми роками і без того кардинально змінювалися, – правда, під впливом менш драматичних причин.

Спостерігається зростання попиту на послуги компаній, перебудовують готелі в житлові комплекси або комплекси апартаментів. Загальним трендом у всіх сегментах готельного бізнесу стала оптимізація і суттєве скорочення витрат. Керівництвом деяких готелів прийнято рішення про реконструкцію та реновації об'єктів в період істотного зниження попиту на послуги – частина готелів закриті [2].

Covid-19 став принципово новим чинником, що нівелює значення колишніх трендів. Мандрівники стали віддавати перевагу міні-готелям, котеджів, бунгало та іншим засобам розміщення, що дозволяє розосереджувати потоки людей і дотримуватися відносну ізоляцію гостей.

В умовах пандемії відбувається поширення кращих практик організації обслуговування, орієнтованих в основному на забезпечення безпеки гостя. Розробка і поширення протоколів і програм безпеки сприяє виробленню переліку необхідних операцій – універсалізації стандартів діяльності персоналу.

У мережевих готелях даний процес здійснюється швидше, так як подібна практика існувала у готелів даного класу до пандемії. Протоколи для житлових і громадських зон готелів та програми безпеки активно запозичують і використовують готелі рівня 4 – 5 зірок, так як орієнтовані на іноземних туристів, до пандемії в готелях даного класу склалася практика орієнтуватися

на світові тренди, які розглядаються в якості обов'язкової складової їх іміджу.

До факторів, що істотно змінює ринок, можна віднести зміну звичок співробітників, розвиток віртуальної і доповненої реальності, зміна ставлення до мобільності, зміна очікувань від робочого середовища, просування омнікальності в бізнес-процесах. Дослідження говорять про посилення ролі цифровізації і мілленіалов в її розвитку. Персоналізація сервісу готельних підприємств досяжна тепер не через особисте спілкування гостей з співробітниками, а через інформаційні технології і цифрову систему комунікацій, в т.ч. голосові сервіси, цифрові вивіски, чат-боти, роботу з біометричними даними для безконтактних форм взаємодії.

Цифровізація розглядається як одна з найбільш стійких довгострокових тенденцій. Розвиток отримають всі сервіси готелів, що підключаються через мобільні додатки гостей, імплементація і інтеграція Big Data. Окрему роль виконують нові гібридні продукти в сегменті MICE, що поєднують можливість організації заходів в двох форматах – он-лайн і оф-лайн одночасно [3].

У світі після пандемії COVID-19 поведінка споживачів готельних послуг може сильно змінитись. Клієнти готельних підприємств чекатимуть меншого обсягу особистого спілкування, але найкращого у гостинності та найвищих стандартів гігієни. Галузь повинна робити упор на забезпеченні гарантій безпеки для гостей і співробітників. Цифровий зв'язок і взаємодія з гостями, оцінка їх різних дій, а також заходи по догляду за гостями поряд з ініціативами щодо забезпечення благополуччя співробітників допоможуть створити необхідну впевненість, а також лояльність до бренду і його цінність.

Висновки. Поширення пандемії коронавіруса справила значний вплив на розвиток готельного сектора в світі. Організаційна гнучкість готельних підприємств дозволяє готелям перебудовувати бізнес на альтернативні види діяльності, активно впроваджувати нові послуги і продукти, засновані на гібридних технологіях. Особливе значення в умовах обмеження міжнародних поїздок має втягнуте участь готелів у розвитку внутрішнього туризму та орієнтація готельних продуктів на внутрішній турпотік.

У міру того як світова індустрія гостинності почне відновлюватися, готельний бізнес зможе запропонувати необхідні робочі місця, а також забезпечити зниження ризику неетичною практикою найму в ланцюгах поставок робочої сили, який може виникнути в результаті підвищеної уразливості людей. Після кризи необхідно прагнути використовувати ці уроки в глобальному підході до сталого розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1.Короно - будущееотелей URL: https://biz.liga.net/ ekonomika / nedvizhimost /article/palatki – vmesto - lyuksov-kak-otelnyy-biznes-perenosit-covid-19-spoyler---slojno (дата звернення 23.09.2021).

2. Новый гостиничный мир: как будет выглядеть проживание в отеле после коронавируса. Официальный сайт компании Skyscanner. [Электронный ресурс]. URL: https://www.skyscanner.ru/news/oteli-i-gostinitsy-posle-coronavirusa (дата обращения: 24.09.2021).

3. Tarasenko Elvira, Rozanova Tatiana, Ilina Elena, Kosheleva Anna, Latkin Aleksander. Transformation of the International Hospitality Industry in the COVID-19 Era: New Risks and Opportunities on the Example of Hotel Groups// Regional economy and management: electronic scientific journal. ISSN 1999-2645. – №1 (65). Art. #6618. Date issued: 09.02.2021.

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ У МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ

Лазнева Ірина Олександрівна,
к.іст.н., доцент
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

Вступ. Посилення впливу глобальних викликів на економіки світу на діяльність окремих суб'єктів господарювання в міжнародного бізнесу є джерелом ризиків і загроз різного характеру. Найскладнішими видами ризиків з точк зору можливості управління ними є непередбачувані, котрі можуть мати різні наслідки: надавати переваги або порождувати збитки в матеріальній та нематеріальній формі. Питання ідентифікації та аналізу економічних ризиків дозволяє зменшити їх негативний вплив та побудувати стратегію управління.

Мета. Метою дослідження є аналіз економічних ризиків, що виникають у діяльності підприємств на міжнародному ринку задля управління ними та зменшення негативного впливу.

Методи та матеріали. Для виокремлення економічних ризиків використовувався метод абстрагування, що дозволив зосередити увагу на ключових аспектах діяльності підприємства на міжнародному ринку з точки зору загроз та ризиків. Для визначення характерних особливостей та аналізу видів економічних ризиків було застосовано такі загальнонаукові методи як рпис, аналіз та синтез. Використання наукових праць українських та зарубіжних вчених дозволили поглибити дослідження за рахунок здійснення порівняльного аналізу існуючих підходів до розуміння ризиків та механізмів ефективного управління ними.

Результати та обговорення. Підходи до визначення поняття «ризик» є різними. В економічній літературі зустрічаються діаметрально протилежні точки зору щодо позитивних чи негативних наслідків, які породжуються діяльністю на міжнародному ринку в умовах ризику.

Загальноприйнятою є визначення ризику з точки зору теорії виміру

впливу ризику, а саме: чим більше ризикуєшь, тим вища ймовірність отримання значної винагороди. Але на сучасному етапі зазначений принцип не завжди є дієвим, що обумовлено появою нових видів ризику, котрі не мають визначеного механізму управління, і здебільшого є непередбачуваними.

Суперечливість поняття «ризик» підтверджується його трактування в китайській літературі, як поєднання двох ієрогліфів, що один з яких в перекладі означає «небезпека», а інший «можливість» [1]. Зазначене підтверджує, що ризик може надавати можливості для вдосконалення та зростання, з одного боку, та загрожувати ефективній діяльності підприємства на міжнародному ринку, з іншого.

Найбільш важливим у міжнародному бізнесі є економічні ризики, які безпосередньо впливають на інші складові діяльності, так само і зазнають впливу. Економічний ризик визначається як загроза, небезпека матеріальних втрат, недоотримання вигоди у вигляді доходу або прибутку під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників [2, с. 109]. Ризики в міжнародному бізнесу класифікуються за такими ознаками:

- внутрішні - формуються в межах конкретної форми міжнародного бізнесу;
- зовнішні для міжнародного бізнесу, що формуються в економіці держав його перебування і походження;
- глобальні, що формуються в світовій економіці в цілому.

Прийнято виділяти декілька видів економіризику: внутрішні, зовнішні та глобальні (рис. 1).

Для міжнародного бізнесу внутрішні ризики загрози є первинними і визначальними, а зовнішні загрози - вторинними, адже можуть посилюватися, послаблюватися або нейтралізуватися впливом внутрішніх чинників.

Отже, економічні ризики в міжнародному бізнесу є взаємозалежними та суперечливо впливають на діяльність окремих суб’єктів господарювання. Небезпечним є те, що як внутрішні, так і зовнішні ризики протягом тривалого періоду часу можуть мати прихований характер, що послаблює увагу до них

відповідних суб'єктів і підвищує їх кількість та негативний вплив.

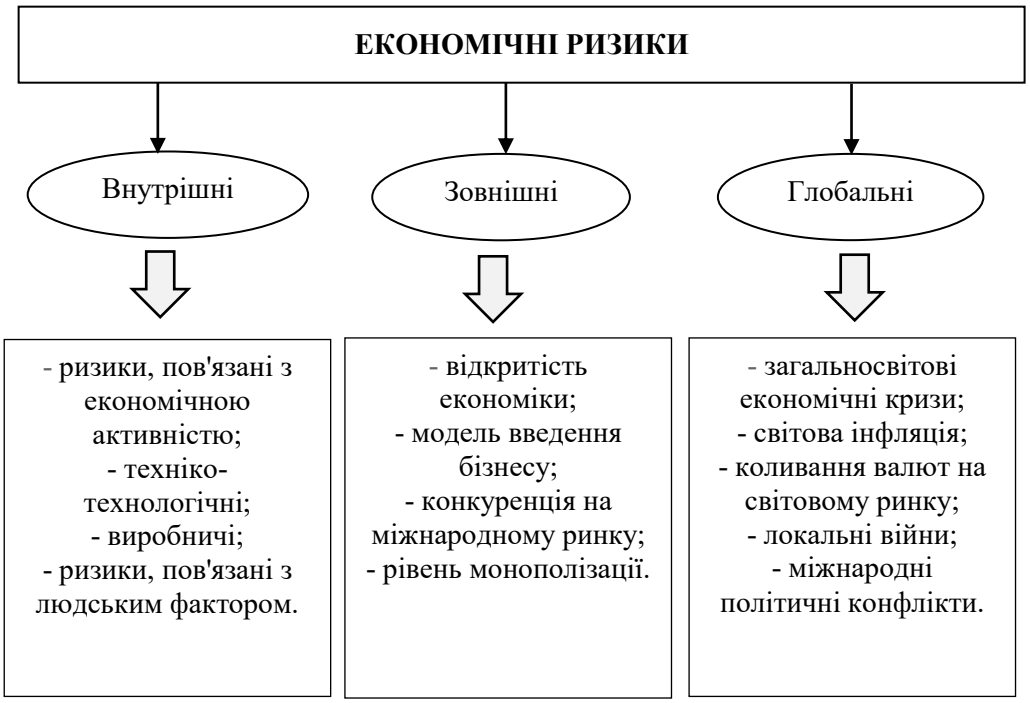

Рис. 1. Види економічних ризиків

Джерело: побудовано автором за даними: [2]

Деякі зовнішні ризики і загрози можуть виступати внутрішніми і навпаки, серед них найчастіше складно виокремти і віддати перевагу тим чи іншим з них. Наростають вони Рівен економічного ризику підвищується зі збільшення ступеня відкритості та взаємозалежності національних економік, що обумовлює збільшення ймовірності втрати державного суверенітету і, отже, збільшує вразливість і міжнародного, і внутрішнього бізнесу.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна підсумувати, що доцільність, що вплив економічних послаблює конкурентоспроможність однієї країни загалом, але при цьому може зміцнюватися конкурентоспроможність і економічна безпека фірм і країн - її партнерів. Тобто аналіз впливу економічних ризиків у міжнародному бізнесу є важливим і дозволяє визначити втрати та вигодя для підприємств та країни загалом, які диференціюються залежно від внутрішніх та зовнішніх чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поняття економічного ризику та ризику міжнародного бізнесу. URL: https://stud.com.ua/66977/ekonomika/riziki_rizik_menedzhment_sistemi_mizhnarodnih_biznes_vidnosin.

2. Семенютіна Т.В. Економічні ризики, небезпеки, загрози: сутність та взаємозв'язок. Економічний простір. 2012. №68. С. 106-113.

3. Класифікація видів економічного ризику. URL: http://www.ukr.vipreshebnik.ru/upr-rizik/439-klasifikatsiya-vidiv-ekonomichnogo-riziku.html.

ОСОБЛИВОСТІ ОПТИМАЛЬНОЇ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ З УРАХУВАННЯМ СПЕЦИФІКИ КРАЇНИ

Олейникова Л. Г.
д.е.н., професор ННДУ
Фінансова академія

Вступ. Податкова система України сьогодні не дуже відрізняється від систем, що діють у розвинутих країнах Європи. Це стосується як складу та структури, так і рівня податків й відрахувань на соціальне страхування. За останні роки держави-члени ЕС збільшили загальний обсяг податкових надходжень. Показник відношення обсягу податків до ВВП в Європейському Союзі в 2017 році дорівнював 39,0% ВВП [1], в 2015 р. дорівнювало 39,03% по ЕС-28. Переважає непряме оподаткування. (13,49%), (ПДВ та акцизи, що справляються як з юридичних, так і з фізичних осіб), тоді, як прямі податки (12,84) і соціальні внески (12,31) мають меншу частку у надходженнях [2, с. 17-18, 106-107]. Серед провідних неєвропейських членів Організації з економічного співробітництва і розвитку (Organization for Economic Cooperation and Development, OECD) частка податків у ВВП, в основному є нижчою, ніж у країнах. Тож, актуальність наукового дослідження щодо визначення сутністних характеристик формування податкової системи та врахування особливостей її оптимізації є надзвичайно очевидною.

Мета дослідження полягає в наданні визначення сутності поняття податкова система.

В процесі наукового дослідження використано системний метод наукового пізнання, що дало можливість досліджувати формування податкових систем у тісному діалектичному взаємозв’язку з чинниками зовнішнього і внутрішнього середовища. Це обумовило використання абстрактно-логічного (теоретичні узагальнення і формування висновків) методу проведення економічного досліджень.

Результати. За результати дослідження слід зазначити, що при побудові

податкової системи доцільно враховувати її елементи, які залежать від дії численних факторів, основним з яких є визначення потреби держави в певному обсязі фінансових ресурсів. Саме надходження необхідного обсягу фінансових ресурсів забезпечується сплатою податків платниками. Окрім того, при визначенні елементів оподаткування слід враховувати світову практику щодо існуючої кількості податків, що дозволяє визначити основні об'єкти оподаткування. Тому, визначаючи елементи податкової системи слід враховувати наступне: спроможність платників до сплати визначеної суми податків; при встановленні ставки податків, бази оподаткування враховувати можливості платників; обґрунтованість та доцільність використання податкових пільг до окремих груп платників; принцип соціальної справедливості; рівномірність розподілу податкових надходжень між місцевим та державним бюджетами, що дозволить розширити повноваження, зміцнити права, покрити витрати окремого бюджету.

В узагальненому вигляді, як найважливіші вимоги для створення оптимальної податкової системи, слід розглянути такі [3, с. 398]:

– розподіл податкового тягаря має бути однаковим, інакше кажучи, кожен повинен вносити свою "справедливу частку" в державні доходи;

– податки не повинні впливати на прийняття різними особами економічних рішень чи такий вплив має бути мінімальним (принцип нейтральності оподаткування);

– при використанні податкової політики для досягнення соціально-економічних цілей слід звести до мінімуму порушення принципу рівності та справедливості оподаткування;

– податкова структура має сприяти застосуванню податкової політики з метою стабілізації та економічного зростання країни;

– податкова система повинна бути справедливою, не допускаючи довільного тлумачення, бути зрозумілою платникам податків;

– адміністративні витрати на управління податками й дотримання податкового законодавства мають бути мінімальними.

Наведений перелік переконує, що ці загальні вимоги великою мірою повторюють фундаментальні принципи, котрі мають перебувати в основі податкової системи будь-якої цивілізованої держави. Тому, основним напрямом підвищення ефективності податкових систем як підґрунтя їх удосконалення доцільно вважати повнішу реалізацію фундаментальних принципів оподаткування, що є здобутком багатьох поколінь учених та практиків. І хоча ці заходи мають специфіку стосовно окремих країн, що визначається й прихильністю до певної економічної теорії, і власною інтерпретацією окремих положень, загалом вони спрямовані на досягнення справедливості та ефективності оподаткування [4, с. 341].

Результати проведеного порівняльного аналізу понять податкової системи, представлених у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі, дають змогу припустити, що термін “податкова система” безпосередньо залежить від контексту його використання. Автори визначають податкову систему як сукупність чинних національних податків, однак акцент роблять на тому чи іншому з її аспектів – економічному, соціальному чи фінансовому. Попри різні концепції податкової системи, переважна більшість учених досягли консенсусу та погоджуються з тим, що податкова система – це сукупність взаємозалежних податків, які доповнюють, обмежують та впливають один на одного й стягуються в країні, відповідно до загальних принципів оподаткування, включаючи адміністрування податків як її елементів.

Висновки. Дослідивши теоретичні засади сутності податкової системи, вважаємо, що до її основних ознак можна віднести: цілісність; національну специфіку; відкритість; динамічність системи; безпосередній зв’язок з елементами фінансової системи; похідний характер від суспільних відносин; взаємозалежність з іншими державними системами; взаємозалежність і взаємозв’язок елементів системи; складність системи та її структури. Зважаючи на підходи до визначення змісту податкової системи в науковій літературі та наявні зауваження, ми пропонуємо розглядати податкову систему як сукупність податків, зборів, інших обов’язкових платежів, установлених

чинним законодавством у країні, а також прийнятний порядок оподаткування, котрим визначено перелік суб'єктів, на яких покладається виконання функцій у сфері оподаткування, та вимоги щодо податкового адміністрування [5, с. 166]. Таке визначення враховує усі складові податкової системи, а також наявність процедурної складової адміністрування і можливість реагування системи на сучасні виклики, в тому числі розмивання податкової бази та цифрової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Taxation trends in the European Union, 2019. Access mode: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/taxation_trends_report_2019.pd

2. Tax Reforms in EU Member States 2015. [Electronic source] Tax policy challenges for economic growth and fiscal sustainability. European Commission.- 2015. – P. 17-18, -P.106-107. Access mode: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eeip/pdf/ip008_en.pdf

3. Полякова Л. М. Система оподаткування в Україні / Л. М. Полякова, С. С. Попо-вич // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2007. – № 606. – С. 398. – (Серія : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи стано-влення і проблеми розвитку).

4. Олейнікова Л. Г. Теоретичні аспекти формування конкурентоспроможної податкової системи і механізму / Л. Г. Олейнікова // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. – К. : РВПС України, 2010. – Ч. 2. – С. 341.

5. Олейнікова Л. Г. Необхідність податкового адміністрування як елемент подат-кової політики в Україні / Л. Г. Олейнікова // Проблеми та перспективи розвит-ку регіональної економіки: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів, молодих учених та науковців (12–14 квіт. 2012 р.). – Кременчук : КІ ДУ ім. А. Нобеля, 2012. – Т. 1. – С. 166.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕХНОПАРКІВ В УКРАЇНІ

Потапенко Станіслав Віталійович
магістрант
Харківський національний автомобільно-дорожній університет
м. Харків, Україна

Вступ. Технопарки поступово набувають все більшого значення для національних економік країн світу, адже ці передові науково-промислові комплекси мають на меті формування та підтримку середовища для розвитку інноваційних підприємств.

У чому особливість технопарків? По-перше, технопарки зазвичай починають формуватися біля університетів і науково-дослідницьких інститутів, які подають перспективні та прогресивні ідеї, готують висококваліфікованих фахівців і надають консультації. По-друге, технопарки часто мають бізнес-інкубатори, які стають у нагоді вченим і підприємцям для того, щоб перевірити життєздатність своїх ідей без витрат. По-третє, технопарки нерідко мають власні кошти, щоб фінансувати найбільш перспективні інноваційні проєкти. По-четверте, традиційно для технопарків державою створюються особливі економічні умови − податкові пільги чи «податкові канікули», низькі ціни на оренду чи купівлю приміщень, тощо. Ці безперечні переваги технопарків логічно привели до їх популярності у світі. Ось лише деякі з найбільших і найвідоміших технопарків світу: Кремнієва долина (США), Дослідницький парк «Ідеон» (Швеція), Технопарк «Кампінас» (Бразилія), Технополіс «Софія-Антиполіс» (Франція), Парк високих технологій «Бангалор» (Індія), Дослідницький парк у Кіото (Японія) [1]. Але це у світі, а що ж в Україні?

Міністерством освіти і науки України надано інформацію, що наразі в нашій державі зареєстровано 12 технопарків: «Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона» (м. Київ), «Інститут монокристалів» (м. Харків), «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна

техніка» (м. Київ), «Вуглемаш» (м. Донецьк), «Інститут технічної теплофізики» (м. Київ), «Укрінфотех» (м. Київ), «Київська політехніка» (м. Київ), «Інтелектуальні інформаційні технології» (м. Київ), «Яворів» (Львівська область), «Агротехнопарк» (м. Київ), «Текстиль» (м. Херсон), «Машинобудівні технології» (м. Дніпро), «Наукові і навчальні прилади» (м. Суми), «Ресурси Донбасу» (м. Донецьк), «Український мікробіологічний центр синтезу та новітніх технологій»(м. Одеса), «Еко-Україна» (м. Донецьк) [2].

Мета роботи. Розвиток і успішність функціонування технопарків багато в чому залежить від державної підтримки, зокрема досконалості нормативно-правової бази. В Україні за тридцять років незалежності було прийнято ряд нормативно-правових документів, які стосуються започаткування та діяльності технопарків. Розглянемо основні положення цих актів законодавчої та виконавчої влади у ретроспективі їх прийняття.

Матеріали і методи. Для досягнення поставленої мети будуть використані метод аналізу та синтезу, системний підхід, ретроспективний аналіз. Інформаційну базу дослідження головним чином становить база даних «Законодавство України».

Результати та обговорення. 1996 рік був ознаменований прийняттям одразу 3-х нормативно-правових актів у досліджуваній сфері – Розпорядження Президента України «Питання створення технопарків та інноваційних структур інших типів» [3], Постанови Кабінету Міністрів України «Про Міжвідомчу раду з координації діяльності щодо організації та функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» [4] (втратила чинність у 2001 році) та Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів» [5]. Цими нормативно-правовими актами було закладено основи створення та функціонування технопарків в Україні, окреслено їх правовий статус, зокрема, визначено поняття та мету створення інноваційної структури, перелік потенційних учасників і ініціаторів створення інноваційних структур, типи інноваційних структур і основні джерела їх фінансування тощо.

Два роки потому було врегульоване питання державної реєстрації технопарків через затвердження відповідним Наказом Міністерства України у справах науки і технологій [6] Порядку ведення Державного реєстру технопарків та інноваційних структур інших типів, у тому числі форму Свідоцтва про реєстрацію інноваційної структури.

1999 року нарешті був прийнятий довгоочікуваний Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [7], який фундаментально визначав правові й економічні засади запровадження та функціонування спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків України. У цьому нормативно-правовому акті було закріплено загальні положення щодо спеціального режиму інноваційної діяльності технологічних парків, зокрема, ґрунтовно врегульовано питання фінансування, субсидування, кредитування та валютного регулювання проєктів технопарків.

Цього ж року Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено нормативно-правові акти щодо забезпечення реалізації Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» − «Положення про порядок розгляду та затвердження пріоритетних напрямів діяльності технологічного парку», «Порядок розгляду, експертизи та державної реєстрації проектів технологічних парків», «Положення про порядок здійснення контролю за цільовим використанням сировини, матеріалів, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів, що ввозяться в Україну для виконання інвестиційних та інноваційних проектів за пріоритетними напрямами діяльності технологічного парку» [8].

У 2000 році Постановою Кабінету Міністрів України було передбачено відкриття спеціальних рахунків технологічними парками і затвердження Порядку зарахування сум податків на спеціальні рахунки та їх використання технологічним парком [9], проте чинність цього нормативно-правового акту склала всього лише шість років.

2001 року було утворено Комісію з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів [10], 2003 року – затверджено

Положення про порядок здійснення моніторингу виконання інноваційних проектів за пріоритетними напрямами діяльності технологічних парків [11].

Порядок державної реєстрації технологічних парків було оновлено у 2006 році Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації діяльності технологічних парків» [12].

Висновки. У зазначені нормативно-правові акти багаторазово вносилися зміни та доповнення з метою найбільшого сприяння розвитку й ефективній діяльності технопарків в Україні. Ефективність будь-якого управлінського впливу зазвичай прийнято визначати отриманим результатом: з цієї позиції розвиток технопарків в Україні знаходиться на фактично початковому рівні у порівнянні з загальносвітовими тенденціями у цій царині. Достатньо низьким залишається і рівень інноваційної активності вітчизняних підприємств. У той же час цілком зрозумілим є й те, що «сліпе» копіювання усталених зарубіжних практик розвитку технопарків не дасть бажаного ефекту: необхідним є синтез кращих світових практик і їх грамотна адаптація до українських реалій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Kolanovic E. Engines of innovation: how the largest technology parks in the world. URL: https://investment-estate.com/en/novosti/dvyguny-innovaciy-yak-pracyuyut-naybilshi-tehnologichni-parky-svitu
2. Технологічні парки. URL: https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/tehnologichni-parki
3. Розпорядження Президента України «Питання створення технопарків та інноваційних структур інших типів». URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/17/96-рп
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Міжвідомчу раду з координації діяльності щодо організації та функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/471-96-п
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження

Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-96-п

6. Наказ Міністерства України у справах науки і технологій «Щодо затвердження Порядку ведення Державного реєстру технопарків та інноваційних структур інших типів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0732-98

7. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про нормативно-правові акти щодо забезпечення реалізації Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2311-99-п

9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про відкриття спеціальних рахунків технологічними парками і затвердження Порядку зарахування сум податків на спеціальні рахунки та їх використання технологічним парком». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2000-п

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Комісії з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961-2001-п

11. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про порядок здійснення моніторингу виконання інноваційних проектів за пріоритетними напрямами діяльності технологічних парків». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0575-03

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації діяльності технологічних парків». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1657-2006-п

АНАЛІЗ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ, ФІНАНСОВІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЦИКЛИ З ОЦІНКОЮ ЇХ КРИЗОВИХ ФАЗ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Рогоза Н. С.,
аспірант
Плотнікова Л. С.
доцент
Київський університет ринкових відносин

Анотація. У даній статті розглянуто довгострокові прогнози фінансових і соціально-економічних криз, виконані на основі системної теорії різноманітних циклів, що створена протягом двох століть. Дана комплексна оцінка процесів трансформації регіональних фінансових криз у світову глобальну соціально-економічну кризу 2008-2021 рр., фази якої склали дві хвилі з піками 2008-2009 і 2020-2021 рр. Остання друга хвиля була викликана пандемією коронавірусу, яка синхронізувала з рецесією світової економіки. Аналогічно дві хвилі кризи спостерігались і в часи Великої депресії 1929-1939 рр. з піками 1932-1933 і 1937-1938 рр. Наслідком протиріч, накопичених останньою, відповідно до теорії довгих хвиль Кондратьєва, в 1939-1945 рр. стала Друга світова війна. Виходячи з теорії циклічності соціально-економічних криз М. Туган-Барановського і М. Кондратьєва визначені 9-річні цикли глобальної економіки в останні півстоліття з 3-річним лагом їх попередження механізмом фінансових криз.

Ключові слова: глобалізація, фінансові та соціально-економічні цикли, кризи, рецесія, цикли сонячної активності, числа Вольфа.

До використання теорії фінансових та соціально-економічних циклів і криз у моніторингу процесів світової економіки та їх прогнозування вчені-економісти прийшли невипадково, оскільки спонукала їх до цього потужна соціально-економічна та політична криза, що охопила СРСР ще наприкінці

1980-х років, яка в результаті закінчилась розвалом «соціалістичного табору» країн - сателітів Радянського Союзу з наступним його розпадом у 1991 р. До цього тут займались прогнозуванням соціально-економічного розвитку радянської України та її регіонів на основі різних економіко-математичних моделей – детермінованих та економетричних. Адже в СРСР відкидали складові «економіксу» – «мікроекономіку» та «макроекономіку», побудовані на основі теорії маржиналізму, що обгрунтована австрійською школою політичної економії, яка ще у роки Громадянської війни була піддана нищівній критиці головним на той час теоретиком марксистсько-ленінської політичної економії Миколою Бухаріним[1]. І хоча наприкінці 1938 року його було страчено сталінськими сатрапами, ще півстоліття теорія маржиналізму була заборонена на терені СРСР. Тим не менш, у роки хрущовської «відлиги» економіко-математичні методи та моделі повернулись в радянську економічну науку, тим більше, що вже через десятиріччя після відправлення у відставку Микити Хрущова та закінчення запровадженої ним «відлиги», міжнародна наукова спільнота вручила Нобелівську премію з економіки академіку АН СРСР Леоніду Канторовичу (1975). До речі, це єдина Нобелівська премія з економіки, яку отримав представник СРСР, до того ж у співавторстві з американським економістом-математиком Тьяллінгом Купмансом «за методи та моделі оптимального розподілу економічних ресурсів», оскільки основна маса радянських економістів виховувалась на марксистсько-ленінській політичній економіці, яка, по суті, є надбанням ще XIX століття. Після відзначення світовою науковою спільнотою заслуг Л. Канторовича, протягом наступного десятиріччя, аж до «перебудови», яка супроводжувалась вже повним хаосом в радянському господарстві, включаючи зростаючу інфляцію, якої не знали в СРСР при встановлених державою цінах на основні продукти масового споживання, економіко-математичні моделі досить успішно використовувались у теорії та практиці економічного планування та прогнозування радянської економіки.

Ці моделі показували непогані прогнозні результати до початку

економічної кризи в СРСР наприкінці 1980-х років, яку вони, тим не менш, по суті, не передбачали. Але саме тоді, у 1989 р. надрукували книгу Сергія Меншикова та Лариси Клименко «Довгі хвилі в економіці. Коли суспільство змінює шкіру»[2] про Кондратьєвські К-хвилі та, вперше з 20-х років XX ст., безпосередньо основні праці видатного радянського економіста Миколи Кондратьєва[3], якого як і Миколу Бухаріна в 1938 р. було страчено сталінськими сатрапами. Вже у середині 1990-х років у Росії, на відміну від України, були видані й праці його вчителя - видатного українського економіста Михайла Туган-Барановського, який вперше у світі створив системну теорію соціально-економічних криз більше століття тому[4].

Але ж у часи досліджень соціально-економічних циклів і криз Туган-Барановським та його учнем Кондратьєвим ще не існувало такого феномену другої половини XX ст. як глобалізація світової економіки, яка в XXI ст. впливає й на інші сфери людської діяльності. Глобальна економіка представляє собою історично нову реальність, що відрізняється від традиційної світової економіки. За визначенням одного з її апологетів – відомого франко-американського соціолога іспанського походження Мануеля Кастельса «*глобалізація характеризує економіку, здібну працювати як єдина система в режимі реального часу у масштабі усієї планети*»[5]. Процес глобалізації світової економіки йде вкрай нерівномірно. Це стосується як сфер діяльності та галузей, так і макроекономічних регіонів, об’єднаних по групам країн та цивілізаціям. Саме глобалізація дає змогу найрозвинутішим країнам світу, насамперед США, за допомогою інструментів МВФ і СБ здійснювати певний трансфер криз, розв’язуючи проблеми подолання соціально-економічної кризи у цих країнах за рахунок інших держав. І захист від таких негативних впливів національної економіки є дуже важливим питанням економічної безпеки держави[6]. Але навіть такі заходи, в кінцевому рахунку, не вберегли найрозвинутіші країни світу від глобальної фінансово-економічної кризи.

Найвищий рівень глобалізації досягнуто у фінансово-інвестиційній сфері. Адже сьогодні загальновідомим став факт перевищення більш ніж на порядок

фінансових потоків обігу світової економіки у порівнянні з її матеріальними потоками, пов'язаними з реальними ринками товарів та послуг. Таким чином, цей вивільнений грошовий капітал не має матеріального підкріплення і перебуває у вільному плаванні, маючи щохвилинні біржові операції на мільярди доларів, забезпечивши їх зростання за останні 20 років на два порядки. І ця фінансова бомба вже десятки років нависає над виробничими потужностями реальної економіки країн усієї Земної Кулі, періодично знищуючи фінансові ринки у тому чи іншому ареалі світу через механізми фінансових криз, найбільш відомими з яких за останні три десятиріччя стали Мексиканська криза 1994 – 1995 рр., криза в країнах Південно-Східної Азії 1997 – 1998 рр. з суттєвим її впливом на світові фінансові ринки, в т. ч. країн СНД, внутрішній дефолт 1998 р. у Росії, який особливо вплинув і на Україну з обвалом гривні у 3 рази[7], та зовнішній дефолт в Аргентині 2001 року.

І нарешті, необхідно звернути особливу увагу на сучасні регіональні фінансові кризи початку XXI століття в США, Китаї та інших глобальних гравцях світової економіки, про загрозу переходу яких до глобальної фінансово-економічної кризи та її негативний вплив на господарство України вчені теж протягом перших років нового тисячоліття не раз попереджали[8].

Досвід різних країн – Великої Британії, США, Швеції та інших у розробці антикризової політики у період Великої депресії міг стати у нагоді Україні на шляху виходу її економіки з трансформаційної кризи 1990-х років, від яких Велику депресію віддаляє як раз одна довга хвиля Кондратьєва, який визначив її довжину в 50-60 років, тобто у середньому 55 років, які віддаляють й сучасну світову економічну кризу рубежу тисячоліть від закінчення Другої світової війни. Остання криза на початку XXI століття була частково амортизована фінансовими вливаннями різних регіонів світу в економіку США та розпочатими країнами НАТО війнами в Афганістані та Іраку у відповідь на катастрофічні події 11 вересня 2001 р. Ці війни активізували розвиток ВПК США та через міжгалузеві зв'язки взагалі пожвавили їх економіку. Тим самим пік кризи, який спостерігався в 2009 році, було відсунуто від початку

тисячоліття на один 9-річний цикл Жюгляра.

На сьогодні в науковій літературі існує багато теорій і трактувань криз. Можна виділити кілька груп теорій. Перша з них пояснює циклічний характер розвитку економіки причинами, котрі не мають відношення до характерних рис ринкового господарства, тобто позаекономічними. Цю групу можна розділити на дві підгрупи.

До першої підгрупи входять ті, котрі головну причину криз вбачають в природних явищах, так звані натуралістичні теорії. Вони пояснюють циклічний процес, виходячи з природних явищ, які не мають відношення до даної конкретної системи виробництва. Представниками цього напряму є англійські економісти (батько і син) Вільям Стенлі і Ерберг Джевонси[9]. Вони пояснювали кризи ще у XIX ст. впливом плям на сонці, що мають кілька циклів сонячної активності (СА). Різна інтенсивність сонячної радіації, з їхньої точки зору, визначає відповідні цикли врожайності сільськогосподарських культур, що, в свою чергу, впливає на всю економічну діяльність людей. Деякі економісти пояснювали цикли впливом інших атмосферних чинників на врожай, а також на психологію людей у процесі їх економічної діяльності. Ці ідеї у XX ст. були розвинуті російським вченим Олександром Чижевським[10].

О. Чижевський провів складний математико-статистичний аналіз різноманітних масових народних рухів за два з половиною тисячоліття й побачив у них циклічні коливання, періоди котрих співпадали з періодами СА. Вихід з рівноваги, стан, коли великі людські маси збуджуються він назвав «геліотараксією» («геліо» - Сонце, «тараксіо» – збуджую). Відповідно теорія геліотараксії стала обґрунтуванням динамічної реакції мас на спільний вплив геліофізичних та соціально-економічних факторів, що ведуть до якісного зламу суспільно-політичного життя різних територій (регіонів, країн, материків). Подібні, численні в історії людства, якісні переходи відповідно до його теорії являють собою ні що інше, як звичайний процес перетворення енергії, коли посилений притік сонячної енергії, проходячи ряд проміжних форм, перетворюється на згусток нервово-психічної енергії мас та знаходить свою

розрядку в соціально-політичних діях та рухах. Дослідження О. Чижевського призвели до висновків про періодичні згущення та розсіювання кількості масових народних рухів, що відповідають максимумам і мінімумам діяльності Сонця з плямами, як про науковий факт. Такі згущення в рамках 11-річного циклу сонячної активності займають інтервал у середньому рівний 3-5 рокам, а інші 6-8 років циклу припадають на розсіювання. У періоди максимальної напруженості у сонячній діяльності проявляється синхронний сплеск соціально-політичної та військової активності. І навпаки, у періоди мінімальної діяльності спостерігається такий самий синхронізм, проте у мирній перетворювально-реформаторській діяльності. На цій підставі О. Чижевський сформулював закон всесвітньо-історичного процесу. Він справедливо називає геліотараксію мутаційним моментом у структурній зміні соціальної системи, «точкою кипіння» народних мас, котра за його словами «стоїть на рубежі двох різних процесів: процесу накопичення нервово-психічної енергії під впливом соціальних подразників і процесу соціального вивільнення цього нагромадження, тобто статики та динаміки мас». В головному, була доведена синхронність максимумів приростів сонячної активності з періодами виникнення революцій та війн. Визначено, що злам у розвитку соціуму відбувається в реперних точках динамічного екстремуму (найвищого приросту за модулем сонячної активності).

На синхронність «пасіонарних поштовхів» з динамічними екстремумами сонячної активності вказував у другій половині XX ст. російський історик і географ Лев Гумильов у своїй теорії етногенезу[11]. Видатний російський історик та етнолог Лев Гумильов знайшов «творче втілення» сонячної енергії в пасіонарності – рисі, що ставить сіру посередність людини на чолі натовпу, що жадає перемін. За його думкою, так народжуються вожді, а натовп становиться революційною масою. Він наголошував: «Коли я наніс на глобус місця появи нових етносів, побачив, що ці області нагадують за формою удари бича. Це завжди прямі довгі смуги. Начебто протягом ось вже тисячі років з космосу б’ють та б’ють бичом по нашій планеті… Частина населення в районі, що

піддався космічному опроміненню, становиться пасіонаріями. Це явище природнє, ні в якому випадку не соціальне. Пасіонарієм може бути й найбідніший селянин, й найбагатший пан» - писав Гумильов.

Друга підгрупа об'єднує психологічні теорії, котрі пояснюють походження криз причинами, що містяться в натурі чи психології людини. Психологічні теорії виходили з пояснення циклічного характеру розвитку економіки оптимізмом і песимізмом, тобто песимістичними чи оптимістичними діями людей. До цієї підгрупи відносяться погляди італійського соціолога-політолога та економіста Вільфредо Парето[12] та англійського економіста Артура Пігу[13]. Ці погляди не можна віднести до розряду повністю доведених. Хоча будь-яке природне явище і будь-яке передбачення знаходить відображення в економіці, але це не означає, що в них слід бачити головну причину такого складного явища, як соціально-економічна криза, але й відкидати їх не можна. Ці чинники є додатковими, які з ефектом їх синхронізації можуть посилити кризові явища в господарстві за рахунок позаекономічних важелів, що інколи справді можуть призвести до катастрофічного стану економіки, яка практично вже не піддається регулятивним впливам макроекономічних антикризових важелів.

Друга група теорій пояснює кризи, виходячи з економічних явищ, але з різних позицій. В першу підгрупу входять теорії, котрі головну причину кризи вбачають у порушенні рівноваги між виробництвом і споживанням, яке зумовлюється, в свою чергу, недоспоживанням. Ці теорії висували ще у XVIII-XIX ст. представники школи класичної політичної економії Томас Малтус[14], Шарль Сисмонді, Джон Гобсон[15]**.** Вже у першій половині XX ст. цю підгрупу представляв Джон Мейнард Кейнс[16], з теорії якого виникла й практика макроекономічного антикризового регулювання. Другу підгрупу становлять теорії, котрі вбачають причину криз у перевищенні виробництва засобів виробництва над виробництвом споживчих товарів, яке періодично виникає як у світовій, так і у національних економіках. Такими теоріями є й ті, що пояснюють кризу перенакопиченням капіталу або порушенням пропорцій між

збереженнями та інвестиціями. Серед прихільників цієї тези певним чином є й видатний український економіст Михайло Іванович Туган-Барановський та його послідовники, перш за все, його безпосередній учень Микола Кондратьєв. Але першим вченим, який ще на початку 60-х років XIX століття розробив закінчену теорію економічних циклів на торговельно-грошовій основі, є французький біолог та економіст Клемент Жюгляр[17]. У подальшому вони отримали назву циклів Жюгляра довжиною 7-11 (у середньому - 9) років і саме їх досліджували як Карл Маркс, так й Михайло Туган-Барановський. З економістів молодшого покоління можна назвати Елвіна Хансена[18], якого називали «американським Кейнсом» та інших, що пов'язували причини криз головним чином з обмеженням банківського кредиту і рухом облікової ставки, на що раніш також вказував Туган-Барановський, відносячи їх до вторинних до перевиробництва. Третя підгрупа пов'язана з другою і пояснює кризу тією обставиною, що швидке зростання промисловості (її перегрів) викликає зниження цін на споживчі товари, що, в свою чергу, скорочує попит на традиційні засоби виробництва. Відбувається призупинення зростання промисловості та обсягів виробництва ВВП, що й спостерігається зараз у світовій економіці. Видатний австро-американський економіст Йозеф Алоїз Шумпетер[19], який синтезував свою теорію економічного розвитку за рахунок інновацій з теоріями великих циклів кон'юнктури Кондратьєва, котрі він назвав Кондратьєвськими довгими хвилями (скорочено - К-хвилями), і ділових циклів Жюгляра, вказував на "*творчу руйнацію*" інновацій у часи кризи через конкурентне оновлення виробництва продукції та заміну застарілих засобів виробництва новими, що й очікується в процесі катарсису сучасної світової соціально-економічної кризи. Причому синхронізацією кризових фаз трьох циклів він пояснював феномен Великої депресії 1930-х років. Реальний циклічний характер розвитку економіки проявляється у вільному ринковому господарстві за певної свободи (liberty) господарюючих суб'єктів[20]. В результаті, у кожної кризи є як екзогенні, так і ендогенні чинники.

Ще восени 2006 року в США почалась криза ринку нерухомості. Вже

майже через рік, 31 липня 2007 р., тодішній голова Міжнародного валютного фонду (МВФ) Родріго Рато попередив, що "*світові інвестиції і перспективи економічного зростання піддаються ризику внаслідок різкого збільшення обсягу приватних інвестицій і небезпек, створюваних фінансовою глобалізацією*". За його словами, проблеми на ринку іпотечних кредитів позичальникам з низьким рейтингом у США є одним із прикладів таких ризиків. Рато закликав по-новому глянути на стандарти діяльності кредитних організацій і приділяти більше уваги освіті позичальників. За словами Рато, угоди в сфері приватних інвестицій, фінансовані за рахунок величезних кредитів, у випадку невдачі можуть призвести до несприйняття ризику, скоротивши широту доступу на кредитному ринку. Це, у свою чергу, "*може негативно вплинути на інвестиції і перспективи зростання не тільки в країнах, де виникли проблеми, а й в усьому світі*". Рато заявив, що переконуватиме регулюючі органи "*залишатися пильними*" щодо подібних угод і приділяти особливу увагу угодам, провал яких може мати "*системні наслідки*". Голова МВФ висловив стурбованість тим, що ризики, зв'язані з фінансовою глобалізацією, не оцінено належною мірою. Водночас, на його думку, ризики, що виникли в результаті втрат на ринку іпотечних кредитів позичальникам з низьким рейтингом, не занадто високі. Масштаби цих утрат поки що є "*значно меншими, ніж під час колишніх криз у сферах заощаджень і кредитів*". Рато заявив, що прогнози загальносвітового економічного зростання, а також росту економік азіатських країн, що розвиваються, "*загалом гарні"*, незважаючи на негативний ефект очікуваного уповільнення економічного зростання в США. У прогнозі, опублікованому наприкінці липня 2007 р., МВФ заявив, що очікує росту світової економіки на рівні 5,2% у 2007 і 2008 роках, порівняно з 5,5% у 2006 році. Вже через рік аналітики МВФ з його новим головою Домініком Стросс-Каном прогнозували уповільнення темпів приросту світової економіки 2009 року до 3%, а 2008 року до 4% порівняно з 5% за 2007 рік. За словами Рато, виказаними у липні 2007 р., економіки азіатських країн, що розвиваються, виграючи за рахунок сильних припливів капіталу, можуть значно постраждати від різкого повороту цих

потоків у випадку фінансових криз, як це було у часи фінансової кризи 1997 р.

Регіональна фінансова криза 27 лютого 2007 р. у Китаї не тільки мала відгук в різних куточках світу, а й означила низку істотних аспектів, які необхідно було вже тоді враховувати Україні в її соціально-економічній політиці, насамперед готовності до роботи в умовах світової економічної кризи, про що українські вчені попереджали за два роки до кризи[21].

По суті, ця локальна фінансова криза за півтора року стала свого роду попередженням глобальної фінансової кризи, що охопила весь світ у вересні–жовтні 2008 року. Але хто тоді його відчув? Хіба що широковідомий сьогодні у світі американський професор Нуель Рубіні.

Незважаючи на неоднозначність факторів, які "сірого вівторка" (так охрестили аналітики день 27 лютого 2007 р.) безпосередньо викликали біржову паніку, проглядається логічний зв'язок між цими подіями і тими, що мали місце напередодні кризи 1997–1998 рр. В обох випадках криза почалася в Південно-Східній Азії, а потім перекинулася на усю світову економіку. І в першому, й в другому випадку йдеться про країни, в яких у результаті перегріву економік і відповідної міграції капіталу рівень фондових котирувань перевищив критично припустимі межі. Обвальне падіння акцій на китайському фондовому ринку не стало несподіванкою. Його прогнозували ще за рік, коли біржовий індекс зріс майже вдвічі, що означило надмірне зростання капіталізації китайських компаній. Економіка Китаю нині настільки інтегрована в структури світового фондового ринку, що в принципових речах вона вже не визначається Пекіном, а підкоряється циклічним закономірностям глобальної міграції капіталу, згідно з якими послідовність фаз "*розширення*" – "*розбухання*" – "*обвальне стиснення*" є невідворотним.

У фінансово-економічних потрясіннях завжди найбільшу небезпеку представляють психологічні чинники, що розвиваються стихійно і хвилеподібно. Хто при цьому зазнає найбільших втрат – інвестори американського чи європейського, або, можливо, азіатських ринків, і наскільки вдасться світовій економіці в цілому утриматися від обвального падіння ВВП,

яке вже відбулась у ряді країн, включаючи Україну, нині спрогнозувати абсолютно точно неможливо. Але серйозні ризики існують – достатньо звернутися до аналогів. Адже так само було і напередодні кризи 1997–1998 рр. Спочатку фінансова криза спалахнула в Таїланді з девальвацією національної валюти (тайського бату) в липні 1997 р. Уже через два тижні паніка перекинулася на інші країни Центральноазіатського регіону та відбулося обвальне падіння індонезійської рупії, малайзійського рингіту і філіппінського песо. У серпні курси цих валют знецінилися вже на 30–40%. У жовтні кризові процеси охопили Гонконг. У грудні визнала неплатоспроможність Південна Корея. Пізніше глибоке падіння випробували фондові ринки Японії, Австралії, Нової Зеландії. У підсумку – географія кризи охопила більшість країн АСЕАН.

У серпні 1998 р. хвиля цієї кризи дійшла до РФ та інших країн СНД. Після дефолту втрати російської економіки, що була офіційно проголошена неплатоспроможною, оцінювалися в 100–120 млрд. дол. США (втрати банків, знецінювання цінних паперів і внесків населення). В Україні валютний курс гривни знецінився майже втричі – з 1,8–1,9 грн./дол. у 1997 р. до 3,4–3,5 грн./дол. у 1998 р. і 5,4–5,5 грн./дол. – у 1999 р. Відповідно, втричі знецінилися фінансові і виробничі активи української економіки (фізичних і юридичних осіб) у доларовому еквіваленті. А це дуже істотне падіння. І хоча, на відміну від Росії, в Україні формально не було дефолта, її економіка постраждала від цієї кризи дуже сильно і найбільше олігархи, клас яких у цих країнах тільки виник у той час. Але вона й активізувала виробництво як у РФ, так і в Україні.

Незважаючи на те, що через наявні фінансові важелі впливу МВФ вдалося “перемістити” кризу з розвинутих держав до країн, що розвиваються (в цій групі в 1990-ті роки були вже й країни СНД), кризова хвиля зачепила й найрозвинутіші країн світу – США, Німеччину, Францію та Японію. У США (у повній відповідності з теорією Туган-Барановського) спочатку відбувся обвал фондового ринку на Нью-Йоркській біржі в 2000 р., а за фінансовою кризою наступного 2001 року посилилася й загальноекономічна криза, досягнувши межі навіть квартальних оцінок абсолютної рецесії, особливо після подій 11

вересня 2001 р. В цілому ж за 2001 р. спостерігалася стагнація американської економіки на рівні менше 1% приросту ВВП. І тільки з початком війн США в Афганістані та Іраку відбулось деяке її пожвавлення у 2002 р., а в 2003–2004 рр. навіть зростання на рівні 3,1–3,5% приросту ВВП. Активізація виробництва продукції ВПК через міжгалузеві зв'язки закономірно пожвавила економіку всієї країни, що стало вже типовим для американської економіки. Покращилась ситуація і в інших країнах НАТО.

Враховуючи тісний взаємозв'язок американської економіки з японською, остання теж зросла в 2003 р. на 2,3%, що є найкращим показником для неї за останні 10 років. Німецьке та французьке господарства у перші чотири роки нового тисячоліття перебували поблизу відмітки нульового зростання їх ВВП (у 2003 р. у Франції плюс 0,2%, а у Німеччині – навіть мінус 0,1%, а в останній квартал 2004 р. – навіть мінус 0,2%, тобто абсолютна рецесія німецької економіки). В IV кварталі 2004 р. уся економіка Єврозони мала тільки 0,2% приросту її загального ВВП, але на початку 2005 р. з'явились перші ознаки пожвавлення, а в 2006 р. темпи її приросту досягли свого історичного максимуму (2,6%) за перші прожиті роки XXI ст. Можливо, з цього зростання й почалася б нова п'ята К-хвиля світової економіки, а підвищення було б стале, якби виявилися сталими досягнуті темпи зростання ВВП США та Японії. Адже разом ці лідери за обсягами ВВП становили тоді понад третину світового валового продукту (СВП) й істотно впливають на його динаміку. Але у 2007 р. погіршилася динаміка ВВП в США та багатьох країнах ЄС і у світовій економіці загалом.

На відміну від світової фінансової кризи 1997–1998 рр. у XXI ст. інтегрованість вітчизняної економіки у світовий економічний процес значно зросла. Україна вже вступила до СОТ і хоч має слабкий фондовий ринок, з приватизацією та акціонуванням її стратегічних підприємств їх акції з'явилися на фондових ринках (ФР) світу. Відповідно, у 2008 р. збільшилася й сама уразливість господарства України щодо негараздів глобалізованої економіки, що показав обвал її ФР у тому році на 80%. Валютний запас України, хоч і

невеликий за світовими мірками, накопичений переважно у доларах США, які потребують часткового переведення в інші тверді валюти світу в напрямі створення гарантованого валютного кошика. Адже він може обнулитися в умовах дефолту.

Антикризові заходи потрібні сьогодні й Україні. Але вона, на жаль, тільки проголошує, і до того ж не дуже впевнено, свої ринкові реформи, що зупинились на пів дорозі, практично не модернізувавши за роки незалежності свою промисловість. Інноваційні пріоритети, що також проголошуються, ще дуже далекі від реального створення Національної інноваційної системи (НІС), що забезпечила інноваційний прорив у США в часи «рейганоміки» в 1980-ті роки, а ще раніше, у 1960-ті роки – в Японії.

В Україні міністерство праці та соціальної політики прогнозує безробіття у наступні кризові роки на рівні 10-12%. У пандемічному 2020 р. рівень безробіття в Україні був близько 10%, а у І кварталі 2021 р. досяг майже 11%. І тут згадується 1994 рік, коли в Україні боролися з гіперінфляцією 1993 року монетарними методами, впровадження яких призвело до обвалу виробництва промисловості на третину за один 1994 рік. ВВП України за 1994 рік теж впав аж на 24%. Це був свого роду світовий рекорд. У точній відповідності з кривою Філліпса різке зниження інфляції призвело до різкого збільшення безробіття. В умовах зменшення безробіття в докризові років збори на соціальне страхування, що спрямовуються до цільового Фонду сприяння зайнятості та боротьбі з безробіттям два рази знижували і грошей у ньому в умовах прискореного зростання безробіття на усіх може і не вистачити. У 1990-ті роки народ України витримав удар безробіття і не пішов на соціальні заворушення, хоча й населення стало на мільйони менше згідно демографічної статистики. Тих хто вижив спасла родюча українська земля, якої тоді для сільськогосподарської обробки будь-який українець міг взяти стільки, скільки був у стані обробити. Але сьогодні ту землю народ вже не отримує. Сьогодні демографічна криза набула шалених темпів, а масова міграція населення з України як раз формально занижує рівні безробіття.

Зіштохнувшись зі збитками по кредитам центробанки у будь-якій країні, включаючи й Україну, мають, як мінімум, два шляхи вийти із скрутного положення: чи за допомогою інфляції, чи чекати рекапіталізації з боку платників податків. Обидва рішення є дуже важкими. Висока інфляція викликає всебічні диспропорції та неефективну структуру економіки, що отримала Україна після гіперінфляції 1993 року, яка була подолана монетарними методами, але призвела до обвалу економіки на рівні спаду чверті ВВП України за один 1994 рік. Вихід з кризи за рахунок платників податків, з іншого боку, невідворотно ставить під загрозу незалежність центробанку в будь якій країні. Існує також питання елементарної справедливості. Адже фінансові сектори більшості країн світу останнім часом приносили нечувані прибутки. Виникає питання – чому за них повинні платити пересіченні громадяни країни, життя яких й так проходить на грані виживання. Тому в зв'язку з цим можна згадати дискусію двох найвидатніших економістів XX століття. Ще у часи Великої депресії, коли майбутній Нобелівський лауреат, молодий австрійський вчений-економіст Фрідріх Август фон Гаєк на пропозиції державі знаменитого англійського економіста Джона Мейнарда Кейнса - рятувати фінансових невдах, заперечував, що таким чином нею посилається абсолютно невірний макроекономічний сигнал у довгостроковій перспективі. На що Кейнс з притаманним йому англійським "чорним" гумором відповів: "*У довгостроковій перспективі усі ми покійники. А жити потрібно нині*".

Підсумовуючи, можна сказати, що сучасна світова фінансова і соціально-економічна криза прогнозувалась вченими, що досліджували цикли, за багато десятиліть до неї, виходячи з циклічних закономірностей, яким підкоряється розвиток світової економіки, та глобальної міграції капіталу, виявленим ще наприкінці XIX ст. українським вченим Михайлом Туган-Барановським на прикладі дослідження динаміки промислових криз у господарстві найрозвинутішої країни того часу – Великої Британії, згідно яким послідовність фаз "розширення" – "розбухання" – "обвальне стиснення" є невідворотним. По суті, в останню третину XX століття означився приблизно 9-річний цикл

світових фінансових криз: світовій фінансовій кризі 1997–1998 рр. передували фінансові кризи 1980–1981 і 1987–1988 рр. Причому фінансова криза передує загальноекономічній, про що писав ще наприкінці XIX століття Михайло Туган-Барановський, а в останні 30 років XX століття між ними спостерігався приблизно три – чотирьохрічний інтервал короткострокового фінансово-економічного циклу Кітчина (після глобальної фінансової кризи 1970–1971 рр. відбулася рецесія 1973–1974 рр., спровокована "нафтовим шоком", фінансової кризи 1980–1981 рр. з максимальною ціною на нафту в $90 за барель – рецесія в США 1982 р. (-3%), після якої у США було запроваджено антикризову політику під назвою "рейганоміка", фінансової кризи 1987–1988 рр., коли тільки за один день (19 жовтня 1987 р.) індекс Dow Jones упав на 22,6% – рецесія 1990–1991 рр., що зумовила програш виборів у США Бушом-батьком, світової фінансової кризи 1997–1998 рр. – відносна рецесія 2000–2001 рр.). До речі, саме після цього обвалу Нью-Йоркської біржі 19 жовтня 1987 р. стали призупиняти діяльність усіх бірж світу при падінні фондових індексів більше ніж на 10%.

Між рецесіями динаміки світового ВВП теж спостерігався приблизно 9-річний інтервал циклу Жюгляра. Таким чином в рамках цих закономірностей слід було очікувати рецесію світової економіки у 2009–2010 рр. Причому, у формі депресії світової економіки вона могла затягнутись як це було і в часи Великої депресії в силу накладення на неї кризової фази великого циклу кон'юнктури Кондратьєва (К-хвилі), яка проявила себе у формі відносної рецесії провідних країн світу ще на рубежі тисячоліть - у 2000-2002 рр., але замість перебудови господарств провідних країн світу на нову інноваційну К-хвилю, вони на чолі зі США та інших країн НАТО зосередили свою увагу на нових формах світових регіональних війн у Югославії, Афганістані, Іраку, які активізували ВПК різних держав світу та через міжгалузеві зв'язки пожвавили світову економіку. Тим самим ці війни відсунули глобальну світову економічну кризу на лаг в один цикл Жюгляра, але перебудова технологічного укладу (ТУ) за допомогою нової інноваційної К-хвилі так і не відбулась. Тому, незважаючи на певну амортизацію обвального спаду світової економіки на початку XXI ст.,

аналогічного депресії 30-х років XX ст., вона все ж повинна пройти фазу інноваційного оновлення та осідлати нову К-хвилю. Країни, які встигнуть першими до “інноваційного лошака” дійсно можуть зробити інноваційний прорив, про який останнім часом багато говорилось в Україні, але мало що робилося. Саме невеликі держави з високим інноваційним потенціалом (наприклад, Ірландія і Фінляндія у Європі чи Ізраїль і Південна Корея в Азії), що зроблять це першими, спроможні швидко подолати депресію. Але для України вкрай актуальною залишається проблема активізації робіт зі створення Національної інноваційної системи (НІС-Україна).

Провідні центральні банки світу, запроваджуючи антикризову монетарну політику, починаючи з жовтня 2008 р., синхронно скорочували дисконтні ставки з несподіваною швидкістю практично до нуля в США і Японії та 0,5% в Англії та в Єврозоні. Тільки НБУ три квартали с початку кризи 15 вересня 2008 р. стояв на місці і зробив він необхідний крок вкрай пізно, тільки 15 червня 2009 р., знизивши облікову ставку НБУ з 12% до 11% і практично не коректуючи ставку рефінансування, яка дорівнювала 17%. Запізнілий сигнал НБУ комерційним банкам майже нічого не змінив в їх жорсткій кредитній політиці по відношенню до реального сектору економіки, який так і залишився без кредитів. Та й сьогодні облікова ставка НБУ дорівнює 8,5%, тобто за 10 років перманентної кризи вона була знижена з 11% до 7%, тобто на 4 процентних пункти, а останній рік в умовах збільшення ВВП і зростаючої інфляції знову підвищена на 1,5 процентних пункти. Здається, НБУ для прийняття рішення постійно потрібно більше 9 місяців з моменту початку рецесії, яких вистачає жінці, щоб виносити та народити дитину.

Необхідно консолідувати бюджетну (фінансову) та податкову (фіскальну) політику з корекцією прийнятих в Україні Податкового та Бюджетного кодексів. В рамках проведення адміністративно-територіальної реформи передбачений серйозний перерозподіл бюджетних надходжень на користь місцевих бюджетів, для чого запроваджено місцевий податок на нерухоме майно (нерухомість), який формально проголошено як податок на багатство

громадян, але поки що він у цьому напрямі не спрацював.

Адже саме цей податок, по перше, зміг би істотно поліпшити наповнення місцевих бюджетів (у США він формує близько двох третин місцевих бюджетів), а, по-друге, був би в змозі хоча б частково зняти проблему надто великого розшарування (стратифікації) суспільства України за доходами, обумовленого, насамперед, низьким рівнем оплати праці та пенсій. Навіть Росія вже давно ввела в обіг цей податок, наповнивши ним до 10% консолідованого бюджету РФ. Велику стратифікацію суспільства можна подолати й шляхом повернення до прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб, яка існувала в Україні до 2004 року і була скасована на самому його початку. Але шляхом підняття граничних рівнів і ставок оподаткування, особливо для найбагатших прошарків суспільства, цілком доцільно повернутись до прогресивної системи оподаткування фізичних осіб в Україні, тим більше, що в умовах світової глобальної кризи це зробили в багатьох країнах планети.

Також цьому буде сприяти впровадження скандинавської системи трипартизму, в якій держава, захищаючи основні права найманих робітників перед працедавцями, є рівноправним учасником у трикутнику захисту їх економічних інтересів. У проекті нового Трудового кодексу України навпаки урізають права найманих робітників і роблять безмежними права роботодавців, що закладає небезпеку соціального вибуху в Україні, де вже велика частка населення живе на межі чи навіть за межею загальноприйнятного у цивілізованому світі рівня бідності.

Цікаво подивитись на перспективи розвитку глобальної кризи під кутом зору впливу на неї циклів сонячної активності (СА). Наступний 26-й цикл СА почався наприкінці 2020 р., що був роком розтягнутого абсолютного мінімуму, що супроводжувався пандемією коронавірусу і обвалом світової економіки. Така ж синхронізація спостерігалась і у часи Великої депресії 1929-1933 рр. і Великої рецесії 2008-2009 рр. В історії пандемій чуми і різних штамів грипу помічено, що вони теж припадали на мінімуми СА.

Ще у 2018 р. крива СА сповзла майже до нуля і наприкінці січня 2019 р.

вона коливалась близько рівня чисел Вольфа W=10. 31 березня 2019 р. W=0, а в Україні у день першого туру президентських виборів 1 квітня складало 13 і коливалось на мінімальних значеннях W, хоча перед другим їх туром 20 квітня спостерігався його ріст до значення 23, яке в день останнього туру 21 квітня впало до 11, а наступного дня 22 квітня, в день весіннього рівнодення знизилось до W=0, як і напередодні першого їх туру. Це дало надію на відносно спокійний виборчий процес, який зберігся і на парламентських виборах, після чого очікується зростання СА до 2024 р. зі зламом тренду 2025 р., небезпечного у політичних циклах, як це спостерігалось у 1989-1991 роки розпаду соціалістичного табору країн РЕВу та об'єднавшого їх СРСР, а також через 22 роки циклу СА Гнєвишева-Оля, коли у 2013-1014 рр. відбулась Революція гідності, після чого розпочалась війна проти України сусідньої РФ. До речі, рівно 22 роки розділяють знакові для України події референдуму 1 грудня 1991 р. і мільйонного Майдану 1 грудня 2013 р. Революції гідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бухарин Н.И. Политическая экономия рантье: Теория ценности и прибыли австрийской школы. – М.: Ред. изд. Отд. ВСНХ, 1919 - 206 с.
2. Меньшиков С.М, Клименко Л.А. Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу. – М.: Международные отношения, 1989. – 272 с.
3. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры. // Вопросы конъюнктуры. - 1925. - Выпуск 1. - Т. I. - С. 28 – 79.; Переизд.: Кондратьев Н.Д. Избранные сочинения. – М.: Экономика, 1993. – С. 24 – 83; Кондратьев Н.Д. Большие циклы экономической конъюнктуры. Доклад в Институте экономики 6 февраля 1926 г. // Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. – М.: Экономика, 1989. – С. 172 – 226.
4. Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и ближайшие влияния на народную жизнь. – СПб., 1894.; Туган-Барановский М.И. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. 3-е соверш. перераб. издание. –

Спб., 1914: переиздание: Туган-Барановский М.И. Избранное. - М.: РОССПЭН, 1997. – 574 с.

5. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – С. 105.

6. Сухоруков А.І. Трансфер економічних криз як причина недосконалих циклів // Стратегічна панорама. – 2004. – № 2. – С. 68– 84.

7. Кузьменко В.П. Фінансові кризи як складові економічного циклу та структурно-інвестиційна політика їх подолання // Глобалізація інвестиційних процесів та фінансова безпека України: Мат. Міжнародної науково-практичної конференції – К.: РНБО України, Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки., 2002. – С. 85–100.

8. Кузьменко В.П., Макаренко Л.Л. Системна світова криза та її вплив на Україну. / Стратегічна панорама. – 2005. - № 4. – С 113-125; Кузьменко В.П. Прогнозування соціально-політичних та соціально-економічних криз і катастроф на основі циклів розвитку соціоекогенезу. / Культорологічний журнал “Софія”. – 2008. - № 6. – С. 98-126.

9. Jevons W. S. Investigation in Carrency and Finance / William Stanley Jevons. — London, 1884.

10. Чижевский А.Л. Физические факторы исторического прогресса. Влияние космических факторов на поведение организованных человеческих масс и на течение всемирно-исторического процесса, начиная с V века до Р. Хр. И по сие время. Краткое изложение исследований и теории. – Калуга, 1924; 2-е сокр. изд. – Химия и жизнь, 1990. – № 1. – С. 22 – 32; № 2. – С. 82 – 90; № 3. – С. 22 – 33; Чижевский А.Л. Космический пульс жизни: Земля в объятиях Солнца. Гелиотараксия. – М.: Прогресс, 1995. – 768 с.

11. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. – Л.: Географиздат, 1990; 2-е изд.: М.: ДИ-ДИК, 1994 – 544 с.

12. Парето В. Компендиум по общей социологии. – М. Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2008. – 511 с.

13. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. В 2-х томах. – М.:

Прогресс, 1985. – Т. I. – 512 с.; Т. II. – 454 с.

14. Малтус Т.Р. Дослідження закону народонаселення. – К.: Основи, 1998. – 535 с.

15. Гобсон Дж. Проблема безработицы. – М.: Кн. Дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 152 с.; Гобсон Дж. Проблема бедности. – М.: Кн. Дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 216 с.

16. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. // Кейнс Дж.М. Избранные произведения. – М.: Экономика, 1993. – С. 224-518; Антология экономической мысли. В 2-х томах. – М., 1992, Т. 2. – С. 137-432.

17. Juglar C. Des crises commerciales et de leur retour periodique en France, en Angleterre et aux Etats-Unis. P., 1862.

18. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход. // Харрод Р., Хансен Э. Классики кейнсианства. В двух томах. – М.: Экономика, 1997. – Т.1. – С. 195-415; Т. 2. – 431 с.

19. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М. .: Прогресс, 1982. – 455 с.; Scumpeter J. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. – N.Y.-L., 1939.

20. Мизес Л. Либерализм в классической традиции. – М.: Социум-Экономика, 2001. – 239 с.

21. Ємельянов О.С., Кузьменко В.П. Регіональні фінансові кризи в контексті економічної безпеки України. / Стратегічна панорама. – 2007. - № 3. – С 130-137.

ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО СЕКТОРУ: ДОСВІД БОЛГАРІЇ

Стойка Вікторія Степанівна,
д.е.н., старший науковий співробітник
Закарпатського регіонального центру
соціально-економічних і гуманітарних досліджень
НАН України

Вступ. Туризм належить до глобальних процесів XXI ст. і безпосередньо або опосередковано, через споживання туристичних послуг, справляє стимулюючий вплив на розвиток таких видів економічної діяльності, як: транспорт, готелі та ресторани, роздрібна торгівля, харчова промисловість, будівництво, зв'язок, страхування, фінансові послуги, діяльність у сфері дозвілля, культури та спорту тощо; стимулює пожвавлення місцевої економіки та створення додаткових постійних і сезонних робочих місць. Споживання туристичних послуг активно підтримує існування та розвиток народних промислів, національної культурної спадщини. Близько 12% світового валового продукту припадає на туризм, порівняно із 7% міжнародних інвестицій. Понад 260 млн осіб у світі (приблизно 10% всіх працюючих) зайнято у сфері туристичних послуг. У більш ніж 40 розвинутих держав туристична галузь є одним із головних наповнювачів національного бюджету [1].

Досвід багатьох країн з розвинутою ринковою економікою (Велика Британія, Франція, Німеччина, Іспанія, Італія та Греція) переконливо свідчить про те, що сфера туризму та рекреації володіє статусом однієї з найбільш інноваційних, найефективніших, найперспективніших та найбільш інвестиційно привабливих сфер господарської діяльності.

В Україні туристична сфера визначена як одна з шести пріоритетних галузей державного інвестування. Поряд з цим існує низка проблем, які стосуються реалізації державної інвестиційної політики. Низька інвестиційна привабливість, недосконалість законодавчої бази в сфері туризму,

недостатність фінансування гальмують розвиток туристично-рекреаційної сфери. Для розвитку туризму в Україні є особливо корисним досвід Болгарії, оскільки країни мають схожі клімат, природні і рекреаційні ресурси, соціально-економічні чинники розвитку. Високий рівень розвитку туристичної сфери Болгарії підтверджується 45 місцем в загальносвітовому рейтингу 2018 р., натомість Україна в цьому ж році перебувала тільки на 78 місці.

Мета роботи полягає в дослідженні досвіду Болгарії щодо можливостей залучення інвестицій в сферу туризму.

Матеріали і методи роботи. Вивченню інвестування в туристично-рекреаційний сектор Болгарії присвячено публікації Горбунової О.В. [2], Іванько О.О. [3], Паука М.І.[4], Мілінчук О.В. та Горшкової Л.О. [5]. В роботі також використано такі загальнонаукові методи дослідження як порівняння, узагальнення, аналогій.

Результати та обговорення. Починаючи з 1990 р. в Болгарії відбулися значні зміни в організації та географічній спрямованості міжнародного туризму. У 2000-х роках країна визначила для себе туристичну сферу пріоритетною на державному рівні. Зокрема, протягом 2013–2015 рр. для розвитку туризму в Болгарії зроблено стратегічно важливі кроки: у 2013 р. прийнято Закон БР «Про туризм», у 2014 р. створено Міністерство туризму, а також урядом Болгарії розроблено та затверджено Стратегію розвитку туризму до 2030 р. Згідно із Законом БР «Про туризм», прийнятим 26.03.2013, передбачено поділ Болгарії на туристичні райони. Із цією метою групою Національного центру територіального розвитку Болгарії на замовлення Міністерства туризму було розроблено Концепцію туристичного районування (2015 р.) [5].

У 2001-2002 рр. в Болгарії були здійснені значні інвестиції низкою німецьких туроператорів в галузь туризму, а саме в болгарські готелі з метою підвищення їх категорії і покращення послуг. В цьому плані заслуговує на увагу досвід щодо приватизації болгарського курорту Албена німецькими інвесторами. Зокрема, курорт Албена приватизований як єдиний локальний

туристично-рекреаційний комплекс, що має цілий ряд переваг:

1) європейську якість сервісу;

2) зосередження капіталу і легкість розпорядження ним у межах курортного комплексу;

3) зважену політику, яка спрямована на поліпшення комфортності відпочинку, і комплексний підхід до її реалізації;

4) власну внутрішню туристичну інфраструктуру;

5) відокремлені системи забезпечення;

6) власну транспортну мережу.

Основними пріоритетами холдингу є розвиток туристичної галузі, представленої АТ «Албена», АТ «Соколец-Боровец», АТ «Хемустурист». АТ «Албена» є власником і менеджером курортного комплексу Албена, а з 2001 р. і мажоритарним акціонером Міжнародного центру молоді Приморско.

В перевагах створення курортного комплексу, ефективність функціонування даного комплексу пов’язана з реалізацією крупних комплексних інвестиційних проектів. Такі проекти стосуються спортивної, розважальної, лікувально- оздоровчої, конгресної бази курорту, зокрема побудови нових басейнів, тенісних кортів, розважальних комплексів, ресторанів, дискотек, оздоровчих центрів, конгрес-холів та залів. Особливістю інвестування є також те, що АТ «Албена» бере кредити у провідних іноземних компаній на реалізацію проектів з удосконалення готелів та інфраструктури загалом, а потім віддає ці кредити протягом 2-3 років, надаючи туристичні послуги. Ця схема є цікавою і досить перспективною для України, особливо для розвитку туристичної інфраструктури невеликих бальнеологічних та гірськолижних курортів, які потребують вкладання інвестиційних коштів не лише в будівництво готелів та розважальних закладів, але і в розвиток загальної інфраструктури курортів.

Створення холдингових структур в Україні на зразок АТ «Албена Інвест Холдинг» об’єднало б представників різних галузей та сфер діяльності, активізувало б інвестиційну діяльність та розвиток невеликих курортних

містечок, перетворило б їх на локальні туристично-рекреаційні комплекси, спроможні надавати комплексні туристичні, оздоровчо-реабілітаційні, розважальні, спортивні та конференційні послуги.

Особливістю німецьких іноземних інвестицій в готельний сектор Болгарії є те, що німецькі громадяни отримували прибутки від капіталовкладення у вигляді можливості безкоштовного або пільгового відпочинку в цих готелях. Іноземні компанії проявляють значну зацікавленість інвестуванням у болгарський туризм. Визначною особливістю розвитку туристичної галузі Болгарії є інвестування у визначені курорти і створення корпорацій та холдингів для покращення інфраструктури цих курортів [4].

Сьогодні в Болгарії активно працюють над залученням інвесторів із великих готельних мереж для будівництва нових та елітних об’єктів як для масових зимніх та літніх канікул, так і для спа-відпочинку, оздоровчого, культурного, історичного та інших видів туризму. Саудівська Аравія зацікавлена в інвестуванні в 5-зіркові готелі в Болгарії і хоче активно приймати участь в інвестуванні в Болгарію. Принц Саудівської Аравії вважає, що Болгарія володіє великим потенціалом не тільки для інвестицій в туризм, але і в інші сфери економіки. Серед переваг для іноземних інвесторів виділяють фінансову та політичну стабільність країни, нормативну базу. Інші пільги включають 10%-ний податок, 10%-ний податок на доходи, а також ріст ВВП за останні роки.

Великі успіхи були досягнуті в 2017 р. і в покращенні з сусідніми країнами, що має велике значення для розвитку туризму та транспортного сполучення по Дунаю та Чорному морю. Зокрема, активно розвивається співпраця з перспективним Азіатсько-Тихоокеанським регіоном. Найбільш активна робота ведеться з Японією та Китаєм. За перші 10 місяців 2017 р. кількість китайських туристів в країні перевищило 24 тис., що на 44,5% більше в порівнянні з аналогічним періодом 2016 р. Динаміка поїздок болгар в Китай також позитивна. В січні-жовтні 2017 р. вони збільшилися на 12,7%. Весною 2018 р. в Пекіні було проведено Форум по туризму між Болгарією та

Китайською Народною Республікою. Даний форум пройшов в рамках європейської ініціативи по туризму "ЄС-Китай 2018", спрямованої на збільшення потоків та інвестицій між країнами. Велика увага в рамках даної програми приділяється ознайомленню європейських та китайських громадян з різними можливостями для відпочинку та пам'яток в країнах один одного.

За даними на кінець 2017 р. в Китаї відкрито два болгарських туристичних інформаційних центри. Все це спрямовано на популяризацію Болгарії серед громадян Китайської Народної Республіки. Що стосується Японії, то за 9 місяців 2017 р. зростання кількості туристів із Японії склало 11% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Таким чином, Японія ввійшла в топ-50 країн за відвідуваністю Болгарії. Найбільший попит з боку японських туристів спостерігається з кінця травня до початку червня – саме в цей період проходить Фестиваль троянд, дуже популярний серед гостей цієї острівної країни. Болгари також стали активно відвідувати в Японію, зокрема, зростання склало 60% за перші 9 місяців 2017 р. або 3,5 тис. осіб. [2, с. 88].

В Болгарії туризм став пріоритетним на державному рівні та стає дедалі більш значущим чинником із надходжень до болгарського бюджету. Туристична сфера досить добре фінансується державою. Аналіз ринку показує, що якщо капітальні інвестиції в галузь становили близько 1 млрд лев у 2016 році, то в 2017 р. цей показник збільшився до 1,4 млрд. лев [3]. Туризм Болгарії забезпечує майже 14% ВВП. Із метою ефективного розвитку туристичної індустрії країни Міністерством туризму Болгарської Республіки було затверджено Концепцію туристичного районування. Згідно з прийнятою Концепцією, виокремлено дев'ять туристичних районів: Дунав, Стара Планина, Долина Троянд, Тракія, Родопи, Ріла-Пирин, Софійський, Варнське та Бургаське Чорномор'я, в яких існують умови для формування конкретної комбінації туристичних продуктів завдяки поєднанню соціально-економічних, культурних та природних умов для туризму. При цьому район може бути як об'єктом власного маркетингу і реклами, так і об'єктом цільового управління з боку конкретних туристичних організацій та муніципалітетів, які

контролюються державою. Таким чином, в Болгарії акцент робиться саме на синергізм національного і регіонального рівнів із метою підвищення ефективності маркетингу та найкращого позиціонування на міжнародному ринку туристичних послуг як країни у цілому,так і всіх її регіонів [5, с. 46 – 47].

Слід зазначити, що з метою залучення інвестицій Міністерством туризму Болгарії для потенційних інвесторів розроблено карту можливих для реалізації проектів в сфері туризму. На ній представлено різні об'єкти для здійснення інвестиційних вкладень (наприклад, бальнео-реабілітаційний комплекс та рекреаційний комплекс в Бургасі, скі-курорт поблизу Дупниці та Трявна, аквапарк поблизу Софії, спа-комплекс у Варні тощо), а також вказані суми (від 0,5 млн. євро до 120 млн.євро) [6].

Окрім державного рівня, туристична сфера розвивається завдяки Громадам Болгарії (адміністративно-територіальна одиниця Болгарії другого рівня, володіє місцевим самоврядуванням). Вони зрозуміли значення туризму для розвитку економіки їхніх регіонів і стали розвивати свій туристичний потенціал – оновлювати тарі й будувати нові музеї та атракціони, розвивати дорожню мережу; покращувати туристичні маршрути в горах, ставлячи інформаційні щити, туристичне маркування, альтанки для відпочинку [3, с. 10].

Висновки. Таким чином, досвід Болгарії переконливо підтверджує, що з метою стимулювання залучення інвестицій в розвиток туристично-рекреаційного сектору необхідна ефективна державна політика. Перш за все, це стосується розробки належної законодавчої бази та забезпечення фінансової та політичної стабільності в країні. Крім того, з метою зацікавлення потенційних інвесторів державі необхідно володіти позитивним іміджем, проводити активну діяльність щодо презентації власної країни на міжнародному рівні, зокрема, відкривати туристичні інформаційні центри за кордоном. Грамотно побудована, виважена політика щодо інвестування туризму не тільки на державному, але й на регіональному рівні, сприятиме розвитку не лише даній галузі, але й вітчизняній економіці загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заворуєва О.С. Удосконалення стратегії управління розвитком туристичної галузі України. Дисертація на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук. Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2019. 205 с.

2. Горбунова О.В. Современное состояние туристического сектора в Болгарии. *Экономика: проблемы, решения и перспективы.* 2018. №4. С.84 – 90.

3. Іванько О.О. Сучасні тенденції розвитку туристичної галузі країн Причорномор'я. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського.* Серія: Державне управління. 2018. Том 29 (68). С. 7 – 12.

4. Паук М.І. Використання світового досвіду залучення інвестицій в туристичний сектор. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2014. Випуск 6. С. 61 – 64.

5. Мілінчук О.В., Горшкова Л.О. Зарубіжний досвід туристичного районування: приклад Болгарії. *Причорноморські економічні студії.* 2020. Випуск 52 -1. С. 41 – 47.

6. Министерство на туризма Республика България [Електронний ресурс].Режимдоступу:https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/listovka_min_turizam_final_3.pdf_bg.pdf

УДК 338.24

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ

Яковенко Роман Валерійович
к.е.н., доцент
Педь Ірина Валеріївна
д.е.н., професор
Економіко-технологічний інститут
імені Роберта Ельворті
м. Кропивницький, Україна

Анотація: У статті наведено роль визначального економічного ресурсу – часу. Визначено еволюцію та зростання ролі часу в розвитку окремих секторів економіки, окреслено фундаментальні напрямки підвищення економічної ефективності сучасного підприємства внаслідок раціонального використання та управління часом.

Ключові слова: час, швидкість, тайм-менеджмент, раціональне використання ресурсів.

Час є фундаментальним фактором економічного розвитку та становлення сучасного економічного укладу. Розглянемо кілька визначальних характеристик, що визначили пришвидшення науково-технічного прогресу взагалі, та економічного розвитку зокрема. До них ми відносимо:

- час усвідомлення і розуміння власних потреб людиною, колективом, суспільством;
- час трансформації та розвитку людських потреб, що безпосередньо впливає на інтенсивність економічного розвитку і розвиток виробництва;
- швидкість виконання конкретних виробничих операцій та вироблення окремого (певного) готового товару;
- час, що був необхідний для переходу від натуральної системи господарювання до сучасної системи товарного виробництва;
- час, що обумовлює зміну технологічного способу виробництва та

становлення нових технологічних укладів;

- час трансформації політичної системи, формування буржуазії, перехід від феодального до капіталістичного укладу;

- тривалість використання різних економічних ресурсів, зокрема природних, достатність їх для задоволення різноманітних потреб населення;

- час транспортування товарів до споживачів, час становлення та розвитку різноманітних видів транспорту;

- час, що витрачається на перетин митного кордону та оформлення відповідної документації.

Закон економії часу полягає у прагненні робітника якомога менше витрачати часу на працю, не зменшуючи при цьому обсяги доходу [1, с. 37]. Відтак, ефективне використання часу, в разі розуміння цього факту, виступає визначальним фактором підвищення продуктивності праці та визначником рівня життя найманого працівника.

При аналізі сфери освіти, особливо бюджетного сектору, в якому відбувається системне скорочення часу саме на вивчення фундаментальних, базових наук, дуже важливого значення набуває саме ефективне використання часу. В нашому випадку ми говоримо про скорочення часу для заробляння балів без втрати стипендії студентами, а в деяких випадках – і для збільшення її розміру. Йдеться, зокрема, про участь у безкоштовних наукових конференціях та про опублікування спільних тез шляхом дистанційної співпраці „студент – викладач (науковий керівник)”. Шляхом застосування e-mail студент отримує від викладача інформацію та організаційні питання щодо майбутніх конференцій, орієнтовну тематику досліджень, вичитує та рецензує проміжні результати досліджень [2, с. 629]. Саме так, управляючи часом, розумний викладач підвищує рівень знань студентів, економить і свій час, і час студента, посилює конкурентні переваги та якісні показники роботи закладу вищої освіти, сприяє посиленню рівня матеріального добробуту як себе особисто, так і студента, управляє особистим саморозвитком.

Сучасні підходи тайм-менеджменту як системи ефективного управління

та раціонального використання часу організацією мають в обов'язковому порядку враховувати такі його елементи:

- час (період) перерозподілу пріоритету матеріальних і нематеріальних потреб людини;

- час, необхідний для отримання працівником його конкурентоспроможної кваліфікації;

- час, протягом якого набуті працівником знання втрачають свою актуальність;

- час, протягом якого ринок праці та ринок ресурсів взагалі реагує на різноманітні зміни в системі ресурсопостачання;

- час, протягом якого працівник може змінити або підвищити свою кваліфікацію;

- час прийняття оперативних рішень в організації;

- час розробки планів та впровадження їх у виробничий процес;

- час тривалості роботи одного працівника;

- час, необхідний на оновлення основних та оборотних фондів, в тому числі й персоналу;

- час оновлення законодавства в сфері економіки (тривалість дії певної постанови чи закону);

- часовий лаг, що має місце між прийняттям змін у економічному законодавстві та його реальним впровадженням у господарський процес;

- час, що витрачається працівниками на саморозвиток і самовдосконалення та час, необхідний працівнику на усвідомлення їх необхідності;

- час адаптації до нового трудового колективу;

- час формування корпоративної культури;

- час формування та ліквідації певних моральних норм, правил поведінки, внутрішньої корпоративної культури організації;

- час життєвого циклу організації;

- середня тривалість роботи одного працівника у компанії.

Беручи до уваги те, що саме час є найобмеженішим фактором виробництва [3, с. 13], а також той факт, що темпи змін у сучасному суспільстві, в тому числі й у економічній сфері, суттєво пришвидшились, можна однозначно стверджувати, що саме тайм-менеджмент є визначальним інструментом розвитку сучасної організації.

Це йде в розріз з концепціями людського капіталу та постінформаційної економіки, які стверджують, що визначальним ресурсом сучасного господарювання виступає інформація, яка характеризується необмеженістю та свободою поширення, що сповільнює необхідність активізації заходів управління. В дійсності, будь-яким визначальним ресурсом економічного розвитку виступає час, який не має субститутів та не дозволяє здійснювати його заміни у різних технологіях, і його надмірна обмеженість вимагає дуже серйозної управлінської уваги до ефективності його використання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. Кіровоград : „Пік”, 2009. 548 с. : іл.

2. Яковенко Р. В. Застосування закону економії часу в процесі викладання економічної теорії студентам неекономічних спеціальностей. *Україна – територія можливостей для розвитку підприємництва* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції [Економічні перспективи підприємництва в Україні], (26–27 жовтня 2017 р., м. Ірпінь) : у 2 ч. Ч. 1. Ірпінь : Університет ДФС України, 2017. Ч. 1. С. 628–630.

3. Яковенко Р. В. Основи теорії економіки для технічних спеціальностей : навч. посіб. Кіровоград : „Поліграф-Сервіс”, 2009. 120 с. : іл.

LEGAL SCIENCES

LEGAL CONSEQUENCES OF CONCLUDING A FRAUD STORY TRANSACTION

Tur Olga,
Ph.D., Associate Professor of Civil Law and Procedure
Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine

Introductions. Article 203 of the Civil Code of Ukraine establishes general requirements, compliance with which is necessary for the validity of the agreement. Failure to comply with the established requirements is the basis for the invalidity of the transaction. These provisions also apply to agreements as they are bilateral or multilateral transactions. Contracts that disclose participants in a civil relationship must have a specific legal and factual purpose. The purpose of the concluded contract cannot be manifestly unlawful or dishonest. Contracts entered into by the debtor to the detriment of creditors are termed fraudatorial.

Aim. The objective of the study is to develop a theoretical framework for the legal regulation of the features of invalidity of a transaction.

Materials and methods. The scientific methods used in the study were: dialectical - to establish the basic patterns and characteristics of invalid transactions; systems analysis - to determine which transactions are not valid; comparative analysis - to identify common and distinguishing features in the law; abstraction and generalization - for the formulation of the definition of a fraudatory transaction; formal-legal - for the analysis of the content of a fraudatory transactions.

Results and discussion. Today, disputes concerning the invalidity of contracts entered into to avoid the recovery of the debtor's property are common in court practice.

In certain cases, the Supreme Court notes that "the invalidation of a contract

aimed at avoiding forfeiture of property to the debtor is not precluded on the basis of general principles of civil law” (article 3, paragraph 6, of the Civil Code of Ukraine) and the inadmissibility of abuse of the right (article 13, paragraph 3, of the Civil Code of Ukraine) (Supreme Court decision of December 21, 2020 in the case № 638/18851/16).

In the decision of the Supreme Court of May 19, 2021 in the case № 693/624/19, at the conclusion of the contract, signs of abuse of the right were revealed. In particular, these include:

• person / persons "used / used the right to evil";

• if there are negative consequences (of different manifestations) for other persons;

• the legal status of the person / persons is taken into account (the person is in a legal relationship and as a party to it not only the scope of its rights, but also the scope of the rights of other participants in that legal relationship).

Therefore, in judicial practice, attention is drawn to one of the fundamental principles of civil law - good faith. The actions of participants in civil relations must be in good faith, that is, comply with a certain standard of behavior, characterized by honesty, openness and respect for the interests of the other party to the contract or the corresponding legal relationship.

To avoid foreclosure on real estate or other property, a person can sell, donate or alienate it in another way. It is important to prove that the parties to the agreement had no intention of real legal consequences arising from the disputed transaction, and their actions were aimed only at a fictitious transfer of ownership of real estate. (Supreme Court decision of 07.04.2021 in the case № 461/7568 / 18).

A fraudatory transaction may be either a fee-paying or a free contract. The Supreme Court, in a ruling dated 07.10.2020 in the case №755/17944/18, noted that the specificity of the application of the “fraudatory” construction in a paid civil law contract is manifested, in particular, in such circumstances as “the moment of the conclusion of the contract; the counterparty with whom the debtor enters into the disputed agreement (for example, the debtor's relative, the debtor's stepson, whether

an affiliated legal entity is connected) the price (market / non-market), the presence / absence of payment of the price by the debtor's counterparty."

The Supreme Court in a ruling dated of January 14, 2021 in the case № 336/2148/17 reflects the following legal position: “A fictitious transaction is characterized by the fact that the parties make such a transaction only for appearance, they know in advance that it will not be executed. An illegal goal such as the conclusion by a person of a donation agreement of property with his relative in order to conceal this property from confiscation or foreclosure on the specified property in order to pay off the debt, testifies that its legal purpose is different than that directly provided for in the transaction (real free transfer property in the ownership of another person), and therefore this transaction is fictitious and can be declared invalid by the court.”

The Supreme Court decision of December 21, 2020 in the case № 638/18851/16 states that “The debtor (donor), who alienates property on the basis of a gratuitous contract in favor of another person after he has an obligation to return the loan amount, is obviously acting in bad faith and abusing rights in relation to the creditor, since a donation agreement is concluded, which violates the property interests of the creditor and is aimed at preventing foreclosure on the debtor's property ”.

In the Supreme Court’s decision of November 11, 2020 in the case №619/82/19, deciding whether there are grounds for invalidating the transaction due to the conclusion of an agreement, the content of which is contrary to the Civil Code of Ukraine, the Supreme Court drew attention to the following circumstances:

• the defendant removed the property after filing a claim against him for debt collection;

• property has been alienated on the basis of a free contract;

• property has been alienated in favor of a close relative;

• after the alienation of the disputed property, the defendant has no other property at the expense of which he can be responsible for his obligations to the creditor.

Conclusions. Thus, according to the case law of the Supreme Court, gift contracts concluded in the event of arrears and the absence of other property are considered to be fictitious. Parties do not always act in good faith when entering into contracts. However, civil law provides a presumption of the legality of the transaction. Consequently, any doubt as to the validity of the contract must be interpreted in favour of the validity of the transaction. In each case, the invalidity of the contract must be proved and established as a violation of the requirements for the validity of the contract.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА-ГОСУДАРСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ КАК ОСНОВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Агамалиев Умман Илгар оглы
Диссертант института Права и прав человека
Национальная Академия Наук Азербайджана,
Член коллегии адвокатов Азербайджана,
Преподаватель в Национальной Авиационной Академии
г. Баку, Азербайджан

Аннотация: В этой статье рассматривается переход к электронному правительству и создание электронного правительства в Азербайджанской Республике. При этом обсуждаются проблемы, возникающие при создании электронного правительства, и пути их решения.

Ключевые слова: электронный правительства, электронный государство, государственное управление, государственное управление Азербайджана, организация государственного управления.

В XXI веке стремительно растет роль и значение информационных технологий с целью обеспечения выполнения функций государства в процессе функционирования каждого государства, повышения эффективности управления.

«Электронное правительство» как одно из самых сложных социально-правовых явлений можно изучать с разных точек зрения: политической, экономической, организационной. С юридической точки зрения «электронное правительство» это фактически совокупность административно - правовых институтов с определенным содержанием и структурой. Особый интерес представляет изучение правовой природы «электронного правительства», а также подготовка предложений по совершенствованию направлений

деятельности.

Необходимость изменения законодательства в этой сфере связана с учреждением новых государственных должностей, реформой системы государственного управления в Азербайджанской Республике, определением места «электронного правительства» в системе реформ общего управления.

Тем не менее, организационные изменения и новые методы в результате внедрения «электронного правительства» заключаются в повышении качества услуг, оказываемых в государственном секторе, и в целом формировании в стране системы государственного управления, соответствующей гражданам, полном применении принципа государственного управления, открытости и доступа к информации в органах власти, усилении общественного контроля за деятельностью должностных лиц государственных органов, органов местного самоуправления, государственных и муниципальных служащих.

Тенденции развития электронного правительства, существующие на отдельных территориях Азербайджанской Республики, делают необходимым регулирование стратегий и тактики информатизации. Необходимость разработки и принятия организационно - правовых мер, направленных на обеспечение нового качества информационного пространства страны, уже очевидна. Наличие этих случаев позволяет заранее определить необходимость систематического анализа правовой природы «электронного правительства» и проблем правового регулирования в этой сфере, а также перспектив реформирования.

Несомненно, внедрение такой широкомасштабной системы, как «электронное правительство», в социально-экономическую жизнь любой страны приводит к возникновению ряда проблем. Прежде всего, следует отметить, что в целом проблемы перехода к «электронному правительству» можно разделить на следующие основные группы: информационные проблемы, организационно-правовые проблемы, методологические проблемы, финансовые и субъективные проблемы, технологические проблемы.

На мой взгляд, правовые проблемы в самом общем виде - это

несовершенство нормативно - правовой базы или недостаточное понимание текстов самих нормативных правовых актов, поскольку существующие правовые нормы до сих пор не позволяют полностью заменить бумажные административные документы электронными документами, хотя они имеют такую же юридическую силу. Некоторые предубеждения относительно надежности электронных документов часто приводят к ненужным требованиям к их защите. Отсюда следует, что правовое регулирование информационных и коммуникационных технологий должно основываться на следующих основных принципах: обеспечение прав граждан на свободное получение информации из открытых для общественности информационных систем; открытость и прозрачность разработки различных норм за счет вовлечения общественности в подготовку и обсуждение различных проектов; создание равных условий и устранение монополий в рассматриваемой сфере; создание соответствующих правовых условий для использования электронных документов в государственном управлении.

Рекомендуется применять эти принципы в следующих основных областях: подготовка новых законов, дополняющих и развивающих основные положения в существующей сфере; разработка соответствующих уставов и инструкций для обеспечения эффективного исполнения действующего законодательства.

Иногда понятие электронного правительства отождествляют с понятием электронного государства. На наш взгляд, оба понятия имеют одно и то же абсолютное значение, но имеют ряд разных особенностей.

Ряд авторов дали аналогичные определения электронному государству. Например, Ричард Хикс определил электронное государство как использование информационных и коммуникационных технологий для развития деятельности государственных органов [1].

Согласно другой точке зрения, электронное государство – это государственная система, в которой все государственные услуги предоставляются в электронном виде. С помощью этой системы граждане

смогут получить доступ к государственным услугам простым и дешевым способом, не сталкиваясь с бюрократией. Электронное государство должно означать не только электронизацию всех государственных программ. Электронное государство может быть создано, если бюрократия будет упразднена, если при акцентировании технологического решения гражданин рассматривается в качестве получателя услуг государства и активного участника процесса принятия решений. Электронное государство обеспечивает сближение граждан со своим государством [2].

Согласно другой концепции, электронное государство представляет собой новую модель, которая позволяет гражданам и государственным органам реагировать на потребности информационного общества посредством стратегического использования ИКТ в государственном управлении, обеспечивая эффективность, прозрачность и развитие в электронной среде [3].

Хотя и электронное государство рассматривается как новое понятие, средства, определяющие новизну электронного государства, связаны с используемыми методами и характеристиками, лежащими в основе этой концепции. Каким бы электронным ни было понятие государства, оно все же сохраняет свое изначальное назначение. Новым здесь является только то, как и какими способами электронное государство выполняет свою функцию, в отличие от традиционного. Следовательно, электронное государство – это не просто веб-сайт правительства, а все то, что существует в рамках политических, социальных, экономических и технологических средств, оценивается как подход, основанный на продолжении традиционного государства.

Концепция электронного государства является не спонтанным понятием, а скорее выражением концепции государства, которая существует в течение определенного времени с помощью информационных технологий [4].

На основании вышеизложенного можно прийти к такому выводу, что цели электронного государства можно группировать следующим образом: прозрачность, качественные услуги; результативность предоставленных услуг; обеспечение экономичности в затратах; контроль всех операций, проведенных

на бумаге; государственные услуги 7/24 часа; увеличение участия; удобный, быстрый и легкий доступ. Азербайджанская Республика с момента вступления на пути независимости добилась ряда экономических достижений. С этой целью в республике был принят ряд государственных программ по развитию отдельных новых направлений.

В целом, как первый нормативный акт в области формирования электронного правительства в Азербайджанской Республике можно считать Распоряжение Кабинета Министров Азербайджанской Республики № 136s от 14 мая 2010 года об утверждении «Программы действий по формированию электронного правительства в Азербайджанской Республике на 2010-2011 годы». Согласно распоряжения был утвержден план действий по формированию «электронного правительства» в Азербайджанской Республике на 2010-2011 годы, и Министерство транспорта, связи и высоких технологий Азербайджанской Республики было назначено координирующим органом по плану действий. Распоряжение определяет электронное правительство следующим образом: подразумевается использование информационных и коммуникационных технологий в целях повышения эффективности и оперативности государственных органов, облегчения и либерализации отношений с населением, бизнесом, а также между собой.

Затем был сделан еще один шаг к созданию информационного общества и было подписано Распоряжение Президента Азербайджанской Республики № 359 от 2 апреля 2014 года об утверждении «Национальной стратегии развития информационного общества в Республике Азербайджан на 2014-2020 годы». В стратегии выделяется ряд моментов. Так, ИКТ считаются благоприятным инструментом для обеспечения устойчивого развития республики, усиления ее интеллектуального потенциала, развития бизнеса, борьбы с коррупцией, сокращения бедности и безработицы, а также развития прозрачности и демократии в обществе. ИКТ, создавая новые ценности в сфере государственного управления, образования, здравоохранения, бизнеса, банковского дела и других сферах, стали важной составляющей частью

социально-экономических отношений. Развитие Интернет - СМИ, наличие свободы мысли и слова в Интернете, широкое использование электронных газет и журналов, зарубежных и отечественных социальных сетей - это новые возможности, которые ИКТ предоставляют обществу.

Для достижения основной цели, поставленной в концепции, необходимо в ближайшие десять лет расширить объем сектора ИКТ в 4-4,5 раза, усилить экономический потенциал ИКТ и удовлетворить потребности общества в ИКТ. Для этого необходимо формирование инновационного, конкурентоспособного и ориентированного на экспорт ИКТ-потенциала, преобразование страны в региональный центр информационных услуг, развитие космической отрасли и широкое использование спутниковых технологий, создание условий гражданам и обществу для эффективного использования существующих возможностей, продуктов и услуг, повышение их знаний, умений и подготовки по ИКТ, развитие «электронного правительства» и использование электронных услуг на всех уровнях государственного управления, а также обеспечение информационной безопасности существующей инфраструктуры ИКТ и пользователей ИКТ, подготовка высококвалифицированных специалистов и ученых кадров, очень важна научная поддержка проделанной работы, интеграция страны в глобальное информационное пространство.

В целях повышения эффективности и оперативности государственного управления в Азербайджанской Республике уже обеспечено формирование «электронного правительства». В настоящее время государственные органы широко используют информационные системы и ресурсы, а также созданные на их основе электронные сервисы. Впервые в регионе Южного Кавказа был создан и эксплуатируется в соответствии с уровнем TIER III, стандартами ISO 20000 и ISO 27001 Дата-центр Азербайджанской Республики.

Как продолжение проделанной работы, с целью развития «электронного правительства» в стране, обеспечения перехода к «цифровому правительству», оптимизации государственных затрат на информационные технологии, создания и предоставления электронных услуг, обеспечения деятельности

информационных систем в качественной, устойчивой и безопасной инфраструктуре на основании более современных стандартов, обеспечения свободное использование гражданами этих возможностей, целесообразно применение «облачных» технологий. Снижение затрат в государственном управлении и усиление координации между государственными учреждениями за счет эффективной организации формирования, поддержания, обслуживания и интеграции государственных информационных систем и ресурсов сделали необходимым создание «правительственного облака» (G-cloud). С этой целью был подписан Указ Президента Азербайджанской Республики № 718 от 3 июня 2019 года «О мерах по созданию «Правительственного облака» (G-cloud) и предоставлению «облачных» услуг». Согласно Указу утверждена Концепция «Правительственного облака» (G-cloud) и создано «Правительственное облако» (G-cloud) в инфраструктуре Дата-центра Министерства транспорта, связи и высоких технологий Азербайджанской Республики.

Еще одним важным шагом в формировании электронного правительства является утверждение «Плана перехода государственных информационных систем и ресурсов на «Правительственное облако» и Распоряжение Кабинета министров Азербайджанской Республики № 428 от 29 октября 2020 года о некоторых мерах, связанных с «Правительственным облаком». Согласно Распоряжения оператором «Правительственного облака» была создана комиссия для проведения инвентаризации, подготовлены опросы и инструкции. Учитывая большой объем работ, оператором «Правительственного облака», была создана Рабочая группа, для этой работы были мобилизованы члены комиссии и эксперты. Были проведены встречи и семинары с государственными органами, и в связи с опросами были даны ответы на общие и специфичные вопросы.

Информация, полученная на основе обзоров государственных информационных систем и ресурсов, определила дорожную карту для общей емкости и рабочей нагрузки «Правительственного облака» в отношении спроса на информационные технологии, а также соответствующих информационных

систем и ресурсов государственных органов. В качестве единиц измерения были выбраны шкафы для емкости, энергия, затраченная на информационные технологии, виртуальный центральный процессор (vCPU), память и система хранения данных (Storage).

План перехода государственных информационных систем и ресурсов в «Правительственное облако» включает меры, охватывающие поэтапную миграцию на «Правительственное облако» на 2020–2024 годы. В то же время был разработан бюджетный план для расширения «Правительственного облака» в сети национального центра обработки данных и расчета капитальных и операционных затрат на миграцию информационных систем.

В план перехода были описаны архитектура, платформа, сеть «Правительственного облака», услуги в «облачных» моделях, в том числе программные услуги (devOps), разработка (масштабирование) и план миграции высокого уровня, стратегия миграции и резервного копирования (back-up), кадровые потребности и Национальный Дата-центр, который будет создан.

С учетом вышеизложенного можно сделать вывод, что электронное правительство имеет следующее значение:

- Повышение уровня осуществляемой деятельности за счет расширения применения современных технологий в государственном управлении и упрощения возможностей их использования;
- Повышение эффективности государственных органов и органов местного самоуправления и повышение качества предоставляемых электронных услуг;
- Оптимизация и упрощение процедур внедрения электронных услуг, предоставляемых пользователям государственными органами;
- Обеспечение достоверности, полноты, надежности и свободного доступа к информации, предоставляемой пользователям через электронные сервисы;
- Максимальное сокращение времени, затрачиваемого на поиск и получение информации по запросу пользователя;

- Возможность пользоваться электронными услугами, предоставляемыми по всей стране, независимо от географического местоположения пользователя.

Наряду со всеми этими моментами, основными преимуществами электронного правительства для государства являются повышение эффективности государственных органов за счет широкого использования современных технологий, экономии бюджетных средств, сокращения времени и стоимости государственных услуг, формирование единого информационного пространства и обеспечение безопасности государственных органов, создание эффективного, прозрачного, контролируемого государственного управления и местного самоуправления.

В то же время необходимо подчеркнуть важность электронного правительства для граждан. Таким образом, активное участие граждан в государственном управлении заключается в упрощении контактов граждан с государственными органами, реализации их в более удобной и гибкой форме, удобство в полном удовлетворении информационных потребностей, обеспечении доступа к государственным услугам для людей с ограниченными возможностями.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ричард Хикс, Understanding e- Governance for Development, p.30-43
2. Asma AL-Hashmi. Ve Abdul Basit Darem. Understanding Phases of E-government Project. c. 152
3. Kuran. N. H. Модель электронного государства для Турции. Стамбул: публикации Стамбульского университета наук, 2005, с.11.
4. (Ali Arifoğlu, Abdullah Körnes, Ali Yazıcı, Kemal Akgül, Ahmet Ayvalı. Турция на пути электронного государства. TBD. Kamu-İB, 2002, с. 13)
5. Распоряжение Кабинета Министров Азербайджанской Республики № 136s от 14 мая 2010 года - http://e-qanun.az/framework/19968
6. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики № 359 от

2 апреля 2014 года об утверждении «Национальной стратегии развития информационного общества в Республике Азербайджан на 2014-2020 годы» - http://e-qanun.az/framework/27456

7. Указ Президента Азербайджанской Республики № 718 от 3 июня 2019 года «О мерах по созданию «Правительственного облака» (G-cloud) и предоставлению «облачных» услуг» - http://e-qanun.az/framework/42560

8. Распоряжение Кабинета министров Азербайджанской Республики № 428 от 29 октября 2020 года о некоторых мерах, связанных с «Правительственным облаком» - http://e-qanun.az/framework/46243

ПРАВОВА ОСНОВА ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Біліченко Валерій
Старший викладач кафедри
Тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Тактико-спеціальна підготовка (ТСП) вважається частиною загальної професійної підготовки співробітників органів внутрішніх справ і є комплексом спеціальних дисциплін, які вивчають теорію і практику оперативно - службової діяльності органів внутрішніх справ в особливих умовах[3].

Правова основа ТСП співробітників поліції включає в себе положення закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII та Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: Наказ МВС України від 26 січня 2016 року № 50 [1,2].

Відповідно до положень ЗУ «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII, ТСП співробітників та підрозділів Національної поліції України являє собою комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським навичок практичного застосування теоретичних знань щодо правильного оцінювання конкретних подій з подальшим прийняттям правомірних рішень та психологічної готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику [1].

Навчання особового складу поліції вмілим діям при виконанні оперативно - службових і службово-бойових завдань в особливих умовах, яка досягається вирішенням наступних основних завдань являється метою ТСП [4].

Володіння спеціальною тактикою вирішення специфічних завдань становить необхідну грань професіоналізму співробітників поліції.

Згідно Наказу МВС України № 50 від 26.01.2016 навчання з тактико - спеціальної підготовки передбачає набуття та вдосконалення поліцейськими навичок щодо:

1. Формування у співробітників поліції високих бойових, морально - психологічних якостей, вміння швидко орієнтуватися в складній оперативній обстановці, управляти підрозділами при виконанні службово-бойових завдань в екстремальних ситуаціях.

2. Озброєння співробітників поліції знаннями основних тактичних прийомів, способів організації і ведення операцій при припиненні масових заворушень, розшуку і затримання озброєних та інших особливо небезпечних злочинців, і інших завдань, пов'язаних з надзвичайними обставинами.

3. Навчання співробітників поліції організаційно-правових основ забезпечення готовності органів внутрішніх справ до дій в екстремальних ситуаціях, вивчення передового досвіду організації їх діяльності, оволодіння передовими методами управління, тактичними прийомами при діях в різних надзвичайних ситуаціях.

4. Прищеплення вмінь, навичок використання спеціальних засобів і техніки, засобів індивідуального захисту та активної оборони [2].

Роль ТСП поліції надзвичайно велика, адже наслідки різних надзвичайних ситуацій будуть успішно і з мінімальними утратами усунені за умови добре організованих дій сил, що забезпечують громадський порядок, безпеку руху у зоні надзвичайної ситуації. Тому ТСП є важливою умовою спеціальної підготовки поліцейських. О.Г. Комісаров вважає, що ТСП є найдинамічнішою спеціальних знань у сфері правовоохоронної діяльності [4].

ТСП тісно пов'язана з правовими та спеціальними юридичними дисциплінами. До них відносяться:

- кримінальне право;
- кримінальний процес;
- криміналістика;
- адміністративна діяльність;

- оперативно-розшукова діяльність;

- вогнева та фізична підготовка [3].

Тактико - спеціальна підготовка співробітників поліції найбільш повно забезпечує комплексне навчання співробітників поліції вмілим та злагодженим діям при виконанні оперативно-службових завдань в умовах, максимально наближених до дійсності, де набуваються висока професійна майстерність, морально-психологічна стійкість, фізичне загартування і витривалість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19

2. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: Наказ МВС України від 26 січня 2016 року № 50.

3. Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції: навч. посібник / О. І. Тьорло, Ю. Р. Йосипів, В. М. Синенький та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 480 с.

4. Тактико-спеціальна підготовка: навч. посіб. / [О.Г. Комісаров, А.О. Собакарь, Е.Ю. Соболь, О.С. Юнін та ін.]; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпро: ДДУВС, 2017. – 277 с.

ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

Медвідь Федір Михайлович,
доктор наук в галузі політології,
кандидат філософських наук,
проф. МКА,
академік
Міжнародної академії безпеки життєдіяльності
Урбанський Максим Вікторович,
магістр права, здобувач,
Висоцька Оксана Анатолієвна,
Воробей Віталій Миколайович,
Кузьменко Валентина Леонідівна,
Профір Марія Євгенівна,
магістранти
Міжрегіональна академія управління персоналом

Вступ. Поняття «система» використовується в різних науках, у тому числі і в правознавстві. Під правовою системою розуміють, як правило, сукупність взаємопов'язаних між собою систем права та засобів її реалізації [14]. Правова система надає динамізму як системі законодавства, так і системі права, забезпечує фактичну реалізацію правових норм[19, с.488-489]. Він розмежовує правову систему і систему права, бо правова (юридична) система виступає як система всіх юридичних явищ, які існують у певній державі або у групі однотипних держав, до складу якої входять: різноманітні правові акти і діяльність відповідних суб'єктів по створенню таких актів; різноманітні види і прояви правосвідомості; стан законності та його деформації.

Мета роботи. Правову систему визначають як сукупність внутрішньо узгоджених, взаємопов'язаних, соціально однорідних юридичних засобів, за допомогою яких держава здійснює необхідний нормативно-організуючий вплив на суспільні відносини (закріплення, регулювання, охорона, захист)[7, с. 26]. До основних елементів правової системи, на думку академіка Ю. Шемшученка,

відносять: систему права і систему законодавства; правові відносини; юридичну практику, тобто діяльність правотворчих, правозастосовчих і правоохоронних органів; правову політику та ідеологію; правосвідомість і правову культуру; юридичну науку й освіту[20, с.39]. Сучасні дослідники, зокрема, В. Бабкін, О. Зайчук, О. Копиленко, М. Мірошниченко, Н. Оніщенко виділяють такі елементи правової системи: право як сукупність створених і охоронюваних державою норм; законодавство як форму виразу цих норм (нормативні акти); правові установи які здійснюють правову політику держави; судову та іншу юридичну практику; механізм правового регулювання; правореалізаційний процес (включаючи акти застосування і тлумачення); права, свободи і обов'язки громадян (право в суб'єктивному значенні); систему утворених та функціонуючих у суспільстві правовідносин; законність і правопорядок; правову ідеологію (теорії, правосвідомість, юридичні доктрини, правову культуру тощо); суб'єктів права (індивідуальних і колективних); системні зв'язки, які забезпечують єдність цілісність та стабільність системи; інші правові явища (юридичну відповідальність, правосуб'єктність, правовий статус, законні інтереси тощо), які утворюють нечебто «інфраструктуру правової системи»[18, с.551]. Отже, широкий підхід найбільш повно окреслює обсяг поняття і характеризує правову систему, як складне, цілісне структурне утворення в єдності його складових частин. Системний підхід дозволяє виділити п'ять рівнів правової системи: суб'єктивно-сутнісний; інтелектуально-психологічний; нормативно-регулятивний; організаційно-діяльнісний; соціально-результативний [4, с. 556].

Матеріали і методи. Провідним елементом правової системи виступає сутність і зміст права, розгляд його як історичного явища, як вияву його загальних видових і родових рис[2, с. 37-40]. Історія українського права належить до фундаментальних дисциплін в системі юридичних наук, тому заслуговує на увагу звернення до актуальних питань розвитку сучасного права, його генези, періодизації та сучасних підходів до інтерпретації вузлових категорій. Вартує також звернути увагу на множинність визначеннь права, які

існують у юридичній літературі, залежать від множинності поглядів на походження права, на джерела права, на бачення його зв'язків з державою, а також від того, які сутнісні ознаки, особливості, риси права лягають в основу того чи іншого визначення, який бік його як суспільного феномена досліджується. Вагома причина розбіжностей у визначенні права обумовлена тим, яка правова доктрина кладеться в основу такого визначення: природно-правова, нормативіська чи соціологічна [18, с.570; 3, с. 11-20].

У радянській юридичній науці через домінування вузьконормативного розуміння права воно визначалося як сукупність норм, встановлених чи санкціонованих державою, які тримаються на примусовій силі держави. Завдяки зусиллям В. Казмічука, М. Козюбри[5], Г. Мальцева[6], В. Нерсесянца[17], Л. Явича[21] у 70 - 80-ті роки до розуміння права проривається плюралізм, формуються моральна (природньо-правова) і соцологічна правові течії та піддається критиці нормативістська концепція, що грунтується на традиційному марксистсько-ленінському розумінні права як сукупності норм, встановлених державою і охороняються її примусовою силою.

Результати і обговорення. Сутність права сучасності розкривається через два найголовніших, на наш погляд, визначення. З пізнавально-раціоналістичної точки зору право – це свобода, обумовлена рівністю, рівне мірило свободи (правомірний порядок) [9, с. 350-355; 1, с.126-128]. Однак це визначення доповнюється регулятивним визначенням права, як легітимних у суспільстві норм, детермінованих досягнутим суспільством рівнем моралі і етики, які спираються на владні засоби охорони[8, с. 20-24; 15, с. 44- 53; 10, с. 45-48]. Отже, право визначається як система норм (правил поведінки) і принципів, встановлених або визначених державою як регулятори суспільних відносин, які формально закріплюють міру свободи, рівності та справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами легального державного впливу аж до примусу.

Правова система виступає найважливішим елементом культури, вагомим

показником рівня цивілізації. Вже понад два з половиною століття у світових і вітчизняних наукових колах точаться суперечки щодо витоків і характеру становлення держави і права Київської Русі, вийшли десятки монографічних праць і сотні статей на цю тему, у зазначеній проблемі все ще лишається чимало "білих плям". Ситуація ускладнюється ще й тим, що протягом майже шести десятиліть у межах колишнього СРСР насаджувався стереотип, згідно з яким категорія "українське право" оголошувалася вимислом західних фальсифікаторів і націоналістів. Разом з тим духовна традиція українського права випрацювана українськими мислителями Г. Сковородою, діячами «Руської Трійці», Т. Шевченком, вченими-правниками Наукового товариства ім. Т. Шевченка, І. Франком, Лесею Українкою. Вагомий внесок у наукове бачення ідеї українського права був зроблений творчим доробком П. Чубинського, Ф. Леонтовича, П. Куліша, М. Василенка, М. Владимирського-Буданова, О. Кониського, Р. Лащенка, А. Яковліва, О. Малиновського, П. Єфименка, О. Кістяківського, М. Костомарова, М. Ковалевського, Г. Шершеневича, Б. Кістяківського, Л. Петражицького, В. Липинського, С. Томашівського, В. Кучабського, М. Міхновського, Д. Донцова, М. Сціборського, С. Дністрянського, В. Старосольського, О. Бочковського, М. Туган-Барановського, М. Грушевського, В. Винниченка, А. Шептицького[11, с. 175-184; 13, с. 167-175], Й. Сліпого [12, с. 154-160], Н. Полонської-Василенко, П. Юркевича, Д. Чижевського, Ю. Липи, А. Кристера, В. Сергеевича, М. Іванішева, О. Доброва, І. Черкаського, М. Ясинського, Б. Путілова, А. Пономарьова, А. Ткача, О. Шевченка, В. Кульчицького, зокрема, сучасними дослідниками українського права: Гончаренком В., Бойком І., Бойком О., Копиленком О., Музиченком П., Мироненком О., Настюком М., Захарченком П., Мірошніченко М., Смоліієм В., Тацієм В., Тищиком Б., Терлюком І., Усенком І., Ярмишем О., Івановим В., Чайковським А., Шемчушенком Ю. та ін.

Заслуговує на увагу проблема обгрунтованої періодизації як всесвітньої історії, так і історії українського права. Можна погодитися з М. Мірошніченко,

що «періодизацію історії українського права доцільно здійснювати в контексті періодизації як світової історії, так і історії України» [16, с. 13]. Викладені вище підходи до розуміння правової системи вартувало би застосовувати до різних етапів розвитку українського права, зокрема часів і джерел права Київської Русі.

Висновки. В умовах адаптації правової системи України до права Європейського Союзу історія та теорія українського права, його історіографія, зокрема, осмислення правової системи України вимагають особливої уваги та розуміння процесу природно-історичного вдосконалення правових форм переважно на національному грунті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Zarosyilo V.O., Kozachenko O.I., Medvid F.M., Nikonov M.M., Zfrosylo V.V. Philosophical problems of human being in the legal environment in Ukraine // ASTRA Salvensis, Supplement. № 1, 2020. С.123-130.

2. Зайчук О. Середовище права та формування правових систем сучасності / О. Зайчук, Н. Оніщенко // Право України. – 2003. - № 12. – С.37 - 40.

3. Історія українського права: Навч. поібник /За ред. проф. О.О. Шевченка. – К.: Олан, 2001.

4. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права: Підручник. – Львів: «Новий Світ-2000», 2003. – 584 с.

5.Козюбра Н.И. Социалистическое право и общественное сознание /Н.И. Козюбра. – 207 с.

6. Мальцев Г.В. Социальная справедливость и право / Г.В. Мальцев. – М., 1977. – 255 с.

7.Матузов Н.И. Правовая система и личность / Н.И. Матузов.-Саратов, 1987.

8. Медвідь Ф.М., Мельниченко Я.Б., Твердохліб А.І. Ціннісні основи права: сучасні підходи // International Scientife Confererence «Innovative research

of legal regulation of public administration»: Cjnference Proceedings, June 16-17, 2017. – Lublin, Republic of Poland, 2017.- С.20-24.

9.Медвідь Ф.М., Мельниченко Я.Б., Твердохліб А.І. Соціальна цінність права: філософсько-правовий аналіз // Діалектичні та практичні питання перспектив розвитку правової науки в сучасних умовах: Матеріали IX Міжнародної наукової конференції. – К.: ДУІТ, 2019. – С.350-355.

10.Медвідь Ф.М., Чорна М. Ф., Твердохліб А. І., Урбанський М.В. Історія українського права: деякі питання теорії та історіографії //«Доктринальна основа формування професійного правника» (Присвячена 180 річчю кафедри теорії та історії права та держави**):** збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ 22 квітня 2021р). – Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2021.- С.45-48.

11.Медвідь Ф.М., Медвідь А.М. Митрополит Андрей Шептицький як духовний будівничий Рідної Хати // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2006 рік. Книга ІІ.- Львів: Логос, 2006. –С.175 – 184.

12.Медвідь Ф.М. Йосиф Сліпий як педагог і мислитель на ниві духовного будівництва української нації// Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2005 рік. Книга П. – Львів: Логос, 2005.- С.154 – 160.

13. Медвідь Ф.М. Митрополит Андрей Шептицький як духовний будівничий української нації// Політичний менеджмент. – 2005. - № 4 (13).- 2005.-С.167 – 175.

14. Мірошниченко М.І. Генезис правової системи України: теоретико-методологічний аспект. Дис. доктора юрид. наук. - Київ, 2012. – 431 с.

15. Мірошніченко М.І. Об’єкт і предмет історії українського права у контексті антропологізації історико-правового знання (до питання назви наукової і навчальної дисципліни) / М.І. Мірошниченко // Методологія в праві: монографія. /[І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра, та ін.]: за заг.ред. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2017. - 658 с.- (Серія «Про українське право». – С.44-53.

16. Мірошниченко М.І. Місце історії українського права в системі

юридичних наук в умовах глобалізації // Концепція та методологія історії українського права: збірник матеріалів науково-практичного круглого столу, присвяченого пам'яті професора Олександра Шевченка, м. Київ, 28 квітня 2017 року / ред. кол.: І.С. Гриценко, М.І. Мірошниченко, П.П. Захарченко, І.А. Мацелюх, А.В. Крижевський. – К.: «ДС День Печати», 2017. - С.9 - 16.

17. Нерсесянц В.С. Право и закон: Из истории правовых учений / В.С. Нерсесянц. – М., 1983.

18. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. – Х.: Право, 2008. – Т.1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України /за заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – 728 с.

19.Рабинович П.М. Система права // Юридична енциклопедія: В 6 т./Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: „Укр..енцикл.", 2003. – Т.5. – С.488-489.

20.Шемшученко Ю.С. Правова система // Юридична енциклопедія: В 6 т./Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: „Укр..енцикл.", 2003. – Т.5. – С. 39.

21. Явич Л.С. Сущность права. Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 207 с.